

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SURİYELİ SIĞINMACILARIN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE
VATANDAŞLIĞI**

BERRİN ÇOBAN

SOSYOLOJİ

**Şanlıurfa
2025**

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SURİYELİ SIĞINMACILARIN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE
VATANDAŞLIĞI**

**BERRİN ÇOBAN
(225214005)**

**SOSYOLOJİ
Tez Danışmanı: Prof. Dr. MAHMUT KAYA**

**Şanlıurfa
2025**

TEZ ÖNERİSİ VE TEZ YAZMA YÖNERGESİNE UYGUNLUK BEYANI

ewrwrew

..... / ..... /.....

İmza

BERRİN ÇOBAN

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazım sürecinden saha çalışmasına kadar geçen her aşamada bana destek olan, akademik motivasyonumu güçlendiren ve maddi-manevi katkılarıyla yanımda olan herkese gönülden teşekkür ederim. Başta, eğitim hayatımın ilk dönemlerinden akademik yolculuğumun bu başlangıcına kadar her zaman yanımda olan, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli annem Lamiye Çoban, babam Halis Çoban, ablam Berfin Çoban ve sevgili kardeşlerime teşekkür ederim. Özellikle sabrımın tükendiği anlarda bana olan inançları ve motive edici sözleriyle yeniden güç bulmamı sağladılar. Ayrıca, manevi annem olarak gördüğüm, her daim yanımda olan, yaptığım her çalışmayla gurur duyan kıymetli Ayla Turan'a da sonsuz teşekkür ederim. Onların sevgisi ve bana olan derin inancı, bu akademik yolculuk boyunca en güçlü motivasyon kaynaklarımdan biri olmuştur.

Tez yazım sürecimin her aşamasında akademik bilgi birikimi ile sabırla beni yönlendiren, süreç içerisinde beni motive eden, tezim ile ilgili yazdığım her maile hızlıca dönen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Mahmut Kaya'ya sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Saha aşamasından tez yazım sürecine kadar teze sunduğu katkılar, tezin bilimsel bir nitelik kazanmasında oldukça etkili olmuştur. Bu tezin asıl mimarı o'dur. Ayrıca, tezimi baştan sona okuyarak yapıcı eleştirileriyle eksiklerimi görmemi sağlayan saygıdeğer jüri üyeleri Doç. Dr. Hatice Şahin ve Doç. Dr. Bekir Geçit hocalarıma da teşekkür ederim. Yönlendirmeleri sayesinde tezimin bütünlüğü ve akademik niteliği önemli ölçüde güçlenmiştir. Bununla birlikte tez çalışmam, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Sağladıkları değerli katkı ve destekleri için Birim'e içtenlikle teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinin sancılarını hissettiğim her an mesajları ile bu süreci atlatacağıma beni inandıran, akademik yolculuğumun her aşamasında beni destekleyen ve bu desteği her daim bana hissettiren kıymetli hocalarım; Dr. Öğretim Üyesi F. Güzin Ağca Varoğlu, Dr. Rukiye Gülerce ve Doç. Dr. Hakan Gülerce'ye maddi-manevi katkılarından ötürü teşekkür ediyorum. Onların yol göstericiliği her zaman çok değerlidir.

Tez sahamı gerçekleştirdiğim süreçte bana her anlamda destek olan, işlerimi kolaylaştıran ve kız kardeşlik dayanışmasını yüreğimde hissettiren dostlarım Kübra Elgün, İslim Nur Ürün, ve Mays Alrim Mamo'ya; tezimin sistemsel bütün sorunları ile ilgilenen, bana zaman ayıran ve bitmek bilmeyen tez sohbetlerimi dinleyen dostlarım Mustafa Özmen, Mehmet Şahin, İsmail Kırmızı ve ismini sayamadığım diğer bütün arkadaşlarıma da buradan bir kez daha teşekkür etmek istiyorum.

Ve belki de en özel teşekkürü, bu çalışmanın en kıymetli bileşenleri olan katılımcılarıma borçluyum. Görüşme talebimi büyük bir içtenlikle kabul edip; bana evlerinin kapılarını açan katılımcılarımla yaptığım her görüşme, yalnızca bu tezin özgünlüğünü beslemekle kalmadı; aynı zamanda yaşadıkları hak ihlallerine karşı hayata tutunma çabalarının ne kadar değerli olduğunu gösterdi. Bu sebeple katkıları,

bu çalışmanın ruhunu oluşturan en önemli yapı taşlarından biri olmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÇİZELGELER DİZİNİ	iii
1. GİRİŞ	1
2. BÖLÜMLER	6
2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	6
2.1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	6
2.1.2. Araştırmanın Amacı	7
2.1.3. Araştırmanın Problemi	8
2.1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Tekniği	9
2.1.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	10
2.1.6. Araştırma Verilerinin Analizi	11
2.1.7. Araştırmanın Güçlük ve Sınırlılıkları	12
2.2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL OLARAK VATANDAŞLIK	14
2.2.1. Vatandaşlık Tanımı	14
2.2.2. Vatandaşlığın Tarihsel Dönüşümü	17
2.2.3. Vatandaşlık İle İlgili Temel Kavramlar	22
2.2.3.1. Tabiiyet	22
2.2.3.2. Milliyet	23
2.2.3.3. Vatansızlık	24
2.2.4. Uluslararası Hukuki Sözleşmelerde Vatandaşlık ve Vatandaşlık Hukuku	26
2.2.4.1. Vatandaşlık Hukuku	26
2.2.4.2. Vatandaşlığın Geçtiği Uluslararası Metinler	27
2.2.4.2.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	27
2.2.4.2.2. Nottebohm Kararı	28
2.2.4.2.3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	30
2.2.4.2.4. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi	32
2.2.5. Ülkelerin Vatandaşlık Verme Esasları	34
2.2.5.1. Öz (Asli) Vatandaşlık	34
2.2.5.1.1. Jus Sanguinis (Kan Esası)	34
2.2.5.1.2. Jus Soli (Toprak Esası)	36
2.2.5.2. Sonradan Kazanılan (Müktesep) Vatandaşlık	37
2.2.6. Kuramsal Olarak Vatandaşlık	37
2.2.6.1. Liberal Yurttaşlık Kuramı	39
2.2.6.1.1. T.H. Marshall- Sosyal Yurttaşlık Teorisi	40
2.2.6.2. Komüniteryan Yurttaşlık Kuramı	42
2.2.6.3. Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı	44
2.2.6.4. Dünya Yurttaşlığı Kuramı	46
2.2.6.5. Hannah Arendt ve Vatansızlaştırma Kuramı	48
2.3. SURIYE GÖÇÜ, TÜRKİYE’DE GÖÇ VE VATANDAŞLIK POLİTİKALARI	50
2.3.1. Kitlesele Göçler ve Türkiye’ye Etkisi	50

2.3.1.1. Suriye Kitlesel Göçü	52
2.3.2. Göç ve Vatandaşlığa İlişkin Uluslararası Metinler	54
2.3.2.1. Cenevre Sözleşmesi	55
2.3.2.2. 2510 Sayılı İskan Kanunu	56
2.3.2.3. 1951 Cenevre Sözleşmesi Bağlamında 1967 Protokolü	58
2.3.2.4. 6458 Sayılı Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu	59
2.3.2.4.1. Mülteci	60
2.3.2.4.2. Sığınmacı	61
2.3.2.4.3. Şartlı Mülteci	62
2.3.2.4.4. İkincil Koruma	63
2.3.2.4.5. Geçici Koruma	64
2.3.2.5. 5901 Sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu	66
2.3.2.5.1. İstisnai Vatandaşlık	67
2.4. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	68
2.5. SURİYELİ SİĞİNMACILARIN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE VATANDAŞLIĞI ARAŞTIRMASININ BULGULARI ve TARTIŞMA	76
2.5.1. Vatandaşlığı Olan ve Ol(a)mayan Suriyelilerin Sosyo-Demografik Özellikleri	78
2.5.2. Vatandaşlığa Başvuru Süreci	84
2.5.2.1. Vatandaşlık Okuryazarlığı Bağlamında Aktif Vatandaş(lık)	89
2.5.3. Hak ve Ödevler Bağlamında Vatandaş Olma ve Ol(a)mama Deneyimi	93
2.5.3.1. Seyahat Edebilme Özgürlüğü	94
2.5.3.2. Dava Açabilme Özgürlüğü	100
2.5.3.3. Eşit Yurttaşlık Boyutu	104
2.5.3.4. Siyasal Katılım Boyutu	108
2.5.4. Vatandaşlık Algısı	113
2.5.4.1. Vatandaş ve Vatandaş Ol(a)mayan Kısılcında Yabancı	115
2.5.4.2. İdeal Vatandaş(lık)	119
2.5.4.3. Yurttaşlık Talepleri	123
2.5.5. Entegrasyon	126
2.5.5.1. Toplumsal İlişkiler Boyutu	127
2.5.5.2. İstihdama Katılım	132
2.5.5.3. Toplumsal Katılım	136
2.5.5.4. Aidiyet Boyutu	140
2.5.5.5. Kimlik Boyutu	143
2.5.6. Vatandaşlık ve Gelecek	147
2.5.6.1. Geri Dönüş	147
3. SONUÇLAR	151
3.1. ÖNERİLER	156
KAYNAKLAR	158
ÖZGEÇMİŞ	173

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SURİYELİ SİĞINMACILARIN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE
VATANDAŞLIĞI

BERRİN ÇOBAN

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ

Tez Danışman: Prof. Dr. MAHMUT KAYA

Yıl: 2025, Sayfa : 180

Vatandaşlık, bireyin hak, ödev ve aidiyetini tanımlayan çok katmanlı bir kavram olup, artan göçlerle birlikte entegrasyonun en ileri aşamalarından biri olarak görülmektedir. Bu araştırmanın konusu, Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin Türkiye vatandaşlığına ilişkin algıları ile vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleridir. Araştırma, Türkiye vatandaşlığı kazanmış Suriyeli göçmenler ile Türkiye vatandaşlığı kazan(a)mamış geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyeli sığınmacıların deneyimlerinin ve vatandaşlık algılarının karşılaştırmalı analizine dayanmaktadır. Vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun; kimlik, aidiyet, haklara erişim ve ödevler, vatandaşlık algısı, istihdama katılım, entegrasyon süreçleri ve gelecek noktasında etkisinin nasıl işlediği çalışmada detaylı olarak tartışılmaktadır. Çalışma, vatandaşlık konusunu hukuki tanımlamaları ile birlikte sosyolojik boyutu ile ele almış; odağına Türkiye vatandaşlığı olan Suriyeli göçmenler ile birlikte geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlığa ilişkin algı ve deneyimlerini alarak mevcut literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, fenomenolojik desen kullanılmıştır. Amaçlı örneklem tekniği ile ulaşılan, Şanlıurfa’nın merkez ilçeleri olan Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü’de yaşayan 13’ü Türk vatandaşlığına sahip, 13’ü ise geçici koruma kapsamında bulunan toplam 26 Suriyeli katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları, vatandaşlığın Suriyeliler açısından haklara erişim, siyasal katılım, toplumsal bütünleşme, aidiyet hissi ve gelecek planlaması açısından belirleyici ve kolaylaştırıcı bir statü olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle seyahat, dava açabilme ve siyasal sürece katılım gibi haklara erişim açısından vatandaşlık olumlu etkiler yaratırken; vatandaş ol(a)mayan bireylerde ise aidiyet duygusunda zayıflama, haklara erişimde sorunlar yaşama ve gelecek perspektifinde belirsizlik gözlemlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Göç, Entegrasyon, Hak ve Ödevler, Siyasal Katılım, Vatandaşlık

ABSTRACT
MASTER THESIS
TURKISH CITIZENSHIP FROM THE PERSPECTIVE OF SYRIAN
REFUGEES

BERRİN ÇOBAN

HARRAN UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE EDUCATION
SOCIOLOGY

Thesis Supervisor: Prof. Dr. MAHMUT KAYA

Year: 2025, Page : 180

Citizenship is a multi-layered concept that defines the rights, duties and belonging of the individual and is seen as one of the most advanced stages of integration with increasing migration. The subject of this study is the perceptions of Syrians living in Şanlıurfa regarding Turkish citizenship and their experiences of becoming and not becoming citizens. The research is based on a comparative analysis of the experiences and perceptions of citizenship of Syrian migrants who have acquired Turkish citizenship and Syrian asylum-seekers living under temporary protection status who have (not) acquired Turkish citizenship. The study discusses in detail how having and not having citizenship affects identity, belonging, access to rights and duties, perception of citizenship, participation in employment, integration processes and the future. The study addresses the issue of citizenship with its sociological dimension along with its legal definitions, and aims to make a unique contribution to the existing literature by focusing on the perceptions and experiences of Syrian migrants with Turkish citizenship and Syrians under temporary protection regarding citizenship. In this context, qualitative research method was adopted in the study and phenomenological design was used. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a total of 26 Syrian participants, 13 of whom had Turkish citizenship and 13 of whom were under temporary protection, living in Eyyübiye, Haliliye and Karaköprü, the central districts of Şanlıurfa. The findings of the study reveal that citizenship is a determining and facilitating status for Syrians in terms of access to rights, political participation, social integration, sense of belonging and future planning. Citizenship has positive effects especially in terms of access to rights such as travel, litigation and participation in the political process, while non-citizens have a weakened sense of belonging, problems in accessing rights and uncertainty in their future perspectives.

KEYWORDS: Migration, Integration, Rights and Duties, Political Participation, Citizenship

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Şanlıurfa’da Yaşayan Türk vatandaşı Suriyelilerin Sosyo-Demografik Özellikleri	78
Çizelge 2.2. Türk Vatandaşlığı Ol(a)mayan; Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sosyo- Demografik Özellikleri	81

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun bir parçası olan her birey, insan değeri ve onuru temelinde birtakım hak ve özgürlüklere sahiptir (Düger ve Yaman, 2022). Bu haklar, bireylerin aktif özne olmalarına katkı sağlarken, devletler düzeyinde de düzen ve ortak yaşama kültürünü destekler. Bu bağlamda, 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, bireyin hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlayan temel bir metindir (Aybay, 2006, s. 5). Bildiride yer alan önemli haklardan biri vatandaşlık hakkıdır. Bu bağlamda İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin 15. maddesine göre, “Herkesin bir uyrukluğa hakkı vardır ve hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan veya uyrukluğunu değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz” (İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1948). Bu madde, bireyin bir devletle hukuki bağ içinde olmasını güvence altına alarak, vatansız kalmasını önleyen ve ona yasal haklar tanıyan temel bir insan hakkını ifade etmektedir.

Küreselleşmenin etkilerini, bireylerin gündelik yaşantılarında hissettirdiği çağımızda göç ve vatandaşlık konusu önemli bir sosyolojik gerçekliktir. Göç, son zamanlarda devletlerin ve toplumların karşı karşıya kaldığı çok yönlü sosyolojik bir mesele olmaya devam etmektedir. Özellikle uluslararası göç hareketleri, küresel ölçekte insani krizlerin yanı sıra siyasi çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Tunus’ta 2010 yılında yaşanan kitlesel halk hareketlerinin ardından farklı ülkelerde patlak veren bir dizi devrim ve iç çatışma, göç ve çatışma döngüsünü körüklemiştir. Bu sürecin Suriye’deki bariz sonucu, milyonlarca insanın komşu ülkelere göç etmek zorunda kalması olmuştur (Kaya, 2022a).

2011 yılında Suriye’de başlayan iç karışıklıklar ve şiddet ortamı neticesinde Suriye’den komşu ülkelere yoğun kitlesel göç dalgaları başlamıştır. Türkiye bu süreçte “Açık Kapı Politikası” uygulamış ve gelen Suriyeli kitleye “Geçici Koruma Statüsü” vermiştir (Kaya, 2015). Geçici koruma, açık kapı politikasının uygulanmasını, Suriyelilerin zorla ülkelere geri gönderilmemesini, bireysel statü belirleme sürecinin yürütülmemesini, kamplarda barınma imkânının sağlanmasını ve temel ihtiyaçların karşılanmasını içeren bir çerçeve sunmuştur (Gülfer ve Öner, 2014, s. 44). Geçici koruma statüsü verilen Suriyeliler için sürecin başında siyasilerce “misafir” vurgusu yapılmış bu durum da kalma süresinin geçiciliği noktasında bir beklentiye sebep olmuştur (Çoban ve Gülerce, 2023) Fakat sürenin uzaması, göçmenlerce düzen kurulması, Suriye’de güvenli ortamın inşa edilememesi gibi sebeplerden ötürü misafirlik söylemi geçerliliğini yitirmiş; Suriyeliler ‘geçici koruma statüsü altında’ olma durumu ile Türkiye’de temel hak ve ayrıcalıklarına

erişimde sorunlar yaşamıştır. Bu durumun önüne geçmek ve entegrasyon sürecini güçlendirmek için ülkeye katkı sunacak, geçici koruma statüsü altında olan Suriyelilerin önemli bir kısmına, Türk Vatandaşlık Kanunu mevzuatı 12. maddesinde yer alan “istisnai haller” başlığı ile Türk Vatandaşlığı verilmiştir. Bu kapsamda Mülteci Derneği’nin (2024) yayımladığı güncel verilere göre Türk vatandaşlığını kazanan Suriyeli kişi sayısı 238 bin 768; Geçici Koruma statüsü altında yaşayan kişi sayısı ise 2 milyon 901 bin 478’dir.

Küreselleşmenin insanların dolaşımını arttırması ile birlikte gerçekleşen kitlesel ve bireysel göç hareketleri ile literatürde sıkça tartışılan vatandaşlık, hem birey nezdinde hem de devlet nezdinde önemi olan, bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunan aynı şekilde devletin de bireyi tanımasını sağlayan önemli bir statüdür. Bu sebeple birçok tanımlamayı beraberinde getiren vatandaşlık statüsü için birey ve devletin ‘karşılıklı olarak birbirini tanıması’ durumudur denilebilir. Aynı zamanda vatandaşlık, hukuksal bağlamı ile birlikte sosyolojik, kültürel ve dilsel anlamlara da karşılık gelen önemli bir olgudur (Kasımoğlu, 2024). Bu kapsamda vatandaşlık durumu göç eden topluluk ile yerel toplumun entegrasyon süreci, aidiyet algıları ve sosyolojik kimlikleri üzerinde belirleyici ve etkilidir (Yıldız, 2017). Bununla birlikte vatandaşlık, bir gruba veya topluluğa mensubiyetlik temelinde tanımlanıp; belli hak ve ödevlere sahip olmak anlamına da karşılık gelmektedir (Güngör ve Açıkyer, 2023). Bu anlamda yurttaş, belli hak ve ayrıcalıkları ile tanımlanan; siyasi bir topluluğa üye olan bu sebeple sivil ve siyasi katılım gerçekleştirebilen kişidir.

Vatandaşlık kavramı, hem hukuki hem de sosyolojik boyutlarıyla ele alınan çok yönlü bir olgudur. Nitekim literatürde vatandaşlığı hukuki bağlamda ele alan çalışmalar; vatandaşlığı, bireyin bir devlet ile olan hukuki ve resmi bağı şeklinde tanımlamakta, bireyin sahip olduğu anayasal hak ve yükümlülüklerine vurgu yapmaktadır (Erdem, 2017; Dolunay, 2016; Özel, 2020; Korkut, 2014; Özdemir, 2018, vd.). Anayasal bir insan hakkı olarak değerlendirilen vatandaşlık, aynı zamanda devletlerin egemenlik anlayışı ve uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda şekillenen bir statüdür (Schrijer, 2018). Hukuki literatürde vatandaşlık; doğum yoluyla (jus soli veya jus sanguinis), evlilik yoluyla ya da sonradan kazanım gibi farklı yöntemlerle elde edilen bir statü olarak da tanımlanmaktadır (Ünsal, 2023, s. 523). Ancak vatandaşlık, yalnızca yasal bir statü olmanın ötesinde, bireyin toplumsal yaşama katılımını, haklara erişimini, aidiyetini ve kimlik inşasını da şekillendiren önemli bir kavramdır. Vatandaşlık, bireyi toplumsal yapının bir parçası haline getirerek sosyal kimliğinin oluşumunda etkili olur. Bu kapsamda vatandaşlık,

bireylere birtakım haklar ve sorumluluklar yüklerken, aynı zamanda onları bir topluma, bir ulusa veya bir devlete ait kılar. Bu önemli bir noktadır çünkü vatandaşlık, vatansızlığın getirdiği aidiyetsizlik hissini ortadan kaldırarak bireylere toplumsal bir kimlik kazandırır; vergi ödeme ve oy kullanma gibi sorumluluklar yüklerken, haklarını da güvence altına alır (Töre, 2017).

Sosyolojik literatürde ise vatandaşlık, özellikle göçmenlerin vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleri, vatandaşlık kazanma süreçleri ve bu süreçlerin toplumsal etkileri bağlamında ele alınmaktadır (Aygül, 2021; Başoğlu, 2021; Çalışkan, 2019; Kurt, 2024; Seçmez ve İlhan, 2022; Şimdi, 2020; Türk, 2020; Yaşar, 2023). Bu çerçevede vatandaşlık, sosyolojik bağlamda haklara erişim, aidiyet, entegrasyon ve vatandaşlık algısı gibi konular üzerinden incelenmektedir (Aslan ve Güngör, 2019; Bretell, 2015; Centürk, 2020; Gülpınar, 2012). Yani, göçmenlerin vatandaşlık kazanma deneyimleri, yalnızca yasal bir süreçle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda toplumsal kabul, kültürel uyum ve kimlik inşası gibi dinamikleri de içermektedir. Bununla birlikte göç sosyolojisi açısından vatandaşlık, yerel halk ile sonradan gelen göçmenler arasındaki ayrımı belirleyen temel unsurlardan biri olarak da değerlendirilmektedir (Ölmez, 2021). Dolayısıyla vatandaşlık, hem hukuki hem de sosyolojik yönleriyle ele alınması gereken çok boyutlu bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Gerçekleşen sınır-ötesi göçler sonrasında varılan ülkede temel hak ve özgürlüklere erişimde yaşanan sorunlar, göçmen/mülteci/ sığınmacı/geçici korunan olmanın beraberinde getirdiği kısıtla(n)malar, göçmenler nezdinde vatandaşlık statüsünün oldukça önemli olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda temel bir insan hakkı ve “haklara sahip olma hakkının” (Arendt, 2021, s. 304) önemli bir sonucu olan vatandaşlık konusu, göç eden toplulukların yaşadıkları sorunların analizinde, yerel toplum ile entegrasyon süreçlerinde, sivil katılım durumlarının araştırılmasında, temel haklarına erişme veya erişememe durumlarının irdelenmesinde önem arz etmektedir. Bu araştırmanın temel konusunu, Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin Türk vatandaşlığına ilişkin algıları ile vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleri oluşturmaktadır.

Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı üçüncü il olması nedeniyle (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025) Şanlıurfa, araştırmanın evreni olarak seçilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Şanlıurfa üzerinde; Türk vatandaşlığı kazanmış Suriyeli göçmenler ile Türk vatandaşlığı kazan(a)mamış bu sebeple geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyelilerin deneyimlerinin ve vatandaşlık algılarının karşılaştırmalı analizine

dayanmaktadır. Bununla birlikte araştırma, vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun; vatandaşlık okur-yazarlığı, haklara erişim, ödevler, vatandaşlık algısı, kimlik, aidiyet, istihdama katılım ve entegrasyona etkilerinin olup olmadığını, varsa ne tür etkilerinin olduğunu sorunsallaştırmaktadır. Bu anlamda araştırmanın temel sorusu; “vatandaş olma veya vatandaş ol(a)mama deneyimi Suriyelilerin yaşamını nasıl şekillendirmektedir” olarak formüle edilmiştir.

Bu çalışma Şanlıurfa örneğinde Türk Vatandaşlığına sahip olan ve ol(a)mayan Suriyelilerin deneyimlerinin karşılaştırmalı analizini yaparak; sadece Türk vatandaşlığı alan Suriyelilerin vatandaş olma deneyimine odaklanan literatür (Centürk, 2020; Gülerce, 2021; Kurt, 2024), ile sadece geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaşadığı sorunlar ve vatandaşlığa ilişkin algılarına odaklanan literatürden (Aktaş, 2018; Aslan ve Güngör, 2019; Kocadaş, 2018; Sönmez ve Şahin, 2021; Türk, 2020), farklı olarak hem Türk vatandaşı olmuş Suriyelilerin vatandaş olma deneyimini, hem de Türk vatandaşlığına sahip olmayan, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaş ol(a)mama deneyimini odağa almıştır. Bu bağlamda her iki grubun vatandaşlık noktasındaki deneyimlerine odaklanması ile literatüre özgün bir katkı sunabilir. Aynı zamanda çalışmanın özgün yanı; vatandaşlık ekseninde sosyolojik çalışmaların sınırlı olduğu literatüre vatandaşlık konusunun hukuki bağlamları ile birlikte sosyolojik bağlamlarını ele alması ile de değerlendirilebilir.

Çalışma toplam 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göç ve vatandaşlık konusu kısaca ele alınmıştır. Ayrıca tez konusu, konunun önemi, özgün değeri, araştırma soruları, amaç ve hedefler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde araştırmanın yöntemi detaylandırılmıştır. Bu bölümde, araştırmanın konusu ve önemi, amacı, kullanılan yöntem ve veri toplama tekniği, çalışma evreni ve örnekleme, veri analizi süreci ile karşılaşılan zorluklar ve sınırlılıklar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte vatandaşlık kavramı farklı boyutları ile değerlendirilmiştir. Öncelikle vatandaşlığın tanımı ve kavramsal çerçevesi açıklanmış, ardından tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm incelenmiştir. Vatandaşlık ile ilişkili kavramlar detaylandırılarak kavramsal bağlam güçlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, vatandaşlığın hukuki bir boyutu olması nedeniyle vatandaşlık hukuku ele alınmış ve uluslararası hukuki metinlerde vatandaşlık hakkına nasıl yer verildiği incelenmiş; vatandaşlık olgusunun sosyolojik yönü kuramsal bir çerçevede değerlendirilmiş ve farklı sosyolojik teoriler ışığında analiz edilmiştir. Aynı zamanda örneklem grubunun göç sürecini, yasal statülerini ve vatandaşlıkla

ilgili durumlarını daha iyi anlamak amacıyla çeşitli konular ele alınmıştır. Öncelikle, Türkiye'nin göç tarihine dair kısa bir bilgilendirme yapılmış ve ardından 2011 yılında başlayan Suriye kitlesel göçü merkeze alınarak incelenmiştir. Göç ve vatandaşlıkla ilgili yasal çerçeveyi değerlendirmek adına, ulusal ve uluslararası hukuki metinler ele alınmış; bu bağlamda 2510 sayılı İskan Kanunu, Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü ile 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu detaylandırılmıştır. Bu kapsamda mülteci, sığınmacı, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statüleri açıklanmıştır. Son olarak, 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu çerçevesinde vatandaşlık kazanımı değerlendirilmiş ve katılımcı grubun vatandaşlığa başvuru sürecini daha iyi anlamak için İstisnai Vatandaşlık konusu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tez konusu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara yönelik bir tarama gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalar değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırma bulguları detaylı bir şekilde değerlendirilmiş ve mevcut literatür bağlamında analiz edilmiştir. Saha çalışması ve literatür taramasının tamamlanmasının ardından elde edilen veriler bu bölümde analiz edilerek yorumlanmıştır. Bu bağlamda araştırma sürecinde ortaya çıkan bulgular; Vatandaşlığa Başvuru Süreci, Vatandaşlık Okur-Yazarlığı Bağlamında Aktif Vatandaş(lık), Seyahat Edebilme Özgürlüğü, Dava Açabilme Özgürlüğü, Eşit Yurttaşlık Boyutu, Siyasi Katılım Boyutu, Vatandaşlık Algısı, İdeal Vatandaş(lık), Vatandaş ve Vatandaş Ol(a)mayan Kıskaçında Yabancı, Yurttaşlık Talepleri, Toplumsal İlişkiler Boyutu, İstihdama Katılım, Toplumsal Katılım, Aidiyet, Kimlik, Geri Dönüş temaları altında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte araştırma bulguları detaylı bir şekilde tartışılmış; elde edilen veriler, mevcut literatür ile karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümünde araştırmanın sonuçlarına yer verilmiş; araştırma sorularına yönelik ulaşılan yanıtlar genel çerçevede özetlenmiş ve çalışmanın öne çıkan noktaları ele alınmıştır. Bununla birlikte araştırma sonuçlarına dayanarak gelecekte yapılması muhtemel çalışmalar için öneriler getirilmiş, ayrıca çalışmanın kapsamına ilişkin sınırlılıklar ve karşılaşılan kısıtlılıklar detaylandırılmıştır.

2. BÖLÜMLER

2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu araştırmanın temel konusunu Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin Türkiye vatandaşlığına ilişkin algıları ile vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma Türk vatandaşlığı kazanmış Suriyeli göçmenler ile Türk vatandaşlığı kazan(a)mamış bu sebeple geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyelilerin deneyimlerinin ve vatandaşlık algılarının karşılaştırmalı analizine dayanmakta; vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun; kimlik, aidiyet, haklara erişim ve ödevler, vatandaşlık algısı, istihdama katılım, sosyal uyum ve gelecek üzerinde etkilerinin olup olmadığını, varsa ne tür etkilerinin olduğunu sorunsallaştırmaktadır.

Artan sınır ötesi göçler ve farklı ülkelere yönelik kitlesel göç hareketleri, vatandaşlık konusunu daha da önemli hale getirmiştir. Göçmenlerin ve mültecilerin vardıkları ülkelerde temel hak ve özgürlüklere erişimde karşılaştıkları zorluklar, hukuki statülerine bağlı olarak maruz kaldıkları kısıtlamalar ve toplumsal kabul süreçlerinde yaşadıkları ayrımcılıklar, vatandaşlık statüsünün göçmenler açısından hayati bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık, temel bir insan hakkı olmanın yanı sıra “haklara sahip olma hakkının” (Arendt, 2021, s. 304) en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Vatandaşlık statüsü, göçmen toplulukların yaşadığı sosyal, ekonomik ve hukuki sorunların analiz edilmesinde, yerel toplumla olan sosyal uyum süreçlerinin anlaşılmasında ve gündelik yaşam deneyimlerinin incelenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, hem Türk vatandaşlığına sahip olan hem de olmayan Suriyeli göçmenlerin vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimlerini karşılaştırmalı bir çerçevede ele alarak, vatandaşlık sürecinin bireysel ve toplumsal etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte çalışmada vatandaş ol(a)mayan terimi, Türk vatandaşlığı almak istemesine ve bir başvuru sürecine girmesine rağmen vatandaşlık hakkı elde edememiş Suriyeli sığınmacılar için kullanılmıştır.

Bu çalışma ayrıca göç ve vatandaşlık ekseninde sosyolojik çalışmaların sınırlı olduğu literatüre vatandaşlık konusunun hukuki bağlamları ile birlikte sosyolojik bağlamlarını ele alması ile de değerlendirilebilir. Bununla birlikte çalışma, göç ve vatandaşlık konusu bağlamında ilgili mercilerin karar alma sürecinde de önemli veriler sunabilir.

2.1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırma; vatandaşlık konusunu hukuki tanımlamaları ile birlikte sosyolojik boyutu ile ele almayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte vatandaşlığın hak ve ödevler, siyasi katılım, kimlik, aidiyet ve üyelik boyutları ile göçmenlerin hayatına nasıl etkilerinin (kolaylıklar ve zorluklar) olduğu da Suriyelilerin perspektifinden Türkiye vatandaşlığı bağlamında ele alınacaktır. Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı; Türkiye vatandaşlığına sahip olmanın ve ol(a)mamanın kurumsal (bürokratik) işlemler, vatandaşlık algısı, yurttaşlık talepleri, kimlik, aidiyet, sosyal uyum, toplumsal katılım ve gelecek gibi alanlarda oynadığı rolü ortaya çıkarmak, bu alanlar üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmak varsa ne tür etkilerinin olduğunu iki grubun (vatandaşlığı olanlar ve vatandaşlığı olmayanlar) gözünden ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda vatandaşlık ve göç literatürüne karşılaştırmalı bir analiz ile katkı sunmak da araştırmanın alt amaçlarından biridir. Bununla birlikte araştırma kapsamında belirlenen diğer alt amaçlar şu şekildedir:

- Suriyeli göçmenlerin vatandaşlığa başvurma süreçlerinin nasıl olduğu, daha özel olarak Türk vatandaşı olan Suriyeliler ile geçici koruma statüsü altında olan Suriyelilerin vatandaşlık başvurusu bağlamında deneyimleri,
- Türkiye'nin yabancılara yönelik uyguladığı vatandaşlık prosedürlerinin içermeci mi dışlayıcı mı olduğu,
- Vatandaşlık Okur-yazarlığı bağlamında iki grubun vatandaşlığa ilişkin bilgilerinin ne yönde olduğu, vatandaşlık kazanmanın vatandaş okuryazarı olmak noktasında ne tür etkiler doğurduğu,
- Hak ve Ödevler bağlamında vatandaşlık tanımının nasıl olduğu, vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun hak ve ödevlere erişimde ne tür etkilerinin olduğu,
- Hak ve ödevler bağlamında Şanlıurfa'daki Suriyeliler özelinde hangi hakların önem arz ettiği bununla birlikte bu haklara erişme ve eriş(e)meme durumunun Suriyelilerin yaşamı üzerindeki yansımaları,
- Vatandaşlığın eşit yurttaşlık işlevinin Şanlıurfa'daki Suriyeliler bağlamında ne kadar işlevsel olduğu, iki grup açısından ne tür deneyimler doğurduğu,
- Siyasi katılım süreçlerinde yer almanın ve al(a)mamanın siyasi entegrasyona olan etkileri, katılımcıların oy kullanma ve kullan(a)mama

deneyimlerinin nasıl olduğu,

- Suriyeli göçmenlerin vatandaşlık taleplerinin neler olduğu (Suriyeli göçmenleri vatandaşlığa iten ve çeken sebepler),
- Türkiye vatandaşlığı olan ve olmayan Suriyeli göçmenlerin vatandaşlık algısı, ideal vatandaşlık tanımları,
- Vatandaşlık ve entegrasyon ilişkisi, vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun toplumsal ilişkiler, istihdama katılım, sivil katılım, ve aidiyet boyutlarına olan etkileri,
- Vatandaşlık ve kimlik ilişkisi, kimlik karmaşası ve Suriyeli göçmenlerin kimliksel bağlamda kendilerini nerede konumlandıkları,
- Vatandaşlık ve gelecek ilişkisi, Vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun geri dönüş üzerindeki etkileri çalışmada ele alınacaktır.

2.1.3. Araştırmanın Problemi

Bu çalışmanın temel problemi, Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de vatandaş olma ya da ol(a)mama süreçlerini nasıl deneyimledikleri ve Türkiye vatandaşlığına dair algılarının ne şekilde oluştuğu soruları üzerinden şekillenmektedir. Bu temel problem doğrultusunda, araştırmanın alt problemleri de aşağıdaki sorular çerçevesindedir.

- Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa başvuru süreçleri nasıl ilerlemektedir? Türk vatandaşı olan Suriyeliler ile geçici koruma statüsünde olanların bu süreçteki deneyimleri nasıl farklılık göstermektedir?
- Türkiye’nin yabancılara yönelik uyguladığı vatandaşlık prosedürleri içermeci mi yoksa dışlayıcı mıdır?
- Katılımcıların vatandaşlık tanımı hak ve ödevler açısından nasıl şekillenmektedir? Vatandaşlığa sahip olma ya da ol(a)mama durumu, bu hak ve ödevlere erişimleri nasıl etkilemektedir?
- Şanlıurfa’da yaşayan Suriyeli sığınmacılar açısından hangi haklar öncelikli önem taşımaktadır? Bu haklara erişim ya da erişememe durumu günlük yaşamlarında nasıl yansımalar yaratmaktadır?
- Türkiye vatandaşlığı, Suriyeli sığınmacılar açısından eşit yurttaşlık ilkesini ne ölçüde gerçekleştirebilmektedir? Vatandaş olanlar ve

ol(a)mayanlar bu konuda ne tür deneyimlere sahiptir?

- Siyasi katılım süreçlerine dahil olabilmek ya da ol(a)mamak, Suriyeli sığınmacıların siyasal entegrasyonunu nasıl etkilemektedir? Oy kullanabilme durumu katılımcılar açısından nasıl bir anlam taşımaktadır?
- Suriyeli sığınmacılar Türkiye vatandaşlığını neden istemektedir? Vatandaşlık taleplerinin arkasında hangi itici ve çekici faktörler yer almaktadır?
- Türkiye vatandaşlığına sahip olan ve olmayan Suriyeli sığınmacılar vatandaşlığı nasıl algılamaktadır? “İdeal Vatandaş” tanımlarında ne gibi ortaklıklar veya farklar ortaya çıkmaktadır?
- Vatandaşlığa sahip olmak ya da ol(a)mamak, Suriyeli sığınmacıların toplumsal entegrasyonu üzerinde nasıl bir rol oynamaktadır? Bu durum istihdama katılım, sosyal ilişkiler, sivil katılım ve aidiyet hisleri üzerinde ne gibi etkiler yaratmaktadır?
- Vatandaşlık, Suriyeli sığınmacıların kimlik inşa süreçlerinde nasıl bir rol oynamaktadır? Kimlik karmaşası yaşayan bireyler kendilerini kimlikssel olarak nerede konumlandırmaktadır?
- Türkiye vatandaşlığına sahip olma ya da ol(a)mama durumu, Suriyeli sığınmacıların gelecek planlarını ve geri dönüş düşüncelerini nasıl etkilemektedir?

2.1.4. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Tekniği

Yöntembilim, bilimsel araştırmaların nasıl ve hangi bağlamda gerçekleştirileceğini ele alan, kullanılan yöntem ve tekniklerin özelliklerini açıklayan önemli bir bilim dalıdır. En genel tanımıyla, yöntembilim “Bilimlerin Yöntemi” olarak ifade edilebilir (Aziz, 2020, s.1). Bu bağlamda yöntem, her araştırmada izlenmesi gereken sistematik bir yol olarak tanımlanır. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri genel olarak nitel, nicel ve karma olmak üzere üç temel gruba ayrılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi; olayları, deneyimleri ve eylemleri nasıl anlamlandırdığını inceleyerek bireylerin içinde bulundukları bağlamla birlikte ele alınmasını sağlar (Tanyaş, 2014). Bu bağlamda bu çalışma bireylerin vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimlerine odaklandığı için çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, bireyin kendisini ve içinde bulunduğu toplumsal yapıyı derinlemesine keşfetmesini amaçlar. Aynı zamanda, araştırma konusu olan problematiği, kendi bağlamı içinde anlamaya ve yorumlamaya odaklanır (Baltacı,

2019, s. 370). Nitel araştırmada temel amaç, sadece olguları incelemek değil, bireylerin bu olgulara yüklediği anlamları keşfetmektir. Bununla birlikte herhangi bir fenomenin birey üzerindeki etkisini anlamak ve katılımcının herhangi bir durumu nasıl deneyimlediğini betimlemek için araştırmada fenomenolojik desen kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, bireylerin belirli bir olguya dair yaşadıkları deneyimlerin anlamını ortaya koymayı hedefleyen bir yaklaşım olup, bu deneyimlerin temelinde yatan anlamı açığa çıkarmaya çalışır (Özdemir ve Tuti, 2023, ss. 220-221).

Araştırmada veri toplama sürecinde derinlemesine bilgiye ulaşmak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme sürecinde katılımcılar, yalnızca sorulara yanıt vermekle kalmayıp, kendi deneyimlerini nasıl inşa ettiklerini ve anlam dünyalarını nasıl şekillendirdiklerini anlatma fırsatı bulmaktadır (Polat, 2020, s. 167).

2.1.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, zorunlu sebeplerle Türkiye'ye göç etmiş, Şanlıurfa'da ikamet eden; Türk vatandaşlığına sahip olan ve ol(a)mayan Suriyeliler oluşturmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı'nın güncel verilerine göre, 2024 yılı itibarıyla Türkiye'de geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyeli sığınmacı sayısı 2.901.478 iken, Suriye'de rejimin çökmesiyle gerçekleşen geri dönüşler sonucunda bu sayı 2.801.402'ye düşmüştür (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025). Bununla birlikte Türkiye genelinde vatandaşlık almış Suriyelilerin sayısı 238.768 olarak kaydedilmiştir (Mülteciler, 2024). Suriyelilerin illere göre dağılımına bakıldığında Şanlıurfa, İstanbul ve Gaziantep'ten sonra en yoğun Suriyeli nüfusuna sahip üçüncü il konumundadır. Bu bağlamda Şanlıurfa'da geçici koruma kapsamında yaşayan Suriyeli sayısı 241.772'dir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025). Farklı olarak; Şanlıurfa'da ikamet eden ve Türk vatandaşlığı almış Suriyelilerin sayısına dair kesin verilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

Bu bağlamda araştırma amaçlı örneklem olarak tasarlanmış olup, Şanlıurfa'nın merkez ilçeleri olan Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü'de yaşayan, farklı yaş, meslek ve eğitim düzeylerinden gelen Suriyelilerden seçilmiştir. Amaçlı örneklem, nitel araştırmalarda kullanılan ve görüşme yoluyla seçilen bireylerin araştırma konusuyla doğrudan bağlantılı olmasına dayanan bir örnekleme tekniğidir (Karataş, 2015, s. 74). Örneklem grubu, Türk vatandaşlığı almış 13 Suriyeli katılımcı ile geçici koruma statüsündeki 13 Suriyeli katılımcıdan oluşmakta

olup, bu katılımcılar araştırmanın evrenini temsil edecek şekilde çeşitlilik dikkate alınarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında Türk vatandaşı olan katılımcı grubunda; Haliliye ilçesinden 5, Eyyübiye ilçesinden 3, Karaköprü ilçesinden 5 katılımcı; vatandaşlığı olmayan grupta ise Haliliye ilçesinden 5, Eyyübiye ilçesinden 5 ve Karaköprü ilçesinden 3 kişi ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır. Yani toplam katılımcı sayısı ilçelere oranlandığında Haliliye'den 10, Eyyübiye'den 8 ve Karaköprü'den 8 olmak üzere toplam 26 kişi ile görüşülmüştür. Örneklemin dağılımı, ilçelerdeki nüfus yoğunluğu ve katılımcıların araştırmaya dahil olma istekliliği doğrultusunda belirlenmiştir. Görüşmeler doyum noktasına gelince sona erdirilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcıların cinsiyet dengesini sağlamak adına 14 Kadın, 12 Erkek katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışma grubu Suriye'nin, Rakka(7), Şam(4), Deyrizor(5), Humus(3), Dera (3), İdlip(1), Halep (1) ve Lazkiye(2) illerinde doğan ve bu illerden Türkiye'ye göç eden katılımcılardan oluşmaktadır.

Görüşmeler ortalama olarak 45 dakika - 90 dakika arası sürmüştür; önceden hazırlanan tematik sorular katılımcılara sorulmuştur. Görüşmeler esnasında elde edilen bulguların analizinin kolaylaşması bağlamında katılımcıların izni ile ses kaydı alınmıştır. Katılımcılara çalışmanın konusu ve amaçları anlatılmış, kişisel bilgilerin anonimleştirileceği hususunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Bununla birlikte çalışmada Türk vatandaşlığı olan Suriyeliler ile Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler yer aldığı için iki grubu tanımlayacak kodlamalar seçilmiştir. Bu bağlamda Vatandaşlığı olan Suriyeliler V1(Vatandaş 1), V2, V3, şeklinde kodlanmış; vatandaşlığı olmayan yani geçici koruma statüsü altında olan Suriyeli sığınmacılar da GK1(Geçici Koruma 1) , GK2 şeklinde kodlanmıştır. Görüşme formu ile ilgili etik izin Harran üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler etik kurulundan alınmıştır. (01/02/2024). Veriler, Nisan 2024- Mart 2025 tarihleri arasında toplanmıştır.

2.1.6. Araştırma Verilerinin Analizi

Bilimsel araştırmalarda veri analizi, elde edilen bulguların anlamlandırılması ve araştırma sorularına yanıt bulunması açısından büyük önem taşır. Başka bir deyişle veri analizi, temel olarak verilerdeki belirli kalıpları tespit etmeye yönelik bir süreçtir. Bu süreç, elde edilen verilerin sistematik bir şekilde düzenlenmesini ve anlamlı bir biçimde yorumlanmasını sağlamayı amaçlar (Neuman, 2014, s. 672).

Nitel veri analizi, elde edilen verilerden anlam çıkarma ve veri setinde hangi unsurların temsil edildiğini açıklığa kavuşturma amacı taşıyan bir yorumlama ve kategorilendirme sürecidir (Çelik, vd. , 2020, s. 380). Bu anlamda bu çalışmada tematik içerik analizi tekniği ile araştırma bulguları analiz edilmiştir. İçerik analizine dayalı çalışmalarda genellikle “Nasıl?”, “Neden?” ve “Ne?” gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda bu yöntemin temel amacı, belirli teorileri daha iyi açıklayabilmek için incelenen örnek olayları ayrıntılı bir şekilde ele alıp tanımlamaktır (Yanarateş, 2020, s. 188).

Braun ve Clarke (2006), güvenilir bir tematik analiz süreci için izlenmesi gereken adımları sistemli bir biçimde ortaya koymuşlardır. Bu sürecin altı temel aşaması vardır: Veri toplama, ilk kodların oluşturulması, temaların ortaya çıkarılması, temaların gözden geçirilmesi, adlandırılması ve son olarak bulguların raporlaştırılması. Bu aşamaların her biri, tematik analiz sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için oldukça önemlidir ve özenle gerçekleştirilmelidir. Bu doğrultuda, tematik analiz sürecinin altı temel adımına uygun şekilde, öncelikle katılımcıların ifadeleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve ilk aşama olan kodlama gerçekleştirilmiştir. Kodlama sürecinde, görüşmelerde sıkça karşılaşılan ifadeler ile anahtar kelimeler tespit edilmiş ve bu unsurlar temel alınarak ön kodlar geliştirilmiştir. Ardından temalar belirlenmiş ve elde edilen bulgular tema başlıklarının altında değerlendirilmiştir. Çalışmada, “Vatandaşlığa Başvuru Süreci, Hak ve Ödevler Ekseninde Vatandaş Olma ve Ol(a)mama Deneyimi, Vatandaşlık Algısı, Entegrasyon ve Gelecek” başlıkları genel temalar olarak ele alınmış; bu genel temalara bağlı olarak alt temalar belirlenmiştir. Bu kapsamda “Vatandaşlık Okur-Yazarlığı Bağlamında Aktif Vatandaşlık, Seyahat Edebilme Özgürlüğü, Dava Açabilme Özgürlüğü, Eşit Yurttaşlık Boyutu, Siyasi Katılım Boyutu, Vatandaş ve Vatandaş Ol(a)mayan Kıskacında Yabancı, İdeal Vatandaş(lık), Yurttaşlık Talepleri, Toplumsal Katılım, İstihdama Katılım, Toplumsal İlişkiler, Aidiyet, Kimlik ve Geri dönüş” başlıkları da alt temalar olarak belirlenmiştir.

2.1.7. Araştırmanın Güçlük ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı Türk vatandaşlığı olan 40 yaş üstü Suriyeli katılımcılara ulaşmak olmuştur. Göç İdaresi tarafından bir liste yayınlanmasının ve bu listede daha çok öğrencilerin isimlerinin yer almasından dolayı vatandaşlığı olan genç katılımcılara ulaşmak kolay olmuştur fakat 40 yaş üstü Türk vatandaşı olan Suriyelilere ulaşmak noktasında sınırlılıklar yaşanmıştır. Bu bağlamda örneklem grubunun yaş çeşitliliğini sağlamada zorluk yaşanmıştır.

Yaşanan bir diğer sınırlılık ise araştırmacının hakim dil olan Arapça'yı bilmemesi olmuştur. Bu anlamda 18-35 yaş aralığında olan katılımcılar ile kolayca Türkçe görüşmeler yapılmış olsa da; 35-52 yaş aralığında olan katılımcıların neredeyse tamamı Türkçe bilmemektedir. Araştırmacının da Arapça bilmemesinden dolayı yaşanan sınırlılık, tercüman desteğinin alınması ile çözülmüştür. Bununla birlikte araştırmacın Kürtçe bilmesi önemli bir avantaj olarak sahada gözlenmiştir. Bu bağlamda Kürtçe bilen katılımcılar ile görüşmeler Kürtçe yapılmış; bu durum doğrudan söylenenleri anlama noktasında önemli bir katkı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma bağlamında ses meselesi de önemli bir konu olarak yer almıştır. Bu bağlamda Türk vatandaşı olan Suriyeli göçmenlerin vatandaş olma ve ol(a)mama (vatandaşlık almadan önce ve aldıktan sonra) analizini yapmak yerine; vatandaşlığı olmayan ve geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyeli sığınmacıların da halihazırda mevcut durumlarında yaşadıkları deneyimleri kendi 'sesleri' ile duyurmaları önemli görülmüştür. Bu bağlamda araştırmanın odağında vatandaşlığı olmayan Suriyeli sığınmacılar da yer almış; yaşadıkları hak ihlalleri ve deneyimleri kendi sesleri ile duyurmalarına imkan verilmiştir. Ancak görüşmeler sırasında bazı katılımcılar, bu araştırmayı vatandaşlık kazanma sürecine doğrudan etki edebilecek bir çalışma olarak algılamış ve mevcut durumun değişmesi noktasında beklentiye girmiştir. Bu sebeple araştırmacı, çalışmanın akademik bir analiz niteliğinde olduğunu ve yaşanan deneyimleri anlamlandırmaya yönelik gerçekleştirildiğini sıkça vurgulamak zorunda kalmıştır.

Araştırmanın önemli sınırlılıklarından bir diğeri de, örneklem grubunun Şanlıurfa'nın merkez ilçeleri olan Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye ile sınırlı olmasıdır. Bu durum, elde edilen bulguların Türkiye genelindeki tüm Suriyeli göçmenleri ve sığınmacıları temsil etmesini kısıtlamaktadır. Özellikle Suriyeli göçmenlerin ve sığınmacıların yaşadığı bölgelere göre sosyo-ekonomik durumları, yerel topluma entegrasyon düzeyleri ve vatandaşlık deneyimleri farklılık gösterebilmektedir. Büyükşehirlerde yaşayan bireyler ile daha küçük yerleşim bölgelerindeki bireylerin vatandaşlık süreçlerine dair algıları, haklara erişimleri ve toplumsal kabul görme durumları değişiklik gösterebilir. Dolayısıyla araştırmanın bulguları, yalnızca çalışmanın yürütüldüğü bölgeler bağlamında değerlendirilmelidir. Daha kapsayıcı bir temsil yetkisi sağlayabilmek adına, farklı coğrafi bölgelerde benzer çalışmaların yürütülmesi, vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimlerinin daha geniş bir perspektiften ele alınmasına katkı sağlayacaktır.

2.2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL OLARAK VATANDAŞLIK

2.2.1. Vatandaşlık Tanımı

Vatandaşlık, birey ve devlet arasında ‘karşılıklı tanınırlığı’ sağlayan hukuki ve resmi bir bağdır. Vatandaşlık, bir devlete bağlı olma noktasında bireye; sınırları içerisinde yaşayan bireyleri tanıma noktasında devlete fayda sağlayan önemli bir statüdür (Töre, 2017). Vatandaşlık olgusunun farklı tanımlarını yapmak mümkündür. Bu kapsamda bireyler nezdinde ele alındığında vatandaşlık; bireye hak ve ödevler yükleyen hukuki bir statüdür. Bu statü bireye eğitim, sağlık ve seyahat gibi birçok hakkı sağlarken, aynı zamanda vergi ödeme ve oy kullanma gibi yükümlülükler de getirmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık ile ilgili yapılacak ilk tanım; bireye önemli haklar sunan aynı zamanda bireyden belli yükümlülükleri yerine getirmesini bekleyen bir sistem olması şeklindedir (Aygül, 2021).

Vatandaşlık, yalnızca siyasal bir kimliği değil; aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları da içeren çok yönlü bir kavramdır (Şeker ve Gül, 2023). Bu anlamda vatandaşlık statüsü, bir ülkeye sonradan göç eden bireyin, o ülkenin diğer yurttaşlarıyla eşit haklara sahip ‘eşit yurttaş’ olduğunu ve toplumun tam bir parçası hâline geldiğini ifade eder (Haas, Castles ve Miller, 2022, s. 102). Bununla birlikte vatandaşlık, bireylere yalnızca bir statü kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda temel haklara daha kolay erişim imkânı sunar. Bu yönüyle vatandaşlık, diğer haklara ulaşmayı mümkün kılan ve bu hakları güvence altına alan bir köprü işlevi görmektedir (Başoğlu, 2021). Vatandaşlık, haklar perspektifinden ele alındığında, bireylere önemli ayrıcalık ve özgürlükler sunmaktadır. Buna karşın, vatandaşlık statüsüne sahip olmayan ve çeşitli nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireyler, bu temel haklardan yararlanma konusunda ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu kişiler çoğu zaman “yabancı” ya da “vatansız” olarak tanımlanmakta ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan temel haklara dahi erişememektedir (Gülerce, 2024, s. 126). Dolayısıyla, vatandaşlık statüsü bireylerin ekonomik ve toplumsal kaynaklara erişiminde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Vatandaşlık, siyasi katılım bağlamında değerlendirildiğinde, demokrasinin geçerli olduğu yönetim sistemlerinde bireylere kendi geleceklerini belirleme hakkı tanımaktadır. Bu çerçevede bir devletin vatandaşlığına sahip olmak, oy kullanma ve temsil edilme gibi temel siyasal haklara erişimi mümkün kılar (Delanty, 2000) Bu duruma somut bir örnek olarak Türkiye’de 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili seçimleri gösterilebilir. Bu seçimlerde

Türk vatandaşlığına geçmiş 167.703 Suriyeli oy kullanma hakkına sahip olurken (Euronews, 2023), geçici koruma statüsünde olan ve vatandaşlık hakkına sahip olmayan Suriyeliler bu süreçte oy kullanamamış, dolayısıyla siyasi katılım açısından pasif konumda kalmışlardır. Bu bağlamda vatandaşlık, yalnızca bir statü değil, aynı zamanda bireyin siyasi süreçlerde söz sahibi olmasını sağlayan dönüştürücü bir güçtür.

Vatandaşlık aynı zamanda bir gruba, bir ülkeye veya bir devlete bağlı olma yani ‘ait olma’ tanımını da taşımaktadır. Bu bağlamda bir devletin vatandaşı olmak o devlete üye olmak ile eşdeğer olup önemli bir sosyal- siyasal kimlik de getirmektedir (Marshall, 2000). Bu kimlikler, sosyolojik olarak bireyin parçası olduğu bir ‘Biz’e işaret etmekte bireyi yabancı veya vatansız olanın karşısında konumlandırmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık, “Biz” in karşısında “Onlar” (Baumann, 2021) üreten bir ayırım olarak da ele alınabilir. Nitekim, vatandaş olan ve olmayan noktasında “çoğunluğun dahil olduğu toplumsal bir birlik” (Çicek ve Karadeniz, 2021, s. 34). olduğu ve vatandaş ol(a)mayanların bu birlikte yer alamadıkları söylenebilir. Benzer şekilde vatandaş olan ve olmayan ikililiğinde “İçerden olan ve dışarıda bırakılan” (Brubaker, 2022, s. 43). şeklinde tanımlamalar da yapılabilir. Aynı zamanda vatandaşlık için, belli hakların bazı gruplara tanınması buna karşıt olarak da bazı gruplara (vatandaş ol(a)mayanlara) tanınmaması güç ilişkilerinden kaynağını alan ve Biz/Öteki ayrımı yaratan bir sistemdir (Yıldırım, 2019).

Bununla birlikte vatandaşlık, önemli bir sosyal kimliktir. Nitekim Zygmunt Bauman kimlik konusunun önemine değinmiş; kimliğin önemli bir aidiyet unsuru olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda kimlik, bireye bir aidiyetlik duygusu vermekle birlikte bireyin ‘diğer’ bireylere karşı kendini tanımlamasında kilit bir öneme sahiptir. Bu kapsamda Bauman’a (2017) göre; kişi, aidiyeti noktasında bir şüpheye düştüğü an kimliğini sorgulamaya başlamaktadır. Bu noktada kişinin kendisine sorduğu ‘Ben kimim?’ sorusu ve bu soruya verilen cevap kişinin ait olduğu veya kendini ait hissettiği grup hakkında bilgi vermektedir. Vatandaşlık durumu da bireyi bir ülkenin-devletin parçası veya üyesi haline getirdiği için kimlik bağlamında değerlendirilebilir. Bu kapsamda denilebilir ki; bir ülkenin vatandaşı olmak, belirli değerleri ve normları benimsemeyi gerektirir ve bu da bireylerin sosyal kimliklerini şekillendirir. Bu kapsamda vatandaşlık, yerel olan ve sonradan gelen ayrımı noktasında belirleyici bir rol oynar (Ölmez, 2021). Vatandaşlığın kavramsal olarak ne olduğu ile birlikte ‘vatandaş olmayanın gözünden’ ne anlam ifade ettiğine de bakmak önem arz etmektedir. Nitekim çalışma, hem vatandaş olanların hem de vatandaş ol(a)mayanların perspektifinden vatandaşlık tanımına bakmaktadır. Bu

bağlamda ilk olarak vatansız ve yabancının ‘vatandaşlık literatüründe’ kim olduğu ve nasıl tanımlandığına bakmak gerekir.

Yabancı, bir vatandaşlığa sahip olan ama bulunduğu ülkenin vatandaşı olmayan bu bağlamda temel hak ve ayrıcalıklarına erişimde sorunlar yaşayan kişidir. Buna karşın vatansız, herhangi bir devletin vatandaşı olmayan bu bağlamda hak ve ayrıcalıklara erişimde önemli sorunlar yaşayan, politik himaye hakkından yoksun ve hiçbir devlet ile resmi bağı bulunmayan kişi olarak tanımlanabilir (Asar, 2022, s. 101). Burada tanımlanan ‘yabancı’ Bauman’ın ‘sosyal öteki’ olarak tanımladığı yabancı(sı)dır. (Özselçuk, 2017). Bu yabancı, biz ve onlar kıskacında arafta kalmış bir sınıftır. Çünkü vatansız değildir ama sahip olduğu vatandaşlık da bulunduğu ülkede haklarına erişiminde bir etki göstermemektedir. Bu bağlamda bulunduğu ülkenin vatandaşı olmayanın yani ‘yabancı’ olanın gözünden vatandaşlık; ilk olarak haklara sahip olmayı meşru ve mümkün kılan bir kimlik belgesi olarak görünebilir. Bu kapsamda yabancı olanın gözünden vatandaşlık en genel ifadesi ile; bürokratik bir zeminde ‘haklara sahip olma ayrıcalığını yaşama ayrıcalığı’ olarak tanımlanabilir.

Bir diğer husus ise “Göçmen Failliği” (Haas, Castles ve Miller, 2022, s. 63). meselesidir. Genel olarak yabancı kategorisinde bulunan grupların çoğu (mülteci, sığınmacı, vb.) bilgi ve iktidar karşısında bir nesne olarak görülmekte; özne kabul edilmemektedir. Bu bağlamda bu kişiler, yapı karşısında haklarına erişemedikleri ve haklarını savunamadıkları için pasif-fail olarak konumlanmaktadır. Bu kapsamda vatandaşlık, bu gruplar özelinde bir “Özneleşme Talebi” (Çiçek ve Karadeniz, 2021, s.22) şeklinde ele alınabilir. Bu anlamda vatandaş olan , sahip olduğu vatandaşlık statüsü ile bürokratik ve siyasal düzlemde uğrayabileceği hak ihlalleri neticesinde ‘haklarını arayabilen aktif bir özne’ konumundadır. Vatandaş olmayanın gözünden vatandaşlığa ilişkin yapılacak bir diğer tanım ise ‘belirsizlik’ konusu temelindedir. Bu kapsamda vatandaşlık “belirsizliği sona erdiren bir güvence” (Apak, 2015, s. 133). şeklinde tanımlanabilir.

Vatandaşlık, bir ülkeye sonradan göç etmiş bireyler ile ev sahibi toplumun entegrasyon sürecinde de önemli bir işlev görmektedir. Bu bağlamda literatürde de var olan çalışmalar (Arslan, 2021; Kaya, 2022; Şahin & Kaya, 2021; Şimşek, 2018; Yıldız, 2017) bağlamında söylenebilir ki; yabancılara veya mültecilere verilen vatandaşlık, toplumsal katılım ve diğer vatandaşlar ile eşit haklara sahip olmak anlamlarına karşılık geldiğinden sağlıklı bir entegrasyon süreci için gerekli ve önemli bir adımdır. Bu anlamda toplumsal katılım düzeyinin artması, siyasal alana katılım, haklara erişim, sağlıklı bir entegrasyon süreci, vb. sebeplerden ötürü bir ülkeye

sonradan göç etmiş göçmen/mülteci/ sığınmacı bireyler vatandaşlık statüsünü talep edebilmektedir.

2.2.2. Vatandaşlığın Tarihsel Dönüşümü

Vatandaşlık, ilk olarak Antik Yunan şehir devletlerinde kamusal ve politik alanın ortaya çıkması ile oluşmuş (akt: Gülpınar, 2012, s. 82) sonrasında ilk formundan farklılaşarak Antik Roma, Ortaçağ ve günümüz vatandaşlık temellerinin atıldığı Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan modern vatandaşlık biçimleri ile tarihsel bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Dönemlere ve mekanlara bağlı olarak vatandaşlık tanımları ve vatandaşlık pratikleri değişim göstermiştir. Bu bağlamda merkezinde toplumsal dışlanma'nın etkili olduğu Antik Yunan şehirleri olan Atina ve Sparta'da vatandaşlık; köleler, kadınlar ve zanaatkarların erişemediği sadece köle sahibi hür erkeklerin erişim sağlayabildiği bir statü olmuş; dışlayıcılık ilkesinin hakim olduğu bir vatandaşlık tanımı yapılmıştır (Delil, 2024; Özkazanç, 2009). Vatandaşlığın şehir devletlerinin yönetimine bağlı olduğu Antik Yunan polislerinin aksine Antik Roma'da sınıf mücadeleleri sonucunda vatandaşlık formu değişmiş; vatandaşlık statüsü tek bir merkeze bağlı olup, daha kapsayıcı bir nitelik kazanmıştır (Gerim, 2017, s. 161) Feodalitenin egemen olduğu ortaçağ döneminde ise; feodal toprak sahibi senyörlerin merkezi yönetimi kabul etmemesi ve kendi egemenlik sınırlarını çizmeleri sebebiyle vatandaşlık yeni bir form kazanmış; merkezinde dışlayıcılığı barındırması nedeniyle Antik Yunan ile benzerlik göstermiştir. Bu kapsamda Ortaçağ'da vatandaşlık kırsal kesimlerde yaşayan bireylerin erişemediği sadece kent sınırları içinde yaşayan ve belli bir mal varlığı olan kişilerin erişebildiği bir sistem olarak tanımlanmıştır. Vatandaşlığın bu tanımında 'kentli olma' durumu ön plana çıkmıştır (Güngör, 2017, ss. 144- 145). Fransız devrimi ile birlikte imparatorlukların parçalandığı ve ulus-devlet sınırlarının ulusal formlarla çizildiği dönemde ise vatandaşlık, ulusal ve milliyetçi tanımlamalara karşılık gelmiş, günümüz modern vatandaşlığın temelleri bu dönemde atılmıştır. Vatandaşlığın temel hususlarının ve tanımlanmasının anlaşılması için geçirdiği tarihsel dönüşümlerin ve bu dönüşümlere ev sahipliği yapan toplum dinamiklerinin detaylı bir şekilde ele alınması önem arz etmektedir. Bu bağlamda vatandaşlığın tarih sahnesine çıktığı ilk dönem olan Antik Yunan döneminin ele alınması önemli ve gereklidir.

Max Weber'e göre Vatandaşlık olgusunun ilk olarak Antik Yunan'da ortaya çıkmasının iki temel nedeni vardır. İlk olarak, Mezopotamya, Hint, Çin ve Mısır medeniyetlerinde şehir sakinleri, dış temasların sınırlı olması nedeniyle kabile ve akrabalık bağlarını korumuş ve vatandaşlık kimliğine ihtiyaç duymamıştır. İkinci

olarak, bu medeniyetlerde ekonomik faaliyetler sonucu oluşan hükümdar sınıfı, askeriye ve bürokrasiye dayalı bir yapı geliştirerek bağımsız bir vatandaşlar sınıfının oluşumunu engellemiştir. Buna karşın, Antik Yunan polislerinde elverişli toplumsal dinamikler sayesinde Atina ve Sparta'da ilk vatandaşlık örnekleri ortaya çıkmıştır (akt: Düzenli, 2020, ss. 18-19). Atina, Antik Yunan kentleri içinde en büyük polis olup, toplumsal tabakalaşma sisteminin aile içinde başladığı bir yapı sergilemiştir. Karar alma mekanizması ailede büyük kardeşe ait olmuş, bu durum da toplumsal eşitsizliğin kökeninin aile içi ilişkilerden kaynaklandığını göstermiştir. Atina'da bireyler, ekonomik kazançları ölçüsünde hak sahibi olmuşlardır (Yılmazcan, 2017). Bu durum, vatandaşlık anlayışını da etkilemiş ve dışlayıcı bir yurttaşlık tanımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Özkazanç, 2009, s. 250). Bununla birlikte Atina'da vatandaş olabilmek için erkek, yetişkin, mülk ve köle sahibi olma şeklinde kriterler belirlenmiştir (Şeker ve Gül, 2023, s. 136). Bu kriterler doğrultusunda üç sınıflı bir toplumsal yapı oluşmuştur: En üstte Atina vatandaşları, onların altında tüccarlık yapan yabancılar, en altta ise hiçbir hakkı olmayan köleler yer almıştır (Ölmez, 2021). Bu sınıflı yapı, vatandaşlık sisteminin oluşumunda belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, Düzenli'nin (2020) aktardığı üzere aktif vatandaşlık kavramının ilk örnekleri de Atina'da görülmüştür. Bu anlamda varlıklı ve hür erkekler, siyasi sistemde söz sahibi olmuş, kentin geleceğine dair toplantılara katılmışlardır. Hür erkeklerin bu toplantılara katılacak zamanı bulmasında; kölelerin çalışması ve kadınların ev işleriyle meşgul olması etkili olmuştur (Gülalp, 2018). Bu bağlamda köleler, kadınlar, zanaatkârlar ve tüccarlar ise bu özelliklere sahip olmadıkları için vatandaş sayılmamış; kamusal alandan dışlanarak herhangi bir karar sürecine dahil edilmemişlerdir.

Atina'da vatandaşlık, toplumun diğer kesimlerinden ayrışan ve kapsayıcı olmaktan çok dışlayıcı bir niteliğe sahip olup; vatandaş olanlarla olmayanlar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkarmıştır (akt. Jowett, 2012, s. 29). Ancak reform sürecinde, 'Solon Yasaları' ile vatandaşlık keyfi bir uygulama olmaktan çıkarılmış ve hukuki temellere oturtulmuştur. Bu kapsamda, bireylerin yargı süreçlerinde bazı haklara sahip olduğu ve özgür bir babanın çocuğunun da özgür sayıldığı kabul edilmiştir. Görece daha eşitlikçi bu sistem, tiranlık yönetimiyle birlikte zayıflamıştır (Düzenli, 2020). Antik Yunan vatandaşlık anlayışını anlamak için Sparta da önemli bir örnektir. Nitekim Sparta'da da vatandaşlık, toplumun dinamiklerinden etkilenmiştir. Ancak Atina'dan farklı olarak Sparta, vatandaşlarına çeşitli sorumluluklar yüklemiş; yasalar ve toplumsal kurallarla eşitsizlikleri en aza indirmeyi hedeflemiştir (Ölmez, 2021). Sparta'da yurttaşlar, devlet ile önemli bir bağ kurmuş, polisin kuralları dışına çıkmamaya özen göstermişlerdir. Erkek çocuklar

yedi yaşında iken askeri birliğe alınmış; spor ve eğitim noktasında eğitilmişlerdir. Devam eden süreçte ise 20 yaşlarına geldiklerinde orduya alınmış, savaşçı özellikleri geliştirilmek istenmiştir. Sparta vatandaşlarının bu özelliklerini kaybetmemeleri noktasında da dış ticaret pratikleri azaltılmıştır (Ağaoğulları, 2013, s. 25; Özkan, 2014, s.11). Spartada da Atina’da olduğu gibi yurttaşlar tek bir merkeze değil polislin kendisine bağlı olarak yaşamışlardır. Yani Antik Yunan polisleri arasında merkezi bir birlik söz konusu olmamış; her polis kendi sınırları dahilinde yaşayan kişiler arasında bir ayırım yapmış ve bu ayırım neticesinde yurttaş olanlar ve yurttaş ol(a)mayanlar şeklinde iki sınıf oluşmuştur. Bu iki sınıfın sahip olduğu ve ol(a)madığı hak ve yükümlülükler de polislerin yönetimine bağlı olarak oluşturulmuştur.

Antik Yunan’dan farklı olarak Antik Roma ise vatandaşlık literatürüne farklı ve yeni bir anlam kazandırmıştır. Bu kapsamda Antik Roma, modern vatandaşlığın ilk tarihsel temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde kabul edilmesinin sebeplerine bakıldığında iki önemli sebep karşımıza çıkmaktadır. İlk sebep; Antik Roma’da yurttaşlığın ayrı ayrı kent devletlerine değil de merkezi bir birliğe bağlı olmasıdır. Yani Antik Yunan polislerinin aksine Antik Roma’da yurttaşlık sistemi, bir kent devletine değil bütün kent devletlerinin bağlı olduğu tek bir merkez tarafından yönetilmekteydi. Bu bağlamda her yerde geçerli yurttaşlık uygulamalarından ve birbirinden bağımsız olmayan kentlerden söz edilebilir. Modern vatandaşlığın temeli sayılmasındaki ikinci neden ise; eşitlik vurgusudur. Bu bağlamda Antik Roma’da iki temel sınıf varlığını sürdürmüş bu sınıfların uzun süreli mücadelesi sonucunda yurttaşlık kapsayıcı bir niteliğe bürünmüştür (Heater, 2007). Daha detaylı ele almak gerekirse; toprak sahibi, zengin aristokrat sınıfı olan Patriciiler uzun bir süre Roma vatandaşı kabul edilmiş fakat bu aristokratların topraklarında işçi olarak yaşamını sürdüren köylü Plebler uzun bir süre vatandaş olamamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s. 17). Antik Yunan vatandaşlığının temelinde yer alan ‘dışlayıcılık’ burada da görülmüş fakat pleblerin patriiciler ile eşit hak ve ayrıcalıklara sahip olmak için giriştikleri uzun süreli mücadele sonucunda bu dışlayıcılık yerini kapsayıcılık ilkesine bırakmış; gelir, ırk, vb. özelliklere bakılmaksızın herkes Roma vatandaşı olabilmıştır. Antik Yunan’dan farklı olarak burada kadınlar da yurttaş kabul edilmiş fakat siyasi alanda söz sahibi olmaları, katılım göstermeleri engellenmiştir (Kartal, 2010, s. 24).

Antik Roma’da yurttaş kabul edilen kimseler belli haklara sahip olmakla birlikte onlardan belli başlı ödevleri yerine getirmeleri de istenmiştir. Bu kapsamda vergi ödemek, askerlik yapmak, vb. ödevler de devletin yurttaşlardan beklediği pratikler olarak yasalarda yer almıştır (Heater, 2007, s. 59). modern vatandaşlık

tanımının merkezinde yer alan ‘hak ve ödevler’ ilkelerinin ilk tarihsel temelleri Antik Roma döneminde atılmıştır. Devlet vatandaşlarının can ve mal güvenliğinden sorumlu olma noktasında; vatandaşlar da devletin egemenliğini kabul etmek ve devlete karşı görevlerini yerine getirmek noktasında bir anlaşmaya varmışlardır (Pocock, 2017, s. 342). Özetle; Antik Roma dönemi, eşitlik ve yurttaşlara sorumluluk verme noktasında önem arz etmektedir. Nitekim günümüz yurttaşlık sisteminde yurttaşlar belli haklara sahip olmakla birlikte belli görevleri de yerine getirmektedirler. Yurttaşlara görev/sorumluluk verme durumunun ilk örneklerinin Antik Roma’da görülmesi vatandaşlık literatüründe ona önemli bir yer atfetmektedir. Ayrıca vatandaşlığın tek bir merkeze bağlı olması ve bütün kentlerin de o merkez ile bağlantılı olması da günümüz vatandaşlığının temellerini oluşturmuştur.

Diğer yandan Ortaçağ döneminde vatandaşlığın kapsayıcılık ve eşitlik vurgusu bir değişim yaşamıştır. Ortaçağ döneminde Antik Roma’nın aksine vatandaşlık merkezi bir yönetime bağlanmamıştır. Bunun önemli sebepleri arasında toplum düzeninin feodalite olması buna bağlı olarak zengin, toprak sahibi feodal beylerin merkezi yönetimi kabul etmemeleri ve kendi egemenlik alanlarını oluşturmaları sayılabilir (Topçuoğlu, 2021, ss. 188- 189). Bu bağlamda ortaçağ döneminin toplum yapısı göz önünde bulundurulduğunda iki toplumsal tabakanın varlığından söz edilebilir. İlk tabaka; Senyör olarak tanımlanan toprak sahibi olup; kendi iktidar alanını oluşturan feodal beylerdir. İkinci toplumsal tabaka ise toprak sahibi senyörlerin topraklarında yaşayan köylüler diğer isimleri ile serflerdir. Bu iki toplumsal zümre, toplumsal tabakalaşma bağlamında değerlendirildiğinde Senyör’lerin vatandaş olabildikleri görülmüştür (Ülgen, 2010, ss. 4-5). Çünkü ortaçağ döneminde vatandaşlık kriterlerine bakıldığı zaman; ‘kentli olmak ve belli bir mal varlığına sahip olmak’ kriterleri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda contadino(kontluk) adı verilen kırsal bölgelerde yaşayan kişiler ‘kent’ sınırları içinde yaşamadığı için vatandaş kabul edilmemiştir. Sadece ‘kentli ve maddi anlamda varlıklı’ olan kişiler vatandaş kabul edilmiştir (Güngör, 2017, s. 144). Bu dönemde de vatandaşların yerine getirmesi gereken belli yükümlülükler olmuştur. Bu kapsamda vatandaş olan kentli erkekler; düzenli olarak tekrar eden toplantılara katılmak, vergilerini ödemek ve askerlik hizmetlerini yerine getirmek noktasında belli yükümlülükleri yerine getirmek zorunda kalmıştır (Düzenli, 2020). Feodal toplumda vatandaşlık daha çok yerel bir tanımlamayı beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte feodal toplumda merkezi bir yönetim söz konusu olmadığı için parçalı bir hukuk anlayışı aynı zamanda yasal düzenlemelerin olmadığı bir toplum düzeni varlığını sürdürmüştür (Aykutalp, 2017).

Antik Yunan, Antik Roma ve Ortaçağ döneminden sonra yurttaşlığın bugünkü görünümünün meydana geldiği modern vatandaşlık doğmuştur. Modern vatandaşlığın doğuşunda Fransız Devrimi etkili olmuştur (Brubaker, 2022, s. 53). Bu kapsamda imparatorluklar parçalanmış; imparatorluklardan ayrı olarak devletler kurulmuştur. Kurulan bu devletler, imparatorlukların aksine heterojen bir yapılanma değil; homojen unsurların meydana getirdiği bir yapılanmaya karşılık gelmiştir. Bu kapsamda bu devletlerin üzerinde durduğu en önemli husus; ulusal değerler olmuştur. Önceki dönemlerden farklı olarak bu dönemde iktidar, halkın siyasi katılımı ile belirlenmeye başlamış; seçkin veya ayrıcalıklı olma durumu devre dışı bırakılmıştır. Halk, söz sahibi olan ve aktifleşen özneler konumuna gelmiştir (Düzenli, 2020). 1789 Fransız devrimi sırasında kabul edilen ve bireysel özgürlüklerin yanı sıra temel hak ve sorumlulukları vurgulayan ‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ yurttaşlığı modern bir çerçevede tanımlamış; yurttaşlığın hak ve sorumluluk boyutlarına önemli eklemeler yapmıştır. Bildirge, egemenliğin kaynağını halkta görmüş, halkın siyasi katılım hakkını ele almıştır. Bununla birlikte yurttaşlar arasında ‘aktif’ ve ‘pasif’ olmak üzere ikili bir ayırım yapmış bu ayırımı; mülk sahibi olan ve siyasi haklara sahip bireyler aktif yurttaş olurken; temel haklara sahip olmalarına rağmen siyasi haklardan yoksun bırakılan kadınlar ve işçiler, vb. pasif yurttaş olarak tanımlanmıştır. Bu durum ise modern yurttaşlık anlayışına önemli bir eleştiri getirmiştir (Yıldırım, 2019). Genel olarak 1789 Fransız Devrimi sonrasında ulus-devlet sınırlarının çizilmesi ile modern vatandaşlık doğmuştur. Modern vatandaşlık birtakım hak ve yükümlülüklerle karşılık gelmiş; hukuki bir tabanda karşılık bulmuştur (Gülpınar, 2012, s. 86). Vatandaşlık uygulamaları devlet eliyle kendi sınırları dahilinde yaşayan, ortak ulusun üyesi olan herkese verilmiştir. Ulusun üyesi olmayan ve dışarıda kalan azınlıklar vatandaş olarak kabul edilmemiştir. Bu kapsamda modern vatandaşlık bazı kesimler için içermeci olsa da “hayal edilmiş cemaat’in (Anderson, 2004) yani ulus’un dışında kalanlar için dışlayıcı olmuştur. Bu bağlamda 19.yy’da kurulan ulus-devletler milli değerleri ön planda tutmuş; vatandaşları ve yabancılar arasında ayırım yapmışlardır. Bununla birlikte yurttaşlık ve milliyet arasında doğrudan bir ilişkisellik söz konusu olmuş; siyasi alanın tanımlanmasıyla yurttaş ve ulus arasındaki bağ güçlenmiştir (Aykutalp, 2017).

Vatandaşlık, ilk olarak İngiltere’de halkın kendi mücadelesi sonucunda aşağıdan yukarıya oluşmuş fakat Fransız Devrimi sonrasında oluşan bütün ulus-devletlerde, Fransa’da olduğu şekli ile yukarıdan aşağıya yani jakoben tarzda oluşmuştur. Bu bağlamda modern vatandaşlık, ortaçağ vatandaşlığından farklı olarak tarihsel süreçte genişleyen haklar yelpazesini bünyesinde barındırmıştır (Aykutalp, 2017). Fransız Devrimi yurttaşlık uygulamalarına önemli ölçüde değişiklikler

getirmiştir. Bu bağlamda Fransız Devrimi ile yurttaşlık, hukuki ve coğrafi anlamda devlet ile ilişkilerin oluşmasında kritik bir eşik yaratmıştır. Bu eşik, bireylerin devlet ile olan ilişkilerinde kişisel ilişkiler değil hukuki ve resmi ilişkilerin yer aldığı bir düzen oluşturmuştur. Yani Fransız devrimi ulus-devlet inşası ile “Ulusal Yurttaşlık” kurumunun ortaya çıkışı ile ilişkilenmiştir (Yıldırım, 2019).

Günümüz vatandaşlık kavramının ortaya çıkma süreci göz önüne alındığında; ulus-devlet inşası sonrasında gündeme geldiği söylenebilir (Yıldız, 2017). Bu anlamda ulus-devlet modeline geçilmesi ile ülke sınırlarının muğlaklıktan netliğe geçiş yaşadığı, aynı coğrafi sınırlar içinde yaşayan ama farklı etnik kimliklere sahip olan bireylerin ortak ve üst kimlik olan “ulus kimliği”nde birleştiği (Aksoy ve Arslantaş, 2010, ss. 35-36). söylenebilir. Üyelerinin siyasal olana katılımını meşrulaştıran ve homojen bir toplum yaratma ideali olan ulus-devletler, sınırları dahilinde yaşayan her bireyi “biz”in bir parçası yaparken; sınırları dışında yaşayan her bireyi “öteki” olarak ele almaktadır (Kıyanç, 2015). Bu kapsamda bireylerin “biz” grubunda olduğunu gösteren “vatandaşlık statüsü” biz’i ötekinden ayıran önemli bir kimlik niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla vatandaşlığın temel unsurları; haklar, siyasi katılım ve kimliktir (Haas vd., 2021). Özetle belirtmelidir ki; vatandaşlık, modern dönemde ortaya çıkmış bir kavram değildir. Vatandaşlık, tarihsel bağlamda ilk örneklerinin Antik yunan polislerinde ortaya çıktığı, Fransız Devrimi ile modern ulus-devlet inşasının oluştuğunu ve bu inşa sonucu “vatandaşlık anlayışında belirli çizgiler ile açıklık sağlanmış olduğu” (Asar, 2022, s. 5). bir sistem olarak dönem koşulları neticesinde farklı formlara girerek varlığını devam ettirmiştir.

2.2.3. Vatandaşlık İle İlgili Temel Kavramlar

Vatandaşlık bir diğer ismi ile yurttaşlık ‘tabiiyet ve milliyet’ kavramları ile karıştırılmaktadır. Bunun sebeplerinden biri dilsel farklılıklar ve bir dilde yer alan bir kavramın başka dile çevrilirken anlamsal açıdan karıştırılmasıdır. Bu anlamda tabiiyet yerine ‘uyrukluk’ vatandaşlık yerine de ‘yurttaşlık’ kavramları kullanılabilir (Aybay ve Özbek, 2017, s.7). Bununla birlikte “bazı toplumlar vatandaş teriminin karşılığı olarak uyrukluk (nationality), bazı toplumlar da yurttaş(citizen) kelimesini tercih etmektedir” (Asar, 2022, s. 6).

2.2.3.1. Tabiiyet

Tabiiyet, uyrukluk kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmakta olup, daha çok imparatorluklar ve feodal toplum yapılarında karşılaşılan bir hukuki ve siyasal bağı

ifade etmektedir. Bu sistemde birey, yalnızca egemen güce bağlı bir tebaa olarak kabul edilmekte; haklardan ziyade yükümlülükleriyle tanımlanmaktadır. Tabiiyet kavramı, bireyin siyasal alana katılımının söz konusu olmadığını, bireyin yalnızca vergi vermek, askerlik yapmak veya egemen otoriteye sadakat göstermek gibi sorumluluklarla var olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle tebaa, pasif bir konumda yer almakta; haklara erişimi değil, egemen olana hizmeti esas almaktadır (Düzenli, 2020). Monarşik sistemlerde ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen bu anlayış, bireyin siyasal özne olarak değil, yönetime tabi bir unsur olarak görülmesine neden olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren ise, modern yurttaşlık anlayışının gelişimiyle birlikte tabiiyet sisteminden vatandaşlık sistemine geçiş yaşanmıştır. Bu anlamda Fransız Devrimi ve aydınlanma düşüncesinin etkisiyle şekillenen bu dönüşümde, birey artık yalnızca otoriteye itaat eden pasif bir özne değil; haklara sahip, siyasal alana katılabilen, hukuki korumaya sahip bir aktif bir fail olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda vatandaşlık, bireyin devlete olan bağını salt sadakat üzerinden değil, hak ve yükümlülüklerin karşılıklı tanındığı bir hukuk ilişkisi üzerinden kurmuştur (Dolunay, 2016). Vatandaş, sadece yükümlülük sahibi değil; aynı zamanda temel hak ve özgürlükleri anayasal ve yasal düzenlemelerle güvence altına alınmış aktif bir siyasal aktördür.

Türkiye'de tabiiyet kavramının kullanımının oldukça eskiye dayandığı, özellikle Osmanlı döneminde tebaa hukukunun bu kavram üzerinden şekillendiği görülmektedir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ise tabiiyet yerine vatandaşlık kavramı benimsenmiş; bireylerin devletle olan ilişkisi, modern yurttaşlık anlayışı temelinde yeniden tanımlanmıştır (Asar, 2022, s. 6). Yine de günümüzde hukuki belgelerde ve uluslararası metinlerde, “tabiiyet” ve “uyruklu” kavramlarının zaman zaman vatandaşlık ile eş anlamlı biçimde kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu terimlerin hukuki içerikleri birbirinden ayrılmaktadır. Hukuksal bağlamda tabiiyet (uyruklu), yalnızca gerçek kişileri değil, aynı zamanda tüzel kişileri ve bazı nesneleri (örneğin gemi ve uçaklar) de devlete bağlayan daha genel bir kavramdır. Buna karşılık vatandaşlık (yurttaşlık), yalnızca gerçek kişilere özgü olup, bireyin devletle kurduğu siyasal ve hukuki bağı ifade eder. Vatandaşlık, bireyin sadece devletin koruması altında olması değil, aynı zamanda siyasal haklara ve kamu hayatına katılım imkanına sahip olması anlamına gelir. Bu bağlamda vatandaşlık, bireyin hak ve özgürlüklerini içeren, eşitlik ilkesine dayalı bir toplumsal ve siyasal aidiyet biçimidir (Dolunay, 2016).

2.2.3.2. Milliyet

Yurttaşlık ya da vatandaşlık kavramları, zaman zaman milliyet kavramı ile karıştırılsa da, aslında birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Her ne kadar bu kavramlar ortak bir kimlik ve aidiyet duygusunu ifade etse de, içerikleri ve hukuki bağlamları açısından önemli farklılıklar barındırır. Milliyet, daha çok ortak bir tarih, dil, kültür ve soy birliğine dayalı olarak tanımlanır; bu yönüyle ulusal bir perspektif içerir ve bireyin bir ulusun parçası olmasına vurgu yapar. Buna karşın, yurttaşlık ya da vatandaşlık, bir bireyin belirli bir devletle olan hukuki ve siyasal bağına ifade eder. Bu nedenle, vatandaşlık kavramı daha çok devlet merkezli bir bakış açısını temel alır (Aykutalp, 2017, ss. 436-437). Bu farklılıktan hareketle, vatandaşlık kavramının milliyete göre daha kapsayıcı ve evrensel bir çerçeve sunduğu söylenebilir.

Milliyet ve yurttaşlık kavramlarının zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılması ise, bu kavramların ortaya çıktıkları tarihsel süreçle doğrudan ilişkilidir. Her iki kavram da ulus-devletin inşası sürecinde şekillenmiştir. Ulus-devletin egemen olduğu sistemde, yurttaşlık yalnızca bir devletle olan hukuki bağı değil, aynı zamanda bireyin o ulusun bir parçası olmasını da zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla, vatandaş olan bir birey aynı zamanda milletin ya da ulusun bir üyesi olarak kabul edilmiştir (Güngör, 2017). Bu durum, özellikle modern ulus-devlet anlayışının vatandaşlığı etnik ve kültürel kimlikler üzerinden tanımlamasına zemin hazırlamıştır. Ancak 20. yüzyılın sonlarından itibaren küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, yurttaşlık kavramı da dönüşüme uğramıştır. Savaşlar, iklim krizleri, doğal afetler ve ekonomik dengesizlikler gibi faktörler kitlesel göç hareketlerine neden olmuş; bu göç dalgaları ise ulus-devlet temelli yurttaşlık anlayışını sorgulatmaya başlamıştır. Artık yurttaşlık, yalnızca ulusal aidiyetle tanımlanmak yerine, farklı etnik, dini ve kültürel kimlikleri barındıran daha çoğulcu ve kapsayıcı bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamda, vatandaşlık; sadece belirli bir devletin sınırları içinde yaşamakla sınırlı olmayan, aynı zamanda çeşitliliği ve çokkültürlülüğü içeren bir yapıya evrilmiştir. Nitekim Asar'ın (2022) da belirttiği üzere, “milliyet kavramı hukuki olmaktan çok antropolojik ve sosyolojik bir kavram olma özelliği taşımaktadır” (s. 6). Bu da, milliyetin daha çok kültürel bir aidiyeti ifade ettiğini, yurttaşlığın ise birey-devlet ilişkisi bağlamında hukuki bir zemine dayandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla günümüzde yurttaşlık, sadece bir kimlik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal katılımı içeren çok boyutlu bir yapı olarak yeniden tanımlanmaktadır.

2.2.3.3. Vatansızlık

Vatansızlık hem sosyolojik hem de hukuki bağlamları olan; vatandaşlık

literatüründe ele alınması gereken önemli bir kavramdır. Bu kapsamda vatansızlık durumunun tanımının yapılması önem arz etmektedir. Vatansızlık kavramının farklı bağlamlarca tanımlamalarını yapmak mümkündür. Bu bağlamda ilk olarak “Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme”(1954) de vatansız; “kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan kişi” şeklinde tanımlanmaktadır. Yani Berki’nin (1948) de ifadesi ile vatansız, bir devlete mensup olmayan şahıstır. Vatansız’ın herhangi bir devlet çatısı altında üyeliğinin bulunmayışı birtakım hak ihlallerine de sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda Asar’ın (2022) da ifade ettiği üzere vatansız olan bir kimse; vatandaşlığın getirdiği haklardan ve devletin sağladığı diplomatik korumadan mahrum kalmakta, bir izne gerek kalmadan doğal olarak yaşam hakkını elde edememekte, ülke dışına gittiği zaman ülkeye mutlak dönüş hakkından yoksun kalmaktadır (s. 146). Benzer şekilde Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği tarafından yapılan vatansızlık tanımı da; vatansız kişinin bir devlet ile üyeliğinin olmamasına ve bu kapsamda bir devletin himayesinden yoksun olmasına vurgu yapmaktadır (UNCHR, 2024). Dolayısıyla vatansızlık için belirtilen ortak vurgu; hukuki ve resmi olarak herhangi bir devletin üyesi olmamak şeklindedir.

Vatansızlık durumunun sebeplerine bakıldığında ise iki şekilde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda ilk olarak; şahısların kendi iradeleri neticesinde vatandaşlıklarını terk etmeleri yani vatansızlık durumunu kabul etmelerine karşılık gelen iradi vatansızlık ele alınabilir. Burada kişi kendi hür iradesi ile vatansızlık durumunu seçmektedir. Örnek olarak; başka bir ülkede yaşamak için kendi ülkesinin vatandaşlığını bırakan kimseler gösterilebilir. Buna karşın ikinci vatansızlık türü olan Gayri-İradi Vatansızlık’ta kişinin iradesi dışında vatandaşlıktan atılma durumu söz konusudur. Bu bağlamda herhangi bir devletin bir vatandaşını, vatandaşlıktan çıkarması örnek gösterilebilir. Aynı şekilde vatansızlık iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bireysel düzeyde kişinin vatansız olması anlamına karşılık gelen ‘ferdi vatansızlık’ ile bir grubu ilgilendiren olaylar neticesinde grubun vatansız olması anlamına gelen ‘kollektif vatansızlık’ vatansızlık durumunun farklı bağlamlarını ortaya koymaktadır (Berki, 1948, ss. 167-168). Mynamar ve Etiyopya vatansızlığın kitlesel veya kollektif olduğu yerlere örnek gösterilebilir (Asar, 2022).

Vatansızlık durumu devletlerin vatandaşlık politikaları neticesinde de ortaya çıkabilmektedir. Bu kapsamda vatandaşlık hukukunda devletlerin benimsemiş olduğu ilkeler neticesinde soy(kan) bağı ve toprak esası mevcuttur. Soy(kan) bağı ilkesi ile vatandaşlığın verildiği bir ülkede doğan göçmen bir çocuk, kendi ülkesinde de toprak esası ilkesi mevcutsa vatansız sayılmaktadır. Fakat belirtmekte fayda vardır

ki; vatansızlık durumu uluslararası hukukun üzerinde durduğu ve önlemeye çalıştığı bir durumdur çünkü vatansızlık durumu hak ihlalleri yaşanmasına sebebiyet vermektedir. UNCHR bu hak ihlallerinin eğitim, sağlık hizmetleri, istihdam ve seyahat özgürlüğü gibi temel haklara erişimde ciddi zorluklar yaratabileceğinin altını çizmiş; bu haklardan mahrum kalınma durumunda vatansız kişilerin, hayatları boyunca çeşitli engellerle ve hayal kırıklıklarıyla yüzleşmek zorunda kalabileceğini belirtmiştir (UNCHR, 2024)

2.2.4. Uluslararası Hukuki Sözleşmelerde Vatandaşlık ve Vatandaşlık Hukuku

2.2.4.1. Vatandaşlık Hukuku

Vatandaşlık Hukuku en genel tabiri ile; “Birey ve devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devletin tek taraflı iradesiyle meydana getirilen kurallardır” (Asar, 2022, s. 49). Kamu hukuku içerisinde sayılan vatandaşlık hukukunun temel ilkeleri vardır. Bu kapsamda Dolunay(2016)'ın ifade ettiği üzere; evrensel olarak kabul görmüş üç ilkeden söz etmek mümkündür. Bu ilkelerin ilki; vatansızlık durumunun önüne geçmeyi amaçlayan “Herkesin mutlaka bir vatandaşlığı olmalıdır” ilkesidir. Bu ilke ile; günümüzde uygulanan vatandaşlık politikaları ve yaşanan kitlesel göçler neticesinde herkesin bir vatandaşlığının olması gerekliliği vurgulanmıştır. Vatandaşlık hukuku bağlamında ele alınan ikinci ilke ise çok vatandaşlık; yani bir bireyin aynı anda birden fazla devletin yurttaşı olması durumunun önüne geçme şeklindedir. Bu kapsamda belirtilen ikinci ilke “Herkesin yalnızca bir vatandaşlığı olmalıdır” şeklindedir. Burada iki ilke arasında kullanılan kavramların farkını iyi analiz etmek gerekir. Nitekim birinci ilkede kullanılan ‘mutlaka’ kavramı bir vatandaşlığın olmasının gerekliliğini vurgularken; ikinci ilkede kullanılan ‘yalnızca’ kavramı da sadece bir vatandaşlığın olması gerekliliğine işaret etmektedir. Vatandaşlık hukuku bağlamında ele alınan üçüncü ilke de bireyin vatandaşlığını seçme noktasında hür iradesinin olduğuna vurgu yapan; “Herkes vatandaşlığını değiştirmede ve seçmede özgür olmalıdır” şeklindedir. Bu ilkeler ülkelerin vatandaşlık politikaları bağlamında farklı şekillerde uygulansa da evrensel olarak kabul görmüştür (Yıldız, 2017).

Vatandaşlık hukukunun kaynaklarına bakıldığında zaman ise ulusal ve uluslararası olmak üzere iki tür kaynaktan beslendiğini söylemek mümkündür (Yıldız, 2017). Bu kapsamda ulusal kaynaklar ele alındığında; her devletin kendi hukuk yapısı bağlamında vatandaşlık durumu ile ilgili gerçekleştirdiği uygulamalar şeklinde ifade edilebilir. Yani ulusal kaynaklar daha çok devletlerin kendine has ‘sui genensis’ yapısı ile ilgilidir demek yerinde olacaktır. Vatandaşlık uygulamaları

bağlamında Türk hukuku ele alındığında beslendiği milli kaynaklar olarak şunlar sıralanabilir: T.C. Anayasası madde 66, 5901 Sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu, 5543 Sayılı İskan Kanunu, Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. Bununla birlikte idare mahkemelerinin verdiği kararlar da vatandaşlık hukukunun ulusal kaynakları bağlamında değerlendirilmektedir (Asar, 2022, s. 49).

Vatandaşlık hukuku bağlamında uluslararası kaynaklar ise vatandaşlık hukukunu oluşturan en temel kaynaklardır. Vatandaşlık hukukuna kaynaklık eden uluslararası anlaşmaların bir kısmı sadece belli bir bölgede uygulanırken diğer bir kısmı ise belli bir bölge ile sınırlı tutulmamış; dünyanın her yerinde devletlerin müdahalelerine açık bırakılmıştır. Bu anlamda bu metinlerin daha evrensel olduğunu söylemek mümkündür. Bu metinlere ek olarak uluslararası mahkemelerde verilen kararlar da önemli kaynak niteliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda Adalet Divanı tarafından verilen 1955 Tarihli Nottebohm Kararı’da önemli bir uluslararası kaynaktır (Dolunay, 2016). 1955 Tarihli Nottebohm Kararında genel olarak; vatandaşlığa alınma işleminin oldukça önemli ve ciddi olduğu, bireylerin hayatında önemli değişiklikler yaratan bir süreç olduğunun altı çizilmiştir.

2.2.4.2. Vatandaşlığın Geçtiği Uluslararası Metinler

2.2.4.2.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir (İnsan Hakları Derneği, 1999). Ancak insan hakları düşüncesi bu beyannameyle ortaya çıkmamış, tarihsel olarak çok daha önceye dayanmaktadır. Kavramın kökeni Antik Yunan’daki humanist düşünceye uzanmakta; tarihsel süreçte ise 1215 tarihli Magna Carta, 1776’daki Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789’daki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gibi önemli belgelerle gelişim göstermiştir. Bu belgeler; bireyin özgürlüğü, eşitliği, hukukun üstünlüğü ve siyasal katılım hakkı gibi ilkeleri temel alarak modern insan hakları düşüncesinin zeminini oluşturmuştur. Özellikle Fransız Bildirisi, egemenliği halka dayandırması ve direnme hakkını vurgulaması bakımından vatandaşlık hukuku açısından da önemlidir. Bu üç tarihsel belge, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin oluşum sürecini etkileyen temel kaynaklar arasında yer almaktadır (Hekimler, 2009, ss. 3–6).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin (İHEB) ortaya çıkış nedenlerine bakıldığında, genel olarak İkinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı yıkımlar, daha özel olarak ise Adolf Hitler’in Nazi ideolojisi doğrultusunda gerçekleştirdiği soykırım

belirleyici olmuştur. Savaş sırasında yaşanan ağır insan hakları ihlallerinin tekrarını önlemek amacıyla Birleşmiş Milletler kurulmuş ve bu kapsamda İHEB, 26 Haziran 1945'te San Francisco'da 51 kurucu ülke tarafından kabul edilmiştir. Türkiye ise beyannamenin kabulünü 6 Nisan 1949 tarihinde gerçekleştirmiştir (Kuyaksil, 2002, ss. 236–237). İHEB, bireyin yalnızca insan olması nedeniyle birtakım temel haklara sahip olduğunu ve her bireyin diğerleriyle eşit olduğunu vurgulayan önemli bir belgedir. Yaşama, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi temel hakların yanı sıra vatandaşlık hakkına da özel olarak yer verilmiştir. Bu bağlamda vatandaşlık hakkı, diğer haklara erişim açısından kurucu ve köprü işlevi gören bir hak olarak değerlendirilmektedir. Beyannamenin 15. maddesinde vatandaşlık hakkı şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum edilemez (Birleşmiş Milletler [BM], 1948).

Bu maddeler göz önüne alındığında ilk fıkrada her bireyin bir devletin vatandaşı olma hakkına sahip olduğunu, vatandaşlığın temel bir insan hakkı olarak değerlendirildiği ele alınmıştır. İkinci fıkrada ise, devletlerin keyfi uygulamalar neticesinde vatandaşlarını vatandaşlıktan çıkarma yetkisinin olmadığı, vatandaşlığını değiştirme noktasında bireyin hür iradesinin olduğunun altı çizilmiştir. Vatandaşlığa sahip olmak bireye diğer haklara erişme imkanı da sunmaktadır. Bu bağlamda Yazar(2023)'ın da ifade ettiği üzere; “Kişi kendi ülkesinde yabancılardan esirgenmiş veya yabancılara kapalı tutulmuş hak ve özgürlükleri devletinden isteme hakkına sahip bulunmaktadır” (s. 176). Bu bağlamda yine Yazar'ın(2023) belirttiği üzere; her devlet, kendi ülke vatandaşına vatansız veya yabancı olan kimselere kıyasla daha özel ayrıcalıklar sunmakta bu ayrıcalıklar da insan hakları ile ilişkili olmaktadır. Bu kapsamda denilebilir ki; vatandaşlık önemli bir insan hakkıdır, buna karşılık vatansız bırakılmak da bir insan hakkı ihlalidir. Çünkü vatansız bırakılmak devlet korumasından mahrum kalmak ve temel insan haklarına erişimde sorunlar yaşamak demektir.

2.2.4.2.2. Nottebohm Kararı

Nottebohm Kararı, uluslararası hukuk bağlamında önem teşkil eden; vatandaşlık uygulamalarına farklı bir tanım getiren önemli bir karar olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda Nottebohm Kararı, kişilerin sonradan elde ettiği vatandaşlık noktasında diplomatik himaye hakkının sorgulanmasının sorunsallaştırılması ile başlayan bir süreci kapsamaktadır (İnanç ve Kızıl, 2023, s. 72). Nottebohm Kararı, ismini Friedrich Nottebohm adında doğuştan Alman vatandaşı olan fakat ikinci dünya savaşının başlamasından sonra Almanya'nın savaşa dahil olması sebebi ile Lihtenştayn vatandaşlığına başvuru yapan kişiden almıştır (Kayalı, 2023).

1881'de Almanya'nın Hamburg şehrinde doğan ve kan bağıyla Alman vatandaşı sayılan Friedrich Nottebohm, 1905'te ticaret yapmak üzere Guatemala'ya taşınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, tarafsız bir ülkenin vatandaşı olmak için 1939'da Lihtenştayn vatandaşlığına başvurmuş; bu kapsamda Alman vatandaşlığından çıkarak Lihtenştayn'a mali bağış yapmış ve vatandaşlık kazanmıştır. Ancak 1941'de Guatemala Almanya'ya savaş açınca Nottebohm'u hâlâ Alman vatandaşı olarak değerlendirip 1943'te sınır dışı etmiş, mal varlığına el koymuş ve onu ABD'deki bir esir kampına göndermiştir. Savaş sonrası Guatemala'ya dönmesine izin verilmeyince Lihtenştayn, Nottebohm'a yapılan muamele nedeniyle Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuş ve tazminat talep etmiştir. Mahkeme bu davada, “etkili vatandaşlık” ve “diplomatik himaye” kavramlarını öne çıkaran önemli bir karar vermiştir (Kayalı, 2023, ss. 114-116).

Uluslararası Adalet Divanı, 1955 yılında Lihtenştayn Devletinin tazminat talebini ‘Guatemala Devletinin, Nottebohm’un Lihtenştayn vatandaşlığını kabul etmek zorunda olmadığını’ gerekçe göstererek reddetmiştir. Bu kararı vermesinde Nottebohm ile Lihtenştayn devleti arasındaki vatandaşlık bağının gerçek bir bağa karşılık gelmediğini; bununla birlikte Nottebohm’un vatandaşlığı kazandıktan sonraki süreçte de Lihtenştayn’de yaşamadığını, herhangi bir sadakat bağı geliştirmedini, topluma uyum sağlamadığını ve sonradan kazanılan bu vatandaşlığın Nottebohm’un hayat tarzında herhangi bir değişiklik yaratmadığını gerekçe göstermiştir. (İnanç ve Kızıl, 2023, ss. 74-75)

Bu dava sonucunda vatandaşlık hukukunda ‘etkili vatandaşlık veya gerçek bağlılık’ kavramları yer edinmiştir. Bu bağlamda Uluslararası Adalet Divanı'nın Nottebohm kararı sonrası üzerinde durduğu iki temel husus vardır. İlk husus; uluslararası düzeyde diplomatik koruma talep edilebilmesi için yalnızca hukuki vatandaşlık bağının yeterli olmadığı; bunun yanı sıra sosyal ve fiili bir bağın da

bulunması gerektiği ifade edilmiştir (Kurt, 2020, s. 485). Bununla birlikte ele alınan ikinci husus ise; ulusal ve uluslararası hukuk arasında yapılan ayırmadır. Nitekim Lihtenştayn kendi ulusal hukuku nezdinde Nottebohm’u vatandaş olarak kabul etmiş fakat bu durum uluslararası alanda kabul edilmemiştir. Bu bağlamda denilebilir ki; devletlerin ulusal normları ile aldığı karar ve uygulamaların uluslararası alanda geçerliliği olmayabilir. Son olarak Nottebohm davasında ‘hakkın kötüye kullanımı’ durumunun olduğu da Uluslararası Adalet Divanı tarafından dile getirilmiştir (Kayalı, 2023, s. 114).

2.2.4.2.3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Hakları, hukuksal bağlamda oldukça yeni bir kavram olarak değerlendirilmiş; 21. yüzyılda çeşitli sözleşmeler aracılığıyla hukuki zemine oturtulmuştur. Bu anlamda bu kavramın tarihsel gelişimini anlamak için, öncesindeki hukuk sistemlerine özellikle Roma Hukukuna bakmak önemlidir. Nitekim, 19. yüzyıla kadar Kıta Avrupası’nda etkili olmuş olan Roma Hukuku, çocuğun korunması ya da katılımına ilişkin herhangi bir hüküm içermemiştir. Baba, çocuk üzerinde mutlak bir otorite ile çocuğu satma ya da cezalandırma gibi haklara sahip olmuştur. Vatandaşlık bağlamında önemli olan husus, çocuğun verildiği ailenin devlet sınırları içinde yer alıp almadığı olmuştur. Eğer aile bu sınırlar içerisindeyse çocuğun yurttaşlığı korunmuş; sınırlar dışındaysa bu hak kaybedilmiştir. Bu bağlamda Roma Hukukunun, çocuğun üstün yararına yer vermeyen ve onu edilgen bir varlık olarak tanımlayan bir sistem olduğu söylenebilir (Dirican, 2018, ss. 43-44).

20.yy’da modern hukuk yapılanmasına gelindiğinde, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin kaynağını oluşturacak önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı sonrası 1924’te Milletler Cemiyeti’nin kararı üzerine “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi” kabul edilmiştir. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların haklarını ele alan ilk belge olması açısından önem teşkil etmektedir (Şen, 2021). Bu bildirgenin kabul edilmesinden sonra, 1936’da Türkiye’nin de yer aldığı I.Balkan Kongresi ve ardından II. Balkan kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrelerden sonra Çocuk Hakları bağlamında kabul edilen 2. düzenleme; 1959 tarihli “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi”dir.

Bu Bildirgede, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinde yer alan bazı maddeler İHEB bağlamında revize edilmiştir. Revize edildikten sonra ilk kez çocuğun yurttaş olma hakkından söz edilmiştir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi 3. maddesinde “Çocuğun doğuştan başlayarak bir isme ve bir vatandaşlığa

hakkı vardır” ilkesi yer almıştır. Belirtilmelidir ki; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin temelidir. Nitekim; bildirgelerin devletleri hukuki düzlemde bağlamadığı durumundan ötürü, çocuk haklarının uluslararası hukukta güvence altına alınması için 20 Kasım 1959’da hazırlanan BMÇHB, 20 Kasım 1989’da “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” olarak tanımlanmıştır (Dirican, 2018, ss. 45-46).

193 devletin onayladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 54 maddeden oluşup; üç bölüme ayrılarak düzenlenmiştir. Birinci grup haklar, medeni haklar başlığı ile tanımlanmış; yurttaşlık hakkı da bu bölümde ele alınmıştır. İkinci bölümde ele alınan haklara bakıldığında ise; kişisel(koruyucu) haklar tanımlaması görülmektedir. Bu kapsamda ekonomik haklar da ikinci bölüm haklara girmektedir. Son bölümde ise sosyal haklar yer almaktadır (İnan, 1995, s.767). ÇHDS, en genel olarak çocuğun üstün yararını gözeten, haklarını güvence altına alan ve çocuğun kendi hayatını ilgilendiren her kararda söz sahibi olmasını amaçlayan önemli bir belgedir. Her çocuğun herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu haklara eşit derecede sahip olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim önsözüne de bakıldığında; “herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırımın gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahiptir”(Unicef, 2024). vurgusu görülmektedir. ÇHDS’de çocuğun vatansız kalma riskine karşılık olarak vatandaşlık hakkı da vurgulanmıştır. Nitekim ÇHDS 7. maddesinde iki fıkrada çocuğun vatandaş olma hakkına değinilmiştir.

“Çocuk doğumundan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumundan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır” (ÇHDS, 1989, m.7/1).

Çocuğun, ülkelerin vatandaşlık politikaları ve diğer sebepler nezdinde vatansız kalma durumunun yaşanmaması için vatandaşlık hakkı vurgulanmıştır. Bu bakımdan temel bir insan hakkı olan vatandaşlık, ÇHDS’de de geçen önemli bir haktır. Nitekim ÇHDS, çocuğun vatansız kalma durumu gerçekleştiği durumda taraf devletlere birtakım sorumluluklar yüklemektedir. 7. madde 2. fıkrada bu durum şu şekilde ele alınmaktadır:

“Taraf devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri

yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler” (ÇHDS, 1989, m.7/2).

şeklinde taraf devletlere sorumluluk yüklemiştir. Bu bakımdan Yazar’ın (2023) da ifade ettiği üzere; ÇHDS çocuğun vatansız kalma durumu gerçekleştiğinde taraf devletlere iç hukuku ve uluslararası belgeleri hatırlatmakta; bu belgeler neticesinde taraf devletlerin üstlendikleri sorumlulukları işaret etmektedir. Son olarak yine ÇHDS’nin 8. maddesinde, taraf devletlere çocuğun kimliğini ve vatandaşlığını koruma yükümlülüğü verilmiştir (ÇHDS, 1989).

2.2.4.2.4. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, vatandaşlık hukuku bağlamında önem teşkil eden bu sebeple ele alınması gereken önemli bir kaynaktır. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi genel olarak; vatansız bırakılma riskini önlemek, birden fazla vatandaşlık durumunda yapılması gereken düzenlemeler, vatandaşlık bağlamında ayrımcı pratiklerin engellenmesi ve vatandaşlık uygulamalarında keyfi hareket etmenin önüne geçmek, vb. amaçlar nezdinde hazırlanmıştır. (Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, 2008, s. 359). Daha genel ifade etmek gerekirse; Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, vatandaşlık, çok vatandaşlık ve vatansızlık konuları ile ilgili düzenlemeler içermektedir.

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi 6 Kasım 1997’de Strazburg’da imzalanmış; 1 Mart 2000 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeyi 29 ülke imzalamış, 20 ülke de yürürlüğe koymuştur. Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç, İzlanda, Karadağ, Macaristan, Makedonya, Moldova, Norveç, Portekiz, Romanya, Slovakya ve Ukrayna tarafından imzalanan sözleşme, bir önsöz ve on bölümden oluşmaktadır. (Tezcan, 2018, s. 96 aktrn: Arslan, 2021, s. 20). Bu bağlamda Türkiye, sözleşmeyi imzalamamış ve taraf olmamıştır. Sözleşme ilk olarak; vatandaşlık, çok vatandaşlık, çocuk ve iç hukuk kavramlarının tanımı ile başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine göre vatandaşlık; “kişinin etnik kökenini ifade etmeyen kişi ile Devlet arasındaki yasal bir bağ anlamına gelir” (Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, 2008, s. 361). Bu anlamda vatandaşlık, birey ve üyesi olduğu devlet arasındaki hukuki bağ’dır. Burada ulus-devlet tanımından çok; daha kapsayıcı bir vatandaşlık tanımı yapılmıştır demek yerinde olacaktır.

Sözleşmede ele alınan ilkelere bakıldığında ise ilk olarak ikinci bölüm,

üçüncü maddede devletlerin kendi egemenlik hakları neticesinde kendi vatandaşlarını seçme özgürlüğüne sahip olduğunu; devletlerin iç hukuku uluslararası hukuk'a ters düşmedikçe devletlerin aldığı kararların, diğer taraf devletler neticesinde kabul göreceği belirtilmiştir. (Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, 2008, s. 361) Vatandaşlık hukukuna kaynaklık etmiş ilkeler göz önünde bulundurulduğunda ise ikinci bölüm dördüncü maddede yer alan ilkelerin oldukça önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim ilkeler şu şekildedir;

1. “ Herkes vatandaşlık hakkına sahiptir;
2. vatansızlıktan kaçınılmalıdır;
3. hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından mahrum edilemez;
4. bir taraf devlet vatandaşı ile yabancı arasında ne evlilik, ne evliliğin sona ermesi, ne de evlilik sırasında eşlerden birisinin vatandaşlığını değiştirmesi, kendiliğinden diğer eşin vatandaşlığına etki eder” (Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, 2008, ss. 361-362).

Bu ilkeler yorumlandığında ilk olarak vatandaşlığın temel bir hak olarak ele alındığı söylenebilir. Bu bağlamda İHEB ve ÇHDS’de belirtildiği üzere vatandaşlık, temel bir insan hakkıdır. Vatansızlığın önlenmesini konu alan ikinci ilkedен sonra keyfi uygulamaları kabul etmeyen üçüncü ilkede ise temel amaç; “keyfi olarak vatandaşlıktan çıkarmanın önüne geçmek” (Gün, 2017, s. 212). şeklindedir. Vatandaşlık hakkı, vatansızlığın önüne geçilmesi ve vatandaşlık uygulamaları söz konusu olduğunda keyfi yaptırımların engellenmesini amaçlayan bu ilkeler, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi’nin en temel ilkeleridir ve genel olarak vatansızlığı önlemeyi amaçlamaktadır. (Tanrıbilir, 2002, s. 795).

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi’nin dördüncü maddesi ilkelerinden sonra beşinci maddesi de vatandaşlık hukuku bağlamında önem arz etmektedir. Bu bağlamda beşinci maddede genel olarak; ayırım yasağı konusu ele alınmıştır. Bu kapsamda; beşinci maddenin ilk fıkrası; taraf devletlerin sonradan vatandaşlık kazanma noktasında belirlediği kriterlerinin, herhangi bir ayırım barındırmadığı üzerinde durmuştur. Maddenin ikinci fıkrasında ise birinci fıkranın devamı olarak, doğuştan vatandaş olmuş vatandaşlar ve sonradan yani belirli kriterleri karşıladıktan sonra vatandaş olmak için başvuru yapmış kişiler arasında ayrımcılığı yasaklayan

ilkeden söz edilmiştir. (Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, 2008, s.362) Bu ilke vatandaş olan bireyler arasında oluşabilecek bir ayırım durumunun önüne geçme amacı ile hazırlanmıştır. Genel olarak Avrupa Vatandaşlık sözleşmesi, vatandaşlığın kazanılması, kaybı, vb. durumlarda da önemli maddeleri ile ulusal ve uluslararası hukukta meydana gelen gelişmeleri takip eden ilk uluslararası metindir. (Tanrıbilir, 2002, s. 793)

2.2.5. Ülkelerin Vatandaşlık Verme Esasları

Hukuki olarak vatandaşlığın kazanılması iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; vatandaşlığın doğumla kazanılması bağlamında “Öz(Asli) Vatandaşlık, vatandaşlığın sonradan kazanılması bağlamında da “Müktesep Vatandaşlık” olarak tanımlanmaktadır (Bozatay, 2010, s. 172). Vatandaşlığın doğum ile kazanılması da iki ilke kapsamında gerçekleşmektedir. Bunlar Jus sanguinis (soy-kan bağı) ile jui soli(toprak esası) ilkeleridir. Bu bağlamda Haas, Castles ve Miller’in (2021) da ifade ettiği üzere; “tüm modern devletler, vatandaşlık anlayışını Jus sanguinis ve jui soli ilkeleri bağlamında şekillendirmektedir (Haas vd., 2022, s. 352). Bununla birlikte doğumla gelen vatandaşlık haricinde sonradan kazanılan vatandaşlık da günümüz dünyasında yaygınlık kazanan bir durumdur. Bu şekilde yaygınlık kazanmasında; sınır-ötesi göçler, devletlerin vatandaşlık politikaları, vb. etkilidir.

2.2.5.1. Öz (Asli) Vatandaşlık

Öz (Asli) vatandaşlık, vatandaşlığın doğum anından hemen sonra kazanılması anlamına karşılık gelmektedir (Yıldız,2017). Yani bir bireyin doğumundan hemen sonra vatandaşlık bağı ile bir devletin üyesi olması durumudur denilebilir. Öz(Asli) vatandaşlık kazanılmasında iki ilke mevcuttur: İlki; soy(kan esası) bağına dayalı olarak vatandaşlık kazanmadır. Bu tür vatandaşlıkta birey, ebeveynlerinin vatandaş olma durumu neticesi ile vatandaş olmaktadır. İkinci ilke ise göç politikalarının görece daha yumuşak olduğu ülkelerde uygulanan toprak esası ilkesidir. Burada da çocuk ebeveynlerinin vatandaş olup olmama durumlarına bakılmaksızın; doğduğu ülkenin vatandaşlığını almaktadır. Vatandaşlık hukukunun kavranması ve devletlerin uyguladığı vatandaşlık politikalarının arka planının anlaşılması bağlamında bu iki ilkenin detaylı anlatımı gerekli ve önemlidir.

2.2.5.1.1. Jus Sanguinis (Kan Esası)

Kan esası ilkesi literatürde “Jus Sanguinis ” (Akyol, 2021, s. 502) olarak tanımlanmaktadır. Jus Sanguinis, etimolojik olarak “kan hakkı” anlamına gelen

Latince bir kelimedir. Bu kapsamda ismini “kan hakkı”ndan alan bu vatandaşlık biçiminde; kişi vatandaşlığını annesi veya babasının vatandaş olma durumundan alır. Yani ebeveynlerden en az bir kişinin vatandaşlığının olması vatandaşlık kazanmak için yeterli bir ölçüttür. Bu anlamda çocuğun nerede doğduğunun bir önemi yoktur (Arslan, 2021). Yani, çocuk nerede doğarsa doğsun; ebeveynlerinden birinin vatandaşlığını alır. Bununla birlikte Jus sanguinis; vatandaşlığa daha çok etnik-halk temelli bir bakış açısıyla bakmakta; ve ulus-devlet paradigması ile vatandaşlığı ele almaktadır (Haas, vd., 2022, s.352).

Vatandaşlık kazanma sürecinde Soy (kan esası) bağı ilkesinin uygulandığı ülkelere bakıldığında; Türkiye, Almanya, İtalya, İspanya, Rusya ve Belçika (Akyol, 2021) şeklinde sayılabilir. Bu ülkelerin vatandaşlık politikalarında esas olan nokta; doğan çocuğun doğduğu yere bakılmaksızın, kan bağına dayalı olarak vatandaşlık kazanabilme şansının olduğudur. Bu durum beraberinde birtakım avantaj ve dezavantaj durumlar doğurmaktadır. Örneğin yeni vatandaşlık tasarısı ile birlikte çifte vatandaşlığa müsaade eden Almanya ve Kanada ele alınabilir. Bu bağlamda Alman vatandaşı bir anneye veya babaya sahip olan ve Kanada’da doğan bir çocuk “çifte vatandaş” imkanından faydalanabilmektedir. (Almanya Dışişleri Bakanlığı, 2023) Bu kapsamda Almanya’nın kan esası ilkesi, Kanada’nın Toprak esası ilkesi ile; her iki ülkenin vatandaşı olma durumu bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Buna karşın kan esasına göre vatandaşlık kazanmak göçmenler veya bu ülkelere birtakım zorunlu sebeplerden ötürü göç etmiş mülteciler için kısaca sonradan vatandaşlık almak zorunda kalan bireyler için dezavantajlı bir durum doğurmaktadır. Bu anlamda bu ülkelere göç eden bireyler bu ülkelerin vatandaşı olan ebeveynlerin çocukları olmadıkları için; vatandaşlık kazanma süreçleri oldukça sıkıntılı bir hal alacaktır.

Yine avantaj noktasında önemli bir örnek olarak; Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler ele alınabilir. Almanya’nın uzun bir süre çifte vatandaşlık uygulamasına müsaade etmemesi ve vatandaşlık uygulamalarında jus sanguinis ilkesini katı bir biçimde benimsemesi sebebi ile Almanya’da yaşayan ve Alman vatandaşlığı olmayan Türk göçmenler, Alman vatandaşlığına sahip olmasa da Türk vatandaşlığına sahip olma ayrıcalığını yaşamıştır. Çünkü her iki ülkede de kan bağı esası mevcuttur. Bu sebeple Türk vatandaşlığı olan ebeveynlerin Almanya’da doğan çocukları da vatandaşlık bağlamında Türk sayılmıştır. Bu durum içerisinde Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinin ilk ilkesi olan “Herkesin Bir Vatandaşlığı Olmalıdır” ilkesinin gerçekleştiği söylenebilir. Jus Sanguinis ilkesi sosyolojik olarak değerlendirildiğinde; devletlerin “milliyetçi” taraflarını göstermektedir. Bu bağlamda bu ilkeyi benimseyen devletler vatandaşlığı daha çok ulus-devlet paradigmasında ele

almakta; vatandaşlığa daha milliyetçi bir eksenle bakmaktadır denilebilir. Yani ülkelere gelen herkesi vatandaş olarak kabul etmemek sadece kan bağı ile vatandaşlık vermek ‘homojen toplum’ ideali bağlamında değerlendirilebilir.

2.2.5.1.2. Jus Soli (Toprak Esası)

Öz (Asli) Vatandaşlık; ikinci olarak “Toprak Esası” ilkesi ile de kazanılmaktadır. Toprak esası ile vatandaşlık kazanımı “ Jus Soli” olarak tanımlanmaktadır (Akyol, 2021). Yine kavramın etimolojik kökeni ele alındığında; ‘toprak hakkı’ anlamına karşılık geldiği görülmektedir. Bu kapsamda; bir kişinin vatandaşlık statüsünün, doğduğu ülkenin toprakları üzerinde dayanması “Toprak Esasına Göre Vatandaşlık” olarak değerlendirilmektedir (Arslan, 2021, s. 17). Yani; bireyin kökenine (soyuna) bakılmaksızın herhangi bir ülkenin sınırları dahilinde doğması sonucu o ülkenin bağlı olduğu devlet tarafından bireye verilen vatandaşlık toprak esası ilkesi nezdinde değerlendirilebilir. Bu kapsamda burada önemli olan husus; bireyin ebeveynlerinin sahip olduğu vatandaşlıktan ziyade bireyin doğduğu ülkedir. Toprak esası ilkesi nezdinde vatandaşlık veren ülkeler ele alındığında; çok kültürlü yapısı ile dikkat çeken ve göçmenlere yönelik olumlu göç politikaları ile gündeme gelen Kanada (Demirci, 2021) sayılabilir. Bununla birlikte Portekiz, Danimarka, İrlanda ve Amerika gibi ülkeler de toprak esası ilkesine göre vatandaşlık vermektedir (Akyol, 2021). Örneğin, bir kişi Amerika Birleşik Devletleri’nde doğarsa, otomatik olarak Amerikan vatandaşı kabul edilir. Annesi veya babasının Amerika vatandaşlığının olup olmaması önemsizdir çünkü çocuk Amerika sınırları içerisinde doğmuştur.

Toprak Esası ilkesi ile kazanılan vatandaşlık durumu ülkeye sonradan giden göçmenler için dezavantajdan çok avantaj getirmektedir. Bu kapsamda özellikle göçmenler nezdinde toprak esası ilkesi avantajlı bir durumdur çünkü göçmenlerin soy kimliğine bakılmaksızın doğan çocuklarına vatandaşlık verilmesi, çocuklarının hak ve ayrıcalıklara erişimi ile aynı anlama karşılık gelmektedir. Bununla birlikte toprak esası ilkesinin uygulandığı ülkeler göz önünde bulundurulduğunda; yoğunlukla göç alan bu sebeple kendini göç ülkesi olarak tanımlayan ve göçmenlere yönelik politikalar geliştiren ülkeler olduğu görülür. Yani toprak esası ilkesini benimseyen ülkelerin; heterojen yapılarını kabul ettiklerini ve bu kapsamda politikalar geliştirdiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu anlamda toprak esası ilkesi bireyler kadar devletlere de önemli avantajlar sunmaktadır.

Fransa vatandaşlık politikaları ele alındığında; ilk olarak Jus Soli ilkesinin

yani toprak esas ilkesinin politikalarda egemen olduğu söylenebilir. Jos Soli ilkesi, feodal dönemin önemli bir özelliği olarak politikalarda yer almıştır. Fakat, Fransız Devrimi ile birlikte feodal geleneğin yıkılması sonucunda 1804'te Fransız Medeni Kanunu kabul edilmiş; bu anlamda Fransa Jos Sanguinis yani kan bağı ilkesine geçmiştir (Akyol, 2021). Bununla birlikte vatandaşlık politikalarında Jos Soli veya Jos Sanguinis ilkelerini benimseyen devletler de süreç içerisinde önemli değişiklikler yapmıştır.

2.2.5.2. Sonradan Kazanılan (Müktesep) Vatandaşlık

Sonradan kazanılmış vatandaşlık; doğumdan sonra, bireyin kendi iradesiyle, belirli nedenlere dayanarak başvurduğu ve seçtiği bir vatandaşlık türü olarak tanımlanmaktadır. Bu vatandaşlık biçimi, kişinin doğuştan değil; sonradan yasal süreçler aracılığıyla elde ettiği vatandaşlık statüsünü ifade eder. Dolayısıyla kişinin, doğumla kazanılan vatandaşlık türlerinden farklı olarak, daha sonra bir ülkeye göç etmesi ve bu ülkenin vatandaşı olma talebinde bulunması bu sürecin temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda, kişinin kan bağı (jus sanguinis) ya da toprak bağı (jus soli) esaslarına dayanmayan yollarla vatandaşlık elde etmesi, müktesep vatandaşlık (kazanılmış vatandaşlık) kapsamında değerlendirilir (Dolunay, 2016).

Müktesep vatandaşlık genellikle evlenme, evlat edinme, belli bir süre ikamet etme, ekonomik yatırım yapma ya da gerekli diğer yasal kriterleri karşılama koşuluyla vatandaşlığa başvurma gibi hukuki yollarla gerçekleşmektedir (Bozatay, 2010). Bu süreç, doğuştan vatandaşlıktan farklı olarak, belirli şartlara bağlanmış ve bireyin başvurusuna bağlı bir prosedürü içerir. Bu sebeple, kişinin doğduğu ülke ya da soybağı gibi etkenler bu vatandaşlık türünde belirleyici değildir.

Müktesep vatandaşlık bağlamında devletlerin uyguladıkları politikalar ve vatandaşlık için aradıkları kriterler büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklar ise büyük ölçüde her devletin kendi tarihsel geçmişinden, ulus inşa süreçlerinden, göç politikalarından ve mevcut toplumsal yapısından etkilenmektedir. Bu nedenle, vatandaşlık politikaları yalnızca hukuki bir düzenleme olmaktan öte; aynı zamanda sosyopolitik, kültürel ve ideolojik tercihlerin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

2.2.6. Kuramsal Olarak Vatandaşlık

Kuramsal olarak vatandaşlık konusunu ele almak için öncelikle vatandaşlığın sosyolojik bağlamına ve tarihsel dönüşümüne odaklanmak gerekir. Vatandaşlık

kavramı, küreselleşme ile birlikte artan sınır-ötesi göçlerle popülerlik kazanmış ve sosyal bilimlerin çalışma alanına dahil olmuştur (Şeker ve Gül, 2023, s.134). Bu bağlamda klasik sosyolojide vatandaşlık ile ilgili var olan literatür oldukça sınırlıdır. Klasik sosyolojinin vatandaşlığa dair olan bakış açısını anlamak için öncelikle Turner’e bakmak önemlidir. Bu bağlamda Turner’e göre vatandaşlık; bir topluluğa üye olma noktasında üyelerine belli hak ve ayrıcalıklar tanıyan bir sistem şeklindedir (Turner, 1993). Turner, vatandaşlığı toplumsal hakların belirgin bir örneği olarak ele alır ve bireylerin, belirli bir tarihsel geçmişe, toprak parçasına ve politik topluluğa ait olmaları sayesinde vatandaşlık statüsüne sahip olduklarını vurgular (Kasımoğlu, 2024, s. 1652). Burada vatandaşlık, bir gruba mensubiyet temelinde tanımlanmıştır. Turner dışında klasik sosyologların, vatandaşlık konusu ile ilgili doğrudan bir teorileri olmamasına karşın; vatandaşlık ile ilgili birtakım düşüncelerinin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Durkheim ‘İş Ahlakı ve Sivil Değerler’ kitabında vatandaşlığı; kentsel olma durumu ile ilişkilendirmiş; geleneksel toplumlarda etkisini gösteren toplumsal şuurun dayandığı dini temelin yerine modern-seküler toplumlarda vatandaşlığın geçtiğini ifade etmiştir (Shahavatov, 2019, s. 124). Bu anlamda Durkheim vatandaşlığı ulusu bir arada tutan bağ şeklinde tanımlamış; kentli olma faktörünü göz önünde bulundurmıştır.

Klasik sosyoloji teorilerinde vatandaşlığın üyelik bağlamı yorumlandığında Ferdinand Tönnies’in cemaat/cemiyet ayrımı da önem arz etmektedir. Bu kapsamda cemaatten cemiyete geçiş aşamasında vatandaşlık, yerel temeller(gelenek, din, vb.) yerine sekülerleşen bağlar temelinde ortaya çıkan bir sistem şeklindedir (Shahavatov, 2019, s. 125). Klasik sosyoloji vatandaşlık ile ilgili sınırlı bir literatür verirken; T.H. Marshall “Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf” başlıklı kitabında vatandaşlık konusunu teorik olarak çalışmıştır. Bu bağlamda vatandaşlık ile ilgili çağdaş dönem kuramlarına bakıldığında Marshall’ın sosyal yurttaşlık teorisi önemli bir çerçeve sunmaktadır. Vatandaşlığın sosyolojik yorumu yapıldığında; vatandaşlık, bir topluluğa, ülkeye ya da devlete mensubiyeti, yani aidiyeti ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, bir devletin vatandaşı olmak, o devlete üye olmayı ve bununla birlikte önemli bir toplumsal ve siyasal kimlik taşımayı da beraberinde getirir (Marshall, 2000). Bu kimlikler, bireyin ait olduğu sosyal grubu, yani “Biz”i temsil ederken, bireyi yabancılar veya vatansızlar gibi dış gruplarla karşıt bir konuma yerleştirir. Dolayısıyla vatandaşlık, “Biz” kimliğinin karşısında bir “Onlar” (Baumann, 2021) kimliği yaratma işlevi de görmektedir. Bu doğrultuda, vatandaşlık çoğunluğun dahil olduğu bir toplumsal yapı olarak (Çiçek ve Karadeniz, 2021, s. 34), vatandaş olmayan bireylerin bu yapının dışında kaldığı bir durumu ortaya koyar. Aynı şekilde, bu ayrım “içeride olanlar” ile “dışarıda bırakılanlar” (Brubaker, 2022, s. 43) şeklinde

de ifade edilebilir. Bununla birlikte Vatandaşlığın kuramsal çerçevesini oluşturan Liberal Yurttaşlık Kuramı, Komüniteryan Yurttaşlık Kuramı, Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı ve Dünya Yurttaşlık kuramları vatandaş olma deneyimi ve vatandaşlık tanımları noktasında önemlidir. Son olarak vatandaş ol(a)mama deneyiminin kuramsal arka planını anlamak için de Hannah Arendt'in Vatansızlığa ilişkin teorisinin irdelenmesi gereklidir.

2.2.6.1. Liberal Yurttaşlık Kuramı

Liberal yurttaşlık kuramı, 17.yy'da ulus-devlet ile birlikte oluşmuş; bireyi merkeze alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu anlamda liberal kuram, bireyin devlet ile olan ilişkisinde devleti edilgen bir yapı, bireyi ise devleti meydana getiren aktif fail olarak görmüştür. Bu kurama göre bireyler, eşit hak ve özgürlüklere sahiptir (Kasımoğlu, 2024, s. 1654). Vatandaşlık bağlamında bu teorinin okuması yapıldığında ise; vatandaşlığın toplumsal sözleşmenin bir sonucu olduğu, vatandaşın sahip olduğu haklar neticesinde tanımlandığı görülür. Liberal yurttaşlık kuramı, vatandaş olan kişinin yerine getirmesi gereken ödevlerden çok sahip olduğu hak ve ayrıcalıklarına vurgu yaparak; vatandaş olanı önemli bir yere konumlandırır.

Liberal yurttaşlık kuramın tarihsel yorumunu John Locke ve Thomas Hobbes; çağdaş yorumunu ise John Rawls yapmıştır (Yaman, 2022, s. 16). İlk olarak Hobbes; 'Leviathan' adlı eserinde, bireyin doğuştan getirdiği haklarının olduğunu, her bireyin haklar bağlamında eşit olduğunu ve bu hakları sınırlandıracak herhangi engelin bulunmaması gerektiğini İsaiah Berlin'in (2007) tanımladığı "negatif özgürlük" (ss.62-72) kavramsallaştırması ile anlatmıştır (Hobbes, 1998, s. 139). Bu anlamda Hobbes doğa durumunda insanların özgür olmasını vurgularken, birbirlerine karşı güvensiz olduklarını da dile getirmiştir. Nitekim Hobbes'a göre doğuştan eşit olan insanlar yani eşitler arasında iktidar mücadelesi bağlamında bir rekabet olmuş bu sebeple doğa durumunda bireyler egemenliği ve güvenliği sağlamak için bir devlet kurmuşlardır. Hobbes'ın yapay devleti, bireyler tarafından oluşturulduğu için Hobbes bireyin aktif-failliğine vurgu yapmaktadır. Hobbes'a göre devlet, 'bireyler tarafından oluşturulmuştur ve bireyler için vardır' (Kasımoğlu, 2024, s. 1657). Devleti oluşturan bireyler de yurttaş yani vatandaşlardır. Bu kapsamda Hobbes yurttaşların sahip olduğu hak ve özgürlüklere vurgu yapmakta; bu hak ve özgürlük durumu devlet egemenliği ile çakıştığında vatandaşın itaat etmesi gerektiğini savunmaktadır (Aksel, 2021).

Benzer şekilde John Locke da bireyin özgürlüklerine vurgu yaparak, bireyin

doğuştan getirdiği hakları olduğunu ‘sınırlı devlet’ kavramsallaştırması ile vurgulamıştır (Girim, 2017, s. 160). Liberal yurttaşlık kuramının çağdaş yorumunu yapan Rawls ise; yurttaşlığın eşit haklar boyutunu merkeze almış; anayasal demokratik yurttaşlıktan bahsetmiştir. John Rawls, 1971’de Bir Adalet Teorisi adlı eserinde, toplumun genel çıkarını esas alan yararcı düşünceye karşı farklı bir liberal bakış açısı ortaya koymuştur. Ona göre yararcılık, bireyselliği kabul etse de aslında toplumsal bir yönü ağır basan bir yaklaşımdır ve insanların farklı iyi yaşam anlayışlarına sahip olmasını yeterince göz önünde bulundurmaz. Rawls, Kantçı bir perspektifle bireysel hakların toplum yararı için feda edilemeyeceğini savunmuş ve adil bir toplum düzeninin nasıl mümkün olabileceğini tartışmıştır (Can, 2020). Rawls bu anlamda liberal vatandaşlık anlayışını adalet ve eşitlik temelinde ele alır. Ona göre vatandaşlık, bireylerin eşit özgürlük ve fırsatlar çerçevesinde bir arada yaşamasını sağlayan bir kavramdır. Rawls ve genel olarak liberal yurttaşlık teorisyenleri, komüniteryan teorisyenler tarafından eleştirilmiştir. Bununla birlikte liberal yurttaşlık kuramı bağlamında T.H. Marshall’ın ‘Sosyal Yurttaşlık’ teorisi de önem arz etmektedir. Liberal kuram, vatandaşlığın hak ve özgürlükler eksenini anlamak açısından önemli bir kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

2.2.6.1.1. T.H. Marshall- Sosyal Yurttaşlık Teorisi

İngiliz Sosyolog T.H. Marshall’ın 1949 yılında kaleme aldığı “Vatandaşlık ve Toplumsal Sınıflar” başlıklı çalışması, vatandaşlık literatürü bağlamında önemli bir kaynaktır (Sarıpek, 2006, s.69). T.H. Marshall yurttaşlık teorisini geliştirirken Alfred Marshall’ın 1873 yılında işçi sınıfının geleceği ile ilgili Cambridge Reform Kulübüne yaptığı seminerden etkilenmiştir. Bu kapsamda T.H. Marshall, Alfred Marshall’ın yaptığı konuşmasında ‘yurttaşlığın eşitliği ile sınıfların eşitsizliği’ arasındaki bağlamın sosyolojik bir hipotez içerdiğini dile getirmiş; bu çelişkili durumun ‘sosyal vatandaşlık’ kavramını ortaya çıkardığını ele almıştır (Solakoğlu, 2020, s. 44). Marshall, kapitalist toplumlarda siyasi bir hak olarak tanımlanan oy hakkı ile birlikte gelen siyasal eşitlik ile toplumsal tabanda sosyo-ekonomik eşitsizliklerin aynı anda var olmasını önemli bir çelişki olarak görmüş; modern yurttaşlığı bu çelişkilere getirilen bir çözüm olarak değerlendirmiştir. Başta vatandaşlığı eşitsizlikleri gideren bir sistem olarak gördüyse de; sonrasında vatandaşlık kurumunun bu eşitsizlikleri yeniden üreten ve bu eşitsizliklerin devamlılığını sağlayan bir sistem olduğuna dikkat çekmiştir (Kaya, 2023, s.3). Yani Marshall’a göre siyasal anlamda gelen eşitlik, sınıfsal bir eşitlik değildir, bu anlamda vatandaşlık belli alanlarda eşitlik getirirse de sınıfsal eşitsizliklerin önüne geçememektedir.

Marshall, vatandaşlık tanımında üyelik ve eşitlik kavramlarını merkeze almıştır. Bu bağlamda Marshall'a göre vatandaşlık; "Toplumsal üyelerine bağışlanan bir statüdür. Bu statüye sahip olan herkes, haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahiptir" (Marshall, 2000, s. 34) Burada toplumun asıl üyeleri vatandaş olan bireyler şeklindedir. Bu noktada eşitlik, vatandaş olan bireyleri kapsamaktadır. Marshall, yurttaşlık kavramını medeni/sivil haklar, siyasal haklar ve son olarak sosyal haklar şeklinde üç ana ekseninde ele almış; vatandaşlık literatürüne "sosyal yurttaşlık" kavramsallaştırması ile katkı sunmuştur (Sarıpek, 2006, s. 69). Marshall'a göre vatandaşlığın üç temel bileşeninden biri olan medeni haklar, 18. yüzyılla ilişkilendirilirken, siyasal haklar 19. yüzyıla, sosyal haklar ise 20. yüzyıla ait olarak değerlendirilebilir (Marshall, 2000, s. 28). Medeni haklar, 17. yüzyılda baskıcı rejimlere karşı verilen mücadeleler sonucunda şekillenirken, siyasal haklar özellikle seçme ve seçilme hakkı çerçevesinde gelişmiştir. Son olarak, sosyal haklar ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan sorunlara bağlı olarak gündeme gelmiştir.

Medeni haklar, 17.yy'da burjuvazinin doğuşu ile birlikte oluşmuş; genel olarak bireysel özgürlükleri merkezine almıştır (Sarıpek, 2006, s. 71). Medeni haklar en genel anlamda konuşma-ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve adalet kavramlarını gündeme getirmiştir (Solakoğlu, 2020, s. 49). Medeni haklar bağlamında ayrıca seyahat özgürlüğü, pasaport ve diplomatik koruma gibi temel haklar da tanımlanmış; bununla birlikte vergi ödemek, askerlik hizmeti gibi yurttaşlık bağlamında önem arz eden ödevler de tanımlanmıştır. Medeni haklar bünyesinde eşitlik ve adalet gibi olguları barındırdığı için sivil haklar ile ilgili olan kuruluş da mahkemeler olmuştur (Kaya, 2023, s. 4). Medeni haklar, vatandaşlık literatüründe yer edinen 'eşit yurttaşlık' ilkesi bağlamında önemli olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte seyahat etme hakkı bağlamında da oldukça önemlidir.

Marshall'ın yurttaşlık teorisi bağlamında ele aldığı bir diğer hak veya yurttaşlık türü; siyasal haklardır. Bu bağlamda siyasal haklar, oy verme ve siyasal alana katılımı bünyesinde barındırmaktadır (Marshall, 2000). Erkeklerin oy kullanması ile gündeme gelen siyasal haklar, bireyin siyasal bir form kazanması ile aktif bir yurttaşa dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Bu anlamda siyasal haklar yeni hakların yaratılmasını değil; eski hakların daha kapsayıcı ve etki alanının genişlemesini hedeflemiştir (Sarıpek, 2006, s. 73). Siyasal haklar, vatandaşlığın getirdiği haklar ile birlikte bahsettiği ödevler ile de tanımlanmaktadır. Aynı zamanda 'Göçmen failliği' konusunda da bireyin siyasal alana katılımını mümkün kıldığı için 'özneleşme' bağlamında önem arz etmektedir.

Marshall'ın vatandaşlık literatürüne sunduğu önemli ve özgün katkılardan en önemlisi de 'sosyal haklar' bağlamındadır. Bu kapsamda Marshall'a göre sosyal haklar özellikle 20. yüzyılda refah devletleri sayesinde genişlemiş; bireylere yalnızca hukuki ve siyasi haklar vermekle kalmamış, aynı zamanda onların topluma tam anlamıyla dahil olabilmelerini sağlayacak sosyal ve ekonomik güvenceleri de sunmuştur (Kaya 2023, s. 4). Sosyal haklar, daha çok bireyin bir gruba üyeliği bağlamında elde ettiği hakları içerdiği için ekonomik haklar ile aynı değildir. Yani sosyal haklar, "bireyin bir topluluğun üyesi sıfatıyla ve topluluğun diğer üyeleriyle ilişkisi bağlamında sahip olduğu ve bireyin sosyal statüsü ile ilişkilendirilen haklardır" (Algan, 2007, ss. 25-26). Sosyal haklar bünyesinde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklar ile birlikte; çalışma, sağlık, eğitim, emeklilik, asgari ve sosyal güvenlik hakkı gibi birey yaşamını güvence altına alan ve yaşadığı topluluk içinde onu güvende hissettiren haklar yer almıştır (Solakoğlu, 2020, ss. 55- 58). Bireyin topluluğa aidiyeti ve entegrasyonu bağlamında sosyal haklar önemlidir. Bottomore de, Marshall'ın belirttiği medeni, siyasal ve sosyal hakları kabul eder fakat bu hakların vatandaşlık hakkı değil temel insan hakları olduğunu ve bu haklara herkesin ulaşabilmesinin kolaylaştırılması gerektiğini "Dünya Vatandaşlığı" (Önür, 2021) kavramsallaştırması ile anlatır.

2.2.6.2. Komüniteryan Yurttaşlık Kuramı

Komüniteryen kuram, bireyin tarihten ve kültürden bağımsız olup olamayacağını sorgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre, insanın tarihsel bir varlık olması sebebiyle bireysel iyilik, kişinin ait olduğu topluluktan ayrı düşünülemez. Bu bağlamda komüniteryan kuramın temsilcilerinden Sandel, benliğin toplumsal amaçlar doğrultusunda şekillendiğini savunurken, Taylor ise benliğin insan amaçlarından bağımsız olduğu fikrinin sürdürülemez olduğunu vurgular. Sonuç olarak, komüniteryan kurama göre; iyi bir yaşam ancak toplumsal amaçlarla iç içe geçmiş bir şekilde, toplum içinde anlam kazanabilir (Öztürk, 2021, ss. 411-412). Bu bağlamda komüniteryan kuram bireyin toplumsallığına vurgu yapmakta; yapı-fail ikiliğinde yapının devamlılığını önceliklendirmektedir denilebilir. Bu çerçevede, bireyin toplumsal yapılar içinde şekillendiğini savunan komüniteryen kuram, vatandaşlık olgusunun da yalnızca bireysel haklara indirgenemeyeceğini ileri sürer. Modernleşme süreciyle birlikte bireyselleşme, rasyonalizasyon ve sekülerleşme gibi dinamikler toplum yapısını dönüştürmüş, ancak bu dönüşüm beraberinde cemaat ruhunun yeniden canlanmasına da zemin hazırlamıştır. Klasik sosyologlar Durkheim ve Tönnies, cemaat yapısını geleneksel ve zamanla yok olacak bir olgu olarak

görmüşse de 20. yüzyılda modern toplumun bireyselleşme ve rasyonalizasyon gibi olumsuzluklarına tepki olarak cemaat ruhu yeniden canlanmıştır. Bu dönüşüm, vatandaşlığın yalnızca bireysel haklar değil, topluluk temelli bir aidiyet olarak ele alınmasını sağladığı için sosyolojinin vatandaşlığa bir araştırma alanı olarak yönelmesine neden olmuştur (Shahavatov, 2019, s. 170). Bu anlamda komüniteryan yurttaşlık anlayışı, sosyolojinin vatandaşlığı bir araştırma alanı olarak ele almasında etkili olmuştur denilebilir.

Komüniteryan düşünce, haklar ve üyelik konusuna farklı bir perspektiften yaklaşmaktadır. Liberal vatandaşlık anlayışı, aidiyet ve üyeliği herkese eşit haklar tanıyarak sağlamaya çalışırken, komüniteryan yaklaşım bu haklara erişim için öncelikle topluluğa aidiyet ve üyelik hissinin gerekliliğini savunur. Bu bağlamda komüniteryanlara göre, vatandaşlığın tutarlı ve güçlü bir yapıya kavuşmasını sağlayan şey soyut ilkeler değil, bireylerin toplulukla kurduğu bağlardır. Bu nedenle, kimlik kazandırma ve aidiyet duygusu, komüniteryan vatandaşlık anlayışının temel unsurları arasında yer alır (Lister ve Pia, 2008, ss. 18-20). Bununla birlikte komüniteryan yurttaşlık kuramı, vatandaşlığın haklar boyutunu ele almakla birlikte, bireyin siyasal bir topluluğun üyesi olmasına vurgu yapıp; kimlik ve katılım konularına da önem verir. Bu anlamda komüniteryan kurama göre vatandaşlık; kolektif ve siyasal bir kimliktir.

Komüniteryen kuram, Montesquieu mantığı ile bireyin çıkarı değil, toplumun çıkarını savunur. Bu bağlamda yurttaşların, ortak iyi ve toplum yararı için gerektiğinde kendi özgürlük ve farklılıklarından vazgeçmeleri gerektiğini savunur (Polat, 2010, ss. 37-39). Vatandaşlığa bakış açısı ele alındığında ise liberal yurttaşlık kuramından farklılaştığı görülür. Bu bağlamda Liberal yurttaşlık kuramı, vatandaşlığı bireysel bir kavram olarak ele alarak politik topluluğun yalnızca bireylerin toplamından oluştuğunu öne sürerken, Komüniteryen kuram vatandaşlığın kültürel olarak şekillenen bir topluluk içinde anlam kazandığını savunmaktadır (Delanty, 2002a, s. 159). Bu anlamda Sosyolojide tartışılan yapı-fail ikililiği bağlamında düşünüldüğünde liberal kuram failin yapıyı dönüştürücü etkisini vurgularken, komüniteryen kuram ise yapının fail üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Komüniteryan kuram, vatandaşlık bağlamında sorumluluk ve yükümlülükler özel bir vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda komüniteryan kurama göre vatandaşlık, yalnızca haklara dayanmaz; bireyin topluma karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları da içerir. Bu kapsamda Liberal kuram, bireysel hakları öne çıkarırken, komüniteryen kuram ise bireyin topluma karşı borçlu olduğu yükümlülükleri ön

planda tutar. Ancak, bu sorumlulukların hissedilmesi için bireyin ait olduğu bir topluluk ve ortak bir kimliğin gerekli olduğuna vurgu yapar. Böyle bir topluluk veya kimlik oluşmaması durumunda ise, bireylerin vatandaşlığa dayalı sorumlulukları benimsemekte isteksiz olabileceğini vurgular (Shahavatov, 2019).

Komüniteryan kuram, Liberal Komüniteryanizm, Muhafazakâr Komüniteryanizm ve Cumhuriyetçi Komüniteryanizm olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu bağlamda, Liberal Komüniteryanizm'in önde gelen temsilcisi Charles Taylor'dır. Taylor, temel sorunun birey ile toplum arasındaki entegrasyon olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte, Taylor'a göre yalnızca katılım değil, kültürel farklılıkların tanınması da büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda, liberal komüniteryan kuramcılar kültürel kimliğe yaptıkları vurgu ile komüniteryan kurama katkı sunmuşlardır (Polat, 2020, s. 40). Öte yandan, Muhafazakâr Komüniteryanizm vatandaşların topluma aktif katılımını ön plana çıkarırken, Cumhuriyetçi Komüniteryanizm de benzer şekilde kamu yaşamına katılımı vatandaşlığın özü olarak kabul etmektedir. Bu doğrultuda, yurttaşların siyasal alana etkin katılımını savunan Cumhuriyetçi Komüniteryanizm, vatandaşlığın yalnızca haklardan ibaret olmadığını, aynı zamanda topluma karşı sorumluluklar içerdiğini vurgulamaktadır (Shahavatov, 2019).

2.2.6.3. Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı

Cumhuriyetçi yurttaşlık kuramı, vatandaşlığı ağırlıklı olarak siyasal katılım ekseninde ele almış; bireylerin sahip olduğu haklardan ziyade, yerine getirmeleri gereken sorumluluklara dikkat çekmiştir. Bu kuramda vatandaş, kamusal alanda sorumluluk taşıyan erdemli bir birey olarak tanımlanmıştır (Kasımoğlu, 2024, s. 1656). Nitekim Oldfield'in (2012) dile getirdiği üzere, vatandaşlığı oluşturan esas unsur, bireyin siyasi topluluğa aidiyetinin ötesinde, toplumsal sürekliliği mümkün kılan pratiklere yönelik ortak bir bağlılıktır. Bu bağlılık, özellikle bireylerin toplumsal yaşamda yerine getirmesi gereken ödevlere dayanmaktadır; yani vatandaşlık, haklardan çok sorumluluklarla anlam kazanmaktadır (ss. 94-95). Bu anlamda Cumhuriyetçi yurttaşlık kuramı, vatandaşlık olgusunu siyasi-toplumsal katılım ile ödevler temelinde tanımlamakta; bir bireyin yurttaş olarak kabul edilebilmesi için toplumsal ilişkiler içinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedir (İçduygu ve Keyman, 1998, s. 154).

Cumhuriyetçi yurttaşlık kuramının ilk öncülerinden biri olan Aristoteles, Antik Yunan polislerinde vatandaş yalnızca bir kimlik ya da statü olarak değil,

kamusal alanda aktif rol üstlenen, fikir üreten ve toplumsal meselelerde sorumluluk alan bir birey olarak tanımlamıştır. Aristoteles'e göre insan, doğası gereği siyasal bir varlıktır; bu nedenle tek başına, toplumdan izole bir şekilde yaşayarak sorunlarını çözmesi mümkün değildir. Bu bağlamda bireyin, hem kendi gelişimi hem de ortak yaşamın düzeni için siyasal bir topluluğun yani bir polisin üyesi olması gereklidir. vatandaşlık, Aristoteles'in düşüncesinde sadece haklara sahip olmakla değil, aynı zamanda ortak iyilik için sorumluluk üstlenmekle ve kamu hayatına aktif katılım sağlamakla anlam kazanır (Kartal, 2016, s. 64). Roma cumhuriyetçiliğinin önemli isimlerinden Cicero ise vatandaşlığın daha çok hukuki yönüne eğilmiş, özgürlük ve erdemin hukuk aracılığıyla sağlanabileceğini savunmuştur. Cicero da tıpkı Aristoteles gibi kamusal katılımı önemsemiş ve kamu yararını bireysel çıkarlardan üstün tutmuştur. Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramının bir diğer önemli temsilcisi olan Machiavelli ise siyaset kurumuna önemli bir misyon yüklemiş, dünya düzeni yaratma noktasında siyaseti ele almıştır. Bu anlamda siyasal katılıma da önem vermiştir. Nitekim ona göre siyasal katılım sadece belli bir kesimin değil, herkesin dahil olması gereken bir unsurdur. Bu anlamda Machiavelli, vatandaşlığı siyasal katılım nezdinde tanımlamıştır (Oğuzhan ve Duyar, 2021).

Cumhuriyetçi yurttaşlık kuramının modern teorisyenlerinden olan Rousseau ise, diğer teorisyenlerin ifade ettiği siyasal katılım konusunu toplumun özgürlüğü ve denetimi açısından önemli görmüştür (Kasımoğlu, 2024). Nitekim Rousseau'ya göre vatandaşlık, görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan, kamusal alana aktif katılımı mümkün kılan önemli bir unsurdur. Bu anlamda vatandaş olan kişi, siyasal alanda verilen kararlara aktif olarak dahil olan kişidir (Kartal, 2016). Bu bağlamda Rousseau'nun ifade ettiği vatandaşlık, görevlerin yerine getirilmesini merkezine alan aktif vatandaşlıktır.

Rousseau da Hobbes gibi insanların doğuştan bencil eğilimleri olduğunu kabul etmiş; bu nedenle bir arada yaşamının, yani bir devlet kurmanın zorunlu hale geldiğini savunmuştur. Ancak Rousseau, Hobbes'tan farklı olarak, bireyin sadece kendi çıkarlarını gözetken bir varlık olmadığını; aynı zamanda toplumun iyiliğini düşünebilecek bir vatandaş olabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre bir kişi birey olarak kendi arzularını ön planda tutabilir, ancak vatandaşlık kimliği ile hareket ettiğinde toplumun ortak yararını öncelemelidir. Çünkü kişi, vatandaş olduğunda kendisini sadece bir birey olarak değil, bir bütünün yani toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görür ve bu doğrultuda kişisel çıkarlarını geri plana atarak ortak iyiye yönelik kararlar alır (Ağaoğulları, 2013, s. 121). Bu anlamda Rousseau'nun düşüncesine göre, ideal bir yurttaş; kendi yaşamını şekillendiren yasalara doğrudan

katılım gösteren kişidir. Bu çerçevede vatandaşların sorumluluğu, toplumları adına en doğru olanı belirleyerek buna uygun yasaların hazırlanmasını sağlamaktır (Girim, 2017, s. 160).

Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı, Liberal ve Komüniteryan yurttaşlık kuramlarıyla hem benzerlikler hem de farklılıklar taşıyan yönleriyle karşılaştırılabilir. Bu anlamda bu kuramlar arasındaki temel ayrım, özgürlük anlayışları ve vatandaşlığa yüklenen anlam üzerinden şekillenmektedir. Nitekim Liberal yurttaşlık anlayışında özgürlük, bireyin özel yaşamına müdahale edilmemesi ve kendi çıkarlarını gerçekleştirme hakkı olarak tanımlanırken; Cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışı özgürlüğü, bireyin kamusal alana aktif olarak katılması ve siyasal süreçlerde rol alması üzerinden değerlendirir. Bu nedenle, liberal yurttaşlık anlayışında bireyin özgürlüğü toplumun özgürlüğünün üstünde iken; cumhuriyetçi anlayışta toplumun özgürlüğü bireyin özgürlüğünün üstündedir. Komüniteryen kuram ise vatandaşı, mensubu olduğu toplulukla kurduğu bağlar, aidiyet duygusu ve ortak değerler çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu anlamda her iki kuram da vatandaşlığı yalnızca bireysel haklar üzerinden tanımlayan liberal yaklaşımdan farklı olarak, vatandaşlıkla birlikte gelen görev ve sorumluluklara vurgu yapar. Bu yönüyle Cumhuriyetçi ve Komüniteryan kuramlar, topluluk temelli bir anlayışta buluşurlar. Ancak aralarındaki önemli fark, odaklandıkları alanlardadır. Bu bağlamda Cumhuriyetçi kuram daha çok siyasal katılım ve vatandaşlık haklarının uygulanma biçimine odaklanırken; Komüniteryen kuram ise toplumsal aidiyet, kimlik ve kültürel bağlara ağırlık verir. Buna göre her iki kuramda da üyelik, katılım, aidiyet ve kimlik kavramları temel önemde olsa da, bu kavramların anlamı ve işlevi farklı bağlamlarda ele alınır.

2.2.6.4. Dünya Yurttaşlığı Kuramı

Vatandaşlık, yalnızca ulus-devlet temelinde ele alınan bir kavram olmanın ötesinde, günümüzde ulus-ötesi bağlamda da tartışılmaktadır. Bu doğrultuda literatürde vatandaşlığa ilişkin ulus-ötesi kuramsal yaklaşımlar da yer almakta; bu yaklaşımlar, vatandaşlığı farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Ulus-ötesi yurttaşlık yaklaşımını savunanlar, vatandaşlığın genellikle “siyasal bir topluluğa üyelik” olarak tanımlandığını belirtmekte; ancak bu tanımın, günümüzün değişen toplumsal, siyasal ve küresel koşullarını yeterince karşılamadığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, politik aidiyetin yalnızca ulus-devletler aracılığıyla sağlandığı yönündeki düşünce sorgulanmaktadır (Bosniak, 2000, s. 449). Nitekim Delanty (2009, s. 128), vatandaşlık anlayışında yaşanan dönüşümün üç temel nedeninden söz etmektedir. İlk

olarak, vatandaşlık görev ve sorumlulukları yalnızca devlete karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerle sınırlı kalmamakta; bu sorumluluklar devletin ötesine uzanarak gelecek nesilleri de kapsayacak şekilde genişlemektedir. İkinci olarak, vatandaşlıkla ilişkili katılım boyutu ulusal sivil toplumla sınırlı kalmamakta, küresel sivil toplumun giderek daha fazla önem kazandığı bir yapıya evrilmektedir. Son olarak ise aidiyet boyutu ulus-devletle olan bağların ötesine geçmekte; bireylerin çoklu kimlikler ve aidiyetler geliştirmelerine olanak tanıyan küresel bir vatandaşlık anlayışı ortaya çıkmaktadır (akt. Gerim, 2017, ss. 170–171). Bu çerçevede, birey ile devlet arasındaki bağı esas alan ve vatandaşlığı daha çok milliyet temelli bir yapı içinde değerlendiren ulus-devlet yaklaşımı yerine; ulus-ötesi vatandaşlık kuramları daha kapsayıcı, çokkültürlü ve esnek bir vatandaşlık modeli sunmaktadır.

Dünya Yurttaşlığı Kuramı, diğer ismi ile Kozmopolitan Yurttaşlık da ulus-ötesi bağlamda ele alınması gereken önemli bir kuramdır. Nitekim Dünya Yurttaşlığı Kuramı, günümüzde felsefe ve siyaset alanındaki tartışmalarda sıkça karşımıza çıkan önemli kavramlardan biridir. Özellikle evrensel değerlerle yerel bağlılıklar, insan severlikle yurtseverlik arasındaki denge üzerine düşünen çağdaş düşünürler bu kavrama sıkça atıfta bulunmuştur. Bu kuram oldukça eskiye dayanmakta, kökleri Sofistlere ve Kiniklere kadar uzanmaktadır. Ancak dünya yurttaşlığının kapsayıcı ve evrensel bir ideal olarak öne çıkması, esas olarak Stoacılarla başlamış, sonrasında Kant ile birlikte daha belirgin hâle gelmiştir (Molacı, 2022, s. 299).

Kant, dünya yurttaşlığı kuramına önemli katkılar sunmuştur. Ona göre tüm insanlık, tek bir evrensel toplum çerçevesinde değerlendirilmelidir. Kant, kozmopolitan yurttaşlık anlayışıyla yalnızca bir devletin vatandaşı olmayı değil, insanın yeryüzündeki tüm diğer insanlarla barış içinde yaşayabileceği bir dünya düzeninin yurttaşı olmayı öne sürmektedir (Gerim, 2017, s. 172). Bu anlamda Kant, dünya yurttaşlığı fikrini üç basamaklı bir süreç olarak düşünmektedir. İlk olarak, her devletin kendi yasalarını halkın katılımına ve özgürlüğüne dayalı cumhuriyetçi ilkelere göre düzenlemesi gerektiğini söyler. İkinci adımda ise devletler arası ilişkilerin, adil ve ortak kurallara dayanan uluslararası hukukla yürütülmesini savunur. Son aşamada ise, bireylerin hem birbirleriyle hem de devletlerle olan ilişkilerini düzenleyecek evrensel bir sivil toplum ve hukuk sisteminin kurulması gerektiğini ifade eder. Bu sistem, insanları sadece kendi ülkelerinin değil, tüm dünyanın yurttaşı olarak kabul eder ve haklarının herkes için geçerli olmasını amaçlar (Benhabib, 2006, s. 21). Bu anlamda Dünya Yurttaşlığı Kuramında vatandaş olan kişi, sınırları net bir şekilde çizilmiş bir ulus-devletin değil küresel anlamda bütün ülkelerin vatandaşı kabul edilmektedir. Bu kuram, aidiyet bağlamında bireyin

birçok ülkeye ortak bir aidiyet geliştirmesinin oldukça zor olduğu gerekçesi ile eleştirilmiştir.

2.2.6.5. Hannah Arendt ve Vatansızlaştırma Kuramı

Hannah Arendt'in vatandaşlığa ilişkin kuramı, sadece teorik bir tartışma değil, aynı zamanda kendi yaşam deneyiminin bir sonucudur. Bu bağlamda Yahudi kökenli bir düşünür olan Arendt'in, Nazi döneminde Almanya vatandaşlığından çıkarıldığı ve bu süreçte vatansız bir mülteci olarak Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmak zorunda kaldığı, 18 yıl boyunca vatansız olarak yaşadığı bilinmektedir (Çirli ve Pustu, 2023, s. 219). Arendt'in, bu deneyimden hareketle, vatandaşlık, insan hakları ve siyasal aidiyet konularına eleştirel bir perspektif ile yaklaşmıştır. Bu bağlamda Arendt, insan haklarına eleştirel bakmış, insan haklarının en temelde vatandaşlık hakları olduğunu ifade etmiştir (Arendt, 2021, s. 296). "Totalitarizmin Kaynakları" adlı eserinin ikinci cildi olan Emperyalizm (2021) kitabında yer alan "İnsan Haklarının Çıkmazı" (s. 293). başlıklı bölümde, insan haklarının evrensel ve doğuştan haklar olduğu yönündeki düşüncenin, özellikle vatansız bireylerin yaşadığı dışlanma deneyimi karşısında yetersiz kaldığını dile getirmiştir. Bu anlamda Arendt, vatandaşlık statüsünü kaybeden bireylerin ilk olarak yurtlarını ve toplumsal yapılarını kaybettiklerini şu sözlerle dile getirmiştir: "Hak-sızların ilk yitirdikleri şey, yurtları oldu; bunun anlamı, içine doğdukları ve dünya yüzünde kendileri için belli ve ayrı bir yer oluşturdıkları bütün bir toplumsal dokunun yitirilmesi demektir" (Arendt, 2021, s. 298). Vatandaşlığını yitiren bu bağlamda temel insan haklarını da kaybeden vatansız bireyleri "Hak-sızlar" olarak tanımlayan Arendt, ikinci olarak hak-sızların vatandaşlıklarını kaybettikleri için siyasal yönetimlerin korunmasından yoksun bırakıldıklarını, onların haklarını güvence altına alacak herhangi bir siyasi yapılanmanın olmadığını bu sebeple siyasi himayeden yoksun olan hak-sızların artık yasa dışı bir durumda olduklarını ifade etmiştir (2021, s. 299). Bu anlamda hak-sızlar olarak tanımladığı vatansız bireyler, herhangi bir topluluğun üyesi değildir. Arendt'e göre hak-sızların kötü durumda olmasının sebebi ise; "yasalar karşısında eşit olmamaları değil, onlar için bir yasanın var olmamasıdır" (2021, s. 302). Hak-sızların vatandaşlık hakkından yoksun bırakılmaları, yaşama haklarını tehlikeye sokan ve diğer haklarını da kaybetmelerine sebep olan bir durum olmuştur. Bu noktada Arendt, insan haklarının soyut düzlemde tanımlanmasının yeterli olmadığını; bu hakların fiilen hayata geçirilebilmesi için siyasal bir aidiyetin, yani vatandaşlık statüsünün zorunlu olduğunu belirtmiştir (Heper, 2022, s. 655). Yani bu teoriye göre, bireylerin temel insan haklarına erişebilmeleri için öncelikle 'vatandaş/yurttaş' olmaları gerekmektedir.

Bu çerçevede Arendt, vatandaşlığı, “haklara sahip olma hakkı” (Arendt, 2021, s. 304) olarak tanımlamıştır. Bu kavramla, bireyin diğer tüm haklara sahip olabilmesinin ve bu haklardan yararlanabilmesinin önkoşulunun, siyasal bir topluluğa üye olmak yani vatandaş olmak ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Yani vatandaşlık hakkı, diğer tüm haklara erişimi mümkün kılan bir haktır. Bu anlamda vatandaşlık statüsüne sahip olmayan bireyler, yani vatansızlar/devletsizler, herhangi bir devletin yasal korumasından yoksun kalmakta ve bu nedenle temel insan haklarına erişememektedir (Uslu, 2022). Benzer şekilde sığınmacı/ mülteci vs. olarak bulunduğu ülkenin vatandaşı ol(a)mayan, vatandaşı olduğu ülkenin de siyasal himayesinden yoksun olan kimseler de resmiyette vatansız olmasa da sosyolojik olarak vatansız/devletsiz olarak tanımlanabilir. Arendt’in bu teorisinde, yurttaşlığın yalnızca hukuki bir kimlik ya da formel bir statüden ibaret olmadığı; aynı zamanda bireyin kamusal alanda görünür olmasını, söz söyleyebilmesini, eylemde bulunabilmesini ve siyasal yaşama katılabilesini mümkün kılan bir varoluş biçimi olduğu ifade edilmiştir (Yılmaz, 2018, ss. 766-767). Bu anlamda yurttaşlık, bireyin pasif bir hak öznesi değil, etkin bir siyasal aktör olarak var olmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle Arendt’in yaklaşımının, liberal yurttaşlık kuramının bireyi devlete karşı korunması gereken bir varlık olarak ele alan anlayışının ötesine geçtiği söylenebilir. Liberal yurttaşlık kuramı, vatandaş olan bireylerin haklarına odaklanmış; vatandaşlığı haklar ekseninde tanımlamış ve bireyi doğuştan hak ve özgürlüklere sahip bir özne olarak değerlendirmiştir. Ancak bu yaklaşım, yalnızca vatandaşlık statüsüne sahip bireyleri kapsadığı için, bu statüye sahip olmayanların durumunu göz ardı etmiş; özellikle vatansız ya da devletsiz bırakılan kişilerin haklara erişim sorununu yeterince açıklayamamıştır.

Arendt ise vatandaşlığın, bireyin haklara erişimini mümkün kılan siyasal bir aidiyet ilişkisi olduğunu ileri sürmüş; bu nedenle yalnızca vatandaş olan bireylerin değil, vatandaşlık statüsüne sahip olamayan toplulukların da (örneğin vatansızlar, mülteciler, devletsizler) durumu üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Vatandaşlık statüsüne sahip olmayan bireylerin, hukuken temel insan haklarına sahip olsalar dahi, fiilen bu haklardan yararlanamadıkları, herhangi bir devletin yasal korumasından mahrum kaldıkları ve bu nedenle haklarının yalnızca kâğıt üzerinde kaldığı vurgulanmıştır. Benzer bir biçimde, eski ABD Başyargıcı Earl Warren’ın da, “Vatandaşlık, insanın temel hakkıdır; çünkü haklara sahip olma hakkından başka bir şey değildir” ifadeleriyle Arendt’in yaklaşımıyla örtüşen bir perspektif sunmuştur (Warren, akt. Yazar, 2023, s. 177). Dolayısıyla vatandaşlık hakkının yalnızca siyasal haklara değil, aynı zamanda bireyin kişisel ve toplumsal yaşamını biçimlendiren tüm

haklara erişiminde belirleyici bir unsur olduğu savunulmuştur. Arendt'in, insan haklarının yalnızca evrensel idealler olarak değil, aynı zamanda siyasal olarak tanınma, korunma ve uygulanabilir olma koşullarıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini savunduğu bu teori günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Nitekim bu kuramsal yaklaşım; çağdaş mültecilik, göç, sınır aşan hareketlilik, vatandaşlık ve göç edenlerin haklara erişimi, vs. gibi olgular bağlamında da önemlidir. Bununla birlikte Arendt'in yaklaşımının, bireyi yalnızca devlete karşı korunması gereken bir özne olarak gören liberal yurttaşlık kuramının ötesine geçtiği söylenebilir. Liberal kuram, vatandaşlığı haklara sahip olma bağlamında tanımlamış; yurttaşı, doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlüklerle donatılmış bir özne olarak ele almıştır. Ancak bu yaklaşım, yalnızca vatandaş olan bireylerin haklarına odaklandığı için, vatandaşlık statüsüne sahip olmayan grupların durumunu görünmez kılmıştır. Arendt ise, vatandaşlık statüsünün yalnızca hakların kaynağı değil, aynı zamanda hakların kullanılabilirliğinin ön koşulu olduğunu ileri sürerek bu kurama eleştirel bir perspektif getirmiştir. Nitekim Arendt'e göre, vatandaşlık statüsünden yoksun bırakılan bireyler (vatansızlar ya da devletsizler) temel insan haklarına hukuken sahip olsalar dahi, uygulamada bu haklardan yararlanamaz hale gelmektedirler. Bu durum, hakların yalnızca soyut bir varlık olarak değil, siyasal bir koruma ve tanınma ilişkisi içinde düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Arendt ile liberal yurttaşlık kuramı arasında bir örtüşme olduğu; her ikisinin de insanın doğuştan gelen haklara sahip olduğu fikrine dayandığı söylenebilmekle birlikte, Arendt'in bu haklara erişim ve uygulama olanaklarını yurttaşlık statüsü ile ilişkilendirerek daha yapısal ve eleştirel bir yaklaşım benimsediği ifade edilebilir. Nitekim bu çalışmada da, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olan Suriyeli göçmenlerle birlikte, vatandaşlık hakkına sahip ol(a)mayan; Suriye vatandaşlığını sürdürseler dahi bu statü, onlara siyasi himaye ve haklara erişim sağlamayan geçici koruma kapsamındaki bireylerin deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda Arendt'in "haklara sahip olma hakkı" çerçevesinde geliştirdiği yurttaşlık kuramı, çalışmanın kuramsal temelini oluşturmada önemli bir işlev görmektedir.

2.3. SURİYE GÖÇÜ, TÜRKİYE'DE GÖÇ VE VATANDAŞLIK POLİTİKALARI

2.3.1. Kitlel Göçler ve Türkiye'ye Etkisi

Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle tarih boyunca farklı dönemlerde çeşitli kitlel göç hareketlerine maruz kalmış ve bu durum ülkenin demografik, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısında derin değişimlere yol açmıştır (Balta ve Sert, 2023). Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında

yer alması, Türkiye'yi tarih boyunca göç yollarının merkezi haline getirmiş, bu durum ülkeye hem göç veren hem de göç alan bir ülke kimliği kazandırmıştır. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren göç hareketlerine sahne olmuş, imparatorluğun yıkılmasının ardından da özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'dan yoğun göç dalgaları almıştır (Efe, 2018, s.17). Daha yakın dönemde ise, bölgesel çatışmalar, savaşlar, ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye, başta Suriye olmak üzere çeşitli ülkelere gelen göçmen topluluklarına ev sahipliği yapmaya devam etmektedir.

Türkiye'de kitlesel göçler, demografik yapıyı çok boyutlu bir şekilde etkileyerek nüfus artışını hızlandırmakta, yaş dağılımını değiştirmekte ve bazı bölgelerde nüfus yoğunluğunu artırmaktadır. Bu süreç, yaşlanma, evlilik pratikleri ve gençlik politikaları gibi çeşitli sosyal alanlarda dönüşümlere yol açarken, aynı zamanda göçün demografik değişimlerin hem nedeni hem de sonucu olduğu daha geniş bir tarihsel ve toplumsal bağlama dayanmaktadır. (Bölükbaşı, 2024, s. 1044). Aynı zamanda, göçmenlerin yerleştiği bölgelerde demografik yapının değişmesi, sosyo-kültürel etkileşimi artırarak toplumsal uyum süreçlerini kaçınılmaz hale getirmektedir. Göçmenler ile yerel halk arasındaki ilişkiler, entegrasyon politikalarının başarısına bağlı olarak değişkenlik göstermekte, uyum sürecinde yaşanan sorunlar toplumsal gerilimlere yol açabilmektedir (Sağır ve Koç, 2025, s.47).

Türkiye'de kitlesel göçün ekonomik etkileri, hem fırsatlar hem de zorluklar barındıran karmaşık bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Göçmenlerin iş gücü piyasasına dahil olması, özellikle belirli sektörlerdeki iş gücü açığını kapatarak üretkenliği artırabilmekte ve maliyetleri düşürebilmektedir (Binatlı ve Esen, 2016, s. 10). Bunun yanı sıra, düşük vasıflı iş gücünün artması bazı sektörlerde ekonomik canlılık sağlarken, kontrolsüz göç akımları iş piyasasında dengesizliklere yol açarak kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasına ve ücret seviyelerinin gerilemesine sebep olabilmektedir (Kalaycı ve Civelek, 2021, s.318). Ayrıca, göçmen topluluklarının ekonomik sisteme entegrasyonunun sağlanamaması durumunda, sosyal yardım taleplerinin artması ve kamu harcamalarının yükselmesi gibi mali yükler ortaya çıkabilmektedir (Canbey ve Özgüler, 2018, s. 90). Türkiye'ye farklı etnik, dini ve sosyo-ekonomik gruplardan bireylerin göç etmesi, toplumsal dinamikler üzerinde derin etkiler yaratarak göçmen topluluklar ile yerel halk arasındaki etkileşimi artırmaktadır. Kültürel çeşitliliğin zenginleşmesine katkı sağlayan bu süreç, karşılıklı etkileşimi ve kültürel alışverişi teşvik etse de zaman zaman toplumsal gerilimlere ve önyargıların pekişmesine neden olabilmektedir (Akboğa ve Şahin, 2018 s.8).

Özellikle ekonomik sıkıntıların yaşandığı ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde, göçmenler ile yerel halk arasındaki rekabetin yoğunlaşması, sosyal çatışmaları körükleyebilmektedir (Kalaycı ve Civelek, 2021, s.314).

Türkiye'nin göç politikaları, ülke içinde siyasi tartışmaların merkezinde yer almıştır. Siyaset, göç yönetimiyle ilgili politikaların oluşturulmasını ve uygulanmasını hükümetler açısından kritik bir öncelik haline getirmiştir (Uzun, 2023, s. 46). Öte yandan, bu dinamik yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası arenada da Türkiye'nin diplomatik ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle Avrupa Birliği, Orta Doğu ülkeleri ve diğer küresel aktörlerle olan ilişkilerde göç konusu, stratejik müzakerelerin önemli bir parçası haline gelmiş; bu doğrultuda alınan kararlar hem bölgesel hem de küresel siyasi dengeler üzerinde etkili olmuştur (Topcu, 2019, s. 63.). Türkiye'nin göç politikaları, uluslararası platformlarda farklı tepkilere neden olurken, bu alandaki yönetim süreci, ülkenin siyasi ve diplomatik konumunu da şekillendiren unsurlar arasında yer almaktadır (Yazıcı, 2024, s.81).

2.3.1.1. Suriye Kitlesele Göçü

2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan iç savaş, 21. yüzyılın en büyük zorunlu kitlesele göç hareketlerinden birini tetiklemiş ve bölgesel düzeyde sosyo-politik, ekonomik ve demografik dönüşümlere neden olmuştur. Arap Baharı'nın etkisiyle başlayan halk ayaklanmalarının Suriye'de silahlı çatışmaya dönüşmesi, ülke içinde siyasi istikrarsızlık ve güvenlik zaafiyetleri yaratmış; bu durum milyonlarca insanın yerinden edilmesine ve komşu ülkelere sığınmasına yol açmıştır. Suriye krizinin başından itibaren yoğun göç hareketlerine sahne olan Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Irak gibi ülkeler, savaşın neden olduğu insani dramın doğrudan muhatabı haline gelmiş; süreç içerisinde Avrupa Birliği (AB) ülkeleri de bu göç akınından etkilenmiştir.

Suriye iç savaşının neden olduğu zorunlu göç hareketi, kısa süre içerisinde bölgesel bir kriz olmanın ötesine geçmiş ve küresel boyutta siyasi, ekonomik ve insani sonuçlar doğurmuştur. Göçün temel dinamikleri incelendiğinde, savaşın yol açtığı doğrudan güvenlik tehditleri, altyapının tahribatı, ekonomik çöküş, hukuki ve siyasi belirsizlikler, temel hizmetlerin yok olması gibi faktörlerin, Suriyelileri kitlesele olarak göçe zorlamıştır (İncili, 2025, s. 163). Ayrıca, savaşın ilerleyen yıllarında devlet dışı silahlı grupların kontrol ettiği bölgelerde yaşanan insan hakları ihlalleri, keyfi tutuklamalar, zorla alıkoymalar, işkence ve savaş suçları gibi unsurlar (Özdemir, 2016, s. 93), sivillerin ülkeden kaçışını hızlandırmıştır.

Bu süreçte Türkiye, Suriye'deki çatışmaların başlamasıyla birlikte uygulamaya koyduğu “açık kapı politikası” çerçevesinde en büyük sığınmacı nüfusuna ev sahipliği yapan ülke haline gelmiştir. Başlangıçta geçici bir durum olarak değerlendirilen bu göç hareketi, savaşın uzaması ve Suriyeli nüfusun giderek artan entegrasyon ihtiyacı nedeniyle kalıcı bir boyuta doğru evrilmiştir. Türkiye, Suriyeli göçmenlere “geçici koruma” statüsü tanımış, ancak bu statünün sığınmacıların uzun vadeli entegrasyon sürecine yönelik sınırlamalar içermesi, sosyal, ekonomik ve hukuki birçok sorunu beraberinde getirmiştir. UNHCR'nin 2023 verilerine göre, savaşın başlamasından bu yana çoğunluğu komşu ülkelere sığınan yaklaşık 5,2 milyon Suriyelinin ülkesini terk ettiği tahmin edilmektedir (UNCHR, 2023). Bu sayı, 2023 itibarıyla güncelliğini korumaktadır.

Uluslararası toplum, sığınmacı kriziyle birlikte birçok ciddi zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklar arasında, sığınmacıların kısa sürede yeni yaşam alanlarına yerleştirilmesi, insani yardımların ulaştırılması ve ev sahibi toplulukların gereksinimlerinin karşılanması gibi meseleler bulunmaktadır (Kirişçi, 2014, s. 15). Türkiye gibi göç alan ülkelerde demografik dengeler değişmiş, sosyal hizmetlere yönelik talep artmış, kentleşme süreçleri hızlanmış ve ekonomik kaynakların dağılımında yeni dinamikler ortaya çıkmıştır. Özellikle büyük şehirlerde ve sınır bölgelerinde yoğunlaşan Suriyeli mülteci nüfus, barınma, sağlık, eğitim ve istihdam alanlarında yeni politika düzenlemelerini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte, Suriyelilerin hukuki statüsü, vatandaşlık edinme süreçleri ve siyasi katılım hakları gibi konular, akademik ve politik çevrelerde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların işgücüne katılımını düzenlemeye yönelik politikaları ve uygulamaları, bu sürecin yönetilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, sığınmacıların iş hayatına dahil olması, çalışma koşullarını ve rekabet ortamını da doğrudan etkilemiştir (İçduygu ve Diker, 2017, s. 29). Suriye göçü, uluslararası arenada da önemli bir mesele haline gelmiş, Avrupa Birliği başta olmak üzere Batılı ülkeler, bu krizin yönetimine dair farklı politikalar geliştirme çabası içerisine girmiştir. Ancak, sığınmacı akınını sınırlamaya yönelik alınan tedbirler, sınır güvenliği politikalarının sıkılaştırılması ve göçmen karşıtı söylemlerin yükselmesi, küresel düzeyde yeni insani krizlerin doğmasına neden olmuştur (Aras, 2023, s. 483). Özellikle Avrupa'ya yönelen düzensiz göç akışları, insan kaçakçılığı, sığınmacıların statü belirsizliği ve sosyal uyum süreçlerindeki zorluklar gibi konular, uluslararası toplumun çözüm arayışlarını daha da karmaşık hale getirmiştir.

Suriye İç Savaşı ve beraberinde gelen sığınmacı krizi, uluslararası toplumun mültecilere yönelik politikalarının ve tutumlarının kritik önemini ortaya koymaktadır. Bu krizin ev sahibi ülkeler ve uluslararası aktörler üzerindeki etkisi, yalnızca acil yardım ve insani müdahale süreçleriyle sınırlı kalmayıp, mülteci hakları ve entegrasyon politikalarının geliştirilmesini de gerekli kılmaktadır (UNHCR, 2023). Ayrıca, bu süreç, hem ev sahibi ülkelerin hem de uluslararası toplumun insan haklarına bağlılıklarını sınayan önemli bir test niteliği taşımaktadır. Suriyeli sığınmacıların kabulü ve entegrasyonuna yönelik uluslararası standartlara uygun politikaların oluşturulması ve hayata geçirilmesi, bu bağlamda büyük bir öneme sahiptir. Bu tür politikalar, sığınmacıların yaşam koşullarını iyileştirmenin yanı sıra, ev sahibi ülkelerin sosyal, ekonomik ve politik dengelerini de doğrudan etkileyecektir (Çetin, 2016, s. 198).

Sığınmacı krizine çözüm üretirken kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Uluslararası toplumun ve ev sahibi ülkelerin, sığınmacıların haklarının korunması ve entegrasyon süreçlerinin desteklenmesi konularına odaklanmaları, krizin yol açtığı insani trajedinin hafifletilmesinde kilit bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin temel haklara erişiminin sağlanması, özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım hakkının güvence altına alınması, önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir. Suriyeli mültecilerin topluma uyum sürecinde en kritik faktörlerden biri ise Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesidir. Dil yeterliliğinin artırılması, sığınmacılar ile yerel halk arasındaki sosyal etkileşimi güçlendirerek, entegrasyon sürecini hızlandıracaktır (Özdemir, 2017, s. 132). Dolayısıyla, sığınmacı meselesi, tüm tarafların ortak sorumluluk üstlenmesini ve aktif iş birliği içinde hareket etmesini gerektiren karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Bu kriz, yalnızca belirli ülkelerin yükümlülüğünde değil, küresel dayanışma çerçevesinde tüm dünya toplumunun katkısıyla ele alınması gereken bir mesele olarak değerlendirilmelidir. Uluslararası toplum, bu sorunu insan hakları ve küresel iş birliği ilkeleri doğrultusunda ele alarak ortak çözümler geliştirmeli ve harekete geçmelidir.

2.3.2. Göç ve Vatandaşlığa İlişkin Uluslararası Metinler

Türkiye'de göç ve vatandaşlık konularına ilişkin hukuki çerçeve, anayasa, kanunlar ve yönetmelikler aracılığıyla belirlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 66. maddesi, vatandaşlığı hukuki bir bağ olarak tanımlayarak, vatandaşlık statüsünü belirleyen temel normları ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, vatandaşlık kazanımı ve kaybına ilişkin

esaları düzenlemekte olup, doğumla ve sonradan kazanılan vatandaşlık süreçlerini ayrıntılandırmaktadır. Özellikle istisnai vatandaşlık, uzun süreli ikamet ve evlilik yoluyla vatandaşlık kazanımı, göçmenlerin entegrasyonu açısından önemli mekanizmalar arasında yer almaktadır. Ayrıca, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türkiye’de bulunan göçmenlerin hukuki statüsünü belirlemekte, geçici koruma, uluslararası koruma ve ikamet izinleri gibi farklı kategorileri içermektedir. Türkiye’de göçmenlerin vatandaşlığa geçiş sürecinde belirli yasal şartları sağlamaları gerekmekte olup, uzun ikamet süresi, dil yeterliliği ve ekonomik bağımsızlık gibi kriterler ön plana çıkmaktadır. Ancak, göçmenlerin vatandaşlık kazanım süreçlerinde karşılaştıkları bürokratik zorluklar ve hukuki belirsizlikler, entegrasyon sürecini karmaşık hale getirmektedir (YUKK, 2013).

2.3.2.1. Cenevre Sözleşmesi

Göç ve vatandaşlığa ilişkin uluslararası hukuki düzenlemeler, devletlerin göçmen ve mültecilere yönelik yükümlülüklerini belirleyen en önemli çerçevelerden biridir. Bu bağlamda, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi, göç ve iltica hukukunun temel taşlarından biri olarak kabul edilmekte olup, mültecilerin haklarını ve devletlerin sorumluluklarını uluslararası düzeyde düzenlemektedir. Sözleşme, özellikle insan hakları ihlalleri, silahlı çatışmalar, etnik ve dini baskılar gibi nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan bireylerin korunması açısından kritik bir role sahiptir. Cenevre Sözleşmesi’nin en temel amacı, mültecilerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak ve onların uluslararası koruma altına alınmalarını sağlamaktır (Çakmak, 2023, s. 93).

Türkiye, bu sözleşmeye 1961 yılında taraf olmuş ve 1968 yılında onaylamıştır. Ancak Türkiye, sözleşmeye bir coğrafi sınırlama koyarak yalnızca Avrupa Konseyi üyesi ülkelere gelen bireyleri mülteci olarak kabul etmektedir. Bu sınırlama nedeniyle, özellikle Ortadoğu, Afrika ve Asya’dan gelen sığınmacılar mülteci statüsüne doğrudan erişememekte ve farklı hukuki statülerde değerlendirilmektedirler. Bu durum, Türkiye’nin son yıllarda yoğun şekilde göç alan bir ülke haline gelmesiyle daha da önem kazanmış ve ulusal göç politikalarında farklı uygulamaların gelişmesine neden olmuştur. Avrupa dışından gelen sığınmacılar, Türkiye’de "şartlı mülteci" veya "geçici koruma" statüsüne tabi tutulmakta ve genellikle üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilmektedir (Büyükhana, 2021, s. 85).

Cenevre Sözleşmesi, mülteci tanımını belirlerken bireyin ırkı, dini, milliyeti,

belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi görüşü nedeniyle zulme uğrama korkusuyla ülkesini terk etmiş olması şartını öne sürmektedir. Bu tanım, uluslararası hukuk bağlamında mülteciliğin hukuki temelini oluşturmakta olup, aynı zamanda mültecilerin geri gönderilmeme ilkesi (non-refoulement) ile korunmasını güvence altına almaktadır (Bayraklı ve Keskin, 2017, ss. 117-118). Geri göndermeme ilkesi, mültecilerin yaşamlarının veya özgürlüklerinin tehdit altında olduğu ülkelere zorla geri gönderilmelerini yasaklamakta olup, Türkiye'nin ulusal mevzuatında da bu ilke 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile güvence altına alınmıştır (Ocak, 2019, s. 366). Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinin (B) fıkrasının 1. bendi doğrultusunda, Türkiye sözleşmeye coğrafi çekince koyarak yalnızca Avrupa'dan gelen kişileri mülteci olarak kabul etmektedir. Türk hukukunda, bu coğrafi sınırlama nedeniyle yapılan mülteci ve sığınmacı ayrımı, uluslararası mülteci hukuku ile uyumsuzluk göstermektedir. Uluslararası mülteci hukukunda, sığınmacı statüsü taşıyan bireyler, gerekli şartları sağladıklarında mülteci statüsü kazanabilirken, Türkiye'de iç hukuk gereği sığınmacı olarak tanımlanan kişilerin hukuken mülteci statüsü elde etmeleri mümkün olmamaktadır (Ermumcu, 2013, s. 66). Türkiye'de mülteci statüsünün yalnızca Avrupa Konseyi ülkelerinden gelen bireylerle sınırlı olması, Türkiye'ye Suriye, Afganistan, Irak, İran, Pakistan, Somali gibi ülkelere gelen göçmenlerin kalıcı mülteci statüsü elde edememesi anlamına gelmektedir. Özellikle 2011 sonrası Suriye İç Savaşı nedeniyle Türkiye'ye kitlesel sığınma hareketi başlamış ve milyonlarca Suriyeli, Türkiye'de geçici koruma statüsü altında barındırılmıştır. Ancak bu statü, kalıcı bir vatandaşlık hakkı sunmamakta, bireylerin uzun vadeli hukuki güvencelerini ve siyasi haklarını garanti altına almamaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki göçmenlerin vatandaşlık süreci daha çok istisnai vatandaşlık, yatırım yoluyla vatandaşlık veya uzun süreli ikamet izni sonrası vatandaşlığa geçiş gibi farklı yöntemlere dayanmaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi sınırlama, uzun yıllar boyunca göç politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmuş ve Avrupa dışından gelen mülteciler için geçici çözümler üretilmesine neden olmuştur., Türkiye 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile uluslararası koruma statülerini detaylandırmış, mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerini düzenleyerek göç yönetimini hukuki çerçeveye oturtmuştur (Erten, 2015, s. 46).

2.3.2.2. 2510 Sayılı İskan Kanunu

Türkiye'de göç ve vatandaşlık politikalarının şekillenmesinde önemli bir yasal çerçeve sunan 2510 Sayılı İskân Kanunu, göçmenlerin ve mültecilerin yerleştirilmesi, entegrasyonu ve vatandaşlığa kabulü konularında belirleyici bir

mevzuattır. 1934 yılında yürürlüğe giren bu kanun, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem ulus-devlet inşa sürecinde nüfusun homojenleştirilmesi, göçmen toplulukların yerleştirilmesi ve Türk kültürüne uyumlarının sağlanması amacıyla hazırlanmıştır. Kanunun temel hedefi, Türkiye'ye gelen göçmenlerin ülkenin sosyo-ekonomik yapısına entegre edilerek kalıcı bir yerleşim düzenine kavuşturulmasıdır.

1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 17. maddesi, iskân sürecini şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir aileye, nüfus ve ihtiyacına göre oturacak ev veya ev yeri, sanatkârlara ve tüccarlara ayrıca geçim getirecek dükkân veya mağaza yahut bu gibi yapı veya yeri ve mütedavil sermaye; çiftçilere de ayrıca kâfi toprakla çift hayvanı, alât ve edevatı, tohumluk, ahır ve samanlık veya yeri vermekle yapılır. Köylerde, kasabalarda sanatkârlara dükkândan ayrı yarım istihkak miktarı toprak da verilir” (İskân Kanunu, Kanun No: 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934, Resmî Gazete: 21 Haziran 1934, Sayı: 27334, 17. madde). Kent Bilim Terimleri Sözlüğü'nde ise yeniden iskân kavramı, özellikle hükümetlerin uyguladığı politikalar sonucunda yerinden edilen bireylerin ve ailelerin yeni yerleşim alanlarına taşınmaları, burada konut ve çalışma imkânlarına kavuşturulmaları süreci olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980, s. 122). Bu tanım, İskân Kanunu'nun ilgili maddesiyle benzer bir çerçevede ele alınmaktadır. Öte yandan, dış göç (external migration, immigration), bireylerin uzun süreli kalma, çalışma veya yerleşme amacıyla bir şehir, bölge ya da ülke sınırlarını aşarak gerçekleştirdiği nüfus hareketi olarak açıklanmaktadır (Keleş, 1980, s. 38; Şakacı, 2020, s. 38). 2510 Sayılı İskân Kanunu, göçmen statüsündeki bireylerin Türkiye'ye kabulü ve yerleştirilmelerini düzenleyen temel bir yasa olup, göçmenlerin hangi bölgelerde iskan edileceği, hangi haklardan yararlanacağı ve hangi süreçler sonunda vatandaşlığa kabul edileceği gibi konuları içermektedir.

Kanunun içeriği özellikle Türk soylu ve kültürel olarak Türkiye ile bağlı bulunan toplulukları kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bu kapsamda, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'dan gelen Türk soylu nüfus kanunun sağladığı haklardan faydalanabilmiş, ancak farklı etnik veya kültürel kimliklere sahip olan gruplar için belirli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu durum, göç ve vatandaşlık politikalarının etnik temelli bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir.

2510 Sayılı İskân Kanunu, Türkiye'de nüfus dağılımını dengeleme ve stratejik bölgeleri güçlendirme amacıyla da kullanılmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde nüfusun artırılması veya belirli etnik grupların yer değiştirilmesi gibi politikalar, bu kanunun sunduğu yetkiler çerçevesinde

gerçekleştirilmiştir (Şakacı, 2020, s.46). Kanun, göçmenlerin hangi bölgelere yerleştirileceği konusunda hükümete geniş yetkiler tanımış, böylece göç yönetimi yalnızca insani bir mesele olmaktan çıkıp devletin demografik ve güvenlik politikalarının bir aracı haline gelmiştir. Ancak, bu kanunun modern göç dinamiklerine ve günümüz insan hakları standartlarına tam olarak uyumlu olmadığı görülmektedir. 2510 Sayılı İskân Kanunu, özellikle 1980 sonrası uluslararası göç hareketlerinin artması ve küresel mülteci krizleri karşısında yetersiz kalmış, bu nedenle 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile büyük ölçüde güncellenmiştir. Yeni kanun, mülteciler ve uluslararası koruma statüsündeki bireyler için daha kapsamlı hukuki düzenlemeler getirerek, Türkiye'nin uluslararası hukuka uyumunu sağlamaya çalışmıştır.

2.3.2.3. 1951 Cenevre Sözleşmesi Bağlamında 1967 Protokolü

1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteci statüsünü tanımlayan ve mültecilerin haklarını belirleyen en kapsamlı uluslararası hukuki düzenlemelerden biridir. Ancak bu sözleşme, coğrafi ve zamansal kısıtlamalar içermesi nedeniyle, mülteci haklarını küresel ölçekte tam anlamıyla kapsayamamıştır. Bu kısıtlamalar, yalnızca 1 Ocak 1951'den önce gerçekleşen olaylar sonucunda mülteci durumuna düşen kişileri kapsamaması ve taraf devletlerin sadece Avrupa'da meydana gelen olaylara dayalı olarak mülteci statüsü tanıyabilmesi gibi sınırlamaları içermektedir. Bu çerçevede, Avrupa dışındaki bölgelerde ortaya çıkan yeni mülteci hareketleri ve 1951 sonrası gelişen küresel göç dinamikleri, Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamının genişletilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu ihtiyaca yanıt olarak, 1967 Protokolü yürürlüğe girmiş ve Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi ve zamansal sınırlamalar kaldırılmıştır. Böylece, mülteci statüsü yalnızca 1951 öncesi olaylarla sınırlı olmaktan çıkmış ve dünya genelinde herhangi bir zamanda meydana gelen zulüm ve savaş nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan bireyler için de geçerli hale gelmiştir (Barkın, 2014, ss. 339-340). 1967 Protokolü, Cenevre Sözleşmesi'nin temel ilkelerini koruyarak, mülteci haklarının evrensel düzeyde uygulanmasını sağlamış ve uluslararası mülteci koruma rejiminin temel taşlarından biri olmuştur. Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ni 1961 yılında onaylamış, ancak sözleşmedeki coğrafi kısıtlama hakkını saklı tutmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye yalnızca Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden gelen bireyleri mülteci olarak kabul etmekte, Avrupa dışından gelenler için ise “geçici koruma” ya da “ikincil koruma” gibi statüler tanımlamaktadır. Bu durum, Türkiye'nin mülteci politikalarında coğrafi bir sınırlama oluşturmuş ve özellikle Orta Doğu, Afrika ve Asya'dan gelen sığınmacılar açısından farklı hukuki düzenlemelerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye, 1967

Protokolü'ne taraf olmakla birlikte, Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlamayı kaldırmamış, dolayısıyla Avrupa dışından gelen sığınmacıları mülteci statüsüne almamaya devam etmiştir. Bu durum, özellikle 1980'lerden sonra artan Afganistan, İran, Irak ve Suriye'den gelen sığınmacılar için farklı bir hukuki çerçeve geliştirilmesini zorunlu kılmıştır (Güner, 2007, s. 85). Bu bağlamda, 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Türkiye'de mülteci statüsünün yanı sıra "geçici koruma" ve "şartlı mültecilik" gibi yeni hukuki statüler getirmiştir.

Türkiye'nin Avrupa dışından gelen mültecileri resmen mülteci olarak tanınamaması, özellikle 2011'de Suriye İç Savaşı ile birlikte milyonlarca Suriyelinin Türkiye'ye sığınması ile önemli bir hukuki ve insani mesele haline gelmiştir. Türkiye, uluslararası yükümlülükleri ve insani sorumlulukları çerçevesinde, 2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği'ni yürürlüğe koyarak Suriyeli sığınmacılar için özel bir hukuki statü tanımlamıştır. Bu yönetmelikle, Suriyelilere hukuki kalış hakkı, temel sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim ve iş gücüne katılım konusunda belirli haklar sağlanmıştır, ancak Cenevre Sözleşmesi'ne taraf devletlerin mültecilere sunduğu kalıcı statüden farklı olarak, vatandaşlığa doğrudan geçiş gibi haklar tanınmamıştır.

1967 Protokolü'nün yürürlüğe girmesiyle birlikte, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), mülteci haklarının uygulanmasını denetleyen ve taraf devletlerin uluslararası hukuka uygun hareket etmesini sağlayan en önemli mekanizma haline gelmiştir. Bu bağlamda, BMMYK'nın mülteci kamplarında sağladığı koruma ve destek, yerinden edilmiş bireylerin temel haklarına erişimini güçlendiren kritik bir unsur olmuştur.

2.3.2.4. 6458 Sayılı Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Türkiye'de yabancılar ve uluslararası koruma statüsüne sahip bireylerin hukuki durumlarını belirleyen en kapsamlı yasal düzenlemelerden biridir. Kanun, 11 Nisan 2013 tarihinde kabul edilmiş ve 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin göç yönetimini modernize etme ve uluslararası hukukla uyum sağlama amacıyla hazırlanan bu düzenleme, mülteciler, sığınmacılar, şartlı mülteciler, ikincil koruma ve geçici koruma altındaki bireyler için hukuki bir çerçeve oluşturmuştur. Aynı zamanda, Türkiye'deki yabancıların ikamet, sınır dışı edilme süreçleri ve uluslararası koruma rejimine erişim gibi konuları da ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir.

YUKK, Türkiye'nin göç yönetimini daha sistematik hale getiren ve idari yapıyı yeniden düzenleyen önemli bir reform niteliğindedir. Kanunun getirdiği en önemli yeniliklerden biri, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulmasıdır. Daha önce İçişleri Bakanlığı'na bağlı farklı birimler tarafından yürütülen göçle ilgili işlemler, bu kanunla birlikte tek bir çatı altında toplanmış ve göç yönetimi konusunda kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, kanun, Türkiye'de yabancıların hukuki statüsünü detaylandırarak uluslararası koruma rejimine dair önemli düzenlemeler getirmiştir. Özellikle, uluslararası koruma başvuru süreci, başvuru sahiplerinin hakları ve yükümlülükleri, geri gönderme yasağı (non-refoulement) gibi uluslararası hukukun temel ilkeleri kanun metnine entegre edilmiştir.

2.3.2.4.1. Mülteci

6458 Sayılı YUKK kapsamında mülteci statüsü, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde tanımlandığı şekilde, zulme uğrama riski nedeniyle ülkesine dönemeyen bireyler için öngörülmektedir (YUKK, 2013). Günümüzde, özellikle basın ve kamu söylemlerinde mülteci kavramına sıkça yer verilmektedir. Ancak bu terimin doğru biçimde yorumlanmadığı ve çoğu kez göçmen ve sığınmacı ifadeleriyle eş anlamlıymış gibi kullanıldığı görülmektedir. Uluslararası hukuk çerçevesinde mülteci kavramı, belirli kriterlere dayalı olarak tanımlanmış ve yasal koruma altına alınmış özel bir statüyü temsil etmektedir. Bu kavram, "Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme" kapsamında tanımlanmıştır. Sözleşmeye göre, mülteci; ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle zulme uğrama tehlikesi bulunan ve bu sebeple kendi ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiyi ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, vatandaşı olduğu devletin korumasından faydalanamayan, faydalanmak istemeyen veya herhangi bir vatandaşlığa sahip olmadığı durumda benzer nedenlerle bulunduğu ülkede yaşamını sürdüremeyen bireyler de mülteci statüsünde değerlendirilir (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, 1951). Ancak Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi sınırlama nedeniyle mülteci statüsü sadece Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden gelen kişilerle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama, Avrupa dışından gelen sığınmacıların mülteci statüsü kazanamamasına ve bunun yerine farklı hukuki statüler kapsamında değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu durum YUKK'un 61. maddesinde şöyle ifade edilmiştir: mülteci, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle zulme uğrayacağına dair haklı sebepler taşıyan ve ülkesine dönmek istemeyen kişidir (YUKK, 2013). Bu

tanım, Avrupa dışından gelen bireylerin mülteci statüsüne erişememesi sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye’de mülteci statüsü kazanan bireyler, süresiz ikamet hakkına sahip olup, çalışma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi temel haklardan yararlanabilmektedir. Aynı zamanda, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan "geri göndermeme ilkesi" gereğince, zulüm riski olan bir ülkeye sınır dışı edilemezler. Ancak Türkiye’de mülteci statüsü, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerle sınırlı olduğundan, Orta Doğu, Asya ve Afrika’dan gelen bireyler için şartlı mülteci veya geçici koruma statüleri uygulanmaktadır. Türkiye’nin mülteci politikasındaki bu coğrafi sınırlama, ülkeyi bir “geçiş ülkesi” haline getirirken, uzun vadeli entegrasyon politikaları açısından bazı zorluklar doğurmaktadır (Bozkaya ve Kıncal, 2018, s.106). Mültecilik statüsü kazanan bireyler için sunulan haklar uluslararası hukuka büyük ölçüde uyumlu olsa da, Avrupa dışından gelen bireyler için uzun vadeli hukuki güvencelerin ve entegrasyon politikalarının yetersiz kaldığı eleştirileri yapılmaktadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013, s. 1035). Mültecilerin uluslararası hukuk çerçevesinde korunmasını sağlayan en temel anlaşmalardan biri olan Cenevre Sözleşmesi, bu statünün kapsamını ve devletlerin sorumluluklarını ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır. Sözleşme, kimlerin mülteci olarak kabul edileceğini belirlerken, bu kişilerin sahip olduğu hakları ve korunma mekanizmalarını da düzenlemektedir. Aynı zamanda, mülteci sorunlarına yönelik devletlerin nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair geniş bir çerçeve sunmaktadır. Sözleşmeye taraf olan ülkeler, mültecilerle ilgili hukuki yükümlülükleri üstlenirken, politikalarının uygulanmasında kendi ulusal önceliklerini ve koşullarını göz önünde bulundurma yetkisine sahiptirler (Korç, 2022, ss. 7-8). Bu bağlamda, Türkiye’nin mültecilik politikasının, hem uluslararası yükümlülükler hem de ülkenin sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde sürekli gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Mevcut yasal düzenlemeler doğrultusunda, Türkiye’ye giriş yapan Suriyeliler teknik açıdan mülteci olarak değil, sığınmacı statüsünde kabul edilmektedir (Kaya, 2015, s. 267).

2.3.2.4.2. Sığınmacı

Sığınmacı terimi, savaş, zulüm, insan hakları ihlalleri veya genel güvensizlik gibi nedenlerle ülkesini terk ederek uluslararası koruma talebinde bulunan, ancak başvurusu henüz sonuçlanmamış bireyleri ifade eder. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında, sığınmacılar mülteci statüsü almak için başvuran ancak haklarında kesin bir karar verilmemiş kişiler olarak

tanımlanmaktadır. Başvuruları kesin bir karara bağlanana kadar bu bireyler sığınmacı olarak adlandırılır. Her mülteci sürecin başlangıcında sığınmacı konumundadır, ancak sığınmacıların tümü mülteci statüsü elde edemeyebilir (UNHCR, 2017, s. 28). Hukuki statü elde edemeyen ve sığındığı ülkenin yasalarından mülteciler kadar kapsamlı şekilde faydalanamayan bireyler sığınmacıdır (Odman, 1995; Bozbeyoğlu, 2015, s. 60-80). Bu süreçte, uluslararası hukukun temel prensiplerinden biri olan geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi gereği, sığınmacılar zulüm riski taşıyan ülkelere sınır dışı edilmezler (Aydoğmuş, 2017, s. 151). Ancak, başvurularının reddedilmesi ve kendilerine insani ya da hukuki bir oturma izni tanınmaması durumunda, ülkeyi terk etmeleri gerekebilir. Bu şartlar altında, kanuna aykırı bir duruma düştüklerinde sınır dışı edilmeleri söz konusu olabilir. Dolayısıyla, sığınmacı statüsü bireylere geçici bir hukuki koruma sağlarken, nihai statüleri başvuru sürecinin sonucuna bağlı olarak değişebilmektedir.

Sığınmacılar, başvurularının değerlendirme sürecinde hukuki statüleri kesinleşene kadar geçici olarak bulundukları ülkenin belirlediği çerçevede çeşitli haklara sahip olmaktadır. Türkiye’de sığınmacıların eğitim, sağlık hizmetleri ve çalışma hakkı gibi konulardaki erişimleri belirli kurallara tabi tutulmakta ve ilgili idari otoritelerin iznine bağlı olmaktadır (Çallı, 2016, s. 144). Bunun yanı sıra, sığınmacılar için başvuru sürecinin uzun sürmesi ve hukuki statülerinin belirsiz olması, sosyal ve ekonomik entegrasyon açısından önemli zorluklar doğurmaktadır.

2.3.2.4.3. Şartlı Mülteci

6458 sayılı YUKK ile şartlı mülteci kavramı hukuki olarak tanımlanmış ve resmî kullanıma girmiştir. YUKK’ın 62. maddesine göre, Avrupa dışındaki ülkelerde yaşanan olaylar nedeniyle; ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri sebebiyle zulme uğrama tehlikesi taşıyan, bu nedenle vatandaşı olduğu ülkenin korumasından faydalanamayan ya da bu korumayı reddeden yabancılar, statü belirleme süreci sonucunda şartlı mülteci olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde, benzer gerekçelerle daha önce yaşadığı ülkeye geri dönemeyen ya da bu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız bireyler de bu statüye dâhil edilmektedir. Şartlı mülteciler, üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye’de geçici olarak ikamet etme hakkına sahiptir (YUKK, 2013).

Mülteci ve şartlı mülteci statüleri arasında üç temel ayrım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, mülteci statüsünün yalnızca Avrupa’da yaşanan olaylar sonucunda verilebilmesine karşın, şartlı mülteci statüsünün Avrupa dışındaki gelişmeler

nedeniyle tanınmasıdır (Doğan, 2014, s. 11). Bu nedenle, mülteci ile şartlı mülteci statüleri arasındaki temel fark coğrafi temellidir. Bir diğer ayrım ise, şartlı mülteci statüsü verilen bireylerin güvenli bir üçüncü ülkeye yerleştirilmesidir (Doğan, 2014, s. 145). Üçüncü olarak, şartlı mülteci statüsüne sahip bireyler, üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye’de geçici ikamet hakkı elde eder; yani Türkiye’nin bu kişilere kalıcı ikamet sağlama zorunluluğu yoktur. Bu statüye örnek olarak, Çin’den kaçarak Türkiye’ye gelen Uygurlar veya Irak’tan sığınan bireyler gösterilebilir (Ekşi, 2018, s. 48; Tuncay, 2017, s. 89).

Şartlı mülteci statüsü, Türkiye’de uluslararası koruma rejimi kapsamında düzenlenen özel bir hukuki statü olup, Avrupa dışından gelen ve mülteci tanımına uyan bireylere sağlanan geçici bir koruma şeklidir (Ergüven ve Özturanlı, 2013, s. 1008). Bu statü, bireylere Türkiye’de belirli haklar tanımakla birlikte, onların kalıcı olarak bu ülkede yerleşmesini öngörmemektedir. Şartlı mülteciler, başvurularının kabul edilmesi hâlinde Türkiye’de ikamet edebilir, ancak kalıcı oturma hakkına sahip olamazlar ve vatandaşlığa geçişleri mümkün değildir. Bunun yerine, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri esas alınmaktadır. (Acar, 2019, s. 1214; Tuncay, 2017, s. 98).

Şartlı mültecilerin en büyük belirsizliklerinden biri, üçüncü ülkeye yerleştirme sürecinin uzunluğu ve bu sürecin belirsizliğidir. Kimi durumlarda, bu süreç yıllarca sürebilmekte ve bireyler Türkiye’de geçici olarak kalmalarına rağmen, uzun vadeli bir perspektifle yaşamlarını sürdürebilecekleri net bir plan oluşturamamaktadırlar (Aygüler, Ayalp ve Buz, 2025, s. 71). Bu belirsizlik, onların sosyo-ekonomik hayata tam katılımını engellemekte ve hukuki güvencesizlik içinde yaşamalarına neden olmaktadır.

Şartlı mültecilik statüsü, Türkiye’nin göç yönetimi politikaları açısından önemli bir yer tutsa da, uzun süre Türkiye’de kalan ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilemeyen bireyler için bir statü sorunu yaratmaktadır. Bu kişilerin ne kadar süre boyunca bu statüde kalacağına dair net bir çerçevenin olmaması, onların hem bireysel hem de toplumsal entegrasyon süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Özellikle çalışma, barınma ve eğitim gibi temel alanlarda karşılaşılan sınırlamalar, şartlı mültecilerin uzun vadede yaşadığı belirsizlikleri derinleştirmektedir.

2.3.2.4.4. İkincil Koruma

YUKK 63. maddesinde tanımlanan ikincil koruma, mülteci veya şartlı mülteci statüsü alamayan bireyler için sağlanan bir koruma mekanizmasıdır. Kendi ülkelerine

ya da daha önce ikamet ettikleri ülkeye döndüklerinde ciddi tehlikelerle karşılaşacakları anlaşıldığında, bu kişilere ikincil koruma statüsü verilmektedir. Bu tehditler arasında ölüm cezasının infaz edilme riski, işkenceye ya da insan onurunu zedeleyici kötü muameleye maruz kalma olasılığı veya ulusal ya da uluslararası düzeydeki silahlı çatışmalar nedeniyle ayırım gözetmeksizin uygulanan şiddet yer almaktadır. İkincil koruma statüsü, bireylerin kendi devletlerinin korumasından faydalanamadıkları ya da maruz kalabilecekleri tehditler sebebiyle bu korumayı reddettikleri durumlarda, statü belirleme sürecinin tamamlanmasının ardından tanınmaktadır (YUKK, 2013, m. 63). İkincil koruma statüsüne sahip bireyler, Türkiye'de yasal olarak kalma hakkına sahip olsalar da, mültecilerle kıyaslandığında daha sınırlı haklara sahiptirler. Özellikle kalıcı yerleşim ve vatandaşlığa geçiş gibi uzun vadeli entegrasyon olanakları, ikincil koruma statüsüne sahip bireyler için mevcut değildir (Nurdoğan ve Öztürk, 2018, s.1164). Bununla birlikte, ikincil koruma altında bulunan kişiler sağlık, eğitim ve çalışma haklarından belirli ölçülerde faydalanabilmektedir. Ancak, bu hakların uygulanması, bireyin ekonomik bağımsızlığını kazanmasını ve toplumsal entegrasyonunu doğrudan etkileyen çeşitli bürokratik prosedürlere ve sınırlamalara tabidir.

İkincil koruma statüsünün en büyük dezavantajı, hukuki statünün belirsiz ve geçici olmasıdır. Bu statüye sahip bireyler her yıl yeniden değerlendirilmekte ve koşulların değişmesi hâlinde statüleri sona erebilmektedir. Örneğin, menşe ülkede güvenlik koşullarının iyileşmesi durumunda birey geri gönderilebilir. Bu durum, uzun vadeli plan yapmayı zorlaştırmakta ve sürekli bir belirsizlik yaratmaktadır. İkincil koruma, bireyin cinsel yönelimi ya da siyasi görüşü nedeniyle ağır cezalara maruz kalabileceği durumlar gibi ciddi hukuki ya da toplumsal tehditler karşısında uygulanmakta ve bu yolla insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Ekşi, 2014, s. 65; Ekşi, 2016, s. 163).

2.3.2.4.5. Geçici Koruma

Geçici koruma, kitlesel nüfus hareketleri sonucunda ülkesini terk ederek güvenlik arayışıyla başka bir ülkeye sığınan kişilere yönelik sağlanan özel bir koruma statüsüdür. Bu statü, bireysel başvurular yerine büyük ölçekli göç dalgalarına maruz kalan topluluklara topluca uygulanmakta olup, uluslararası hukukun yanı sıra Türkiye'nin ulusal mevzuatında da yer almaktadır. Türkiye'de geçici koruma statüsü, 6458 sayılı YUKK'un 91. maddesi uyarınca düzenlenmiş ve bu yasal çerçeve 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği ile detaylandırılmıştır (YUKK, m.91).

Türkiye’de geçici koruma mekanizması, özellikle 2011 yılından itibaren Suriye’den gelen büyük göç dalgasına yanıt olarak oluşturulmuş ve Türkiye, milyonlarca Suriyeliye bu kapsamda koruma sağlamıştır (Topal, 2015, s. 15). Geçici koruma statüsü altındaki bireyler, belirli haklara sahip olmakla birlikte, bu haklar mülteci veya şartlı mülteci statüsüne sahip kişilerden daha sınırlıdır. Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan bireyler, temel insani yardımlar, sağlık hizmetleri, eğitim olanakları ve çalışma izni gibi haklardan yararlanabilmektedir (Başbuğ, 2017, s. 139). Ancak çalışma izni, belirli koşullara bağlı olup, bireylerin belirlenen sektörlerde ve illerde istihdam edilmesine yönelik kısıtlamalar içermektedir. Ayrıca, geçici koruma altında bulunan bireyler, Geçici Koruma Yönetmeliği ve Getirdiği Yenilikler (2014) belgesinin 6. Maddesi, d bendi doğrultusunda (vatandaşlık başvurusu yapamaz ve uzun vadeli ikamet hakkına doğrudan sahip olamazlar (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025).

Geçici koruma statüsünün en belirgin özelliklerinden biri geçicilik niteliğidir. Bu statü, bireylere kalıcı bir yerleşim hakkı tanımaz ve süresiz olarak devam etmesi öngörülmemiştir. Ancak, uygulamada geçici koruma statüsü yıllarca devam edebilmekte ve bu durum, bireylerin hukuki belirsizlik içinde kalmasına neden olmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı’nın 27 Temmuz 2023 tarihli resmi raporuna göre, Türkiye’de geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin sayısı 3.321.072 olarak kaydedilmiştir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 6. maddesi, koruma altındaki bireylerin zorla geri gönderilmesini yasaklayan bir ilke getirmektedir. Buna göre, herhangi bir kişi; işkenceye, insanlık onurunu zedeleyen kötü muameleye veya hayatını tehdit eden bir cezaya maruz kalma riski taşıdığı bir ülkeye sınır dışı edilemez. Ayrıca, etnik kimliği, dini inancı, uyruğu, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşleri nedeniyle özgürlüğü veya güvenliği tehlikeye girecek bireylerin, bu tür risklerin bulunduğu bir bölgeye gönderilmesi mümkün değildir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014, m. 6). Türkiye’de milyonlarca Suriyelinin uzun süredir geçici koruma altında bulunması, statünün fiilen uzun vadeli bir yerleşim mekanizmasına dönüşmesine yol açmıştır.

Geçici koruma statüsünün bir diğer önemli özelliği, bireylerin Türkiye’de belirlenen illerde ikamet etmelerinin zorunlu olması ve hareket özgürlüklerinin kısıtlanmasıdır. Geçici koruma altındaki bireyler, kayıtlı oldukları ilin dışına çıkmak istediklerinde İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’ndan izin almak zorundadır. Bu durum dolayısıyla, bireylerin iş olanaklarına erişimini ve toplumsal entegrasyonlarını zorlaştırmaktadır.

2.3.2.5. 5901 Sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu

5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu, Türk vatandaşlığının kazanılmasına, kaybedilmesine ve vatandaşlık ile ilgili hukuki süreçlerin düzenlenmesine yönelik temel yasadır. 29 Mayıs 2009 tarihinde kabul edilen ve 12 Haziran 2009 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren bu kanun, Türk vatandaşlığına ilişkin esasları belirleyen en güncel ve kapsamlı yasal çerçevedir. Kanunun amacı, vatandaşlık hukukunu uluslararası standartlara uygun hale getirmek, Türkiye’nin göç politikalarıyla uyumlu bir sistem oluşturmak ve vatandaşlık edinme süreçlerini daha düzenli hale getirmektir.

Kanunda, Türk vatandaşlığının kazanılması doğum yoluyla (soy bağı veya doğum yeri esasına göre) ve sonradan kazanma yoluyla (yetkili makam kararı, evlat edinme veya seçme hakkı kullanımı) olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır (Bozatay, 2010, s. 173). Doğum yoluyla Türk vatandaşlığı, bireyin doğum anında Türk vatandaşı ebeveynlere sahip olması veya Türkiye sınırları içinde doğup vatansız kalma riski taşıması durumunda otomatik olarak kazanılmaktadır. Sonradan kazanılan vatandaşlık ise belirli şartları sağlayan yabancıların başvurusu üzerine verilmektedir (Kadıoğlu, 2008, s. 45).

Kanunun en önemli maddelerinden biri, istisnai vatandaşlık düzenlemesidir. 5901 sayılı Kanun’un 12. maddesi, Türkiye’ye bilim, teknoloji, ekonomi, sanat, kültür ve spor alanlarında önemli katkı sağlayan veya Türkiye’ye yatırım yapan yabancılara vatandaşlık verilmesini mümkün kılmaktadır” (5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu, 2009, md. 12). Bunun yanı sıra, 2017 yılında yapılan düzenleme ile belirli miktarda yatırım yapan yabancılara "Türk vatandaşlığı yatırım yoluyla kazanma" hakkı tanınmış ve bu kapsamda asgari 250 bin Amerikan doları değerinde taşınmaz satın alan veya belirli yatırım şartlarını sağlayan bireylere vatandaşlık verilmesi uygulaması yürürlüğe konulmuştur (Gölcüklü, 2020, s. 134). Bu rakam sonraki yıllarda artmıştır.

Kanun ayrıca, Türk vatandaşlığının kaybedilmesine ilişkin düzenlemeler içermektedir. Buna göre, bireyler kendi istekleriyle Türk vatandaşlığından çıkabilir veya devletin milli güvenliğine zarar veren eylemler içinde bulunmaları durumunda vatandaşlıktan çıkarılabilirler. Özellikle, terör örgütü üyeliği veya vatana ihanet gibi suçlara karışan bireyler için vatandaşlıktan çıkarma yetkisi İçişleri Bakanlığı’na verilmiştir (5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu, 2009, md. 27, 29). 5901 sayılı

Türk Vatandaşlık Kanunu'nda, çifte vatandaşlık ve Türk vatandaşlığına kabul sürecinde uygulanması gereken prosedürler ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Türkiye, çifte vatandaşlığı hukukten tanımakta olup, bir bireyin aynı anda hem Türk vatandaşlığına hem de başka bir ülkenin vatandaşlığına sahip olmasına engel bulunmamaktadır. Ancak, vatandaşlık başvurularında kamu düzeni ve milli güvenlik açısından sakınca oluşturmamak, belirli bir süre Türkiye'de ikamet etmek ve Türkçe dil yeterliliğine sahip olmak gibi şartlar aranmaktadır. Bu koşullar, Kanun'un 11. maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre, Türk vatandaşlığına başvuracak yabancıların; reşit ve ayırt etme gücüne sahip olması, Türkiye'de kesintisiz beş yıl ikamet etmesi, Türkiye'de yerleşme niyetini göstermesi, kamu düzeni açısından tehlike oluşturmaması, yeterli gelir veya mesleğe sahip olması, Türkçe konuşabilmesi ve milli güvenlik bakımından engel teşkil etmemesi gerekmektedir (5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu, 2009, md. 11). Ayrıca, Madde 12 kapsamında "istisnai vatandaşlık" düzenlenmiş olup, Türkiye için bilim, ekonomi, kültür, sanat ve spor alanlarında önemli katkılar sağlayan yabancıların Cumhurbaşkanının kararıyla doğrudan vatandaşlığa kabul edilebileceği hükme bağlanmıştır.

2.3.2.5.1. İstisnai Vatandaşlık

Türk vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin özel bir yöntem olan istisnai vatandaşlık, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ve ilgili yönetmelik kapsamında düzenlenmiş olup, belirli yabancıların olağan başvuru sürecine tabi olmaksızın doğrudan vatandaşlık hakkı elde etmelerine imkân tanımaktadır. Genel olarak, Türkiye'de vatandaşlık almak isteyen bir yabancınnın en az beş yıl boyunca kesintisiz ikamet etmesi, Türkçe bilgisine sahip olması, geçimini sağlayabilecek bir gelir kaynağı bulunması ve kamu düzeni açısından risk teşkil etmemesi gibi şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak, istisnai vatandaşlık statüsünde bu kriterler aranmamakta, devletin belirlediği stratejik öncelikler doğrultusunda bazı yabancılar doğrudan vatandaşlığa kabul edilebilmektedir. Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle birlikte, bu süreç önemli ölçüde değiştirilmiş ve daha esnek hale getirilmiştir. Bu çerçevede, Türk hukukunda istisnai vatandaşlık uygulamasının tarihsel gelişimi ele alınırken, benzer uygulamaları benimseyen diğer ülkelerdeki sistemler de kıyaslanarak değerlendirilmekte; ayrıca, 5901 sayılı Kanun'un ilgili maddesinde 28 Temmuz 2016 tarihli ve 6735 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler öncesi ve sonrası ortaya çıkan farklılıklar analiz edilmektedir (Köşgeroğlu, 2017, s. 171).

Kanunun 12. maddesine göre, istisnai vatandaşlık hakkı, Türkiye'nin uluslararası alanda ekonomik, bilimsel, kültürel veya sosyal kazanımlar elde etmesini sağlayabilecek kişilere verilmektedir. Buna göre, bilim, sanat, spor, kültür veya ekonomi alanlarında Türkiye'ye önemli katkılar sağlayan bireyler, Türkiye'ye yatırım yaparak ekonomik kalkınmaya destek olan yabancılar, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve kamu düzeni açısından kritik roller üstlenebilecek kişiler ve göçmen statüsünde olup vatandaşlığa alınması kamu yararı açısından gerekli görülen bireyler Cumhurbaşkanının kararı ile istisnai olarak Türk vatandaşlığına alınabilmektedir. Özellikle 2017 yılında yürürlüğe giren "Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Programı", Türkiye'nin istisnai vatandaşlık politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu düzenleme ile belirli bir ekonomik yatırım yapan yabancılar Türk vatandaşlığına başvurma hakkı tanınmıştır. Program kapsamında, en az 500.000 Amerikan doları değerinde taşınmaz satın alan, Türkiye'de belirli bir miktarda sermaye yatırımı yapan, en az 50 kişiye istihdam sağlayan veya devlet borçlanma araçlarına yatırım yapan yabancılar, belirli şartları sağladıklarında istisnai vatandaşlık hakkından yararlanabilmektedir (Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Madde 20, 2022). Bu uygulama, Türkiye'nin uluslararası yatırımcılar için cazip bir ülke haline gelmesini sağlarken, aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

İstisnai vatandaşlık, Türkiye'nin sadece ekonomik büyüme politikaları açısından değil, güvenlik ve dış politika stratejileri açısından da kritik bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Özellikle Suriye İç Savaşı'ndan sonra, Türkiye'ye sığınan bazı Suriyeli göçmenlerin vatandaşlığa alınması istisnai vatandaşlık mekanizması üzerinden yürütülmüştür. Göçmen topluluklar içinde nitelikli iş gücüne sahip olanlar, Türkiye'de akademik veya profesyonel kariyer yapanlar ya da entegrasyon sürecini tamamlayan bireyler belirli bir değerlendirme sürecinin ardından vatandaşlığa kabul edilmiştir (Doğan, 2022, ss. 21-22). Ancak, istisnai vatandaşlık sürecinin şeffaflığı, denetimi ve güvenlik boyutu kamuoyunda tartışmalara yol açmaktadır. Türkiye'de istisnai vatandaşlık verilen kişilerin seçim kriterleri, sürecin hukuki çerçevesi ve güvenlik kontrollerinin yeterliliği zaman zaman eleştirilmiştir. Özellikle yatırım yoluyla vatandaşlık kazanımı, bazı kesimler tarafından "vatandaşlığın ticarileştirilmesi" olarak yorumlanmakta ve bu sürecin suistimale açık olduğu ifade edilmektedir (Gölcüklü, 2020, s. 129). Yatırım yoluyla vatandaşlık veren birçok ülke gibi, Türkiye de bu mekanizmayı ulusal çıkarları ile dengeli bir şekilde yönetmek zorundadır.

2.4. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Vatandaşlık ile ilgili literatüre bakıldığında, farklı ülkelerde göçmenlerin vatandaşlık deneyimlerini ele alan çalışmaların yanı sıra, vatandaşlık politikalarını hukuki çerçevede inceleyen araştırmalar ve özel olarak Suriyeli sığınmacıların vatandaş olma ya da ol(a)mama süreçlerini konu alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda Hansen ve Weil (2002), *Dual Nationality, Social Rights and Federal Citizenship in the U.S. and Europe: The Reinvention of Citizenship* başlıklı çalışmalarında, Avrupa ve Amerika vatandaşlığı üzerine analizler yapmış; büyük ölçekli göçün, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının küreselleşmesi karşısında, ulusal vatandaşlık mantığının zayıfladığı bu kapsamda oturma izni almış bir yabancı ile bir vatandaş arasında herhangi bir ayrımın kalmadığı saptanmıştır. Vatandaş ve yabancı arasında var olan keskin ayrımların muğlaklaşmasının sebebi ise geçici oturma izni almış bir yabancının da tıpkı bir vatandaş gibi birtakım hak ve ayrıcalıklara sahip olması bu sebepten ötürü vatandaşlık kazanmayı bir zorunluluk olarak görmemesi çalışmada önemli nedenler olarak gösterilmiştir. Çalışma vatandaş ve yabancı ayrımı noktasında ele aldığı hususlar ile önemlidir.

Brettell (2015), *Kamusal Alana Giriş: ABD’de Göçmenlerin Vatandaşlığa Geçiş Deneyimleri* başlıklı çalışmasında, ABD’de yaşayan Hintli ve Vietnamlı göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilme süreçlerini, sivil topluma ve siyasete katılımlarını incelemiştir. Çalışmasında özellikle kültürel vatandaşlık kavramına odaklanarak, sivil katılım açısından dil bilgisinin önemini vurgulamıştır. Araştırmasında yaptığı nitel görüşmeler sonucunda, Hintlilerin İngilizceyi iyi konuşabilmesinin onların kamusal hayata daha kolay entegre olmalarını sağladığını; buna karşılık, Vietnamlı göçmenlerin ilk kuşağında dil bariyerinin ciddi bir engel olduğu tespit etmiştir. Bu dil engeli, Vietnamlıların okullara, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına katılımını kısıtlamış, dolayısıyla onların kültürel vatandaşlık süreçlerini zorlaştırmıştır. Araştırmanın temel bulgularından biri, dil bilgisinin kültürel vatandaşlığın en önemli unsurlarından biri olduğu yönündedir. Bu anlamda araştırma, kültürel vatandaşlığın gerçekleşmesi noktasın dil bilmenin önemine yaptığı vurgu ile dikkat çekmektedir.

Bauböck (1991), *Migration and Citizenship* başlıklı çalışmasında vatandaşlığı bir devlete üye olma anlamı ile birlikte daha geniş bir kapsamda ele almıştır. Bu anlamda Bauböck, devlete üyelik ile birlikte vatandaşlığın haklar boyutuna atıf yapmış; eşit ve evrensel haklar bağlamında vatandaşlığı tanımlamıştır. Ele aldığı bu hakları dört kategoride ele alan Bauböck; ilk olarak evrensel insan haklarına atıf yapmış, vatandaşlığın insan hakları ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Sonrasında iç ve dış vatandaşlık uygulamalarını ele almış, ülke içinde ve dışında olan kimselerin

haklarını gözettiğini ifade etmiştir. Üçüncü olarak ise yabancı haklarını kapsamlı bir şekilde incelemiş ve son olarak da uzun süre ikamet edenlerin vatandaşlık almasalar bile belli haklara sahip olmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Bauböck'ün haklar bağlamında ele aldığı vatandaşlık tanımı, vatandaş olma ve ol(a)mamam deneyimi bağlamında önemli bir perspektif sunmaktadır.

Literatürde, Türkiye ve diğer Dünya ülkelerinde uygulanan vatandaşlık politikalarının yer aldığı, vatandaşlık durumunun karşılaştırmalı analizler ile ele alındığı birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar vatandaşlığı doğumla kazanılan vatandaşlık ve sonradan kazanılan “müktesep” vatandaşlık olarak iki şekilde ele almış; vatandaşlık politikalarının karşılaştırmalı analizinde de doğuştan vatandaşlık kazanma ilkesini soy(kan) bağı ve toprak esası olmak üzere iki şekilde açıklamıştır. Bu anlamda çalışmalar; göç ve vatandaşlık politikalarının toplumsal ilişkiler ve göçmenlerin entegrasyonu üzerinde doğurduğu etkileri anlamak açısından önemlidir. Güllüpınar (2014). Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine başlıklı çalışmasında; Almanya'nın tarih boyunca önemli göç dalgaları almasına karşın kendini bir göç ülkesi olarak tanımlamaması durumunun, göçmenlere yönelik ayrımcı politikalar ve zorlu vatandaşlık süreçlerine sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda Almanya'nın göçmen ve vatandaşlık politikalarında iki önemli unsurun etkili olduğunu; ilk unsurun, liberal, özgürlükçü ve insan haklarının benimsendiği açık toplum ideali buna karşıt ikinci unsurun; ekonomik endişe, tek kültürcü eğilimler, etnisite ve kan bağına dayalı vatandaşlığın sınırlayıcı etkisi olduğuna değinmiş; bu iki kaynağın politikalar üzerinde karmaşık bir etki bıraktığını vurgulamıştır. Bununla birlikte Almanya'da tabakalı yurttaşlık sisteminin var olduğunu, bu sistem dahilinde Alman, Etnik Alman, AB Vatandaşı ve AB Vatandaşı olmayanlar şeklinde bir hiyerarşinin oluştuğu, bu hiyerarşi nezdinde üçüncü dünya ülkesi vatandaşı olan bireylere yönelik ayrımcı pratiklerin yaşandığı da çalışmanın üzerinde durduğu önemli konulardandır. Bu anlamda çalışma göç ve vatandaşlık politikalarının, toplumsal tabanda doğurduğu etkileri anlamak açısından önemlidir.

Dere ve Demirci (2021), Göçmenlerin Ülkeye ve Eğitime Entegrasyonu: Almanya ve Kanada'nın Politikalarının Karşılaştırılması başlıklı çalışmalarında Kanada ve Almanya'daki; göçmen ve mültecilerin eğitime entegrasyon süreçleri ve iki ülkenin vatandaşlık politikalarını karşılaştırmıştır. Çalışmalarında, Almanya ve Kanada'nın göçmenlere yönelik çokkültürlü ve olumlu politikalar izlemeleri bağlamında her iki ülkede de vatandaşlık verme süreçlerinin benzer olduğunu saptamış; çokkültürlü politikaların göçmenlerin entegrasyonu üzerinde önemli

etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ülkelerin vatandaşlık kriterlerini ele aldıklarında da; vatandaşlık başvurusunun yapıldığı ülkede belirli bir süre ikamet etme, ülkede konuşulan dile hakim olma, vatandaşlığa kabul testini başarılı bir şekilde tamamlama ve başvuran kişinin belirli bir mahkumiyetinin bulunmaması yani herhangi bir suç durumunun olmaması iki ülkenin vatandaşlık kazanma süreçlerinde benzer kriterler olarak çalışmada yer almıştır. Çalışma göç politikalarının, vatandaşlık kriterlerine ve göçmenlerin entegrasyonuna olan etkilerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Ustabulut, Boylu ve Başar (2022) Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Ülkelerinin Göçmen Entegrasyon Politikalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi başlıklı çalışmalarında, Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerinin göçmen entegrasyon politikalarını karşılaştırmış; vatandaşlığa erişim konusunu tartışmışlardır. Göçmen Entegrasyon Politikası Endeksi (MIPEX) Raporunun ele alındığı çalışmada; göçmenlerin vatandaşlık alma süreçlerinin ülkelerin göç ve vatandaşlık politikalarına göre değişiklik gösterdiği saptanmıştır. Politikaların farklılık göstermesine karşın genel vatandaş olma kriterleri; beş- yedi yıl ülkede yaşamak, belirli seviyede dil bilmek, aylık belirli bir oranda geliri olmak, vatandaş olmayı engelleyecek yasal bir engelin bulunmaması(yani herhangi bir suçlu potansiyelinin olmaması) vatandaşlık sınavında başarılı olmak vb. şeklinde belirlenmiştir. Bu kriterleri karşılayan ve vatandaşlığa erişen bir göçmenin, yerel halk ile eşit hak ve ayrıcalıklara sahip olacağına değinmiştir. Bu anlamda vatandaşlığın ‘eşit yurttaşlık’ boyutu üzerinde durulmuştur. Çalışma, bulgular kısmında ele aldığımız ‘vatandaşlık okur-yazarlığı ve eşit yurttaşlık’ temaları bağlamında değerli veriler sunmaktadır.

Dağdelen (2015), Türkiye’nin Değişen Vatandaşlık Rejimi ve Emek Göçü başlıklı çalışmasında, Türkiye’deki vatandaşlık ve göç düzeninin yabancı göçmenlerin deneyimleri üzerindeki etkilerinin sadece "kimlikleri" açısından değil, aynı zamanda "sınıfsal" konumlarıyla da bağlantılı olduğunu dile getirmiş; Türkiye’nin vatandaşlık politikalarını ulus-devletçi model ile yorumlamıştır. Bu kapsamda Dağdelen’e göre; Türkiye’nin uygulamış olduğu vatandaşlık politikaları yabancıları ve farklı kimlikleri dışarıda bırakmakta; vatandaşlık kriterlerinde “makbullük hiyerarşisi” uygulanmaktadır. Makbullük Hiyerarşisinde “Türk Soyundan Olmanın” göçmenlere önemli bir avantaj sağladığını vurgulayan Dağdelen, tarihsel perspektiften örnekler ile bu durumu açıklamakta fakat 2009 yılında çıkmış olan “5901 Sayılı Yeni Vatandaşlık Yasası” ile belirli alanlarda değişikliklere gidildiğini dile getirmektedir. Bu kapsamda bu yeni yasa ile göçmenlerin kimlikleri kadar sınıfsal konumları da vatandaşlık alma noktasında

belirleyici bir etkiye sahip olmuş yine de vatandaşlık kriterleri içerisinde yer alan “İyi derecede Türkçe bilmek, iyi ahlak sahibi olmak” kriterlerinin Türk soyundan olan göçmenlere vatandaşlık kazanma sürecinde avantaj sağladığını vurgulamıştır. Çalışma Türkiye Vatandaşlık Politikalarının içermeci ve dışlayıcı unsurlarının ele alınması bağlamında önemlidir.

Karataş (2020), Türkiye’nin Vatandaşlık Politikalarının Öteki Algısındaki Rolünü Suriyeli Mülteciler Üzerinden Düşünmek başlıklı çalışmada, Türkiye’nin uygulamış olduğu vatandaşlık politikalarının ulus-devletçi bir yaklaşım ile oluşturulduğunun altını çizmiş; vatandaşlığın “Türklük” kimliği üzerinden tanımlandığını ifade etmiştir. Vatandaşlığın milliyet unsuru olarak tanımlanmasının toplumsal ayrışmaya sebebiyet verdiğini ifade eden çalışmada; Suriyeli göçmenlere yönelik var olan nefret ve ırkçı söylemlerin sebebi; “Türk” kimliği dışında var olan diğer kimlikleri “öteki” kabul eden vatandaşlık anlayışı olarak belirtilmiştir. Çalışma, göçmenlerin Türk vatandaşlık başvuru sürecine ilişkin görüşlerinin ele alınması bağlamında bir perspektif sunmaktadır.

Literatürde mekansal olarak vatandaşlık politikalarının karşılaştırılmasının yanında dönemsel karşılaştırmalar da mevcuttur. Bu kapsamda Ölmez’in (2021) “Türkiye’de Göçmenlere Vatandaşlık Verilmesi Üzerine Bir İnceleme: 1989’da Bulgaristan’dan ve 2011’de Suriye’den Gerçekleşen Göçlerin Karşılaştırılması” başlıklı yüksek lisans tezi Türkiye’de dönemsel olarak değişmiş vatandaşlık politikalarını Suriye ve Bulgaristan göç dalgaları üzerinden incelemiş; bu kapsamda ulus-devlet bakışı ile ulus-ötesi bakışın göçmenlere yönelik uygulanan politikalarda farklılaşmaya sebep olduğu üzerinde değinmiştir. Bu bağlamda 1989’da Bulgaristan’dan gerçekleşen göç dalgasında gelen kitlenin etnik olarak “Türk” olması kültürel kimliklerini de “Türklük” üzerine inşa etmeleri uyum ve vatandaşlık alma süreçlerini kolaylaştırmıştır. Buna karşın 2011’de Suriye’den gelen göç dalgasında gelen kitle etnik kimlikten ziyade aynı dinin üyesi olma yani “Müslümanlık” kimlikleri üzerinden değerlendirilmiş ve bu kapsamda uyum süreçleri görece daha zor olmuştur. Ölmez’in iki farklı grup üzerinden vatandaşlık süreçlerini ele aldığı çalışması, göç eden kitlenin etnik kimliğinin vatandaş olma sürecine etkisi bağlamında önemlidir.

Literatürde Türk vatandaşlığı olan ve ol(a)mayan Suriyelilerin deneyimlerinin ele alındığı çalışmalar da mevcuttur. Kaya(2022), İnanç temelli Suriyeli mülteci topluluklarda geri dönüş eğilimleri başlıklı çalışmada, mülteci topluluklarında, inanç temelli organizasyonların geri dönüş eğilimlerini incelemiş, elde ettiği

bulgulara geri dönüşe ilişkin iki grubun ortaya çıktığını saptamıştır. Bu kapsamda ilk grupta, şartlı geri dönüşü kabul edenlerin yer aldığını buna karşın ikinci grupta geri dönüşü tamamıyla reddedenlerin yer aldığını tespit etmiştir. Geri dönüşü reddedenlerin sebepleri arasında ise Türk vatandaşlığı almaları neticesinde ekonomik ve sosyal entegrasyonlarının kısmen sağlandığını düşündükleri saptanmıştır. Bu anlamda çalışma, vatandaşlık ve geri dönüş ilişkisi açısından Şanlıurfa örneğinde gerçekleştirilmiş önemli bulgular sunmaktadır.

Gülerce (2021), Türk Vatandaşlığı Almış Suriyeli Üniversite Öğrencileri ve Sosyal Uyum başlıklı çalışmada, Türkiye Vatandaşlığı kazanmış Suriyeli göçmenlerin sosyal deneyimlerine odaklanmış; Türkiye Vatandaşlığı kazanmanın hak ve ayrıcalıklara erişimi kolaylaştırdığını saptamıştır. Bu kapsamda 4 Kadın 7 erkek olmak üzere 11 Türkiye Vatandaşlığı olan Suriye uyruklu öğrenci ile görüşmeler yapmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde Türkiye vatandaşlığının; ülkeye daha çok ait hissetmek, resmi dairelerde işlemleri daha kolay halletmek, seyahat özgürlüğü, diğer vatandaşlar ile eşit muamele görmek anlamlarına karşılık geldiği saptanmıştır. Katılımcıların Türkiye Vatandaşlığı aldıktan sonra sosyal deneyimlerinde avantajlı durumlar yaşadığı saptansa da ayrımcılık, ırkçılık, vb. konularda hala sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu anlamda Gülerce'nin çalışması Şanlıurfa örneğinde yapılmış olması ile odağına Türk vatandaşı olmuş Suriyeli gençleri alması bağlamında çalışmamız için önemli bir zemin sunmaktadır.

Gülyazar (2017), Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme başlıklı çalışmada Suriyeli sığınmacıların ve yerel halkın vatandaşlık noktasındaki görüş ve beklentilerini ele almıştır. Suriyeli sığınmacılar ile mülakat yaptığı araştırmasında, Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık konusunda istekli oldukları saptamıştır. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bulgular, özellikle iş hayatında, kendi işini yapabilme özgürlüğü, diğer vatandaşlar ile eşit görülmek, aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olmak neticesinde Suriyeli sığınmacıların Türk vatandaşı olmayı talep ettiğini göstermiştir. Çalışma bulguları özellikle 'eşit yurttaşlık, hak ve ayrıcalıklara erişim' bağlamında önemlidir.

Çiçek ve Güloğlu (2021), Mültecilikten Vatandaşlığa Geçiş Gerektirilmek: Suriyeli Mültecilerin Vatandaşlık Talepleri" başlıklı çalışmalarında Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık taleplerinin etik ve temel haklar çerçevesinde nasıl meşrulaştırılabileceğinin tartışmasını yapmış; Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık taleplerinin aynı zamanda yerleşik topluma dahil olabilme

arzusundan kaynaklandığına değinmişlerdir. Bu kapsamda vatandaşlık kazanma durumunda temel haklara erişimin kolaylaşması, insan onuruna yakışır bir hayat sürdürmek ve Türkiye'nin benimsemiş olduğu, dahil edici olan katılımcı demokrasi ilkesinden ötürü çalışmada Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık talepleri meşru bir talep olarak değerlendirmişlerdir.

Türk (2020), Suriyeli Göçmenlerin Türk Vatandaşlığı Hakkındaki Görüş ve Beklentileri başlıklı çalışmasında Türkiye vatandaşlığına sahip olmayan Suriyeli sığınmacıların deneyimlerini merkeze alarak mülakatlar yapmış; Türkiye Vatandaşlığı olmayan ve geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyeli sığınmacıların, temel haklarına erişimde ve istihdama katılımda sorunlar yaşadıklarını bununla birlikte vatandaşlığa sahip olmadıkları için belirsiz bir geleceğin onları beklediğini düşündüklerini saptamıştır. Bu kapsamda çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde denebilir ki; Türkiye Vatandaşlığı Türkiye Vatandaşlığına sahip olmak; hak ve ayrıcalıklara erişim, iş hayatında eşit koşullar ve güvenli bir gelecek anlamına karşılık gelmektedir.

Tümtaş (2018), Toplumsal Dışlanmadan Vatandaşlık Tartışmalarına Suriyeli Kent Mültecileri başlıklı çalışmasında hem nitel hem nicel yöntem kullanılmış, Mersin-Hatay- Şanlıurfa illerinde vatandaşlık tartışmaları ve Suriyeli sığınmacıların Türkiye vatandaşlığına ilişkin görüşleri üzerinde durmuştur. Bu kapsamda çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde; Suriyeli sığınmacıların %53,8'inin Türkiye vatandaşlığına geçmek istedikleri saptanmıştır. Türkiye vatandaşlığına geçmek istemelerinin sebeplerine bakıldığında ise, pasaport başta olmak üzere vatandaşlık haklarından yararlanmak, maaşlar ve çalışma şartlarındaki adaletsizliğin düzeleceği düşüncesi, ayrımcılığa karşı önemli bir çözüm olabileceği inancı ve son olarak gelecek güvencesi neticesi ile Türkiye vatandaşlığına geçmek istedikleri saptanmıştır. Son olarak çalışmada önemli bir öneri de tespit edilmiştir. Bu kapsamda vatandaşlık ve entegrasyon konusu ile ilgili var olan literatüre karşı olarak; Türkiye toplumunun Suriyeli sığınmacılar konusundaki endişe ve kaygıları giderilmeden, Suriyeli sığınmacılara başta dil eğitimi olmak üzere gerekli entegrasyon eğitimleri verilmeden, entegrasyon politikaları belirlenmeden Türkiye vatandaşlığının verilmesi, toplumsal çatışmalara yol açabileceğinin altı çizilmiştir.

Güngör ve Açıkier (2023), Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sosyal Uyum ve T.C. Vatandaşlığına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Mersin Örneği başlıklı çalışmalarında; fenomenolojik desen ile Mersin ili Mezitli ilçesi'nde Geçici Koruma kapsamında bulunan 15 Suriyeli ile yarı yapılandırılmış görüşmeler

gerçekleştirmiş; Suriyelilerin vatandaş olma taleplerini ele almışlardır. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde; Suriyelilerin özellikle ‘haklara erişim’ noktasında vatandaşlık almak istedikleri saptanmıştır. Katılımcıların kendilerini artık misafir olarak görmediği; ev almak-kiralamak, sigortalı bir işte çalışmak, seyahat özgürlüğü ve çocuklarının geleceği bağlamında vatandaş olmak istemeleri çalışmada Marshall’ın (2000) belirttiği haklara sahip olmakla ilişkilendirilmiştir.

Kaya (2022b), Göç, Dini Ağlar ve Entegrasyon adlı kitabında “Vatandaşlık ve Haklar” başlığına yer vererek Suriyeli dini aktörlerin vatandaşlığa ilişkin görüşlerini ele almıştır. Çalışma kapsamında görüşme yapılan katılımcılar, vatandaşlık konusunu büyük ölçüde haklar bağlamında değerlendirmiştir. Geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyeli sığınmacıların temel haklara erişimde ciddi kısıtlamalar yaşadığını vurgulayan katılımcılar, Türkiye’de yaşayan Suriyelilere ya mültecilik ya da vatandaşlık statüsünün verilmesi gerektiğini, ancak bu şekilde temel insan haklarına erişimin sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Özellikle çalışma ve seyahat özgürlüğü açısından vatandaşlık talep eden katılımcıların yanı sıra, vatandaş olduktan sonra bazı haklarını kaybettiklerini belirten bireylerin de bulunması, çalışmada vatandaşlık kavramının hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele alınmasına olanak tanımıştır.

Literatürde vatandaşlık konusunu ele alan çalışmalar genellikle farklı yaklaşımlar benimsemektedir. Bir grup çalışma, vatandaşlığı anayasal bir hak çerçevesinde ele alarak vatandaşlık politikalarını bu bağlamda değerlendirmiştir. Bu çalışmalar, ülkelerin göç deneyimleri ve göç politikalarının vatandaşlık uygulamaları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Türk vatandaşlığına odaklanan çalışmalar ise genellikle vatandaşlık başvuru sürecine yoğunlaşmış ve mevcut vatandaşlık kriterlerini içermeci veya dışlayıcı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu bağlamda bu çalışmalarda Türkiye’nin yabancılara uyguladığı vatandaşlık kriterleri, çoğunlukla ulus-devlet paradigması içinde ele alınmış; yabancı olanları dışarıda bırakan unsurları ile tanımlanmıştır. Vatandaşlık politikaları ve kriterlerinin ardından, haklar meselesi de literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Göçmenlerin vatandaşlık taleplerini inceleyen çalışmalar, bu taleplerin temelinde haklara erişim ve toplumda diğer bireylerle eşit görülme isteğinin yattığını göstermektedir. Bu bağlamda, eşit yurttaşlık, hak ve ödevlere erişim ve aktif vatandaşlık gibi kavramlar öne çıkmaktadır.

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere odaklanan çalışmalarda ise vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleri iki farklı perspektiften ele alınmıştır. Vatandaşlık kazanan Suriyelilerle ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlı olup, bu az sayıdaki

çalışma, Suriyelilerin vatandaşlık deneyimlerinin haklara erişim, eşit yurttaşlık ve topluma aidiyet açısından önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Vatandaşlık alamayan Suriyelilere odaklanan çalışmalar ise, vatandaşlık talepleri, geri dönüş eğilimleri, istihdama kısıtlı erişim, haklardan mahrumiyet, devletle olan yükümlülükleri yerine getirememe ve belirsizlik gibi kavramlar etrafında şekillenmiştir. Genel olarak, literatürde yapılan tüm çalışmalar vatandaşlığı; haklara erişim, bireysel ve toplumsal sorumlulukları yerine getirme, içermeci ve dışlayıcı yönleri, siyasi üyelik, istihdama katılım ve aidiyet duygusu gibi işlevler çerçevesinde ele almaktadır.

Bu çalışma, literatürdeki mevcut çalışmalara ek olarak Suriyelilerin en yoğun yaşadığı üçüncü şehir olan Şanlıurfa'yı odağına almakta; bu şehir özelinde Suriyelilerin vatandaşlığa ilişkin deneyim ve algılarını sosyolojik bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Ayrıca, hem vatandaşlık almış hem de vatandaşlık alamamış Suriyelilerin deneyim ve algılarını birlikte ele alarak vatandaşlık sürecini çok boyutlu bir şekilde değerlendirmekte, böylece literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

2.5. SURIYELİ SİĞINMACILARIN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE VATANDAŞLIĞI ARAŞTIRMASININ BULGULARI ve TARTIŞMA

Vatandaşlık, hukuki ve siyasi bir kimlik olmasının yanı sıra; bireylerin yaşamını kolaylaştıran, haklara erişimini mümkün kılan ve yaşadığı toplumsal sistem ile bütünleşmesine fırsat veren önemli bir olgudur. Son zamanlarda yaşanan sınır-ötesi göçler ile birlikte sıkça gündeme gelen vatandaşlık, haklara erişimde önemli bir köprü görevi görmesinin yanı sıra; bireye önemli sorumluluklar yükleyerek onu sosyal yapının bir parçası haline getirmektedir. Bununla birlikte vatandaşlık, bir ülkeye sonradan göç etmiş bir göçmen, mülteci, sığınmacı için topluma kabul edilme noktasında kazanılması gereken önemli bir statüdür (Erdil, 2020).

Günümüzde uluslararası göçle önemli bir konu haline gelen vatandaşlık, göç sürecinin anlaşılması ve göç eden bireylerin yaşadıkları sorunların tespitinde farklı bağlamlar sunmaktadır. Vatandaşlık konusunun göç literatürü bağlamında iyi anlaşılması için vatandaşlığa sahip olan göçmenler ile vatandaşlığa sahip ol(a)mayan bu nedenle yabancı olarak tanımlanan sığınmacıların deneyimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi önem taşımaktadır. Bu sebeple bu çalışmada, Türk vatandaşı Suriyeliler ile Geçici Koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama noktasındaki deneyimleri araştırılmış; elde edilen bulgular ve analizler

açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evreni Şanlıurfa ili; evreni temsilen Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye merkez ilçeleri araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir.

Şanlıurfa, Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşın ardından birçok Suriyeli sığınmacının tercih ettiği illerden biri olmuştur. Bu tercihte, Şanlıurfa'nın Suriye'ye sınırının olması, kültürel benzerlikler ve akrabalık bağları önemli rol oynamıştır (Kaya, 2017). Benzer şekilde İnce (2018) de Şanlıurfa örneği üzerinde yaptığı çalışmasında bu durumu aynı bağlam üzerinden ele almıştır. Nitekim İnce'ye göre; Şanlıurfa'ya göç eden Suriyelilerin büyük çoğunluğu, Kobani, Tel Abyad, Resulayn, Rakka, Haseke, Deyrizor ve Halep gibi şehirlerden gelmiştir. Bu bölgelerden göç etmelerinin başlıca nedenleri arasında yoğun çatışma ortamı, Şanlıurfa'nın bu bölgelere olan coğrafi yakınlığı, tarihsel bağların varlığı, kültürel benzerlikler ve toplumsal ilişkiler yer almaktadır (s. 327).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'nın 20.03.2025 tarihli güncel verilerine göre, Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı 2 milyon 807 bin 615'tir. Şanlıurfa ise 241 bin 440 Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yaparak, İstanbul ve Gaziantep'in ardından üçüncü sırada yer almaktadır. (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025). Türkiye geneli Türk vatandaşlığı alan Suriyeli sayısı ise 238.768 olarak kaydedilmiştir (Mülteciler, 2024). Fakat, Şanlıurfa özelinde yaşayan ve Türk vatandaşlığı alan Suriyelilerin sayısına yönelik mevcut bir istatistiğinin bulunmamasından ötürü Şanlıurfa'da ikamet eden Türk vatandaşı Suriyelilerin sayısı net olarak bilinmemektedir. Şanlıurfa'da yaşayan Suriyeliler çoğunlukla merkez ilçeleri olan Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü'de yaşamaktadır.

Şanlıurfa'nın merkezinde bulunan üç ilçe Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü'de yaşayan Suriyeli sayısına bakıldığında; İl Göç Kurulunun 2022 tarihli istatistiklerine rastlanmaktadır. Bu bağlamda Şanlıurfa İl Göç Kurulu'nun Kasım 2022'de sunduğu verilere göre, Haliliye ilçesinde 106.030, Eyyübiye ilçesinde 88.604 Suriyeli yaşamaktadır. Ekonomik açıdan daha iyi koşullara sahip olan Suriyelilerin ise 6.843'ü Karaköprü'de ikamet etmektedir (Şanlıurfa İl Göç Kurulu, 2022; akt; Toptan, 2024, s. 60). Bu veriler, günümüzde değişiklik gösterse de Suriyelilerin ilçelere göre dağılımının sosyolojik analizine imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda bu veriler, Suriyeli sığınmacıların özellikle Haliliye ve Eyyübiye ilçelerinde yoğunlaştığını, Karaköprü ilçesinde nispeten daha az sayıda yaşadıklarını göstermektedir. Bu yoğunluk, ilçelerin sosyo-ekonomik yapısını ve demografik dengelerini de etkilemektedir.

Şanlıurfa'nın üç merkez ilçesi olan Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü, farklı sosyo-ekonomik yapılarıyla öne çıkmaktadır. Haliliye, ticaretin ve küçük sanayinin gelişmiş olduğu, orta gelir gruplarının yoğunlaştığı bir ilçedir. Eyyübiye, düşük gelirli kesimin yaşadığı, tarım ve gündelik işçiliğin yaygın olduğu bir bölge olup, altyapı eksiklikleri ve ekonomik zorluklarla mücadele etmektedir. Karaköprü ise Şanlıurfa'nın en gelişmiş merkez ilçesi olup, yüksek gelir gruplarının yaşadığı bir yerdir. Suriyelilerin, bu ilçeleri tercih ederken sosyo-ekonomik koşulları dikkate aldıkları söylenebilir. Bu bağlamda Eyyübiye, uygun kira fiyatları ve düşük yaşam maliyetleri nedeniyle daha fazla Suriyeli nüfusa ev sahipliği yaparken, Haliliye, ticaret ve küçük esnafılık faaliyetlerinin yoğun olması sayesinde iş imkânları sunduğu için tercih edilmiştir. Karaköprü ise daha az sayıda Suriyeliyi barındırmakta olup, burada yaşayanların genellikle daha iyi ekonomik koşullara sahip olduğu görülmektedir. (İnce, 2018)

2.5.1. Vatandaşlığı Olan ve Ol(a)mayan Suriyelilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Çalışma kapsamında yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler ile; Şanlıurfa'da yaşayan Türk vatandaşlığı olan Suriyeliler ve Geçici Koruma kapsamında olan Suriyelilerin yaşları, meslekleri, cinsiyetleri, Suriye'de yaşadıkları şehir, Urfa'da yaşadıkları ilçe, Türkiye'ye geldikleri yıl, vatandaşlığı olanlar için vatandaşlık aldıkları yıl, Türkiye'ye gelme sebepleri ve anadilleri ile ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir.

Türk vatandaşlığı olan Suriyeli katılımcıların; yaş, meslek, cinsiyet, Suriye'de yaşadığı şehir, Urfa'da yaşadığı ilçe, Türkiye'ye geldiği yıl, vatandaşlık aldığı yıl, Türkiye'ye gelme sebebi ve ana diline ilişkin bilgiler Çizelge: 6.1.1.1' de verilmiştir.

Çizelge 2.1. Şanlıurfa'da Yaşayan Türk vatandaşı Suriyelilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Yaş	Meslek	Cinsiyet	Suriye'de Yaşadığı Şehir	Urfa'da Yaşadığı İlçe	TR Geliş Yılı	Vatandaşlık aldığı yıl	Gelme Sebebi	Konuşulan Dil
V1	25	İnşaat Mühe	Erkek	Rakka	Haliliye	2015	2019	Coğrafi Yak	Arapça

		ndisi						mlık	
V2	26	Müdü rYard ımcısı	Kadın	Deyri zor	Eyyü biye	2015	2020	Kültü rel Ya kınlık	Arapç a
V3	24	Tercü man/ Hemşi r	Erkek	Rakk a	Eyyü biye	2016	2020	Coğra fi Yak ınlık	Arapç a
V4	28	Proje Sorum lusu	Erkek	Humu s	Halili ye	2015	2019	Akrab alık Bağlar ı	Arapç a
V5	27	İnşaat Mühe ndisi	Kadın	Rakk a	Karak öprü	2013	2019	Akrab alık Bağlar ı	Kürtç e
V6	23	Öğren ci	Erkek	Şam	Halili ye	2015	2022	Kültü rel Ya kınlık	Arapç a
V7	40	Proje Koord inatör ü	Erkek	Humu s	Halili ye	2015	2020	Akrab alık Bağlar ı	Arapç a
V8	30	Kimy aÖğre tmeni	Kadın	Dera	Karak öprü	2015	2020	Coğra fi Yak ınlık	Arapç a
V9	50	Ev hanım ı	Kadın	Rakk a	Karak öprü	2013	2017	Coğra fi Yak ınlık	Arapç a
V10	38	Diş Hekim i	Erkek	Rakk a	Karak öprü	2015	2020	Coğra fi ve Kültür elYak ınlık	Arapç a
V11	49	Esnaf	Erkek	Lazki ye	Eyyü biye	2016	2020	Coğra fi ve Kültür elYak ınlık	Arapç a

V12	27	Öğrenci	Kadın	Rakka	Karaköprü	2014	2020	Kültürel Yakınlık	Arapça
V13	34	Gazeteci	Erkek	Deyrizor	Haliliye	2014	2019	Kültürel ve Coğrafi Yakınlık	Arapça

Bu çalışmada, Türk vatandaşlığı almış 13 Suriyeli katılımcıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 8'i erkek, 5'i kadın olup, yaşları 23 ile 50 arasında değişmektedir. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun 20'li ve 30'lu yaşlarında olduğu, diğer katılımcıların ise 40 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların yaşları; 23 (1 kişi), 24 (1), 25 (1), 26 (1), 27 (2), 28 (1), 30 (1), 34 (1), 38 (1), 40 (1), 49 (1) ve 50 (1) şeklindedir. Bu durum, Türkiye'de vatandaşlık kazanan Suriyelilerin ağırlıklı olarak genç ve çalışma çağındaki bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

Katılımcıların mesleklerine bakıldığında; İnşaat Mühendisi (2 kişi), Müdür Yardımcısı (1 kişi), Tercüman/Hemşir (1 kişi), Proje Koordinatörü (2 kişi), Öğrenci (2 kişi), Kimya Öğretmeni (1 kişi), Ev Hanımı (1 kişi), Diş Hekimi (1 kişi), Esnaf (1 kişi) ve Gazeteci (1 kişi) olarak çalıştıkları görülmüştür. Mesleklerin çeşitliliği, vatandaşlık kazanan Suriyelilerin farklı eğitim ve sosyo-ekonomik geçmişlere sahip olduğunu ve Türkiye'de çeşitli sektörlerle dahil olduklarını göstermektedir. Katılımcıların Suriye'de yaşadıkları şehirler incelendiğinde, en fazla kişinin Rakka'dan (6 kişi) geldiği, ardından Deyrizor (2 kişi), Humus (2 kişi), Şam (1 kişi), Dera (1 kişi) ve Lazkiye'den (1 kişi) gelenlerin olduğu tespit edilmiştir. Rakka'nın öne çıkması, buradan gelen bireylerin savaş ve zorunlu göç koşulları nedeniyle Türkiye'yi kalıcı bir yaşam alanı olarak tercih etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğunun coğrafi olarak Türkiye'ye yakın bölgelerden geldiği de görülmektedir.

Şanlıurfa'daki ikamet ilçeleri incelendiğinde, Haliliye (5 kişi) ve Karaköprü'de (5 kişi) daha yoğun bir dağılım görülürken, Eyyübiye'de yalnızca 3 kişinin yaşadığı belirlenmiştir. Eyyübiye ilçesinde yaşayan Türk vatandaşı Suriyelilere ulaşmanın görece daha zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, ilçelerin sosyo-ekonomik yapısı ve Suriyeli nüfusun entegrasyon süreçleriyle ilgili olabilir. Özellikle Haliliye ve Karaköprü ilçelerinin görece daha iyi yaşam koşulları sunması,

bu bölgelerin daha fazla tercih edilmesine yol açmış olabilir.

Katılımcıların Türkiye'ye geliş yılları incelendiğinde, büyük çoğunluğunun 2015'te (7 kişi) geldiği, diğerlerinin ise 2013 (2 kişi), 2014 (2 kişi) ve 2016'da (2 kişi) Türkiye'ye giriş yaptığı belirlenmiştir. 2015 yılının göç hareketliliğinde belirgin bir dönüm noktası olduğu, bu yıl içerisinde yaşanan çatışmalar ve artan güvensizlik ortamının kitlesel göçe yol açtığı anlaşılmaktadır. Vatandaşlık alma süreçleri değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun 2019 (4 kişi) ve 2020'de (7 kişi) vatandaşlık kazandığı, yalnızca 2 kişinin 2017 ve 2022 yıllarında vatandaş olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle 2019-2020 yıllarında Türkiye'nin vatandaşlık verme süreçlerinin daha yoğun olduğunu, ancak sonraki yıllarda bu sürecin zorlaştığını göstermektedir.

Katılımcıların Türkiye'ye geliş nedenleri incelendiğinde, coğrafi ve kültürel yakınlık (10 kişi) ile akrabalık bağları (3 kişi) en belirgin sebepler olarak öne çıkmıştır. Şanlıurfa'nın Suriye'ye sınırının olması, tarihsel olarak ortak bir coğrafyada yaşanmış olması ve bölgedeki ailevi bağların güçlü olması, bu tercihin temel faktörleri arasında yer almaktadır. Katılımcıların dil profiline bakıldığında, büyük çoğunluğunun Arapça (12 kişi) konuştuğu, bir katılımcının da Kürtçe konuştuğu gözlemlenmiştir.

Türkiye vatandaşlığı ol(a)mayan, vatandaşlık başvurusu yaptığı halde hak kazanamayan ve Geçici Koruma Kapsamında olan Suriyeli katılımcıların; yaş, meslek, cinsiyet, Suriye'de yaşadığı şehir, Urfa'da yaşadığı ilçe, Türkiye'ye geldiği yıl, Türkiye'ye gelme sebebi ve ana diline ilişkin bilgiler Çizelge: 6.1.1.2' de verilmiştir.

Çizelge 2.2. Türk Vatandaşlığı Ol(a)mayan; Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sosyo- Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Yaş	Meslek	Cinsiyet	Suriye'de Yaşadığı Şehir	Urfa'da Yaşadığı İlçe	TR'ye Geldiği Yıl	Gelme Sebebi	Konuşulan Dil
GK1	25	Öğrenci	Kadın	İdlib	Karaköprü	2015	Akrabalık Bağları	Kürtçe

GK2	50	Ev Hanımı	Kadın	Rakka	Haliliye	2015	Akrabalık Bağları	Kürtçe
GK3	33	Sporcu / Öğretmen/Doktora Öğrencisi	Erkek	Şam	Eyyübiye	2015	Coğrafî Yakınlık	Arapça
GK4	22	Öğrenci	Erkek	Deyrizor	Eyyübiye	2016	Kültürel Yakınlık	Arapça
GK5	20	Öğrenci	Kadın	Deyrizor	Haliliye	2015	Kültürel ve Coğrafi Yakınlık	Arapça
GK6	52	Ev Hanımı	Kadın	Şam	Eyyübiye	2013	Akrabalık Bağları	Kürtçe
GK7	31	Öğrenci	Kadın	Halep	Haliliye	2016	Coğrafî Yakınlık	Arapça
GK8	32	Tercüman	Erkek	Humus	Eyyübiye	2013	Kültürel ve Coğrafi Yakınlık	Kürtçe
GK9	25	Öğrenci	Kadın	Deyrizor	Haliliye	2015	Coğrafî Yakınlık	Arapça
GK10	53	Marangoz	Erkek	Şam	Eyyübiye	2014	Akrabalık Bağları	Kürtçe
GK11	45	Ev Hanımı	Kadın	Dera	Karaköprü	2015	Kültürel ve Coğrafi Yakınlık	Arapça
GK12	18	Öğren	Kadın	Lazkiy	Haliliye	2014	Kültür	Arapça

		ci		e	e		el Yakınlık	
GK13	23	Öğretmen	Kadın	Dera	Karaköprü	2016	Akrabalık Bağları	Arapça

Bu çalışmada ayrıca, vatandaş ol(a)mayan (Vatandaş olmak istemesine ve başvuru sürecine girmesine rağmen vatandaş olamayan kişiler) Geçici Koruma Statüsü altında yaşayan 13 Suriyeli katılımcıyla da görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 4'ü erkek, 9'u kadın olup, yaş dağılımları incelendiğinde çoğunluğun genç ve orta yaş grubunda yer aldığı görülmüştür. Katılımcıların yaşları 18 ile 53 arasında değişmekte olup, en yoğun gruplar 25 (2 kişi) ve 45-53 yaş aralığındadır. Bu kapsamda katılımcıların yaşı; 18 (1 kişi), 20 (1), 22 (1), 23 (1), 25 (2), 31 (1), 32 (1), 33 (1), 45 (1), 50 (1), 52 (1) ve 53 (1) şeklindedir.

Mesleki dağılım incelendiğinde, katılımcıların öğretmen (2 kişi), tercüman (1 kişi) ve marangoz (1 kişi) gibi mesleklerde çalıştıkları, ancak büyük bir kısmının öğrenci (6 kişi) ve ev hanımı (3 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Özellikle öğrenci oranının yüksek olması, bu grubun eğitim sürecine dahil olma eğiliminde olduğunu ve gelecekte iş gücüne katılım potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir.

Katılımcıların Suriye'de yaşadıkları şehirler değerlendirildiğinde, en fazla katılımcının Şam (3 kişi) ve Deyrizor'dan (3 kişi) geldiği, diğerlerinin ise Dera (2 kişi), Humus (1 kişi), İdlib (1 kişi), Rakka (1 kişi), Halep (1 kişi) ve Lazkiye'den (1 kişi) geldikleri görülmüştür. Özellikle Şam ve Deyrizor gibi farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip şehirlerden gelen katılımcıların bulunması, Suriyeli sığınmacıların savaş öncesinde de farklı sosyo-kültürel ve ekonomik geçmişlere sahip olduğunu göstermektedir. Şanlıurfa'daki ikamet ilçeleri açısından bakıldığında, Haliliye (5 kişi) ve Eyyübiye'de (5 kişi) daha yoğun bir dağılım gözlemlenirken, Karaköprü'de yalnızca 3 kişinin yaşadığı belirlenmiştir. Eyyübiye'nin görece daha düşük gelirli bir bölge olması, burada yaşayan sığınmacı nüfusunun ekonomik olarak daha kırılgan olabileceğini düşündürmektedir.

Katılımcıların Türkiye'ye geliş yılları incelendiğinde, büyük çoğunluğun 2015'te (6 kişi) göç ettiği, diğerlerinin ise 2013 (2 kişi), 2014 (2 kişi) ve 2016 (3 kişi) yıllarında geldikleri belirlenmiştir. 2015 yılındaki göçün yoğunluğu, Suriye'deki savaşın en şiddetli olduğu dönemde artan kitlesel hareketliliği yansıtmaktadır.

Türkiye'ye geliş nedenleri açısından, coğrafi ve kültürel yakınlık (8 kişi) ile akrabalık bağları (5 kişi) en belirgin faktörler olarak öne çıkmaktadır. Şanlıurfa'nın Suriye'ye sınır olması ve Osmanlı döneminde aynı yönetim altında bulunmuş olması, bölgedeki Suriyelilerin Türkiye'ye göçünü kolaylaştıran unsurlar arasındadır.

Katılımcıların dil profiline bakıldığında, büyük çoğunluğunun Arapça (8 kişi) konuştuğu, ancak Kürtçe konuşanların da (5 kişi) bulunduğu tespit edilmiştir. Kürtçe konuşan katılımcıların varlığı, Suriye'deki etnik çeşitliliğin sığınmacı topluluğuna da yansıdığını göstermektedir.

2.5.2. Vatandaşlığa Başvuru Süreci

Vatandaşlık, bireyle devlet arasındaki hukuki bağı tanımlamakta; bireylere çeşitli haklar sunmaktadır. Bu hakların yanı sıra günlük yaşamı kolaylaştırması nedeniyle, göçmenler ile mülteci ve sığınmacılar için oldukça önemli bir statüdür (Amman ve Altındış, 2019, s. 5). Vatandaşlık genellikle iki yolla kazanılır: Doğuştan ve sonradan. Doğuştan vatandaşlık, ya soy bağıyla (anne ya da babanın vatandaş olması) ya da toprak esasına göre (ilgili ülke sınırlarında doğmak) verilmektedir. Sonradan kazanım ise göçmenlerin belli şartları sağlayarak vatandaşlığa başvurmasıyla gerçekleşmektedir (Yıldız, 2017, ss. 46-49).

Türkiye'de sonradan vatandaşlık kazanmanın üç temel yolu vardır: Yetkili makam kararı ile vatandaşlığın kazanılması, evlilik yoluyla vatandaşlığın kazanılması ve son olarak istisnai haller bağlamında vatandaşlığın kazanılması şeklindedir (Türk Vatandaşlık Kanunu, 2009). Bu bağlamda geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyelilerin vatandaşlık edinme sürecine bakıldığında, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun (TVK) 12. maddesi kapsamında "istisnai haller" başlığı altında vatandaşlığa kabul edildikleri görülmektedir. Bu maddeye göre, "*Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak şartıyla, Cumhurbaşkanı kararı ile belirtilen yabancılar Türk vatandaşlığını kazanabilirler*" (TVK, 2009). Aynı madde kapsamında, 12. maddenin (c) bendinde vatandaşlığa alınması gerekli görülen kişiler, (d) bendinde ise göçmenlerin vatandaşlığa kabulü düzenlenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'deki Suriyeliler istisnai vatandaşlık süreci çerçevesinde değerlendirilmekte ve ilgili yasal düzenlemeler doğrultusunda vatandaşlık hakkı kazanabilmektedirler. Bu bağlamda ilk olarak; Türkiye vatandaşlığı olan katılımcıların vatandaşlığa başvuru süreci ele alınmıştır. Katılımcılara onları vatandaş olmaya iten-çeken faktörler doğrultusunda vatandaşlık başvuru süreçlerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcılar vatandaşlık

alma süreçleri bağlamında üç gruba ayrılmışlardır. İlk grup vatandaşlığı öğrenci oldukları dönemde; Göç İdaresinden gelen listede isimlerinin var olmasına bağlı olarak aldığını ifade etmiştir:

Yani öğrenci olarak üniversitedeydim. İşte o zamanlarda otomatik olarak üniversiteye kayıtlı olan öğrencileri göç idaresine gönderiyorlardı. Ve orada bize bir teklif geliyor vatandaşlık almak ister misiniz diye. Vatandaşlık almak benim hayatımı kolaylaştıracağı için, daha fazla fırsat açacağı için gittim başvurum ve kazandım. (V1, Erkek, 25, İnşaat Mühendisi, Rakka)

V1 gibi 20-35 yaş aralığındaki katılımcılar, üniversite yıllarında Göç İdaresi'nin üniversitelere gönderdiği listeler aracılığıyla vatandaşlık başvuru sürecine dahil edildiklerini belirtmiştir. Bu durum, vatandaşlık kazanımında yaşı önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin vatandaşlığa alınması, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 12. maddesi (a) bendi kapsamında değerlendirilebilir. Ancak öğrencilerin vatandaş olması, ailelerine otomatik olarak vatandaşlık kazandırmamaktadır. Bu durumu açıklayan V2 sadece kendisinin vatandaş olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Sadece benim vatandaşlığım var. Kardeşlerimin vatandaşlığı yok. Ben de üniversite öğrencisi olduğum için bir liste geldi. Orada ismim vardı. O şekilde vatandaşlık aldım. Herhangi bir hazırlık yapmadım. Herhangi bir başvuru sürecine girmedim (V2, Kadın, 26, Müdür Yardımcısı, Deyrizor)

V2'nin ifadeleri, vatandaşlık verilme sürecinde belirli kriterlerin ön planda olduğunu bu anlamda herkese vatandaşlık verilmediğini göstermektedir. Bu durum aile fertlerinin farklı statüler ile yaşadığını ortaya koymaktadır. Farklı olarak V7 ve V10, Türkiye'ye geldiklerinde önce oturma izni aldıklarını, ardından vatandaşlığa başvurduklarını ve hiç geçici koruma altında yaşamadıklarını belirtmiştir. Bu durumu V7 şu sözlerle ifade etmiştir:

İlk geldiğim zaman ben geçici koruma zaten hiç almadım. Buraya geldiğim zaman vizeyle geldim. Adana'ya geldim. Ondan sonra ikamet izni çıkardım. Antep'ten 1 yıl sonra çalışma izni çıkardım. Ondan sonra vatandaşlık aldım. Yani hiç, geçici koruma kimlik belgesi almadım. 2017'den beridir SGK'ya kayıtlıyım. (V7, Erkek, 40, Proje Koordinatörü, Humus)

V7'nin dile getirdiği bu durum, TVK'nın 12. maddesi kapsamında

değerlendirilebilir. Çünkü, geçici koruma altındaki kişiler doğrudan vatandaşlık başvurusunda bulunamazken, düzenli göçmen statüsünde olanlar (ikamet izni ve çalışma izni sahibi bireyler) belirli şartlar altında vatandaşlık kazanabilmektedir. Bu bağlamda meslek ve gelir durumunun da vatandaşlık kazanma sürecinde etkili olduğu söylenebilir. Zira V9 vatandaşlık alma sürecinde sahip olduğu sermayenin doğrudan etkili olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

Türkiye vatandaşlığı almak için eşim şirket açtı o zaman, bankaya yüklü bir para yatırdı, üç yıl hiç dokunmadı o paraya, onun üzerinden vatandaşlık alabildik. Yani işte bankada yüklü bir para vardı şirket için, o şirket bağlamında eşim vatandaşlık aldı, o vatandaş olunca biz de vatandaş olduk. Yani evrak vs. verdik, bir avukat tuttuk o şekilde vatandaş olduk. (V9, Kadın, 50, Ev Hanımı, Rakka)

V9'un vatandaşlık kazanımı, 12 Ocak 2017 tarihli ve 29946 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2016/9601 sayılı yönetmelik değişikliğiyle Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun uygulanmasına yönelik yapılan güncellemelerle açıklanabilir (Yıldız, 2017, s. 51). Bu değişiklik kapsamında, *Türkiye'de faaliyet gösteren bankalara en az 500.000 Amerikan Doları yatıran ve bu mevduatı üç yıl boyunca koruma şartını yerine getiren yabancıların istisnai vatandaşlık hakkı kazanabileceği* hükme bağlanmıştır (Resmî Gazete, 2017). V9, bu düzenleme sayesinde Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir.

Bunun yanı sıra, Türk vatandaşı olmayan ve Geçici Koruma Kapsamında bulunan Suriyelilerin de vatandaşlık başvurusu yapıp yapmadığı merak edilmiştir. Bu doğrultuda, geçici koruma statüsündeki katılımcılara vatandaşlığa başvuru yapıp yapmadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda iki farklı grup ortaya çıkmıştır. Birinci grup, Göç İdaresi Başkanlığı tarafından oluşturulan listede isimlerinin yer almasına bağlı olarak vatandaşlık alma noktasında başvuru yapanlardır. İkinci grup ise, vatandaşlığa başvurularının reddedilme ihtimali nedeniyle endişe duyan ve bu yüzden hiç Türk vatandaşlığı alma noktasında başvuruda bulunmayan katılımcılardan meydana gelmektedir. Bu bağlamda, ilk gruptaki katılımcıları temsilen GK8 vatandaşlık başvuru sürecine dahil olmuş ancak vatandaşlık al(a)mamıştır:

Bir vatandaşlık sürecine girdim, yani üniversiteye de bundan dolayı kaydolmuştum. 2018'de üniversiteye kayıt yaptım çünkü bazı arkadaşlar ile konuşuyorduk. Onlar üniversiteye kaydol, vatandaşlık alman kolay olur deyince bende kayıt oldum işte. Ama çok kötü bir süreçti benim için. 2018'de kayıt oldum,

2019'da listede ismim vardı, sürekli Göç İdaresine gidiyordum hani onaylanmış mı onaylanmamış mı diye vatandaşlığım. Süreç böyle devam etti taa 2021'e kadar. 2021'de tanıdığım bir arkadaşıma sordum vatandaşlık başvurumun hangi aşamada olduğunu, o da vatandaşlık başvurun 2019'da onaylanmış dedi. Ben çok üzıldüm çünkü onay geldiği gibi evraklarımı sunsaydım vatandaş olurum ama bana söylemedikleri için olamadım. Bir de Ankara'dan isimler Excel tablosundan da geliyormuş O listede ismi olanlarla iletişim sağlanıyormuş ama benim ismim o tabloda yokmuş, sadece sistemde varmış. İşte onlar da sisteme bakmadığı için bana haber vermemişler. Bu şekilde vatandaşlık alamadım yani. Zaten ondan sonra süreç çok zor oldu. (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

GK8'in bu deneyimi, vatandaşlık başvurusunun yalnızca listede yer almakla sonuçlanmadığını, sürecin farklı değerlendirme kriterlerine tabi olduğunu göstermektedir. Buna karşın ikinci grupta yer alan katılımcılar vatandaşlık başvurusu sürecine girmemiştir. Katılımcılara sebebi sorulduğunda ise farklı nedenler ön plana çıkmıştır:

Maalesef ben hiçbir başvuru sürecine giremedim çünkü ben Üniversiteye başladığımda yeni karar alındı ve vatandaşlık verilmesi durduruldu. Mesela ablam o dönemde üniversitedeydi aşamaları hepsini geçti, yıllar oldu bekledi ama vatandaşlık alamadı. Siyasi durum vatandaşlık politikası üzerinde etkili oldu biraz. Yani benim hayatım bir siyasi kağıt gibi, geçici koruma statüsü altında olan çoğu kişinin de öyle. Başvurmak istiyorum ama başvuru almıyorlar (GK4, Erkek, 22, Öğrenci, Deyrizor)

İlk geldiğimizde vatandaşlık almak istemiyorduk hani Kızılay kartımız vs. vardı onlara bir şey olmasın diye vatandaşlık almak istemedik. Ama şimdi bir yere gitmemiz, taşınmamız için veya ben öğrenciyim bir yerde çalışmam için vs. vatandaş olmamız gerekiyor. Çünkü geçici koruma statüsü altında her şey çok zor ve kısıtlı. Daha özgür bir şekilde yaşamak için vatandaş olmak istiyoruz artık. Ama işte vatandaşlık işlemleri durduruldu gibi (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

Benim listede ismim vardı işte evrakları hazırlayıp göndermem gerekiyordu. Ben evraklarımı hazırladım ama göndermedim. Reddedilme ihtimalinden korktum. Çünkü vatandaşlık başvurusunda bir kez red alırsan bir daha hiçbir şekilde başvurma hakkın olmuyor. Ben de risk almak istemedim zaten çoğu arkadaşımın başvuru süreci de uzadı büyük ihtimal reddedilecek. Benim en azından bir umudum var hala, çünkü reddedilen bir başvurum yok (GK13, Kadın, 23, Öğretmen, Dera)

Katılımcıların vatandaşlığa başvuru yap(a)mama nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte GK4'ün "hayatım siyasi bir kağıt gibi" ifadesi, mülteci ve sığınmacıların yaşamında siyasetin etkisine dikkat çekmektedir (Maley, 2022, s. 228). GK13'ün deneyimi ise geçici koruma altındaki Suriyelilerin vatandaşlık başvurusunda karşılaştıkları sınırlamaları göstermektedir. Zira Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre, geçici koruma kimliğiyle doğrudan vatandaşlığa başvuru mümkün değildir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2017). Bu bağlamda başvuru süreci geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler açısından oldukça belirsiz ve endişe verici bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, GK6, diğer katılımcılardan farklı olarak, annesinin Türk vatandaşı olduğunu ancak Suriye'deyken Türk vatandaşlığını kaybettiğini belirtmiştir. Bu nedenle, yeniden başvuru sürecine girdiğini ancak sürecin uzadığını şu şekilde ifade etmiştir:

Benim annem Türk. Yani buradan Urfa'dan. Ama yıllar önce babam ile evlenmiş ve sınırların çizilmesi ile birlikte Suriye'de yaşamışlar. Burada teyzem ve dayılarım var. Dayılarımın çocukları var. İşte soy bağımın burada olduğuna ilişkin vatandaşlık başvuru sürecine girdim, DNA Testi yaptım ama süreç uzadıkça uzadı, bir türlü vatandaşlık alamadım (GK6, Kadın, 52, Ev Hanımı, Şam)

Bununla birlikte her iki grupta yer alan katılımcılara Türkiye'nin istisnai haller haricinde genel olarak yabancılara uyguladığı vatandaşlık kriterlerinin yabancı birinin bakış açısından içermeci mi yoksa dışlayıcı mı olduğu sorulmuş; var olan vatandaşlık kriterlerinin ulus-devlet bağlamı merak edilmiştir. Bu kapsamda katılımcılar var olan kriterlerin çok zorlayıcı olmadığını ama Türk soyundan olan bir göçmen için daha kolay olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Yani aslında uygulanması gereken kriterler. Çünkü diğer ülkelere de baktığımızda dil bilmek, kültüre uyum sağlamak, vb. kriterler var. Ve bu kriterler bence olmalı. Ama Arap kökenli biri ile Türk kökenli biri başvurursa, bu kriterler Türk kökenli olan için daha kolay olur. Yani Türk kökenli olan daha kolay vatandaşlık alabilir bence. (V1, Erkek, 25, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Şöyle biz vatandaşlık aldığımız süreçte Türkmen arkadaşlarım da vardı. Ve onlar da vatandaşlığa başvurdu ve kısa süre içinde vatandaşlık aldılar. Onların vatandaşlık alması daha kolay oldu. Zaten Türk'tüler. Türkçe biliyorlardı, Türk kültürünü de biliyorlardı. Böyle olduğu için de devlet daha kolay vatandaşlık verdi bence. Bu benim kendi görüşüm. (GK9, Kadın, 25, Öğrenci, Deyrizor).

Genel olarak Şanlıurfa’da yaşayan Türk vatandaşı Suriyeli katılımcıların vatandaşlığa başvuru süreci; yaş, kültürel ve ekonomik sermaye gibi faktörlerle üç şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak, bazı öğrenciler üniversite yıllarında Göç İdaresi’nden gelen listede isimlerinin yer alması ile vatandaş olmuştur. Bu durum Türk (2020) ve Uzan (2018) çalışmalarında da saptanmıştır. Benzer olarak Türk (2020) çalışmasında da farklı statülü aile fertleri bulgusuna rastlanmıştır. Bu bağlamda elde edilen bu bulgu literatür ile uyumludur. İkinci olarak, Bourdioucu bir perpsektiften ele alındığında kültürel ve sosyal sermaye, vatandaşlığa başvuru sürecinde etkilidir. Nitekim oturma iznine sahip katılımcılar pasaportla gelerek doğrudan vatandaşlık başvurusu yapmıştır. Üçüncü olarak ise, ekonomik sermaye’nin vatandaşlık başvuru sürecinde önemli bir etkisinin olduğudur. Nitekim bir katılımcı, yüksek banka bakiyesi ile vatandaşlık kazanmıştır. Geçici koruma kapsamındaki katılımcılardan bazıları vatandaşlık için başvururken, bazıları mevcut haklarını kaybetmemek için başvurmak istememiştir. Bu statüdeki katılımcılar için vatandaşlığa başvuru süreci belirsiz, tıkalı ve yük oluşturunca bir durumdur; bu belirsizlik iş bulma ve uyum süreçlerini de zorlaştırmaktadır. Buna karşın, kısa sürede vatandaş olanlar için süreç daha sorunsuz geçmiş; bu da sosyo-ekonomik statünün belirleyici etkisini ortaya koymuştur.

Her iki gruptan katılımcılar, vatandaşlık başvuru kriterlerini genel olarak gerekli görseler de, özellikle Türk kökenli olan Türkmenlerin süreci daha kolay tamamladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu, vatandaşlık politikalarının etnik kimlik temelinde şekillendiğini savunan çeşitli çalışmalarda da yer bulmaktadır. Örneğin Karataş (2020), Türkiye’nin vatandaşlık rejiminin "öteki" algısı etrafında inşa edildiğini ve "Türklük" kimliğinin bu rejimde belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedir. Benzer şekilde Ölmez (2021), Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin Türk soyundan olmaları nedeniyle Suriyelilere kıyasla daha hızlı vatandaşlık elde ettiklerini göstermektedir. Dağdelen (2015) ise Türkiye’nin vatandaşlık politikalarını ulus-devlet paradigması bağlamında değerlendirerek, belirli grupların bu süreçte yapısal olarak dışlandığını öne sürmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular, bu çalışmalarda öne çıkan etnik kökenin belirleyici rolüyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak Uzan’ın (2018) çalışmasında, vatandaşlık başvurusunda yer alan bir Türkmen katılımcı sürecin kolaylığını etnik kimliğine bağlamamış ve Türk soyundan olmanın belirleyici bir faktör olmadığını ifade etmiştir. Bu noktada çalışma, vatandaşlık sürecinde etnik kimliğin etkisine dair Uzan’ın bulgularından ayrılmaktadır.

2.5.2.1. Vatandaşlık Okuryazarlığı Bağlamında Aktif Vatandaş(lık)

Vatandaşlık okuryazarlığı, toplumsal değişimin sağlanabilmesi için aktif ve bilinçli bireylerin yetişmesine olanak tanıyan önemli bir kavramdır (Kapusızoğlu, 2022). Bu kavram, bireylerin vatandaşlık ile ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmelerine, böylece toplumsal karar süreçlerine daha etkin bir şekilde katılmalarına olanak sağlar (Council of Europe, 2010, s. 7). Vatandaşlık okuryazarlığı dört temel bileşenden oluşur: Bilgi, İlgi, Eylem ve Hak Arama. İlk bileşen olan “Bilgi” bireyin yaşadığı ülkenin yasaları, anayasası ve temel hakları hakkında bilgi sahibi olmasını ifade eder. Bu bileşen, bireyin kendi hak ve özgürlüklerini anlaması ve bunları hayata geçirebilmesi için temel bir öneme sahiptir. “İlgi” bileşeni, bireyin kamu politikalarına, alınan politik kararlarla ilgili duyduğu ilgiyi belirtir. Bu, bireyin siyasal gelişmelere olan duyarlılığını ve karar süreçlerine katılımını gösterir. “Eylem” bileşeni, bireyin toplumsal sorunların çözümü noktasında aktif rol alması ve inisiyatif göstererek toplumsal değişime katkıda bulunmasını ifade eder. Son olarak, “Hak Arama” bileşeni, bireyin sahip olduğu hakları kullanabilmesi, olası hak ihlalleri durumunda bu haklarını savunabilmesi ve yasal süreçlere başvurabilme yeteneğini kapsar (Karadağ ve Kapusızoğlu, 2022, ss. 46-47).

Katılımcıların vatandaşlık okuryazarlığı bağlamında “Bilgi” düzeyini ölçmek amacıyla Türkiye'nin yabancılara yönelik uyguladığı vatandaşlık kriterleri sorulmuş; katılımcıların vatandaşlık okur-yazarı olup olmadıkları merak edilmiştir. Bu kapsamda hem vatandaşlığı olan hem de ol(a)mayan yani geçici koruma kapsamında olan katılımcılar vatandaşlık kriterleri noktasında bilgi sahibi olduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Evet, diğer ülkeler gibi aslında. Belli bir süre ülkede ikamet etmen gerekiyor, dil bilmen gerekiyor, kültürü de bilmelisin. Yani sadece süreleri değişiyor diğer ülkeler ile. Geri kalanı aynı. Ama biz bu şekilde almadık bizim vatandaşlığımız istisnai olduğu için farklı süreçlerden geçtik (V13, Erkek, 34, Gazeteci, Deyrizor)

Yani genel kriterler; dil bilmek, uzun süre ikamet etmek, kültüre uyum sağlamak, gelir getiren bir işte çalışmak. Ama istisnai vatandaşlık biraz farklı. istisnai vatandaşlık için benim şu an bildiğim şartlar; öğrencilik üzerinden olabilir, ikincisi; mezunsan olabilirsiniz, üçüncüsü bankada en az 250 bin dolarının olması lazım ve bu para da belli bir süre banka hesabında durması gerekiyor. O paraya karışmaman gerekiyor ama bu ne kadar doğru ne kadar yanlış bilmiyorum. Diğer kriter ise işte mülk sahibi olman lazım, fabrika falan yani bir şeylere sahip olmalısın yani. Öğrencilik ve mezuniyet haricinde diğer kriterler çok zor bence. (GK8, Erkek, 32,

Tercüman, Humus)

Yukarıda da görüldüğü gibi hem Türk vatandaşı olan katılımcılar hem de geçici koruma kapsamındaki katılımcılar genel olarak Türkiye'nin yabancılara uyguladığı vatandaşlık kriterlerini, daha özel olarak da istisnai vatandaşlık kriterlerini bilmektedir. Bu anlamda katılımcılar kuramsal düzeyde vatandaşlık okuryazarıdır.

Vatandaşlık okuryazarlığı sadece kuramsal düzeyde bilgi sahibi olmak ile sınırlı değildir. Bu bağlamda bireylerin yaşadıkları toplum içerisinde aktif özne olup-olmadıklarını göz önünde bulundurarak, bireylerin aktif özneler olmasına vurgu yapar. Bu kapsamda vatandaşlık okuryazarı olan bireyler aktif ve etkili kimselerdir. Yaşadığı toplumsal sistem içinde var olan sorunların farkında olup, bu sorunlara çözüm bulma noktasında eyleme geçen kimseler vatandaşlık okuryazarıdır (Faiz, 2018, s. 181). Vatandaşlık okuryazarlığının üçüncü ve dördüncü bileşenleri olan eylem ve hak arama da; bireyin aktif failliğine vurgu yapmaktadır (Karadağ ve Kapusızoğlu, 2022, s. 47). Bu kapsamda katılımcıların vatandaşlık okuryazarlığı'nın üçüncü ve dördüncü boyutları olan eylem ve hak arama noktasındaki deneyimleri merak edilmiş; vatandaşlığı olan katılımcılara 'kendilerini aktif vatandaş olarak görüp görmedikleri'; vatandaşlığı olmayan katılımcılara da 'kendilerini aktif bir özne olarak görüp görmedikleri' sorulmuştur. Bu anlamda katılımcıların verdiği cevaplar, vatandaşlığa sahip olmak ve olm(a)mak durumları bağlamında farklılaşmıştır.

Yani topluma sürekli katkı sağlamaya çalıştığımı düşünüyorum. Haklarımı ve ödevlerimi biliyorum. Muhtaç bir teyzeye sürekli ziyaret edip ihtiyaçlarını getirdiğimde veya bir çocuğun bayramlık kıyafetlerini giydirip gülümsemesini gördüğümde veya bir gencin topluma katılması için cesaretlendirdiğimde kendimi aktif bir vatandaş olarak görüyorum açıkçası. Aynı zamanda 7'den fazla sivil toplum kuruluşuna üyeyim ve toplumsal sorunların giderilmesi noktasında aktif olarak çalışıyorum yani (V3, Erkek, 24, Tercüman/Hemşir, Rakka)

Ben mesela elim-kolum bağlı gibi hissediyorum. Yapabileceğim o kadar şey varken hiçbir şey yapamıyorum çünkü ben yabancıyım. Bütün hareketlerim kısıtlanmış gibi. Gittiğim her yerde bana yabancı olduğumu söylüyorlar. Halbuki topluma fayda sağlamak, uluslararası spor yarışmalarında Türkiye'yi temsil etmek istiyorum. Daha aktif olmak istiyorum ama vatandaşlık olmayınca bu çok mümkün değil. Çünkü geçici koruma statüsü bizi çok sınırlandırıyor, özgürlüğün olmadığı

yerde de insan aktif olamıyor (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen, Şam)

Farklı statüde olan iki katılımcının vatandaşlık okuryazarlığı bağlamında deneyimleri ele alındığında; Türk vatandaşı olan katılımcılar, eyleme geçerek, haklarını bilerek ve topluma fayda sağlayacak işlerde aktif özne olarak eylemsel açıdan da vatandaşlık okuryazarıdır. Yani Türk vatandaşı olan katılımcılar, kuramsal (bilgi) düzeyi ile birlikte eylemsel düzeyde de vatandaşlık okuryazarıdır. Buna karşın geçici koruma kapsamında olan katılımcılar, vatandaşlık okuryazarlığının eylem ve hak arama bileşenleri doğrultusunda geçici koruma statüsü sebebi ile eyleme geçemediklerini, eyleme geçme noktasında geçici koruma statüsünün onları sınırlandırıdığını bu sebeple pasif kaldıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda Türk vatandaşı ol(a)mayan, geçici koruma kapsamındaki katılımcı grup, kuramsal düzeyde vatandaşlık okuryazarı olmasına karşın; eylemsel düzeyde vatandaşlık okuryazarı imkanına erişememektedir. Eylemsel düzeyde vatandaşlık okuryazarı olmamalarının önündeki engel ise geçici koruma statüsü altında yaşıyor olmaları ve bu nedenle her yerden kısıtlandıklarını düşünmeleridir.

Alanyazında vatandaşlık okuryazarlığının üç temel unsurdan oluştuğu belirtilmektedir. Bu unsurlar, bireyin politik konular hakkında bilgi sahibi olması, temel hak ve sorumluluklarını yerel, ulusal ve küresel düzeyde yerine getirmesi ve toplumsal kararların etkilerini kavrayabilmesidir (Brasof & Spector, 2016; Faiz, 2018; Hoskins, 2006; Kingston, 1983; Leahey, 2011; Levin, 2016). Bu bağlamda Türk vatandaşı olan katılımcılar vatandaşlık okuryazarlığının üç unsurunu da yerine getirmektedir. Nitekim politik konular hakkında bilgilerinin olması, haklarının bilincinde olmaları/ödevlerini yerine getirmeleri, siyasi katılım süreçlerinde yer almaları vatandaşlık okuryazarlığının tartışılan üç boyutunu da yerine getirdiklerini göstermektedir. Buna karşın geçici koruma kapsamında olan katılımcı grup, politik konular hakkında bilgi sahibi olmasına karşın haklara sahip olmadıklarını düşünmekte ve bu durum doğrultusunda hak ve sorumluluklarını yerine getirememektedir. Bu anlamda vatandaşlık okuryazarlığının eylemsel boyutları için vatandaşlık sahibi olmak önemli bir ölçüt olarak çalışmada saptanmıştır. Nitekim bu durum vatandaş olmanın bir özneleşme sürecine karşılık geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda vatandaşlık, göçmenlerin özneleşme talepleri doğrultusunda okunduğunda; göçmenlere aktif-fail olma yetkisi veren; “Göçmen Failliği” (Haas, vd., 2022, s.63). noktasında önem arz eden bir statü olarak saptanmıştır. Bu anlamda araştırmada vatandaşlık almanın failliği görece arttırdığını ancak vatandaşlık alamayanların önemli ölçüde failliklerinin kısıtlandıkları anlaşılmıştır.

Nitekim Çiçek ve Karadeniz (2021), çalışmalarında mültecilerin vatandaşlık talebinin yalnızca hukuki bir statü değişikliğiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda topluma tam ve eşit bir birey olarak katılma imkânı sunduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre vatandaşlık, mültecileri “misafir” veya “yabancı” statüsünden çıkararak, toplumsal yapının edilgen bir parçası olmaktan ziyade, kendi haklarını talep edebilen ve kamusal alanda etkili bir şekilde varlık gösterebilen aktif öznelerle dönüştürmektedir. Çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular, Çiçek ve Karadeniz'in çalışmasını destekler niteliktedir. Çünkü geçici koruma kapsamında bulunan katılımcılar; sahip oldukları statünün onları edilgen bir konuma sürüklediğini, karar alma mekanizmalarına katılım imkânlarını sınırlandırdığını ve bu durumun özneleşme süreçlerini engellediğini ifade etmiştir. Buna karşılık Türk vatandaşı olan Suriyeli katılımcılar, siyasal ve toplumsal süreçlerde daha etkin rol alabildiklerini, hak ve taleplerini daha görünür kılabilindiklerini dile getirmiştir. Bu doğrultuda çalışmamızda vatandaşlık, bireyin edilgen konumdan çıkarak toplumsal ve siyasal alanlarda özneleşmesini sağlayan belirleyici bir faktör olarak yeniden tanımlanmıştır. Benzer durum Gülerce (2021) çalışmasında da saptanmıştır. Nitekim Gülerce (2021) çalışmasında gençler, Türkiye vatandaşı aldıktan sonra toplumsal katılım düzeylerinin arttığını ve bir nevi özne konumuna geldiklerini ifade etmiştir. Bu anlamda bu bölümde elde edilen bulgular mevcut literatür ile uyumludur.

2.5.3. Hak ve Ödevler Bağlamında Vatandaş Olma ve Ol(a)mama Deneyimi

Vatandaşlık bir devlete veya bir topluluğa üye olma bağlamında bireye önemli haklar veren; birey hayatını kolaylaştıran önemli bir statüdür. Vatandaşlığın haklar bağlamında tanımı yapıldığında; eğitim, sağlık, çalışma, seyahat, vb. haklara erişimi mümkün kıldığı bu doğrultuda bireylerin hayatını kolaylaştırdığı ele alınmıştır (Bauböck, 1991). Vatandaşlık, bireyin kamusal yaşamda yer almasına olanak tanırken, ona çeşitli ödevler de yükler. Bu ödevler; hukukun üstünlüğüne bağlılık, vergi yükümlülükleri, askeri hizmet ve en önemlisi siyasal katılım şeklindedir. Bu bağlamda vatandaş olan birey, temel haklarına erişebilen ve yerine getirmesi gereken ödevleri gerçekleştiren kişidir. Vatandaşlık kuramları açısından ele alındığında ise; Liberal kuramın haklar ekseninde; Komüniteryan ve Cumhuriyetçi kuramın ise ödevler ekseninde vatandaşlık tanımı yaptığı görülmektedir (Kartal, 2020). Bu anlamda vatandaşlık, hak ve ödevler bütünüdür. Bir ülkeye sonradan göç etmiş göçmen, mülteci ve sığınmacılar açısından vatandaşlık, yalnızca bir kimlik belgesi veya hukuki statüden ibaret değil; aynı zamanda diğer haklara erişimi sağlayan kritik bir araç ve toplumsal hayata tam anlamıyla katılımı mümkün kılan bir köprü niteliğindedir. Bu bağlamda Türkiye özelinde yapılan çeşitli çalışmalar, geçici

koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlık taleplerinin arkasındaki temel motivasyonun haklara erişim olduğunu göstermektedir (Çiçek & Güloğlu, 2021; Gülerce, 2021; Kaya, 2022b; Türk, 2020). Özellikle seyahat özgürlüğü, hukuki temsiliyet, sosyal haklardan tam anlamıyla yararlanabilme ve kurumsal işlemleri daha kolay gerçekleştirebilme gibi nedenler, vatandaşlık başvurularında öne çıkan unsurlar arasında yer almaktadır.

Çalışmada vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimi katılımcılara sorulduğunda katılımcıların neredeyse tamamı (hem Türk vatandaşı olan hem de geçici koruma kapsamında olan katılımcılar) haklar bağlamında; seyahat özgürlüğü, dava açabilme özgürlüğü ve son olarak vatandaşlığın eşit yurttaşlık noktasında kolaylaştırıcı işlevinden bahsetmiştir. Vatandaşlığın ödevler tanımı sorulduğunda da katılımcıların çoğunluğu siyasi katılım işlevini dile getirmiş; bu bağlamda siyasi katılım işlevi ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimi haklar ekseninde; seyahat özgürlüğü, dava açabilme özgürlüğü, ve eşit yurttaşlık boyutu başlıkları ile ele alınmış; vatandaşlığın ödevler tanımı da siyasal katılım başlığı özelinde detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Burada literatürde yer alan hak tanımından farklı olarak; görüşmeler sırasında sıkça tekrar edilen seyahat özgürlüğü ve dava açabilme özgürlüğü özgün başlıklar olarak çalışmada yer almıştır.

2.5.3.1. Seyahat Edebilme Özgürlüğü

Seyahat edebilme, bir diğer ifadeyle hareket özgürlüğü (Aksel, 2021, s. 305), hem sosyolojik hem de hukuki boyutları olan temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim İHEB'nin 13. maddesi, bireylerin yaşadıkları yer fark etmeksizin serbestçe hareket etme ve ikamet yeri seçme haklarını garanti altına almaktadır (Aybay, 2006). Bu özgürlük, bireylerin coğrafi sınırlar içinde ve dışında kendi iradeleriyle hareket edebilmesini kapsamaktadır (Aksel, 2021). Benzer şekilde Liberal yurttaşlık kuramı çerçevesinde Thomas Hobbes, hareket özgürlüğünü bireyin en temel özgürlüğü olarak tanımlamış; bu özgürlüğü dışsal engellerin yokluğu üzerinden, yani “negatif özgürlük” (Berlin, 2007, s. 62-72). anlayışıyla açıklamıştır (Hobbes, 1998, s. 139; Stilz, 2016, s. 62). Hobbes gibi John Locke da bireylerin doğuştan sahip oldukları haklara vurgu yaparak, belirli bir yaşa geldiklerinde istedikleri topluma katılma ve hareket serbestisine sahip olduklarını ifade etmiştir (Aksel, 2021, s. 309). Bu bağlamda, liberal yurttaşlık yaklaşımı, hareket özgürlüğünü bireyin doğal hakları arasında konumlandırmaktadır (Kasımoğlu, 2024, s. 1654). Öte yandan T.H. Marshall (2000) ise seyahat edebilme hakkını, bireysel özgürlükler kapsamında medeni haklar kategorisine dahil etmektedir.

Genel olarak seyahat veya hareket özgürlüğü, kuramsal ve hukuki açıdan temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun haklar ekseninde değerlendirilmesi yapılmış; katılımcılara vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun hayatları üzerindeki sosyal, ekonomik, kültürel yansımalarının nasıl olduğu sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların neredeyse tamamı vatandaşlığa sahip olmanın hareket özgürlüğü getirdiğini, sahip ol(a)mama durumunun ise hareket özgürlüğünü kısıtladığını dile getirmiştir:

Seyahat meselesi çok önemli. Bazı arkadaşlar başka bir yere gitmek için izin alıyorlar ama izin verilmiyor. Bazen izin veriliyor ama çoğunlukla da izin verilmiyor. Mesela gezmek istersen hiç izin vermezler ama tabi annen hasta o zaman verebilirler. Yani böyle şeylere izin vermiyorlar. Şimdi daha özgürüm. Yani vatandaşlık aldıktan sonra keyfi olarak gezmek istesem bile gezebilirim izin almama gerek yok. Artık vatandaşlığım var. İstersem Antep'e bile taşınabilirim. Mesela yolda gittiğimde polis kontrolü vs. olunca kimliğimi veriyorum ve hani izin aldın mı? senin seyahat iznin nerede gibi soruları sormuyor. Bu anlamda gerçekten daha rahat ve özgür hissediyorum artık (V5, Kadın, 27, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Çok zor. Ben vatandaş olsaydım hayatım çok farklı olurdu. İlk olarak mesela dayım İstanbul'da yaşıyor onu en son 2012 yılbaşında gördüm. Bir daha da hiç göremedim çünkü vatandaşlığım olmadığı için izin istemem gerekiyor. Zorunlu bir sebep yoksa izin alamıyorsun genellikle. Yine de gittim başvurdum. Ama İstanbul Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olduğu için kapalı. Yani oraya gidiş yasak, oraya gitmeye izin verilmiyor. Söylüyorum işte ailem hepsi Suriye'de şehit oldu sadece dayım var onu görmek istiyorum. Bana "o gelsin seni görmeye o zaman" diyorlar. Adamın beş çocuğu var ve fabrikada çalışıyor nasıl gelsin? Gidemedim. Sonra İstanbul'da büyük bir uluslararası kongre oldu spor dalında. Bana resmi davet gönderdiler, ben de katılacaktım. Ankara Üniversitesini temsil edecektim yol izni vermediler, katılamadım. Göç İdaresine gittim, ısrar ettim ama kabul etmediler. İstanbul kapalı dediler. (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen, Şam)

Her iki aktarımda da katılımcılar vatandaş olma ve ol(a)mama deneyiminin ilk olarak seyahat özgürlüğü ile başladığını ifade etmiştir. V5'in ifadeleri, vatandaşlık almanın seyahat özgürlüğü bağlamında oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte GK5'in ifadeleri, geçici koruma kapsamında olan tüm katılımcıların ortak sorunu olarak çalışmada yer almıştır. Bu bağlamda vatandaş

ol(a)mayan, geçici koruma kapsamındaki katılımcılar; vatandaş ol(a)mama deneyimini özgürce seyahat edememek ve yapılacak her hareketlilik öncesinde izin alma zorundallığı ile ilişkilendirmiştir. Bu şekilde ilişkilendirmelerinde önemli sebep; Geçici Koruma Kapsamında olan Suriyelilerin, Geçici Koruma Kimlik Belgelerinde yer alan ilde yaşamak zorunda olmaları ve bir şehirden başka bir şehre gitmek için bulundukları illerde yer alan İl Göç İdaresi Müdürlüklerinden ‘yol izin belgesi ’ alma gereklilikleridir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Bu anlamda vatandaş ol(a)mamanın katılımcıların yaşamı üzerinde oluşturduğu olumsuz durum; hareket alanlarının sınırlandırılmasıdır.

Buna karşın V5’in ‘hiçbir izin almadan, özgürce gidebilirim’ vurgusu önem arz etmektedir. Bu vurgu Hobbes (1998)’in negatif özgürlük düşüncesinin vatandaş alan katılımcıların deneyimlerinde somut karşılık bulunduğunu göstermektedir. Çünkü bir yerden bir yere gitmek için izin almak zorunda olmak, özgürlüğü engelleyen önemli bir duvar anlamına gelmektedir. Bu duvarın yıkılışı yani vatandaşlık almak durumunda ise birey izne ihtiyaç duymadan, özgürce hareket etme hakkına kavuşmuş/erişmiştir. Bu bağlamda Türk vatandaşlığı olan Suriyeli katılımcılardan elde edilen bulgular neticesinde vatandaşlığın yeni bir tanımını yapmak mümkündür: ‘Vatandaşlık, hareket etme özgürlüğünü kısıtlayan duvarların yıkılmasında etkili olan önemli bir olgu yani, negatif özgürlüğün kilit bir unsuru’ olarak yeniden tanımlanmıştır. Hareket özgürlüğü bağlamında katılımcıların üzerinde durduğu bir diğer konu; seyahat hakkının diğer haklara erişimi kolaylaştırıcı işlevi üzerinedir;

Seyahat etmek benim için büyük bir zorluk oluşturuyor. Bir şehirden başka bir şehre gitmek için mutlaka seyahat izni almak gerekiyor. Örneğin, iki gün sonra çok önemli bir proje için İstanbul’a gitmem lazım. Ancak başvuru açıklamasına projeye ilgili detayları yazsam bile, herhangi bir belge sunmadan direkt olarak ‘Talebiniz Reddedilmiştir’ mesajını alırım çünkü İstanbul yasaklı iller arasında. Ben çok önemli iş fırsatlarını bu yüzden kaçırdım (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

Ben marangozum. İşim gereği Antep, Mardin ve Diyarbakır’a gitmem gerekiyor oralardan bize iş veriyorlar ama dışarı çıkmak bize yasak olduğu için gidemiyoruz. Urfa’dan çıkamıyoruz. Yol izni almamız gerekiyor, yol izni için de oralardan birilerinin bize kefil olması gerekiyor. Kolay değil. İzin verdiğinde de beş-altı gün veriyor en fazla. Beş-altı günde de bir işi bitirmek imkansız. Bu yüzden bizde burası ile yetinmeye çalışıyoruz, daha iyi para kazanabilecekken gidemediğimiz için gelen iş fırsatlarını da reddetmek zorunda kalıyoruz. (GK10, Erkek, 53, Marangoz, Şam)

Hareket özgürlüğünün kısıtlanması durumu katılımcıların; iş, eğitim, sağlık alanlarında hayatını zorlaştıran, fırsatları kaçırmalarına neden olan ve katılımcıların ‘kendilerini gerçekleştirememesini’ doğuran bir unsurdur. Buna karşın Türk vatandaşlığı olan katılımcılar gezmek gibi keyfi bir durumda bile seyahat edebildiklerini aktarmış; hareket özgürlüğü kazanmalarının hayatları açısından olumlu etkilerinin olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte diğer iki katılımcı da özgürce seyahat edebilme hakkından yoksun olma durumunu ‘açık hapisane’ metaforu ile anlatmıştır:

İlk başta söylediğim gibi, artık daha rahat hareket edebiliyorum çünkü önceden kendimi büyük bir hapishanede gibi hissediyordum. Mesela, Urfa’ya ilk geldiğimde e-Devlet’ten yol izin belgesi için başvuru yaptım ama yanlış bir tarih verdiler. Uçuşumdan iki gün sonrasına izin çıkmıştı. Havaalanına gittiğimde görevli bana bu tarihte yol iznim olmadığını söyledi. Durumu anlattım, sağ olsun memur yardımcı oldu, yoksa gelemeyecektim. Bir arkadaşım da Ankara’daki bir proje için izin aldı ama çok zorlandı. Geçici koruma kaydı Gaziantep’te olduğu için Urfa’dan çıkamıyordu, mecburen Antep’ten çıkış yapması gerekti. Gerçekten vatandaşlık olmayınca hareket edemiyorsun. Bu anlamda çok rahatladım istediğim her yere gidebiliyorum keyfi olarak bile. (V6, Erkek, 23, Öğrenci, Şam)

Sınırlandırılmış gibiyiz. Urfa’nın dışına çıkamıyoruz. Mesela eşim Kuveyt’te ben onun yanına gidemiyorum çünkü bir kez ülkeden çıksam bir daha geri dönemem. Mülteci olduğum için. Ama vatandaşlığım olsaydı eşimi ve diğer akrabalarımı ziyarete gidebilirdim. Onların yanına gitmekten mahrum kaldım. Bazen kendimi açık hapishanede gibi hissediyorum. Yani seyahat etmesem bile başka bir yere gitmek için izin almak gerektiği bu yüzden kolayca başka bir yere gidememe düşüncesi beni yıpratıyor. Ama işte bizim başka yerlere gitme, keyfi gezme hakkımız yok. (GK11, Kadın, 45, Ev Hanımı, Dera)

V6 ve GK11’in ifadeleri, hareket özgürlüğünün kısıtlanmasının “açık bir hapishanede yaşamak” ile eşdeğer görüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte V6’nın aktarımı, vatandaşlık almanın metaforik olarak tanımlanan ‘hapishaneden çıkış’ anlamına karşılık geldiğini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte GK11’in “Başka yerlere gitme, keyfi gezme hakkımız zaten yok” ifadesi, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin keyfi amaçlarla seyahat etmeyi ulaşılmaz bir hayal olarak gördüklerini ve bu duruma kendilerini inandırdıklarını göstermektedir.

Hareket özgürlüğü yalnızca şehirler arası seyahat ile sınırlı değildir; aynı zamanda aynı şehir içinde belirli mahallelerde yaşama zorunluluğu da hareket özgürlüğü bağlamında önemli bir kısıtlamadır. Geçici koruma altındaki Suriyeliler bu yönüyle mekânsal olarak otorite tarafından sınırlandırılmış durumdadır. Nitekim Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 33. maddesi, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen illerde ve belirlenen yerlerde yaşamak zorunda olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, Göç İdaresi Müdürlükleri tarafından belirlenen mahallelere taşınma ve bu mahallelerde yaşama zorunluluğu, katılımcılar tarafından birçok soruna sebep olan bir durum olarak ifade edilmiştir;

Kardeşlerimiz okuyabiliyor, çok şükür. Ama başka ailelerde durum daha zor. Örneğin, bazı aileler ev değiştirdiği için çocuklarını okula kaydettiremiyor ya da hastaneye götüremiyor. Bunun nedeni, adres sistemi. Vatandaş olmayanlar için bazı mahalleler dolu kabul ediliyor ve bu mahallelere taşınmalarına izin verilmiyor. Okul kaydı konusunda da büyük sıkıntılar var. Çocukları okula yazdırmak için adres göstermek gerekiyor. Ancak ev sahibimiz bizden evi boşaltmamızı istediğinde, aynı mahallede yeni bir ev bulamadık ve başka bir mahalleye taşınmak zorunda kaldık. Yeni mahallede okul kaydı yaptırmak için başvuruda bulunmak istedik ama kabul edilmedi, çünkü bazı mahallelerde kayıt sistemi kapalı olabiliyor. Böyle bir durumda çocuklar, eski okullarında kayıtlı görünmeye devam ediyor ama yeni bir okula kayıt yaptıramıyorlar. Bu yüzden, adres değişikliği yüzünden eğitimden mahrum kalan çok çocuk var. (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

GK5'in ifadeleri, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin adres kayıt sistemi nedeniyle yaşadıkları sorunları ve bu durumun özellikle çocukların eğitim hayatını olumsuz etkileyerek onlar için nasıl bir dezavantaj oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple geçici koruma kapsamında olan katılımcıların neredeyse tamamı vatandaşlıkları olmadığı için sınırları net bir şekilde çizilmiş bir alanda yaşamak zorunda olduklarını; bu alanın dışına çıkmalarının mümkün olmamakla birlikte önemli risk ve tehlikeler getirdiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda bu kısıtlılık, kamu hizmetlerine erişimde de zorluklara yol açmaktadır.

Elde edilen bulgular, Türk vatandaşı olan katılımcıların seyahat etmede zorluk yaşamadıklarını ve vatandaşlığın bu konuda avantaj sağladığını gösterirken; geçici koruma statüsünde olan katılımcılar, hareket özgürlüklerinin sınırlı olduğunu, bu durumun eğitim, iş ve sosyal yaşamlarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Vatandaşlık, bu bağlamda hareket özgürlüğü ve yaşam alanlarını genişleten önemli

bir statü olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte seyahat hakkı'nın, diğer haklara erişimi mümkün kılan önemli bir hak olduğu saptanmıştır. Seyahat hakkının yalnızca bir hareket özgürlüğü değil, aynı zamanda diğer haklara erişimi kolaylaştıran temel bir hak olarak çalışmada yer alması, Marshall'ın sosyal yurttaşlık teorisine (2000) seyahat hakkı bağlamında yeni bir okuma yapılmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda seyahat hakkı, Marshall'ın ele aldığı şekli ile sadece medeni haklar arasında yer almakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal haklara erişimi mümkün kılan bir hak olarak da işlev görmektedir.

Çalışmada, seyahat hakkına erişememek diğer haklara erişimde de sorunlar yaratan bir durum olarak saptanmıştır. Bu anlamda Hannah Arendt'in; insan haklarına sahip olmak için öncelikle vatandaşlık hakkına sahip olmak gerektiğini, insan haklarının temelde vatandaşlık haklarına karşılık geldiğini, vatandaşlığa sahip olma durumunun temel insan haklarına erişmek ile aynı anlama geldiğini ifade eden teorisi (Arendt, 2021, s. 261) çalışmada somut karşılık bulmuştur. Çünkü vatandaşlığa sahip olma durumu seyahat özgürlüğü getirmekte; seyahat özgürlüğü de diğer haklara erişimi mümkün kılmaktadır. Bu anlamda çalışmada seyahat hakkı 'diğer haklara erişme hakkı' olarak yeniden tanımlanmıştır. Çünkü seyahat hakkı sadece bir özgürlük değil, diğer haklara erişimi de mümkün kılmaktadır. Bu sebeple herhangi bir haklar hiyerarşisi yapıldığında seyahat hakkının en üstte ve en önemli yerde olacağı çalışmadan elde edilen özgün bir bulgudur. Bu bağlamda, çalışmadan elde edilen bulgular vatandaşlığı yalnızca hukuki bir statü olarak değil, hareket özgürlüğünü genişleten ve bireyin topluma tam katılımını sağlayan bir araç olarak yeniden tanımlamaktadır.

Elde edilen bulgular literatürdeki diğer çalışmalar ile de uyumludur. Nitekim Gülerce (2024) Türkiye'de geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin yaşadıkları hak ihlallerini ele aldığı çalışmasında; vatandaşlığın haklar bağlamında okumasını yapmış; vatandaş ve vatandaş olmayanlar arasındaki farkların ilk olarak seyahat hakkı konusunda ortaya çıktığını dile getirmiştir (Gülerce, 2024, s.123). Bu bağlamda seyahat hakkını, vatandaş olmanın getirdiği en önemli hak olarak yorumlamıştır.

Aslan ve Güngör (2019) 'de İstanbul örneğinde Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları sorunları ele aldıkları çalışmalarında doğrudan seyahat özgürlüğü kavramını vurgulamasalar da katılımcıların yurt dışında olan aile fertleri ile görüşememelerini sorun olarak tanımladıklarını saptamışlardır. Türkiye'den bir kez çıkma durumunda geri dönülemeyeceği için katılımcılar uzun yıllar boyunca farklı

ülkelerde olan yakınlarını görmekten mahrum kalmıştır. Bu anlamda seyahat hakkına eriş(e)meme durumunun çalışmaya katılan katılımcıların sosyal hayatlarını olumsuz bir şekilde etkilediği görülmüştür.

Kurt (2024), Sonradan kazanılan vatandaşlığın aidiyet bağlamında değerlendirmesini yaptığı çalışmasında vatandaşlık kazanımının seyahat anlamında önemli bir kolaylık getirdiğini saptamıştır. Nitekim geçici koruma statüsünden Türk vatandaşlığına geçen bir katılımcı, vatandaş olma deneyiminin getirdiği en büyük değişimin seyahat konusunda olduğunu, önceden kendini açık hapishanede gibi hissettiğini fakat vatandaşlık aldıktan sonra keyfi amaçlarla bile seyahat edebildiğini dile getirmiştir. Bu anlamda çalışmada vatandaşlık, seyahat hakkını doğuran ve bu sebeple yaşamı kolaylaştıran bir unsur olarak saptanmıştır. Bu bağlamda seyahat hakkı, Türkiye özelinde yapılan diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da önemli ve diğer haklara erişimi mümkün kılan bir hak olarak saptanmıştır. Farklı olarak, çalışmada seyahat hakkı spesifik bir başlık olarak ele alınmış; hem vatandaşlığı olan hem de ol(a)mayan katılımcıların görüşleri eşliğinde tartışılmıştır. Bu durum da çalışmanın literatürden farklı olan özgün yanını oluşturmaktadır.

2.5.3.2. Dava Açabilme Özgürlüğü

Birey, sahip olduğu haklar ile birlikte bu hakları savunma hakkına da sahiptir. Nitekim bireyin herhangi bir hak ihlali veya haksızlık durumunda dava açma hakkı hukuki düzlemde ele alınmaktadır (Gönen, 2016, s. 453). Bu anlamda hukuki bir yapı içerisinde olan her bireyin ‘hakkını savunma hakkı’ vardır. Bununla birlikte Liberal Yurttaşlık Kuramının kurucularından olan Thomas Hobbes da, bireylerin hareket özgürlüğü ile birlikte hak arama özgürlüğüne sahip olduğunu belirtmiştir (Dönmez ve Elmalı, 2024, s. 17). Hobbes’a göre, bireyler borç, mülkiyet hakları, kendilerinden talep edilen hizmetler ya da cezalar gibi konularda yasalarla uyumsuzluğa düştüklerinde, kendi haklarını savunma hakkına sahiptir. Ancak bu hak, doğrudan devletin uygulamalarına karşı değil, devletin koyduğu yasalar çerçevesinde yaşanan anlaşmazlıklarla sınırlıdır. Bu doğrultuda, birey yasalarla çelişen bir durumda hakkını arayabilirken, egemen gücün doğrudan emirlerine karşı çıkma hakkına sahip değildir (Hobbes, 1998, s. 161). Hak arama hakkı, hukuki bir sistem içerisinde ‘vatandaş’ olan bireylerin erişebildiği bir özgürlük iken; bu hukuki yapılanmanın dışında kalan yani bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişilerin(göçmen, sığınmacı, mülteci) erişmekte zorlandığı bir durumdur. Bu anlamda bu duruma Arendtçi bir okuma getirildiğinde ‘hak arama hakkının’ vatandaş olmaktan geçtiği söylenebilir. Çünkü hukuki sistem içerisinde tanımlanan vatandaş;

hakları ve özgürlükleri ile tanımlanır. Buna karşın vatandaş ol(a)mayan bireyler, hukuki sistemde tanınmadıkları ölçüde, haklarını savunma konusunda da dezavantajlıdır (Arendt, 2021).

Hakkını savunma hakkının sosyolojik okuması yapıldığında; bireyin öznelliği ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda bireyin herhangi bir haksızlık durumunda hakkını savunabilecek statüde olması, onun toplumsal sistem içerisinde bilinçli ve eyleme geçebilen bir özne olmasına vurgu yapan bir durumdur. Bu kapsamda çalışmada katılımcılara vatandaş olma ve ol(a)mama deneyiminin hayatlarına olan sosyal, ekonomik, kültürel ve hukuksal yansımaları sorulmuş; Türk vatandaşı olan katılımcılar, vatandaş olmanın hukuki bir özne konumuna geçiş anlamı taşıdığını ifade etmiş; buna karşın geçici koruma kapsamındaki katılımcılar hukuki özne ol(a)mamaktan kaynaklı olarak edilgen konumlarını aktarmıştır;

Resmi bir kurumda bir işim için belge almam gerekiyordu. Adam yabancı olduğumu anlayınca kötü davranmaya başladı, tavrı devam etti ama ilerleyemedi orada durdu. Çünkü kimliğimi istedi ben de uzattım. O geçici koruma kimliğini vereceğimi sanmıştı ama ben Türk vatandaşlık kimliğimi uzattım. Orada benim dava açabilecek, şikayet edebilecek statüye geldiğimi anladı herhalde. Sadece bu örnek değil, genel olarak da artık bir haksızlığa uğrayınca dava açabileceğimi biliyorum, hakkımı koruyabileceğimi biliyorum. Bu sebeple ırkçı tutumlar artık ilerleyemiyor, önceden ilerleyebiliyordu. Çünkü biliyor hani o sığınmacı hakkını arayamaz, şikayet ettiği zaman da gittiği karakol arkasını tutmaz, bir sonuç almaz. Ama şimdi ben de Türk vatandaşıyım ve haklarımı savunabilirim, dava açabilirim. Türkiye vatandaşlığı almak en azından ırkçı tavırların durması noktasında çok önemli. İnanılmaz fark var yani. (V3, Erkek, 24, Tercüman/Hemşir, Rakka)

İşte hiç unutmuyorum vatandaşlık başvurum devam ettiği süreçte bütün çabamla tekrar başvurdum, benden aile defteri istediler Suriye'den aile defterimi bir şekilde getirttim ki o Suriye'de ailemin işine yarayan bir şey. Onun dışında çok kez gidip-geldim, ne isterlerse hemen ayarlamaya çalıştım evrak vs. ve sonra orada olan sorumlu kişi dedi ki "Sen evraklarını getir, onaylayıp-onaylamamak bizim o günkü ruh halimize kalmış" o an gerçekten çok sinirlenmiştim. Sen resmi bir kurumsun, böyle bir cümle kullanmamalısın. Gidip şikayet etmeyi düşündüm ama o da boş, bir şey çıkmaz. Ama vatandaşlığım olsaydı ben bu cümle sonrasında ilgili yerlere dava açardım, hakkımı savunurdum. Kesinlikle savunurdum. Yani ben geçici koruma kimliği ile haksızlığa uğrayabilirim ve savunmasız bir şekilde hakkımı savunamayabilirim. Vatandaşlığım olsaydı bu durum çok farklı olurdu

ama. (GK8,Erkek, 32, Tercüman, Humus)

V3'ün, dile getirdiği 'tavrı devam etmişti ama ilerleyemedi, orada durdu' vurgusu önemlidir. Bu vurgu haksızlık veya ırkçılık yapan kişinin de karşısındaki kişiyi hukuki bir özne olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bu anlamda vatandaşlık alma durumu, göçmenlerin hukuki ve siyasal kabulü bağlamında önemlidir. Vatandaşlığın alınması ile birlikte geçici koruma kapsamında olan kişi; hakları olan ve bu haklarını korumak için dava açabilme özgürlüğüne sahip olan vatandaşa dönüşmüştür. Bu bağlamda vatandaşlık statüsü bireylere hukuki ve sosyal bir güç vermektedir. Buna karşın GK8'in ifadeleri, geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin, resmi daireler ve toplumsal sistemin diğer alanlarında Türk vatandaşları ile eşit muamele görmediklerini, ırkçı ve ayrımcı tutumlar ile karşılaştıklarını ama bu tutumları sonlandırabilecek herhangi bir eylemde bulunamadıklarını göstermektedir. Bu bağlamda geçici korunan Suriyelilerin, eyleme geç(e)memelerinin sebebi ise; olası bir haksızlık durumunda resmi kurumlara (mahkeme, karakol vb.) başvurduklarında, geçici koruma kimlikleri nedeniyle özne olarak kabul edilmeyeceklerinden ve muhatap alınmayacaklarından duydukları endişedir. Dava Açabilme özgürlüğü bağlamında katılımcıların üzerinde durduğu diğer nokta; geri gönderilme korkusudur;

Bir haksızlığa uğradığımda dava açma hakkım doğdu vatandaşlık aldıktan sonra. Mesela vatandaşlığı olmayan, geçici koruma statüsü altında olan arkadaşlarım bir haksızlığa uğrasalar da polise şikayet etmiyorlar, çok korkuyorlar ya da bir kavgaya falan girmiyorlar. Bir şey yapamıyorlar. Çünkü herhangi küçük bir suç, küçük bir işlem bile geri gönderilme tehlikeleri var yani. Bu yüzden haksızlığa uğrayınca bir şey yapamıyorlar. Ben de mesela polisi görünce korkuyordum daha önce. Ama şimdi korkmuyorum yani rahat konuşabiliyorum. (V6, Erkek, 23, Öğrenci, Şam)

Geçen hafta yaşadığım bir olayı anlatayım. Hastaneye gittim sıra bekliyordum doktor kapısında. Hani kimlikleri alıp sıra sıra çağırıyorlar ya işte orada ben ilk gitmiştim ve geçici koruma kartımı verdim. Benden sonra Türk vatandaşı olanlar yani Türk kimlikleri olanlar geldi ama ilk onlar doktor odasına girdi. Yani o adam, önce Türk kimliği olanları çağırdı ben en son girdim. Halbuki ilk girmek benim hakkımdı çünkü çok beklemiştim. Ama bir şey diyemedim, bir sorun çıksın istemedim. Çünkü herhangi bir sorun sonrasında bizi suçlu bulup, geri gönderebilirler. Ama Türk vatandaşlığım olsaydı geri gönderilme korkum olmazdı, hakkımı savunabilirdim çünkü haklarım olurdu. Geri gönderilme korkum da

olmazdı (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

Türk vatandaşı olan diğer katılımcılardan da elde edilen aktarımlarda ‘geri gönderilme durumunun’ geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin hayatlarında ‘kollektif bir korku’ olarak yer aldığı, vatandaşlık alma durumunun bu kollektif korkuyu yok ettiği saptanmıştır. Bu anlamda vatandaşlık, kollektif korkuları yok eden ve bireyleri hukuki öznelerle dönüştüren bir olgu olarak yeniden tanımlanmıştır.

Çalışmada hak arama hakkı, hukuki bir sistemde vatandaş statüsüne sahip bireyler için erişilebilir bir özgürlük iken; vatandaşlığı ol(a)mayan, geçici koruma kapsamındaki katılımcılar için erişilmesi zor bir hak olarak saptanmıştır. Bu bağlamda çalışma özelinde elde edilen bulgular, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, Türk vatandaşlığı kazandıktan sonra hak arama özgürlüğü ve toplumsal ilişkiler açısından önemli değişimler yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim Türk vatandaşı olan katılımcılar, vatandaşlık almadan önce daha çekingen davrandıklarını ve kırılgan olduklarını dile getirirken, vatandaşlık kazandıktan sonra hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha güçlü bir konuma geldiklerini belirtmiştir. Buna karşın vatandaşlığı ol(a)mayan, geçici koruma kapsamındaki katılımcılar ise haklarını arama özgürlüğünden yoksun olduklarını, olası bir hak ihlali durumunda haklarını savunamadıklarını, haklarını savunmaktan çekindiklerini ve daha kırılgan olduklarını dile getirmiştir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin hak arama hakkından yoksun olduklarını düşünmelerinin sebebi yasal bir durum değil; geçici koruma kimliği sebebi ile muhatap alınmama korkusu ile geri gönderilme korkusudur.

Bu noktada Hannah Arendt’in Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan göçmen grupları için dile getirdiği “Anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular; devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler; insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdılar” (Arendt, 2021, s. 256). söylemi önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Nitekim vatandaşlığı ol(a)mayan, geçici koruma kapsamındaki katılımcılar da temel bir hak olan ‘haklarını savunma hakkından’ yoksun olmaları sebebi ile kendilerini ‘haksız’ olarak görmüşlerdir. Arendt de aynı şekilde vatandaşlığı olmayan bireyleri ‘haksız’ olarak tanımlamıştır (Arendt, 2021, s. 298). Bununla birlikte yaşadıkları ülkenin devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olmamaları onlar açısından güvenle sığınabilecekleri bir hukuki sistemin yokluğu anlamına gelmekte; bu anlamda Arendtçi bir söylem ile devletsiz oldukları yönünde bir yorum getirmektedir. Çünkü Arendt’in devletsizlik kavramı, göçmenlerin sadece fiziksel olarak bir ülkede bulunmalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda hakları

savunacak yasal bir kimlik ve statüye sahip olmanın gerekliliğini de vurgulamaktadır. Bu, Arendt'in belirttiği şekilde, haklardan yoksun kalma ve güvenliklerinin teminat altına alın(a)maması, geçici koruma statüsündeki katılımcıların yaşadığı temel sorunlardan biridir. Bu sebeple geçici koruma altındaki Suriyeliler vatandaşlığı, güçlenme ve hukuki bir birey olarak kabul edilme noktasında önemli bir statü olarak görmekte; vatandaşlığa, 'haksız' tanımından kurtulmak noktasında önemli bir misyon yüklemektedirler.

Aslan ve Güngör (2019) Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de göç sonrası yaşadığı sorunları tespit etmek için yaptıkları çalışmalarında da; geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, hak arama noktasında çekimser davrandığını saptamıştır. Bunun önemli sebebi ise; vatandaşlığın olmamasıdır. Benzer olarak bu çalışmada da bir katılımcı, bir doktor tarafından kötü muameleye maruz kaldığını fakat herhangi bir şikayet etme/dava açma sürecine girmediğini, karşısındaki kişinin doktor olduğunu; buna karşın kendisinin vatandaş olmadığını, mülteci olduğunu bu sebeple dava açabilme gibi bir durumun söz konusu olamayacağını ifade etmiştir. Çiçek ve Karadeniz de (2021) vatandaşlığı, mülteciler açısından bir özneleşme talebi olarak ele aldıkları çalışmalarında, ülkeye sonradan göç eden toplulukların vatandaşlık alması ile haklarını savunabilen ve güçlenen öznelerle dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Kurt (2020) da vatandaşlık statüsünün hak arama noktasında geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere özgüven verdiğini dile getirmiş; Türk vatandaşı olan Suriyeliler ile yaptığı görüşmelerde de bu durumu doğrulamıştır. Bu anlamda 'Dava Açabilme Özgürlüğü' bağlamında elde edilen bulgular, ilgili literatür ile uyumludur.

2.5.3.3. Eşit Yurttaşlık Boyutu

Bir ülkeye sonradan göç etmiş mülteci/sığınmacı/göçmen topluluklar için temel haklara erişim uzun süreli oturum izni almak ya da vatandaşlığa kabul edilmek ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda Soysal (2022) bazı ulus-devletlerin 'vatandaşlık statüsü dışında kalanlar' (göçmen/mülteci veya sığınmacı vd. topluluklar) için haklar yelpazesini genişlettiğini bu anlamda "ülkede yerleşik olan yabancıların" da vatandaşların eriştiği sosyal haklara erişebildiğini ifade etmiştir (ss.207- 211). Benzer şekilde Hansen ve Weil (2002)'de uzun süreli oturum iznine sahip bir yabancı, haklar açısından vatandaşlarla aynı konumda olduğunu ifade etmiş; yabancı ve vatandaş arasındaki ayrımların haklar bağlamında muğlaklaştığını dile getirmiştir. Ancak vatandaşlık, uzun süreli oturum hakkından farklı olarak bireyi diğer vatandaşlar ile eşit bir konuma getiren, yani bireyi 'eşit yurttaş' yapan önemli bir

statüdür. Bu bağlamda, vatandaşlık alan yerleşik yabancı, yabancı statüsünden çıkarak vatandaş kimliği kazanıp; hak ve ödevler açısından diğer bireylerle eşit bir konuma gelir. Bu anlamda vatandaşlık, ülkeye sonradan göç eden bireyleri, vatandaş olanlar ile eşitleyen önemli bir statü olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede, vatandaşlığın eşit yurttaşlık sağlama işlevini nasıl yerine getirdiğini anlamak amacıyla, Türk vatandaşı olmuş katılımcılara 'Kendinizi doğuştan Türk vatandaşı olan biriyle eşit yurttaş olarak görüyor musunuz?' sorusu yöneltilmiş; katılımcıların eşit yurttaşlık noktasındaki algıları öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda katılımcılar kendilerini 'eşit yurttaş' olarak gördüklerini dile getirmiştir. Katılımcıları temsilen V3 şu sözleri dile getirmiştir;

Evet görüyorum çünkü aynı haklara sahibim. Özgürce seyahat ediyorum, banka hesabı açabiliyorum. Ayrıca vergi veriyorum maaşımdan kesiliyor. Oy kullanıyorum. Cumhurbaşkanlığı seçiminde kullandım. Askerlik yapacağım mecburen. Çünkü o da bir sorumluluk. Bundan sonra. Başka ne sorumluluk olabilir? Topluma karşı bir Türk vatandaşı nasıl davranması gerekiyorsa ben de davranıyorum. Ve bir Türk vatandaşı hangi haklara sahipse ben de aynı haklara sahibim. Yani sonuçta ben ve komşum aynı yerde oturuyoruz (V3, Erkek, 24, Tercüman, Rakka)

Türk vatandaşı olan katılımcılar, kan esası ilkesi ile doğuştan vatandaş olan bireylerle kendilerini 'eşit yurttaş' olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bu algının temelinde, sahip oldukları haklar ve yerine getirdikleri sorumluluklar doğrultusunda yaptıkları değerlendirmeler yatmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık, yalnızca hukuki bir statü değil, aynı zamanda günlük yaşamda deneyimlenen bir eşitlik biçimidir. Bu anlamda Marshall'ın (2000) tanımladığı şekli ile vatandaşlık, "Toplumun üyelerine bağışlanan bir statüdür. Bu statüye sahip olan herkes, haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahiptir" (Marshall, 2000, s. 34). Marshall'ın bu savı, çalışmada Türk vatandaşı olan Suriyeli katılımcılar özelinde somut bir karşılık bulmuştur.

Vatandaşlık aynı zamanda dışlayıcı bir kimliktir. "Vatandaşlık dahili olarak kapsayıcı olsa da, harici bakımından dışlayıcıdır" (Brubaker, 2022, s. 33). Yani vatandaş olanları kapsadığı ölçüde içermeci, vatandaş olmayanları dışarıda bıraktığı ölçüde de dışlayıcıdır. Bu bağlamda Türk vatandaşı ol(a)mayan, geçici koruma kapsamında olan katılımcılara da "Kendinizi diğer bireyler (vatandaşlar) ile 'eşit birey' olarak görüyor musunuz?" sorusu sorulmuştur. Katılımcılar çoğunlukla insan haklarına dahi erişemediklerini bu sebeple kendilerini eşit birey olarak görmediğini ifade etmiştir. Bu anlamda GK3 şu sözleri dile getirmiştir;

Mesela ben İstanbul'da çok güzel bir iş teklifi aldım. Hem de sporcu olduğum için kendimi geliştirebileceğim bir işti. Çok çabaladım oraya gitmek için, işte izin vs. almaya çalıştım. Ama bana söyledikleri şey; sen mültecisin sadece eğitim ve sağlık hakkın tek var, başka hiçbir hakkın yok” Ben de dedim bu da eğitimin bir parçası değil mi? hiçbir şey söylemedi. Ben Suriyeli olarak Türkiye’nin misafirperverliğini anlatmak istiyorum, kongrelerde vs. her yerde. Ama izin vermiyorlar. Bir yere gitme hakkım yok onlar için. Bazı yerler oluyor arkadaşlarım gidebiliyor ama ben gidemiyorum. Bazen insan haklarından mahrum görüyorum kendimi diğer insanlar ile eşit davranılmıyor bize. (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen, Şam)

GK3’ün 'kendimi insan haklarından mahrum görüyorum' vurgusu, temel haklara erişim konusundaki algıyı anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda geçici korunan katılımcılar, doğuştan gelen temel hak ve özgürlüklerine erişimde karşılaştıkları sınırlamalar nedeniyle kendilerini dezavantajlı hissetmektedir. Bu durum, eşit birey olma bağlamında değerlendirildiğinde, vatandaş olan bireylerle kendilerini eşit görmediklerini ortaya koymaktadır. GK3’ün “Arkadaşlarım gidebiliyor, ben gidemiyorum” ifadesi, haklar bağlamındaki eşitsizliğin katılımcılar tarafından da açıkça kabul edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte diğer katılımcılar da kurumsal anlamda yaşadıkları zorlukları dile getirerek; eşit birey ol(a)madıklarını dile getirmiştir:

Oturduğumuz evi satın aldık ama tapusu bizim üzerimizde değil. Yakın bir aile dostumuz var o Türk vatandaşı. Onun üzerinde evimizin tapusu. Geçici koruma statüsü altında olduğumuz için mülk edinme hakkımız yok. Arabamız var o da bir dost üzerinde kayıtlı. Para mesela kendi banka hesabım yok ve bu yüzden kendi hesabıma yükleyemiyorum. O da bir dostun hesabında. Bütün mal varlığımız bir adamın üzerinde, kendi üzerimize alamıyoruz. Eğitim ve sağlık dışında diğer haklara erişmek çok zor. Vatandaş olanlar ile nasıl eşit olabiliriz ki? (GK2, Kadın, 50, Ev Hanımı, Rakka)

Öğrenci olduğum için bazı haklardan yararlanamıyorum, özellikle Geçici Koruma Statüsü altında olduğum için çeşitli kısıtlamalarla karşılaşıyorum. Örneğin, harç ücretlerimiz Türk öğrencilerinkinden farklı ve neredeyse iki kat daha pahalı. Bu da önemli bir ayırım. Mezun olduktan sonra ise çalışma ya da memur olma ihtimalim düşük görünüyor, çünkü vatandaşlık olmadan böyle bir imkan yok. Yani vatandaş olanlar ile aynı haklarım yok ki, eşit değiliz bu yüzden (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

Görüldüğü gibi katılımcılar iş, eğitim ve diğer kamu hizmetleri noktasında geçici koruma statüsü bağlamında yaşadıkları sınırlamaları ve mahrumiyetleri vurgulamıştır. Bu anlamda vatandaşlık bir yönüyle o kimliğe sahip olanları içerse dahi vatandaşlık statüsüne erişemeyenleri birçok konuda dışarıda bırakmaktadır.

Genel olarak elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, geçici koruma kapsamında olan katılımcıların insan haklarından mahrum olduklarını düşünmeleri, sadece bireysel bir tecrübe olmanın ötesinde, toplumsal yapılar içinde bir dışlanmışlık hissinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu anlamda katılımcıların, toplumdaki diğer bireylerle eşit haklara sahip ol(a)mamaları ve temel insan haklarına dahi erişemediklerini düşünmeleri; onları toplumsal hiyerarşilerde daha alt bir konumda hissettirmekte bu durum sosyal dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliğin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Haklara ve özgürlüklere erişimdeki eşitsizlik, toplumsal uyum ve aidiyet hissini de zedeleyen bir etken olarak çalışmada saptanmıştır. Sonuç olarak geçici koruma kapsamında olan katılımcılar, kendilerini hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dışlanmış hissederek, diğer bireyler ile eşit birey ol(a)madıklarını ve insan haklarından mahrum olduklarını dile getirmiştir. Buna karşın Türk vatandaşı olan katılımcılar sahip oldukları hak ve ödevler neticesinde kan bağı esaslı ile Türk vatandaşı olan diğer bireyler ile kendilerini 'eşit vatandaş' olarak görmektedir. Bu anlamda vatandaşlığın, diğer bireyler ile eşit olmak/hissetmek bağlamında önemli bir statü olduğu çalışmada doğrulanmıştır.

Barın'ın (2023) Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin yaşadıkları sorunları tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmasında bir katılımcı, Suriyeli sığınmacıların eşit yurttaş olarak görülmesi için; mülteci haklarının da insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini, Suriyeli sığınmacıların seyahat, çalışma, evlenme, aile kurma hakkı gibi temel haklarına erişimlerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Hiçdurmaz (2021)'a göre de vatandaşlık, göçmenler açısından hem kapsayıcı hem de dışlayıcı bir işlev görebilir. Vatandaşlık hakkı kazanan bireyler, toplum içinde eşit haklara ve fırsatlara sahip olup, kendilerini eşit yurttaş olarak görebilirken, bu hakka sahip olmayanlar ise çeşitli ayrımcılıklara maruz kalarak dışlanabilir. Bu nedenle vatandaşlık, bir yandan bireyleri topluma entegre eden bir araç olurken, diğer yandan dışlayıcı bir yapı da oluşturabilir. Kısaca “göçmen için vatandaşlık, eşit yurttaşlık yarattığı ölçüde kapsayıcı iken, ona sahip olmayanları dışarıda bıraktığı ölçüde dışlayıcı bir niteliğe bürünmektedir”(Çaha, 2021, s.3). Nitekim Ölmez(2021) de günümüzde bir ülkenin vatandaşı olmanın, o ülkenin diğer vatandaşlarıyla eşit

haklara sahip olmayı yasal olarak güvence altına aldığını ifade etmiştir. Ölmez'e göre bu anlayışın temelinde, vatandaşların aynı hak ve sorumluluklara sahip olmaları nedeniyle eşit görülmesi yatar. Bu bağlamda, tüm vatandaşlar devletin eşit üyeleri olarak değerlendirilir ve bu üyelik, belirli yükümlülükleri yerine getirmeyi de beraberinde getirir. Centürk (2020), ise Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa geçiş sürecinde sosyo-ekonomik kapasitenin rolünü araştırdığı çalışmasında Vatandaşlığa sahip olmanın eşit yurttaş olmak ile aynı anlama gelmediğini, Suriyelilerin vatandaş olsalar bile Türk vatandaşları ile eşit haklara sahip olamadıklarını saptamıştır. Bu anlamda elde ettiğimiz bulgular, Barın (2023), Hiçdurmaz (2021) ve Ölmez (2021) çalışmaları ile uyumlu iken; Centürk (2020) çalışması ile farklı sonuçlar çıkarmıştır.

2.5.3.4. Siyasal Katılım Boyutu

Siyasal katılım, vatandaşlık kavramının tarih boyunca en temel unsurlarından biri olmuştur. İlk örneklerine Antik Yunan'da rastlanan vatandaşlık, siyasal alana katılım ekseninde tanımlanmış ve özellikle oy kullanma pratiğiyle somutlaşmıştır. Bu bağlamda Antik Yunan'da vatandaşlar, oy kullanma haklarıyla vatandaş kabul edilirken; kadınlar ve köleler bu haktan mahrum bırakılmıştır (Başar, 2021, s. 1335). Benzer şekilde, Antik Roma'da da vatandaşlık, siyasal katılımı ve oy kullanma hakkını içeren bir statü olarak şekillenmiştir. Her ne kadar bu haklar toplumun belirli kesimleriyle sınırlı olsa da, vatandaşlık kavramının siyasi süreçlerle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir (Kartal, 2016, s. 24). Fransız Devrimi sonrası şekillenen modern vatandaşlık anlayışı da siyasal katılım temelinde kurgulanmıştır (Brubaker, 2022, s. 53). Bu dönemde vatandaşlar, siyasi süreçlere dahil olma durumlarına göre aktif ve pasif vatandaş olarak sınıflandırılmış; siyasi haklarını kullanabilen erkekler aktif vatandaş olarak tanımlanırken, kadınlar ve işçiler pasif vatandaş olarak tanımlanmıştır (Aykutalp, 2017). 20. Yüzyıla gelindiğinde ise seçme ve seçilme hakkı, vatandaşlık bağına sahip her bireyin eriştiği temel bir hak olarak kabul edilmiştir. Ancak, vatandaş olmayan bireyler bu sürecin dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda, siyasal katılım tarih boyunca vatandaşlığın merkezinde yer almış ve vatandaşlık tanımları büyük ölçüde bu eksende şekillenmiştir.

Delanty (2000) de vatandaşlığı, bireyin bir siyasi topluluğun üyesi olması çerçevesinde ele alarak, hak-sorumluluk, siyasal katılım ve kimlik boyutlarına vurgu yapmıştır. Benzer şekilde yurttaşlık kuramlarından olan Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı da vatandaşlığı, siyasal alana katılım ekseninde ele almış; aktif vatandaş ise siyasal alanda söz söyleyen kişi olarak tanımlamıştır (Kasımoğlu, 2024). Bu anlamda siyasal katılım yurttaşlık literatüründe önemli bir ödev olarak yer almıştır.

Çalışmada da vatandaş olan ve ol(a)mayan bireylerin siyasal katılıma dair deneyimleri ele alınmış; bu doğrultuda vatandaş olan katılımcılara “Türk vatandaşlığı aldıktan sonra herhangi bir seçimde oy kullandınız mı? Cevabınız evet ise oy kullanmak sizi nasıl hissettirdi?” sorusu yöneltilmiştir. Bu anlamda katılımcılar, oy kullanmayı yalnızca bir ödev olarak değil, aynı zamanda elde ettikleri en kıymetli haklardan biri olarak değerlendirmiştir.

Gerçekten ben buna çok sevindim. Şimdi şöyle düşündüm. Yani benim oyum bir iz bırakabilir, iyi bir etki olabilir. Biraz daha kendimi iyi hissettim. Gururlu hissettim. Yani hani ülkenin geleceğinde benim de sözüm var gibi. Ya da yaşadığım ülkede ben bir karar sahibiyim , bir yetki sahibiyim gibi hissettim. Görüşlerime değer verildiğini hissedince çok mutlu oldum.(V2, Kadın, 26,Müdür Yardımcısı, Deyrizor)

V2’in ifadeleri, oy kullanma eyleminin Suriyeliler açısından ‘söz söyleme, yetki sahibi olma’ anlamlarına karşılık geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte diğer katılımcılara oy kullanmanın hayatlarındaki karşılığı sorulduğunda katılımcıların üzerinde durduğu ortak vurgu ‘hayatlarında ilk kez oy kullanmaları; bunun gerçek demokrasi ve özgürlük olduğu’ şeklindedir;

Biz Suriye'den geldik. Orada diktatör var, bizde demokrasi falan yok. İşte ben geldim ve hayatımda ilk kez oy kullandım. Kendimi topluma faydalı bir insan olarak hissettim. Çok güzel bir histi. Çok gururlu hissettim (V4, Erkek, 28, Proje Sorumlusu, Humus)

Özgürlük... Yani senin bir yetkin var toplulukta böyle kıymetli bir şey hissediyorsun. Ve ben hayatımda ilk defa oy kullanıyorum. Suriye’de hiç kullanmadım çünkü Suriye’de göstermelik seçimler olurdu. Türkiye’de iki kez oy kullandım. Çok güzel ve farklı bir histi. Çok gururlu ve duyguluydu. Demokrasi gerçekten çok güzel bir şey. (V7, Erkek, 40, Proje Koordinatörü, Humus)

Katılımcılar için oy kullanmak, yalnızca siyasal sürece dahil olmak değil, aynı zamanda demokrasi ile kurdukları ilk doğrudan bağ anlamına da gelmektedir. Özellikle Suriye’de siyasal katılımın mümkün olmaması nedeniyle, Türkiye’de oy kullanabilmeleri onlar açısından özgürlük, karar alma süreçlerine katılım ve vatandaşlık haklarını tam anlamıyla deneyimleme anlamına gelmektedir. Bu durum, Marshall’ın yurttaşlık kuramında (2000) belirttiği siyasal hakların yurttaşlık sürecinin temel bir bileşeni olduğunu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte, V7’nin oy kullanmayı doğrudan “özgürlük” ile ilişkilendirmesi, siyasal hakların yalnızca

yönetime katılım değil, aynı zamanda bireyin toplumsal statüsünü belirleyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda katılımcılar açısından oy kullanma hakkı, onların yalnızca hukuki olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal olarak da vatandaş kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, Türk vatandaşlığı olan Suriyeli katılımcılar açısından vatandaşlık, yalnızca hukuki bir statü kazanmak değil, aynı zamanda siyasal süreçlere dahil olarak gerçek bir vatandaş olma sürecidir. Bu bağlamda V8’de oy kullanma deneyiminin kendisini gerçek bir vatandaş yaptığını şu sözlerle dile getirmiştir:

Beni gerçek bir vatandaş yaptı oy kullanmak, sanki bu ülkenin bir parçası oldum ve bu parça ayrılmaz bir parça. Hayatımda ilk kez oy kullandım. Benim bu ülkeye bir borcum var ve oy kullanarak da bu borcumu yerine getirmeye çalıştım (V8, Kadın, 30, Kimya Öğretmeni, Dera)

V8’in ‘Beni gerçek bir vatandaş yaptı oy kullanmak...’ şeklindeki ifadesi, Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı’nın temel savlarını doğrudan yansıtmaktadır. Nitekim, Cumhuriyetçi anlayışa göre vatandaşlık yalnızca bir statü veya haklar bütünü değil; aynı zamanda siyasal katılım yoluyla kolektif yaşamın inşasında sorumluluk üstlenmeyi ifade eder (Oldfield, 1994). Bu anlamda V8’in ‘Borcumu yerine getirmeye çalıştım’ vurgusu cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışının temelindeki “ortak iyiye katkı” idealini somutlaştırmaktadır. Bununla birlikte V8’in, oy kullanma eylemiyle birlikte “gerçek bir vatandaş” olduğunu hissetmesi, vatandaşlığı sadece yasal bir statü değil, bir aidiyet ve sorumluluk deneyimi olarak içselleştirdiğini göstermektedir. V8’in bu söylemi, cumhuriyetçi yurttaşlık kuramının vatandaşlığı, siyasal alana katılım bağlamında tanımladığı savını doğrulamaktadır. Gerçek vatandaş olmanın/hissetmenin önemli bir şartı siyasal alana katılım olarak saptanmıştır. Buna karşın geçici koruma kapsamında olan katılımcılar ise oy kullan(a)madıklarını bu bağlamda kendilerini toplumsal ve siyasal sistemden dışlanmış hissettiklerini dile getirmiştir. Katılımcıları temsilen GK5 önemli noktalara değinmiştir;

İnsan olan herkes oy kullanabiliyor, oy kullanmadığınızda dışlanmış gibi hissediyorsunuz sanki insan değilmişsiniz gibi hissediyorsunuz. Oy kullanmadığımda sanki bu toplumun bir parçası değilmişim gibi hissediyorum. Oy vermek, bir ülkenin geleceği hakkında söz sahibi olmak demek. Biz de burada yaşıyoruz, yıllardır bu ülkede hayat kurduk ve geleceğimizi burada düşünüyoruz. Ama oy kullanma hakkımız olmadığı için bu gelecekte bizim sözümüz, görüşümüz yer almıyor. Uzaydan gelmişiz gibi hissettim. (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

GK5'in ifadeleri, geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için oy kullan(a)mama durumunun dışarıda bırakılmak ile aynı anlama karşılık geldiğini göstermektedir. GK4'ün 'uzaydan gelmiş gibi' vurgusu sosyal ve politik dışlanmanın bireyin kimlik ve aidiyet algısı üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde, "geleceğimiz hakkında söz hakkımız yok" vurgusu, siyasi katılım eksikliğinin, bireylerin yaşadıkları toplumla kurdukları aidiyet bağına nasıl zayıflatıldığını ortaya koyup; vatandaş ol(a)mayanların dışarıda bırakılması bağlamında ele alınabilir. Bu anlamda Brubaker (2022)'in de ifade ettiği gibi; "Vatandaş olmayan, belli bir kategorinin dışında kalacak şekilde tanımlanmıştır" (s. 44). Bu bölümde vatandaş ol(a)mayan, 'siyasal alanın dışında bırakılmış, siyasal alana giremeyen ve söz söyleyemeyen kişi' olarak yeniden tanımlanmıştır. Bununla birlikte geçici koruma kapsamında bulunan diğer katılımcılar da oy kullanmama durumunun siyasi ve toplumsal entegrasyon boyutuna gönderme yapmıştır.

Yani ben sanırım bu hakkımı hiç kullanamayacağım. Günden güne umudum azalıyor ama oy kullanmak çok isterdim. Geleceğimizi ilgilendiren konularda söz sahibi olmayı, aktif olmayı, bu süreçte yer almayı isterdim tabi. Bir de oy kullansaydım sanırım buraya daha çok ait hissederdim çünkü oy kullanmak demek, ait hissetmek demek. Çünkü eğer oy kullanırsak burası bizim vatanımızmış gibi hissedeceğiz. (GK10, Erkek, 53, Marangoz, Şam)

GK10'un ifadesi, oy kullanma eyleminin toplumsal ve siyasal aidiyeti arttırdığını göstermektedir. Bu noktada Martikainen'in "politik entegrasyon" kavramını ele almak gerekir. Nitekim Martikainen'in (2010) politik entegrasyon kavramı, bireylerin sadece hukuki olarak değil, siyasal süreçlere aktif katılımlarıyla topluma entegre olduklarını vurgulamaktadır (ss. 271-272). Bu bağlamda, çalışmada yer alan katılımcıların deneyimleri, vatandaşlık statüsünün politik entegrasyonu doğrudan şekillendirdiğini göstermektedir.

Genel olarak ele alındığında vatandaş olan katılımcılar, oy kullanmayı yalnızca bir hak olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal aidiyetlerinin bir göstergesi olarak tanımlamış; Türkiye'de ilk kez gerçek demokrasi ile tanıştıklarını ifade etmiş bu sebeple oy kullanma durumunun ödevden ziyade, bahsedilmiş en kıymetli hak olduğunu dile getirmiştir. Buna karşın vatandaş ol(a)mayanlar ise kendi hayatlarını ve geleceklerini ilgilendiren konularda oy kullanamadıkları için söz sahibi olamadıklarını, bu sebeple sistemin dışında kalmış gibi hissettiklerini, ifade etmiştir. Bu anlamda vatandaş ol(a)mayan katılımcılar, politik entegrasyon

süreçlerine tam olarak dahil olamamaktadır. Bu doğrultuda, çalışma, politik entegrasyonun yalnızca hukuki statüyle değil, siyasal katılım olanaklarıyla da şekillendiğini göstermekte ve vatandaşlık hakkının göçmenler için yalnızca bir kimlik kazanımı değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal sürece aktif katılımlarını sağlayan bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Koyuncu (2018), Suriyeli sığınmacıların, Suriyelilere vatandaşlık verilmesi üzerine görüş ve algılarını incelediği çalışmasında, katılımcılara doğrudan oy kullanma durumunu sormamış olsa da, katılımcıların genel olarak Suriye’de oy kullanamadıklarını, oyların %90’ının iktidara gittiğini, seçme hakkının olmadığını ve Suriyelilerin Suriye’deki siyaset kurumuna karşı güvensizlik duyduklarını tespit etmiştir. Benzer şekilde, çalışmamızda da katılımcıların neredeyse tamamı, Suriye’de oy kullanamadıklarını, seçim denen bir olayın olmadığını ve göstermelik bir seçimle iktidarın kazandığını belirtmiş; Suriye’deki siyaset kurumuna olan güvensizliklerini dile getirmiştir. Bu bağlamda, Koyuncu’nun ele aldığı siyasi güvensizlik durumu, çalışmada da benzer bulgu olarak saptanmıştır.

Centürk (2020), Türk vatandaşı olmuş Suriyelilerin deneyimlerini araştırdığı çalışmasında; vatandaş olma deneyimin olumlu ve olumsuz yansımalarını dile getiren katılımcılar, vatandaşlığın en güzel yanının oy kullanmak olduğunu dile getirmiş; Suriye’de daha önce hiç oy kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Centürk’ün çalışmasında katılımcılar Türkiye’de ilk kez oy kullandığını ve bu durumun gerçek demokrasi ve özgürlük olduğunu vurgulayıp, oy kullanmanın bir insan hakkı olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada da aynı durumu katılımcılar benzer görüşlerle ifade etmiştir.

Siyasi katılım başlığı ile elde edilen bulgular literatür ile uyumludur. Farklı olarak; çalışma özelinde özgün bir durum tespit edilmiştir: Vatandaşlık literatüründe siyasal katılım (oy kullanmak) genellikle bir ödev olarak ele alınsa da (Kartal 2016; Asar, 2022; Brubaker, 2022), çalışmada bu durum ödevden ziyade temel bir insan hakkı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda geçici koruma kapsamında olan katılımcılar, daha önce hiç oy kullanma deneyimi yaşamadıkları için, oy kullanmayı bir vatandaşlık görevi olarak değil, elde ettikleri değerli bir hak olarak görmektedir. Bu bağlamda çalışmada siyasal katılım sadece bir sorumluluk değil, aynı zamanda demokratik sürece dahil olmayı, toplumda söz sahibi olmayı ve toplumsal-siyasal aidiyeti olumlu etkileyen değerli bir hak olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu durumun önemli sebebi ise Suriye’nin siyasal sisteminde katılımcıların gerçek demokrasiyi yaşamamış olmasıdır. Bu anlamda elde edilen bu bulgu, önem taşımaktadır.

2.5.4. Vatandaşlık Algısı

Vatandaşlık, bireylerin bir devlete olan hukuki bağlılıklarını ifade eden bir statü olmasının ötesinde; kimlik, aidiyet ve haklar bağlamında şekillenen çok boyutlu bir kavramdır (Korkut, 2015). Bireylerin vatandaşlığı nasıl algıladığı, yaşadıkları toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullara bağlı olarak farklılaşabilir. Vatandaşlık, bir yandan resmi bir statü olarak belirli hak ve sorumlulukları içerirken, diğer yandan bireylerin kendilerini topluma ne ölçüde ait hissettikleriyle de yakından ilişkilidir (Asar, 2022). Bununla birlikte bir ülkeye sonradan göç etmiş topluluklar açısından vatandaşlık, yalnızca hukuki bir kazanım değil, aynı zamanda toplumsal kabul, eşitlik ve güven duygusuyla da bağlantılıdır (Yıldız, 2017). Özellikle geçici koruma statüsüne sahip bireyler için vatandaşlık, yalnızca bir kimlik kartından ibaret olmayıp; eğitim, sağlık, çalışma hakkı ve siyasi katılım gibi alanlarda daha geniş imkanlara erişimi simgeleyebilir. Bu nedenle, bireylerin vatandaşlığı nasıl tanımladığı ve ona hangi anlamları yüklediği; onların toplum içindeki deneyimlerini, aidiyet hislerini ve geleceğe yönelik beklentilerini anlamak açısından önemli ipuçları sunar. Çalışmada katılımcıların vatandaşlık algısını daha derinlemesine öğrenmek amacıyla katılımcılara “Vatandaşlığı nasıl tanımlıyorsunuz, sizce vatandaşlık nedir?” sorusu yöneltilmiş ve vatandaşlığa sahip olma ya da ol(a)mama durumunun bu algı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda katılımcılar vatandaşlığı; hak ve ayrıcalıklara erişim ile bir yere ait hissetmek bağlamında tanımlamıştır;

Vatandaşlık insanın onurunu, ondan sonra haklarını kuran ve bu hakları güvence altına alan bir belgedir yani. Vatansız olan insanlar, haklarını koruyamıyor, onurunu koruyamıyor. Sürekli şiddete maruz kalabilirler. Ayrımcılığa maruz kalabilirler. Ona da kimse bir şey yapamıyor işte. Ama vatandaşlık demek, hakkını, onurunu koruyabilmek, kendini savunabilmek demek (V1,Erkek 25, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Vatandaşlık bence bir yere bağlı olmak demektir, öksüz olmamaktır. Bir de bence özgürlük demektir. Haklarının olması ve o hakları özgürce kullanabilmektir bence. Ayrıca korkuyu yok eden bir kalkandır da, vatandaşlık alınca bütün korkular gidecekmiş gibi. Haklarını koruma cesaretidir vatandaşlık bence (GK9, Kadın, 25, Öğrenci, Deyrizor)

Aktarımlardan anlaşılacağı üzere; Suriyeliler açısından vatandaşlık, yalnızca

hukuki bir statü değil; aynı zamanda korkuların son bulduğu, insan onurunun korunduğu ve özgür bir yaşamın mümkün hâle geldiği bir güvenlik ve aidiyet zemini olarak anlaşılmaktadır. Katılımcılar vatandaşlığı, hak ve özgürlükler tanımı ile birlikte ait hissetmek ile de ilişkilendirmiştir;

Bir ülke bence bir ağaç gibi, vatandaşlık da o ağaca sürekli bağlı olan bir dal gibi. Yani ben vatandaşlık aldıktan sonra Türkiye'ye sürekli bir bağ hissettim. Daha çok ait hissetmeye başladım. O yüzden bence vatandaşlık, kırılmayan ve sağlam olan bir dal ile bir ağaca bağlı olmak demek. Vatandaşlık vatan demek, ait olmak demek bence. (V8, Kadın, 30, Kimya Öğretmeni, Dera)

Vatandaşlık benim için ilk önce ait hissetmek demek. Yani bir topluma, bir ülkeye ait hissediyorsun çünkü seni o ülkeye bağlandıran bir vatandaşlığın var. O vatandaşlık ile yaşadığın ülke senin vatanın oluyor. Bu yüzden bence vatandaşlık insanı mutlu eden, yalnız hissettirmeyen bir şey .(GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

Şeklinde katılımcılar vatandaşlığı, ait hissetmek bağlamında da ele almıştır. Bu anlamda vatandaşlık sahibi olma durumunun, vatandaşlık algısı üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Bununla birlikte V8'in bir ülkeyi ağaca, vatandaşlığı da ağaca bağlı olan bir dal'a benzetmesi zihninde vatandaşlığı, bağlanabilecek güçlü bir yapı şeklinde kodladığını göstermektedir. Farklı olarak GK5, vatandaşlığı bir ülkeye ait hissetmek bağlamında tanımlamıştır. GK5'in, 'vatandaşlık ile yaşadığın ülke senin vatanın oluyor' vurgusu, geçici koruma kapsamında olan katılımcıların vatandaşlığı ait hissetme noktasında tanımladıklarını gösterse de, vatandaşlık almadıkları durumda ülkeye tam bir aidiyet geliştiremeyeceklerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda Türk vatandaşlığı olan katılımcılar hak temelli vatandaşlık tanımı yaparken; geçici koruma statüsü altında yaşayan katılımcılar vatandaşlığı daha çok ait hissetmek temelinde tanımlanmıştır. Son olarak bir katılımcı vatandaşlığı farklı bir bağlamda ele almıştır;

Bence vatandaşlık, istikrar demek. Hak sahibi olmak demek, rakam ya da sayı değil de insan olarak görülmek demek bence. Yani sen 15 bininci göçmen değilsin artık vatandaş olunca. Yani sen bir sayı değil, bir insan oluyorsun vatandaş olunca. O yüzden vatandaşlık bence; rakamdan insana geçiş ve bunun da herkes tarafından kabul edilmesi demek” (GK4,Erkek, 20, Öğrenci, Deyrizor)

GK4'ün 'sen bir sayı değil, bir insan oluyorsun' ifadesi, vatandaşlığın bireyin

toplumsal görünürlüğü ve insani değerini yeniden kazandığı bir statüye işaret ettiğini göstermektedir. Bu vurgu, vatandaşlıkla birlikte yalnızca yasal haklara değil, aynı zamanda tanınma ve kabul görme ihtiyacına da cevap verildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, vatandaşlığın bir sayıdan insana geçişi temsil etmesi, Suriyeli bireyler için yalnızca bir statü değişikliği değil; aynı zamanda insan yerine konulma hissinin ve toplumsal aidiyetin bir göstergesi olarak da okunabilir.

Genel olarak katılımcıların vatandaşlığa ilişkin tanımları ele alındığında hem liberal yurttaşlık kuramının ‘hak ve özgürlükler’ ekseninde yaptığı vatandaşlık tanımı (Yaman, 2022) , hem de komüniteryan yurttaşlık kuramı ile cumhuriyetçi yurttaşlık kuramının ‘üyelik, katılım ve aidiyet’ bağlamında yaptıkları tanımın (Kartal, 2016; Kasımoğlu, 2024). katılımcılar nezdinde de ele alındığı saptanmıştır. Hukuk düşünürü Linda Bosniak’a(2000) göre vatandaşlığı tarif edebileceğimiz dört boyut vardır: Yasal statü, haklar, siyasi etkinlik ile kimlik ve dayanışma. Bu anlamda Bosniak, vatandaşlığın yasal statüsü boyutu ile birlikte hak/özgürlükler ile ait olma anlamlarına vurgu yapmıştır (akt: Bretell, 2015, s. 177). Seçmez ve İlhan’da (2022) Bulgaristan’dan Türkiye’ye zorunlu olarak gelmiş Türklerin vatandaşlık algılarını ele aldıkları çalışmada vatandaşlığın ne olduğunu katılımcılara sormuş; bu bağlamda katılımcılardan biri (K16) vatandaşlığı genel olarak, ait hissetmek, yaşanan ülkede temel hak ve sorumluluklara erişebilmek şeklinde tanımlamıştır. Diğer katılımcılar da benzer olarak vatandaşlığı ‘hak ve özgürlükler ile ait hissetme’ noktasında tanımlamıştır. Bu anlamda çalışmadan elde edilen bulgular literatür ile uyumludur. Literatürden farklı olarak çalışma, vatandaş olma ve ol(a)mama deneyiminin de vatandaşlığa ilişkin algılarda belirleyici etkisinin olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

2.5.4.1. Vatandaş ve Vatandaş Ol(a)mayan Kısacasında Yabancı

Vatandaş ve yabancı kavramları, birbirleri ile ilişkili olan ve olma/olmama bağlamı üzerinden tanımlanan iki kavramdır. Bu iki kavramın literatürde tanımlanmasına bakıldığında ise; yabancı, bir ülkede yaşamasına rağmen o ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan yani o ülkenin vatandaşı olmayan kişi şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldız, 2017, ss. 39-40). Nitekim Uluslararası Göç Örgütü’nün göç terimleri sözlüğüne göre de yabancı, belirli bir devletin vatandaşı olmayan birey olarak ele alınmaktadır (akt: Çiçekli, 2009, s. 64). Brubaker (2022)’in de ifade ettiği üzere; “Vatandaş olmayan, belli bir kategorinin dışında kalacak şekilde tanımlanan bir yabancı statüsüdür” (s. 44). Bu bağlamda ‘vatansız, mülteci, sığınmacı, göçmen’ kategorilerinde yer alan kişiler ‘yabancı’ bağlamında sayılabilir. Buna karşın vatandaş ise bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olup; ‘içeride yer alan kişi’ olarak

tanımlanmaktadır (Başoğlu, 2021). Vatandaş, yabancı olmayandır; yabancı ise vatandaş olmayandır şeklinde bir yorum getirilebilir. Çalışmada da vatandaş ve yabancı tanımı, hiyerarşik tanımlamalardan ziyade bireylerin yaşadıkları ülkede haklara erişimini mümkün kılan vatandaşlığa sahip olma/olmama durumu üzerinden yapılmıştır. Bu bağlamda bu bölüm özelinde ele alınan yabancı, Bauman'ın (2013) ve Simmel (2009)'in analiz ettiği bağlamdaki yabancı değildir.

Yabancı ve vatandaş, olma/olmama tanımından çok daha fazlasıdır. Bu iki kavramı sosyo-kültürel unsurlar ve bireylerin göç deneyimleri de şekillendirmektedir. Bu kapsamda çalışmada katılımcıların vatandaş ve yabancı kavramlarına ilişkin algılarını öğrenmek amacıyla “Yabancı(vatandaş olmayan) ve vatandaş olan arasında bir ayrım görüyor musunuz? Sizce bir vatandaşı, bir yabancından ayıran en önemli ölçüt nedir?” sorusu sorulmuş; katılımcıların zihninde var olan vatandaş/yabancı ikilemi ortaya koymaya çalışılmıştır. Katılımcıların bu soruya verdiği cevap üç farklı boyutta analiz edilmiştir. İlk boyut haklara ilişkindir;

Bence haklar konusunda ayrım var. Özellikle de seyahat edebilme hakkı. Mesela benim arkadaşım okula gelip diplomasını alması gerekiyordu ama seyahat izni vermemişlerdi işte bekledi. Aldığı biletler vs. hepsi boşuna gitti. En sonunda izin alabildiğinde gelip diplomasını alabildi. Yani bu bence en önemli ayrım. Sonrasında mesela istediği evi kiralayamaz vatandaşlığı olmayan biri. Onun için de izin alması gerekir ve eğer onay çıkarsa evini taşıyabilir. Yani bu anlamda bir vatandaşı bir yabancından ayıran en önemli fark; haklarını kullanabilmesi ve daha özgür olması bence.”(V5, Kadın, 27, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Haklar bağlamında bence ayrımlar oluyor. Vatandaş sahip olduğu hakları kullanabilen kişi gibi. Belirsizliği yaşamayan kişi. Yarın ne yapacağı belli olan, bunu planlayabilen kişi bence. Ama yabancı sınırlandırılan, hakları olmayan, olan kısıtlı haklarına da erişemeyen ve yarın ne yapacağı belli olmayan kişi gibi geliyor zihnimde (GK4, Erkek, 22, Öğrenci, Deyrizor)

Katılımcılar haklar konusuna vurgu yapmıştır. V5, haklara erişim konusunda yabancının yaşadığı zorlukları ifade etmek için geçici koruma kapsamında bulunan arkadaşının hikayesini anlatmıştır. Bu durum, V5'in kendisini yabancı olarak görmediğini ve tanımlamadığını göstermektedir. Yani V5, bu soruya ikili bir ayrım yaparak kendini ve arkadaşını düşünerek cevap vermiş, Suriyeli olmalarına karşın; kendisini vatandaş, arkadaşını ise yabancı olarak kategorize etmiştir. Bu durum, Suriyelilerin statü farklılıkları bağlamında bir sosyo-kültürel tabakalaşma içerisinde

kendilerini tanımlayabileceklerine önemli bir örnektir. Benzer şekilde GK4'te haklar boyutunu ele almış; yabancının belirsizliği noktasına daha çok vurgu yapmıştır. Bu durum geçici koruma kapsamında olan diğer katılımcılarda da çok sık tekrar etmiştir. Geçici koruma kapsamında olan katılımcılar, yabancı tanımını düşünürken yaşadıkları sınırlandırma ve zorlukları ele almış; vatandaşın karşısında olan yabancıyı kendi deneyimleri doğrultusunda yorumlamışlardır. Bu durum genel olarak Suriyelilerin yabancı ve vatandaş bağlamında ikili bir ayrım şeklinde birbirlerini tanımladıklarını ortaya çıkararak önemli bir husus oluşturmuştur. Bununla birlikte bir diğer konu, özgürlük ile ilgilidir;

Yani geçici koruma statüsü altında olan insanlar çok fazla baskı altında hissediyor. Her yerden sınırlandırılıyorlar. Mesela bizim bölümden örnek vereyim artık Suriyeli öğrenci almıyoruz dediler. Geçici koruma statüsü seni gerçekten sınırlandırıyor, hareket edemiyorsun her yerde baskı altında hissediyorsun. Ama vatandaşlık bu baskıları yok ediyor bu sebeple özgür hissetmek ve hissedememek noktasında bir ayrım var bence (V12, Kadın, 27, Öğrenci, Rakka)

Bence vatandaş olan her şeyin özgürlüğünü yaşayan, korkmayan, izin almak zorunda olmayan kişidir. Mesela seyahat etme özgürlüğü, söz söyleme özgürlüğü ve birey olma özgürlüğünü yaşayan kişidir vatandaş bence. Ama yabancı bu özgürlüklerden mahrum kalan, kısıtlanan, yapacağı her şeyde izin almak zorunda olan ve hayatı hep sınırlarla, çizilmiş kişidir. Sürekli korku içinde yaşar yabancı olan. Polisleri, vs. görünce, bir şehre yolculuk yaparken vs. korkan kişidir yabancı, yani ben öyle hissediyorum (GK9, Kadın, 25, Öğrenci, Deyrizor)

V12 ve GK9'un dile getirdikleri vatandaş olanın daha özgür ve bir şeylere erişiminin görece daha kolay olması durumu, yabancı yani vatandaş olmayanın ise bazı alanlardan kısıtlanması, sistemin dışında kaldığı yönünde yorumlanabilir. Bu bağlamda Brubaker'de(2022) vatandaş ve yabancı ayrımını "içeriden olanlar ve dışarıda bırakılanlar"(s. 43) bağlamında yapmış; yabancıların "ne olduklarına değil, ne olmadıklarına dayanarak hariç tutulduklarına" (s.44) göre yorumlandıklarını belirtmiştir. Bu anlamda çalışmada da katılımcılar yabancıyı, sahip olamadığı ve erişemediği hususlar neticesinde tanımlanmıştır. Bir diğer katılımcı ise yabancı olarak görülmesinin ırkçı pratikler ile ona yansıdığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Örneğin, Kayseri'de olaylar yaşandığında, mahallede bulunanlar arabamın camlarını kırdılar. Komşularım da Suriyeliydi, ancak onların arabalarına zarar verilmedi çünkü plakaları Türk vatandaşlarının plakalarıyla aynıydı; onlar Türk

vatandaşlığı almıştı. Ancak bizim gibi geçici koruma statüsünde olanların plakalarında 'M' harfi bulunuyor, bu da 'misafir' anlamına geliyor. İnsanlar bu plakadan yabancı olduğumuzu anlıyor ve olası bir olay anında arabamızı nereye koyacağımızı bilemiyoruz. Oysa vatandaşlığımız olsaydı, araç plakalarımız standart Türk plakası olurdu ve kimse arabamızın bir Suriyeliye ait olduğunu fark etmezdi. İşte bu basit örnek bile vatandaş ile yabancı arasındaki farkı açıkça gösteriyor. (GK10, Erkek, 53, Marangoz, Şam)

GK10'un ifadeleri, geçici koruma statüsü altında bir yabancı olmanın, bazı olaylar karşısında daha kırılgan olma anlamı taşıdığını ve korkuya karşılık geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, GK10'un deneyimi vatandaş-yabancı ayrımının gündelik ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Elde edilen bulgular neticesinde; katılımcıların zihninde vatandaş ve yabancı arasında önemli bir ayrımın yer aldığını, bu ayrımı doğuran etkenin ise toplumsal yaşamda deneyimlenen durumlar olduğu saptanmıştır.

Elde edilen bulguları literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırmak mümkündür. Örneğin Hassen (2015) Avrupa ve Amerika'daki vatandaşlık uygulamaları üzerine yaptığı çalışmada, küreselleşme sürecinde büyük ölçekli göçün etkisiyle ulusal vatandaşlık anlayışının zayıfladığı belirtmiştir. Bu bağlamda, oturma iznine sahip yabancılar ile vatandaşlar arasındaki ayrımın giderek belirsizleştiğini vurgulamış; bu durumun temel nedenlerinden birinin, oturma izni alan yabancıların da vatandaşlarla benzer hak ve ayrıcalıklara sahip olmasını göstermiştir. Bu nedenle, birçok yabancıların vatandaşlık kazanmayı zorunlu bir ihtiyaç olarak görmediği çalışmada öne sürülmektedir. Aynı şekilde Korkut (2015)'da yabancı kişilerin, oturma izni ile vatandaşların sahip olduğu haklara erişebildiğini bu bağlamda yabancı ve vatandaş arasındaki kesin ayrımın muğlaklaştığını ifade etmiştir. Soysal (2022) da bazı ülkelerde yabancılara tanınan uzun süreli oturma hakkı ile birlikte yabancı ve vatandaş olanın haklara erişim bağlamında eşitlendiğini, vatandaş ve yabancı ayrımının muğlaklaştığını ifade etmiştir.

Genel olarak mevcut literatür, bazı ülkelerde yabancıların vatandaşlarla benzer haklara sahip olmasıyla ayrımın belirsizleştiğini öne sürerken, Şanlıurfa bağlamında elde edilen bulgular bunun aksine, yabancı ve vatandaş ayrımının net ve somut pratiklerle pekiştirildiğini göstermektedir. Bu anlamda elde edilen bulgular, Şanlıurfa özelinde geçici korunan Suriyelilerin önemli ölçüde 'yabancı' kategorisinde tanımlandığını, haklara erişimde zorluklar yaşadıklarını, hareket

özgürlüğüne sahip olmadıklarını ve kendilerini özgür hissetmediklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durumun önemli sebebi ise; geçici koruma kapsamında bulunmaları; uzun süreli oturma veya vatandaşlığa başvuru haklarının bulunmaması ile ülkedeki hakim sosyo-kültürel ortam sayılabılır. Bu anlamda araştırma örneğinde tanımlanan yabancı, literatürde uzun süreli oturma hakkı alan yabancından farklı olarak; geçici korunan ve ‘yabancılığının ne zaman biteceği belli olmayan yabancı’ şeklinde saptanmıştır. Ayrıca vatandaş olma ve ol(a)mama deneyiminin; yabancı ve vatandaş tanımı noktasında belirleyici etkisi de çalışmayı özgün kılan hususlar arasındadır. Bu bağlamda, çalışma her iki grupta yer alan bireylerin vatandaşlık ve yabancılık deneyimini nasıl yaşadığını ortaya koyarak literatüre yeni bir katkı sunma potansiyeli taşımaktadır.

2.5.4.2. İdeal Vatandaş(lık)

İdeal vatandaş, toplumların siyasi, tarihi, hukuki ve sosyolojik yapıları ile birlikte dönemsel ihtiyaçları bağlamında anlamı sürekli olarak değişen bir kavramdır (Öcal ve Kemerka, 2011). Genel olarak ele alındığında ideal vatandaş, iyi vatandaşın nasıl olması gerektiği üzerinde yapılan tanımlamadır. Bu çerçevede vatandaşlığın tarihsel dönüşüm süreçlerinde de daima bir 'ideal vatandaş' tanımı oluşmuş; bu tanım dönemden döneme değişiklik göstermiştir. Örneğin, Antik Yunan'daki Sparta'da ideal vatandaş, savaşçı olma özelliği ile ilişkilendirilirken (Dyneson, 1992), Platon ise ideal vatandaş yasaları düşünerek hareket eden ve toplumsal-siyasal sisteme saygı gösteren şeklinde tanımlamıştır (Heater, 2007). Modern vatandaşlık anlayışına geçişle birlikte, ideal vatandaş; toplumsal ve siyasi katılım, inisiyatif alma gibi hususlar ile ilişkilendirilmiştir (Dyneson, 1992). Bu bağlamda, ideal vatandaşın tanımı, mekansal ve dönemsel faktörlere bağlı olarak sürekli bir değişim göstermektedir.

Şanlıurfa'da yaşayan Suriyelilerin ideal vatandaş(lık) algısını anlamak, Türkiye'deki vatandaşlık politikalarının toplumsal yansımalarını görmek ve göçmenlerin vatandaşlıkla kurdukları ilişkiyi analiz etmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda hem Türk vatandaşlığına geçen hem de geçici koruma kapsamında yaşayan Suriyelilerin ideal vatandaş algısını incelemek, vatandaşlık sürecinin bireyler üzerindeki etkilerini, aidiyet duygusunun nasıl şekillendiğini ve vatandaşlık taleplerinin hangi unsurlara dayandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda katılımcılara; “İdeal vatandaş kimdir? İdeal vatandaş hangi özelliklere sahip olmalıdır?” soruları yöneltilmiş; katılımcılar, ideal vatandaş hem eylemsel hem de kuramsal düzeyde değerlendirmiştir;

Sadece kendi faydasını düşünmemesi lazım. Ülkeden aldığı vatandaşlık ile ülkeye de fayda sağlamalı. Ben bu ülkeden vatandaşlık aldım, ben bu ülkenin vatandaşım, kendi faydam dışında ülkenin faydasını da düşünmeliyim demesi lazım. Yani bir vatandaş olarak aktif olmalı, devlete katkı sunmalı ve ödevlerini yerine getirmesi lazım. (V4, Erkek, 28, Proje Sorumlusu, Humus)

Yani bence ideal bir vatandaş öncelikle uyum sağlamayı bilen kişidir. Yani sen uyum sağlamalısın ki vatandaş olasın. Ondan sonra bu ülkeye katkı sunması gerekir. Yani haklarını bilen, sorumluluklarını yerine getiren ve aktif olan kişi bence ideal vatandaşdır. Bir de ülkeyi sahiplenmesi gerekir, burası benim vatanım demeli ki ülkeye faydası dokunsun. (GK4, Erkek, 22, Öğrenci, Deyrizor)

GK4'ün 'ülkeyi sahiplenmesi gerekir, burası benim vatanım demesi gerekir' vurgusu, zihninde yer alan ideal vatandaşın, öncelikle ülkeye ait hissetmesi bağlamında ona bir misyon yüklediğini göstermektedir. Buna karşın Türk vatandaşı olan V4 ise daha çok aktif vatandaşlık temelinde ideal vatandaş tanımlamıştır. İdeal vatandaş tanımı, eylemsel okuryazarlık ile birlikte kuramsal okuryazar olmakla da ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda V3, diğer katılımcıların da üzerinde durduğu 'hak ve ödevleri bilme' konusunu dile getirmiştir.

İşte ben bu ülkedeyim, bu ülkenin vatandaşım ve bu ülkede bunlar bunlar kanuna aykırıdır, bunları yapmamam lazım, bunlar bunlar uygundur, yapabilirim. Bunları bilmesi lazım ideal bir vatandaşın. Yani çalışıyorsa iş kanununu bilecek, emekli olacaksa. Emeklilik nasıl bir şey? Kaç gün doldurması lazım? Hepsini bilmesi lazım. Sonuçta onun ilgi alanı olduğu için bunları bilmiyorsa bile danışmalı, araştırmalı bence. Bu yüzden ideal vatandaş bence sahip olduğu haklarını bilen ve bunu hayatına uygulayan kişidir (V3, Erkek, 24, Tercüman/Hemşir, Rakka)

V3 ideal vatandaşın; kuramsal açıdan okuryazar olmasına vurgu yapmıştır. İdeal vatandaş tanımı ile birlikte katılımcıların Türkiye'de uygulanan vatandaşlığa başvuru süreci noktasındaki algılarını ve zihinlerinde yer alan İdeal vatandaşlık politikasının nasıl olduğunu öğrenmek için; "Sizce ideal bir vatandaşlık politikası nasıl olmalıdır? Siz bir politika yapıcı olsaydınız vatandaşlığa başvuru sürecinde ne tür kriterler koyardınız?" sorusu sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcılar belli başlı kriterler koyacaklarını en önemli kriterin de dil bilmek olacağını ifade etmiştir;

Ben olsaydım, vatandaşlık için belirli kriterler koyardım. Bunların başında dil

geliyor çünkü bence en önemli şart bu. Örneğin, Türkiye'ye geldin ve vatandaş olmak istiyorsun. Diyelim ki daha önce altı yıl burada yaşadın, sonra vatandaşlık talep ediyorsun. Ama biri sana 'Merhaba' dediğinde cevap veremiyorsun, 'Nasılsın?' diye sorulduğunda sadece Arapça konuşabiliyorsun. Böyle bir durumda sana nasıl vatandaşlık verilebilir? (V10, Erkek, 38, Diş Hekimi, Rakka)

Bazen kendimi çok rahatsız hissediyorum. Bir keresinde resmi bir kurumda önümde bir Suriyeli vardı, ancak Türk vatandaşlığı almıştı. Görevli ondan T.C. kimlik numarasını okumasını istedi, ancak o kişi okuma konusunda zorlandı ve Türkçe'yi iyi konuşamıyordu. Görevli sinirlenince, ben devreye girdim ve yardımcı oldum çünkü Türkçeyi iyi biliyor ve anlıyorum. Böyle durumlar beni gerçekten üzüyor. Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşmama, milli sporcu olmama ve doktora yapıyor olmama rağmen neden hâlâ vatandaş olamadığımı sorguluyorum. Buna karşın, dili bilmeyen kişilerin bile vatandaş olabilmesi insanın zoruna gidiyor. Eğer ben bir vatandaşlık politikası belirleseydim, önceliği Türkçe bilen, bireylere verirdim. Ayrıca, bazı kişilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını aldıktan sonra Avrupa'ya göç ettiğini ve orada mültecilik statüsü kazanmak için Türk kimliğini denize attığını duyuyoruz. Oysa burada gerçekten nitelikli, donanımlı insanlar vatandaşlık beklerken, böyle durumlarla karşılaşmak beni çok üzüyor (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen, Şam)

Aktarımlarda da görüldüğü üzere vatandaşlık politikaları açısından en önemli kriter dil bilmektir. Katılımcılar, ideal vatandaşlık politikasını düşünürken Türkiye'nin mevcut vatandaşlık politikalarını değerlendirmiş ve bu politikaların eksik yönlerini giderecek öneriler sunarak kendi vatandaşlık politikalarını şekillendirmişlerdir. Bu bağlamda, vatandaşlığa başvuru süreci, katılımcıların ideal vatandaşlık algısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Genel olarak katılımcıların ideal vatandaş tanımları incelendiğinde, vatandaşlık statüsü, aidiyet duygusu ve eylemsel vatandaşlık ekseninde farklılaşan algılar geliştirdikleri görülmüştür. Özellikle geçici koruma kapsamında yaşayanlar ile Türk vatandaşlığına geçen katılımcılar arasında önemli bir ayrım ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda geçici koruma statüsündeki katılımcılar ideal vatandaşlığı tanımlarken aidiyet ve sahiplenme kavramlarına daha fazla vurgu yapmış; vatandaş olanlar ise aktif katılım, ödevler ve sorumluluklar çerçevesinde bir vatandaşlık anlayışı geliştirmiştir. Örneğin, GK4'ün “ülkeyi sahiplenmesi gerekir, burası benim vatanım demeli ki ülkeye faydası dokunsun” ifadesi, ideal vatandaşın ancak aidiyet duygusu geliştirdiğinde tam anlamıyla vatandaş olabileceğini göstermektedir. Bu vurgu,

geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlığı yalnızca yasal bir statü olarak değil, aidiyet kazandıran bir kimlik olarak gördüklerini düşündürmektedir. Buna karşın, vatandaş olan katılımcılar daha çok "vatandaş olarak aktif olmak, devlete katkı sunmak ve ödevlerini yerine getirmek" gibi unsurları öne çıkarmıştır. Bu durum, vatandaş olan katılımcıların kendilerini “ideal vatandaş” olarak gördüklerini göstermektedir.

Katılımcılar "ülkeye katkı sağlamak" kavramını farklı şekillerde yorumlamıştır. Genel olarak ideal vatandaşın ülkeye katkı sunması gerektiği belirtilmiş, ancak bu katkının biçimi konusunda görüş ayrılıkları olmuştur. Bu bağlamda bazı katılımcılar katkırıyı ekonomik (çalışmak, vergi vermek, üretmek vb.) olarak tanımlarken, bazı katılımcılar sosyal ve kültürel uyuma bağlamıştır. Ayrıca vatandaşlık algısında hak ve sorumluluk noktasında da önemli aktarımlar gözlemlenmiştir. Bu anlamda katılımcıların çoğu vatandaşlığı, devlete karşı sorumluluk temelli bir statü olarak görmüş; haklardan ziyade ödevleri ön plana çıkarmıştır. Bu eğilim, göç sürecinde Türk devletine duyulan minnet ve borç duygusuyla ilişkilidir. Katılımcılar, devletin kendilerine kapılarını açtığını belirterek, bu borcu vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirerek ödeyeceklerini ifade etmiştir. Bu yaklaşım, Komüniteryan ve Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramları'nın görev ve sorumluluk merkezli vatandaşlık anlayışlarıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda, vatandaşlık örneklem grubu açısından yalnızca bir hak değil, aynı zamanda devlete karşı sorumlulukları yerine getirme arzusuyla da talep edilen bir statüdür. Bununla birlikte geçici koruma statüsü altındaki bazı katılımcılar da vatandaşlıkla haklara erişimin mümkün olacağını düşünmekte ve bu haklara ulaşmanın ön koşulu olarak sorumlulukları öne çıkarmaktadır. Bu noktada, vatandaş olanlar ile ol(a)mayanlar arasında ideal vatandaş tanımı açısından farklılıklar vardır.

Katılımcılar, ideal vatandaş hak ve sorumluluklarını bilen ve vatana bağlı olan birey olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama, Seçmez ve İlhan (2022) tarafından yapılan çalışmayla benzerlik göstermektedir. Nitekim Seçmez ve İlhan'ın çalışmasında da ideal vatandaş; vatanına ve milletine bağlı, iyi eğitim almış, hak ve sorumluluklarının bilincinde, çalışkan ve yüksek kültürel seviyeye sahip birey olarak nitelendirilmiştir. Benzer şekilde, Çalışkan (2019)'ın İstanbul örneğinde yaptığı araştırmada da, göçmen katılımcılar çalışkanlık, güvenilirlik, itaatkârlık ve kentlilik üzerinden ideal vatandaş tanımı yapmıştır. Burada özellikle çalışkanlık kavramı, çalışmada da "ülkeye katkı sağlamak" şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, literatürle genel anlamda uyumludur. Ancak, literatürde ideal vatandaş(lık) kavramının ele alınış biçimi her zaman göç sosyolojisi bağlamında olmamıştır.

Örneğin, Osmanoğlu ve Naima (2013), Kızılay (2015) ve Şimşir ve Çetiner (2021), bu kavramı sosyal bilgiler dersinde öğrencilere öğretilen vatandaşlık değerleri çerçevesinde incelemiştir. Bu çalışmalar, ideal vatandaşın nasıl olması gerektiği konusunda öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine yer vermiştir. Buna karşın çalışma, ideal vatandaş(lık) kavramını pedagojik bir bağlamda değil, Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin vatandaşlık deneyimleri ve bu deneyimler üzerinden şekillenen algıları çerçevesinde ele almaktadır. Çalışma bu yönüyle de mevcut literatürden farklılaşmaktadır.

2.5.4.3. Yurttaşlık Talepleri

Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, başlangıçta "misafir" söylemi ile tanımlanmış ve kısa sürede ülkelerine dönecekleri düşüncesiyle yaşamışlardır (Çoban ve Gülerce, 2023). Ancak Suriye’deki savaşın uzaması, güvenli geri dönüş imkânının belirsizleşmesi ve Suriyelilerin Türkiye’de sosyo-ekonomik bir düzen kurması, kalıcı bir yaşam perspektifini beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2016). Zamanla eğitim, istihdam, konut edinme ve toplumsal uyum gibi faktörler Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı bir yaşam inşa etmelerine olanak sağlamış, bu da vatandaşlık talebini doğuran temel dinamiklerden biri olmuştur. Özellikle çocuklarının burada doğup büyümesi, eğitim sistemine entegre olması ve birçok Suriyelinin uzun yıllardır Türkiye’de çalışarak ekonomik bağımsızlık kazanmaları, Türk vatandaşlığı talebini güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, Suriyeliler için vatandaşlık yalnızca hukuki bir statü değişikliği değil, aynı zamanda güvence ve aidiyet hissi anlamlarına karşılık gelebilmektedir (Uzan, 2019). Geçici koruma statüsünün sunduğu hakların sınırlı olması, uzun vadeli bir belirsizlik yaratmakta ve vatandaşlık, daha kalıcı haklara sahip olma arzusu ile ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde, Suriyelilerin vatandaşlık taleplerinin altında yatan sebepleri derinlemesine irdelemek bağlamında katılımcılara “Sizce geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin ne tür yurttaşlık talepleri var? Yani geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler neden Türk vatandaşlığı istiyor?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar üç farklı boyut üzerinden vatandaşlık taleplerini değerlendirmiş; ilk olarak ‘güvenlik ve düzen’ üzerinde durmuşlardır;

Huzur içinde yaşamak için vatandaş olmak istiyorlar. Bazıları çok şey sanıyor, abartılı bir şeyler istediklerini sanıyor ama ciddiyle öyle bir şey yok. Yani insanlar sadece burada bir düzen kurmak için istiyorlar. Yani öyle çok abartılı bir şey istemiyorlar. Hayatlarında basit bir düzen olsun istiyorlar. Ondan sonra biraz daha özgürlük, biraz daha güven, ondan sonra biraz daha belirli bir gelecek. Bunun

için istiyorlar. (V3, Erkek, 24, Tercüman/Hemşir, Rakka)

Biz vatandaş olursak büyük bir dana kurban edeceğiz o kadar çok istiyoruz vatandaş olmayı yani. 13 senedir buradayız daha Suriye 10 yılda da kendine gelmez. Bizim ömrümüzden gidiyor. Avrupa'ya da gidemeyiz burada aynı dil, aynı kültür kendi evimiz gibi. Bu yüzden bir düzenimiz olsun, hayatımızdaki belirsizlik gitsin diye vatandaş olmak istiyoruz. En azından nerede yaşayacağımız kesinleşir artık (GK6, Kadın, 53, Ev Hanımı, Şam)

Şöyle başta geçici koruma statüsünün avantajları vardı ama zamanla bu avantajlar azaldı. Geçici koruma statüsü demek hayatın belirsiz olması demek. Biz korkuyoruz çünkü iki gün sonra sınır dışı edilebiliriz. Yarın ne olacağını hiç bilmiyoruz. Bence huzur, düzen ve istikrarlı bir hayat için vatandaşlık istiyor Suriyeliler genel olarak. Yani biz bu sebeplerden ötürü istiyoruz (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

Katılımcılar genel olarak, huzur, güvenlik, istikrar(düzen) ve aidiyet gibi sebepler bağlamında Suriyelilerin vatandaşlık talep ettiğini ifade etmiştir. GK8'in vurguladığı 'başta geçici koruma statüsünün avantajları vardı ama zamanla azaldı' vurgusu spesifik olarak vatandaşlık talebini doğuran önemli bir nedendir. Bu bağlamda geçici koruma statüsünün başlangıçta sunduğu avantajların zamanla azalması, belirsizlik hissinin artmasına sebep olmuş bu da vatandaşlık talebini güçlendiren temel etken olarak çalışmada saptanmıştır. Özellikle geçici koruma kapsamında olan katılımcılar, vatandaşlık istemelerinin abartılı veya ayrıcalıklı bir talep olarak görülmesini reddederek, yalnızca burada bir düzen kurmak, geleceklerini güvence altına almak ve belirsizlikten kurtulmak istediklerini vurgulamıştır. Bu anlamda GK8'in dile getirdiği geri gönderilme korkusu yerleşik bir düzen kurmalarının önünde önemli bir engel olarak saptanmış; geri gönderilme düşüncesinin kolektif bir korkuya sebep olduğu çalışmada ortaya çıkmıştır. Katılımcıların dile getirdiği bu hususlar; vatandaşlık talebinin yalnızca hukuki bir statü değişikliği değil, aynı zamanda güvenli bir yaşamın sağlayıcısı ve belirsizlik barındırmayan bir düzenin yansıması olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, katılımcılar geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlık taleplerinin sebepleri arasında; içinde yaşadıkları toplumda kalıcı bir yer edinme, belirsizliğin yok olması, hak ve sorumluluklarının belirginleşmesi ve hayatlarının öngörülebilir bir düzen içinde devam etmesi şeklinde yorumlamışlardır. Elde edilen ikinci husus ise; haklara erişim konusu ile ilgilidir;

Haklara erişmek için. Mesela diyelim ki ben vatandaşlığım olmazsa başka bir şehirde iş buldum, gidemiyorum oraya. Ya da ben öğrenci olarak okulumdan başka bir yere, kendi şehrimde gitmekte zorlanırım. Aslında mesela yol izin belgesi olmazsa çok şey yani rahat yaşayabilirdi. Bir de şey de var. Yani dediğim gibi mesela başka bir ülkeye gidemez. Gitse artık bu geçici koruma hakkını kaybedecek. Yani geçici koruma statüsü gidecek. Bunun için eğer giderse geri dönemez. Bu sınırların kalkması için vatandaş olmak istiyorlar aslında (V6, Erkek, 23, Öğrenci, Şam)

Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilere tanınan ‘geçici ve kısıtlı’ haklar yaşamlarını zorlaştırmakta; bu durum da vatandaşlık alma durumunun hayatı kolaylaştıracağı yönünde bir tanım doğurmaktadır. Bu anlamda diğer katılımcıların da ortak vurgusu ile; geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyelilerin haklara erişmek bağlamında vatandaş olmak istedikleri saptanmıştır. Vatandaşlık talepleri doğrultusunda saptanan bir diğer sebep, görece daha farklıdır;

Yani bence iki sebepten ötürü vatandaş olmak istiyorlar. Ya kalmak ya da gitmek için. İşte Türkiye’de kalmak isteyenler vatandaş olmak istiyor ki gelecekleri daha net olsun. Gitmek isteyenler de işte başka Avrupa ülkelerine Türk kimliği ile gitmek istedikleri için vatandaş olmak istiyorlar. Mesela vatandaş olmuş bazı Suriyeliler, Türk pasaportu ile başka ülkelere gidip, Türk pasaportunu yaktılar. Bence böyle yani. (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

Bazı katılımcılar, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlık taleplerinin tek bir motivasyona dayanmadığını bu bağlamda Suriyelilerin farklı nedenlerle vatandaşlık istediğini vurgulamaktadır. Bu anlamda GK5’in ifadeleri, vatandaşlığın yalnızca hukuki bir statü değil, aynı zamanda bireylerin yaşam stratejilerini şekillendiren bir araç olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte geçici koruma statüsünde olan Suriyeliler vatandaşlık kazanmayı talep edip, bu durum için yıllarca beklerken; elde edenlerin vatandaşlığı yakıp, başka ülkelere göç etmesi geçici koruma statüsü altında yaşayan katılımcılar açısından hoş karşılanmamış, sitem ve öfke yoğunluklu tepkilere sebep olmuştur.

Bimay (2020) Batman ve Kilis’te yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sosyo-kültürel uyum düzeylerini ele aldığı çalışmasında 293 katılımcı ile yüz yüze anket yapmış; katılımcılara vatandaşlık almak isteyip- istemediklerini sormuştur. Bu kapsamda katılımcıların önemli bir çoğunluğunun düzen kurmak ve haklara erişmek için Türk vatandaşlığını talep ettikleri saptanmıştır. Benzer şekilde Koyuncu’nun (2018) çalışmasında da geçici koruma statüsü altında yaşayan

Suriyelilerin haklara erişim noktasında vatandaşlık talep ettikleri ortaya çıkmıştır. Erdoğan (2021) “Suriyeliler Barometresi” başlıklı çalışmada, geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin vatandaşlık taleplerini niceliksel olarak ele almış; Suriyeli katılımcıların vatandaş olma istekliliğini yıllara göre yorumlamıştır. Bu anlamda 2017 yılında yaptığı çalışmada Suriyeli katılımcıların %70.2’sinin, 2019 yılında katılımcıların %80,3’ünün, 2021 yılında ise katılımcıların %51’inin Türk vatandaşlığı istediğini saptamıştır. Bu oran 2021 yılında görece düşük olsa da genel ortalamanın %68,65 olduğunu dile getirmiştir. Tanrıverdi ve Ulu (2020) Kayseri’deki Suriyelilerin vatan algısı, savaş öncesi ve sonrası yaşantılarına dair görüş ve düşüncelerini ele aldıkları çalışmada, katılımcıların tamamının Türk vatandaşı olmak istediğini saptamıştır. Türk vatandaşı olmak noktasında katılımcılar farklı sebepler öne sürmüş; bazı katılımcılar Türkiye’de gelecek kurmak noktasında, bazı katılımcılar da hayatlarına bir düzen ve istikrar gelmesi bağlamında Türk vatandaşı olmak istediğini dile getirmiştir. Güngör ve Açıkıyer (2023), geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin vatandaşlık talep etme nedenlerini; ev satın alma ve kiralama, sigortalı bir işte çalışma, seyahat özgürlüğüne sahip olma ve en önemlisi çocuklarının geleceğini güvence altına alma isteği olarak sıralamaktadır. Araştırmalarında bir katılımcı bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: “Evet, istiyorum. Çünkü şimdi yetim gibiyiz. Vatan yok, iş yok.” (s.189). Vatan ve işsizlikle ilişkilendirilen “yetim gibi hissetme” durumu, bizim çalışmamızda da sıkça karşılaşılan bir bulgu olmuştur. Bu bağlamda elde ettiğimiz bulgular mevcut literatür ile uyumludur.

2.5.5. Entegrasyon

Entegrasyon, en genel anlamıyla, göç eden bireylerin yerleştikleri toplumda kabul görme ve bu topluma uyum sağlama sürecidir (Kaya, 2024, s. 47). Bu süreç, yalnızca göçmenlerin yeni topluma uyum sağlamasını değil, aynı zamanda ev sahibi toplum ile göçmenler arasındaki karşılıklı etkileşimi de içerir. Nitekim Uluslararası Göç Örgütü (IOM), entegrasyonu, bireylerin ve toplulukların içinde bulundukları toplumun bir parçası haline gelme süreci olarak tanımlamakta ve bunun çift yönlü bir etkileşim içerdiğini vurgulamaktadır (IOM, 2004, s. 30). Benzer şekilde, Ager ve Strang (2008) entegrasyonu çok boyutlu bir süreç olarak ele almakta ve başarılı bir entegrasyon için istihdam, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel alanların yanı sıra, sosyal bağlar, sosyal köprüler, dil, kültürel bilgi ve vatandaşlık gibi unsurların da kritik rol oynadığını belirtmektedir. Bu anlamda entegrasyon ile vatandaşlık kavramları arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Nitekim mevcut literatürde, vatandaşlık çoğunlukla entegrasyon sürecinin önemli bir unsuru olarak

değerlendirilmekte ve başarılı bir entegrasyon için kritik bir adım olarak görülmektedir (Gülerce, 2024; Şimşek, 2018; Kaya, 2022). Nitekim Castles vd. (2022), de vatandaşlığın yalnızca hukuki bir statü değil, sağlıklı bir entegrasyon sürecinin kilit bir unsuru olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Komüniteryan Yurttaşlık Kuramı ile Cumhuriyetçi Yurttaşlık Kuramı bağlamında da entegrasyon okuması yapılabilir. Bu kapsamda entegrasyon, komüniteryan ve cumhuriyetçi yurttaşlık kavramları, bireyin toplumla kurduğu ilişkiler ve aidiyet duygusu açısından önemli kesişim noktalarına sahiptir. Entegrasyon, göçmenlerin bir topluma dahil olma sürecini ifade ederken, komüniteryan yurttaşlık da benzer şekilde bireyin topluma aidiyetini ve sorumluluklarını vurgulayan bir yurttaşlık anlayışını öne çıkarır. Komüniteryan perspektife göre yurttaşlık, yalnızca yasal bir statü değil, aynı zamanda ortak değerler, kültürel kimlik ve toplumsal katılım ile şekillenen bir olgudur. Bu bağlamda komüniteryan yurttaşlık teorisi, vatandaşlığın entegrasyona sunduğu katkı bağlamında değerlendirilebilir. Benzer şekilde cumhuriyetçi kuram da vatandaş olanın üyeliğini ve katılımını ele almakta; entegrasyona vurgu yapmaktadır.

Çalışma, entegrasyon kavramını tek bir boyutta ele almak yerine, Ager ve Strang'ın (2008) vurguladığı gibi, çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda çalışmada, vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun entegrasyon sürecine olan etkilerini derinlemesine anlamak için entegrasyon sürecinin unsurları olan; toplumsal ilişkiler, istihdama katılım, toplumsal katılım, aidiyet ve kimlik unsurları alt başlıklar olarak derinlemesine analiz edilmiştir.

2.5.5.1. Toplumsal İlişkiler Boyutu

Entegrasyon sürecinde toplumsal ilişkiler, göçmenlerin yeni toplumlarına uyum sağlamasında kilit bir rol oynamaktadır. Göç eden bireylerin ev sahibi toplumla kurduğu sosyal bağlar, hem günlük yaşamlarını kolaylaştırıp; hem de aidiyet hissini pekiştirmektedir. Bu bağlamda Ager ve Strang (2008), başarılı bir entegrasyonun temel unsurlarından biri olarak sosyal ilişkileri vurgulamış; bireylerin yerel topluluklarla kurdukları sosyal bağların, entegrasyon sürecini hızlandırdığını belirtmiştir. Bu doğrultuda, sadece göçmenlerin ev sahibi toplumla kurduğu ilişkiler değil, aynı zamanda kendi toplulukları içindeki dayanışma ağları da önemlidir. Toplumsal ilişkilerin Goffmancı bir okuması yapıldığında karma temasların (2014) başladığı ilk alan olduğunu söylemek gerekir. Bu anlamda çalışmada vatandaşlığın toplumsal ilişkiler noktasında ne tür etkilerinin olduğu sorunsallaştırılmış; vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumu özelinde katılımcıların deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların hem yerel halk ile olan toplumsal

ilişkilerinde hem de kendi toplulukları yani Suriyeliler ile olan toplumsal ilişkilerinde vatandaşlığın ne tür etkilerinin olduğunu anlamak için ilk olarak; “Vatandaşlık kazanma ve kazan(a)mama durumunun yerel halk ile olan toplumsal ilişkilerinize bir etkisi var mı? Varsa ne tür etkileri var? Sorusu sorulmuştur. Bu soru karşısında katılımcıların neredeyse tamamı vatandaşlık almanın toplumsal ilişkiler noktasında önemli bir etkisinin olmadığını, toplumsal ilişkilerin kilit unsurunun dil bilmek olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Dil olmadığı sürece değişiklik olmaz. Mesela annem hiç Türkçe bilmiyor. Ama vatandaşlığı var. Bu yüzden de komşularla iletişim kuramıyor. Komşular, geliyor, annemle konuşmaya çalışıyor ama annem onları anlamıyor. İşte bu tür zorluklar var. Yani dil olmadığı sürece vatandaşlık almanın toplumsal ilişkilere bir etkisi olmaz, bir kimlik belgesi gibi çünkü. İnsanlara göstermiyorsun ki . Yani benim ilişkilerimde bir değişiklik olmadı (V1,25, Erkek, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Benim şu anda da Türklerle iletişimim çok iyi. Çok fazla Türk arkadaşım var ve beni çok seviyorlar. Çünkü Türkçe çok iyi biliyorum ve onlarla iletişim kurabiliyorum. Yani vatandaşlık alsam da aynı şekilde devam edecek. Vatandaşlık almanın çok bir etkisi yok bence, yani vatandaş olup da dil bilmediği için hiç iletişim kurmayan da var (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

V1’ve GK8’in ifadeleri vatandaşlık kazanımının toplumsal ilişkilere bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Diğer katılımcılar da benzer şekilde vatandaşlığı yalnızca resmi bir kimlik olarak görmüş, günlük yaşamda ve toplumsal ilişkilerde belirleyici unsurun dil bilme becerisi olduğunu belirtmiştir. Ancak, vatandaşlığın toplumsal ilişkilere etkisi konusunda farklı görüşler de ortaya çıkmıştır. Örneğin, GK11 bu konuda farklı bir bakış açısı sunarak vatandaşlık ile toplumsal ilişkiler arasındaki bağlantıya dair farklı bir yorum getirmiştir;

Yani ben vatandaş olursam Türklerle olan toplumsal ilişkilerim daha çok gelişecek. Çünkü artık bu ülkenin vatandaşıyım diyeceğim ve ilk olarak Türkçe öğreneceğim. Şimdi kalıp-kalmayacağımız belli olmadığı için öğrenmiyorum, ihtiyaç duymuyorum ama işte vatandaş olsam mecbur öğreneceğim. Öğrenirsem de toplumsal ilişkilerim daha çok gelişecek (GK11, Kadın, 45, Ev Hanımı, Dera)

GK11’in bu ifadesi, vatandaşlığın entegrasyon sürecinde nasıl bir motivasyon kaynağı olarak görülebileceğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı da vatandaşlık almanın dil öğrenmek üzerinde önemli bir etkisinin

olacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda katılımcıların dile getirdiği bu bakış açısı, entegrasyonu doğrudan vatandaşlık statüsü ile ilişkilendiren bir yaklaşımı doğurmaktadır. Ancak burada dikkat çeken nokta, toplumsal ilişkilerin gelişmesi için öncelikli unsurun aslında vatandaşlık değil, dil becerisi olmasıdır. Bu bağlamda, vatandaşlık toplumsal ilişkiler özelinde tek başına entegrasyonu sağlamaz; asıl belirleyici olan, bireyin topluma katılımını mümkün kılan diğer araçlara sahip olmasıdır.

Katılımcıların gündelik yaşamlarında toplumsal ilişkileri bu şekilde ele alınırken, vatandaşlığın kurumsal ilişkiler üzerindeki etkisi de merak edilmiştir. Bu kapsamda katılımcılara, "Vatandaş olma veya ol(a)mama durumunuz kurumsal ilişkilerinizi nasıl etkiliyor?" sorusu yöneltilmiş; katılımcılar özellikle banka işlemleri bağlamında dil bilmenin önemine işaret etmiştir;

Diyelim ki Türk vatandaşlığınız var ve tek kelime Türkçe konuşamıyorsunuz o zaman banka çalışanlarının yüz ifadeleri ve tepkileri çok farklı oluyor. Tavırlar biraz daha negatif yönde. Yani sonunda sen Türksün ama hiç bir kelime bilmiyorsun. Temel şeyler para yatırma, para çıkarma. Bunları yaparken bile zorlandığını gördüklerinde tavırları negatif oluyor. Ama ben şahsen çok kolay bir şekilde halledebiliyorum. (V7, Erkek, 40, Proje Koordinatörü, Humus)

Yani bence dil bilmek çok önemli. Ben mesela az-çok anlatabiliyorum kendimi, derdimi. Mesela geçen bir bankaya gittik X bankası diyelim. İşte Milli Eğitim bize o bankaya gidin, hesap açın dedi. Orada memur dedi; yazmayı biliyor musunuz evet dedim. İşte "lütfen bu sözleşmenin örneğini yaz vs." dedi. Ben yazdım, arkadaşlarım yazamadı ve arkadaşlarımın vatandaşlığı var. Adamın da işi var, beklemek zorunda değil yani. Öyle olunca onlara "Bir tercüman getirin" dedi. İşte bu noktada dil bilmeyince tavırları değişebiliyor. Bir de "Türkçe bile konuşamıyor, nasıl Türk vatandaşlığı almış" şeklinde düşünüp tepki verebiliyorlar (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen, Şam)

Hem Türk vatandaşı olan hem de geçici koruma kapsamında bulunan katılımcılar, kurumsal süreçlerde dil bilmenin belirleyici bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Yerel halkın, vatandaşlık alıp dil bilmeyen kişilere tepki göstermesi, onların Suriyelilerin vatandaşlık kazanımına dair algısını anlamak açısından önemli bir göstergedir. Bu durum, entegrasyon sürecinde, toplumsal kabul ve etkileşimin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcıların vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleri bağlamında yerel halk ile olan sosyal ilişkileri ele alındıktan sonra, Suriyelilerin kendi aralarındaki toplumsal ilişkilerde nasıl bir değişim yaşadığı üzerine de durulmuştur. Bu bağlamda Türk vatandaşı olan Suriyeli katılımcılara, vatandaşlık kazandıktan sonra Suriyeli arkadaşlarıyla ilişkilerinde bir değişiklik olup olmadığı sorulurken, geçici koruma kapsamında olan katılımcılara ise vatandaş ol(a)mama durumlarının Suriyelilerle olan ilişkilerine nasıl yansıdığı sorulmuştur. Türk vatandaşı olan bazı katılımcılar, vatandaşlık kazanmalarının Suriyeli arkadaşlarıyla aralarında espri konusu olduğunu ve zaman zaman bu durum üzerinden şakalaştıklarını ifade etmiştir.

Türk taraftan değil de Suriyeli taraftan bir dışlanma yaşadım. Ya şaka ile karışık şey diyorlar; “Sen artık Türk vatandaşısın, sen artık bizimle oturmazsın, bize bakmazsın” diyorlar. Şaka şeklinde diyorlar ama her şakanın altında da bir gerçek var. (V3, Erkek, 24, Hemşir/Tercüman, Rakka)

V3’ün ifadeleri, yüzeyde mizahi bir dille ifade edilse de, yapılan bu şakaların Suriyeliler arasında vatandaşlık statüsüne dayalı bir ayrım oluşturduğuna işaret etmektedir. Vatandaşlık kazanan bireylerin kendi toplulukları içinde farklı bir konuma yerleştirildiğini gösteren bu bulgu, entegrasyon sürecinin yalnızca ev sahibi toplumla değil, göçmen toplulukların kendi iç dinamikleriyle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte geçici koruma kapsamındaki katılımcılar ise vatandaşlığa sahip ol(a)mama durumunun Suriyeliler ile olan toplumsal ilişkilere yeni bir boyut getirdiğini ifade etmiştir;

Yani Suriyeliler ile olan toplumsal ilişkiler bile değişmeye başladı vatandaşlık ile birlikte. Başından geçen bir olayı anlatayım. Geçen bir kız istemeye gittik. Bize sorulan ilk soru; Türk vatandaşlığınız var mı sorusu oldu. Özellikle Türk vatandaşlığı olan kızlar geçici koruma statüsü altında olan biri ile evlenmek istemiyor, vatandaşlığı olmayan kızlar da vatandaşlığı olan birileri ile evlenmek istiyor ki hayatı düzene girsin, sınır dışı edilme korkusu olmasın. Yani düşünün iki kategori ortaya çıktı. Vatandaşlığı olan ve olmayan. Vatandaşlığı olmayana aileler kızlarını vermek istemiyor, hayatları güvence altında olmayacak diye. Bu kadar etkiledi vatandaşlık her şeyi. Mesela ben de şimdi artık Türk vatandaşı olan bir kız istiyorum hayatımda. Olur da bir sınır dışı edilme durumu vs. olsa bari beni kurtarsın. Düşünün bu yere geldik artık.(GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

GK8’in ifadeleri, vatandaşlığın sadece yasal bir statü değil, aynı zamanda sosyal ilişkileri ve bireylerin gelecek planlarını doğrudan etkileyen bir faktör

olduğunu göstermektedir. Özellikle evlilik konusunda vatandaşlık, bireylerin hayatlarını güvence altına almanın bir yolu haline gelmiş durumdadır. GK8'in deneyimi, Suriyeli topluluğun içinde bile vatandaşlığı olanlar ve olmayanlar arasında bir ayrım oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte vatandaşlığı olan bireyler, daha güvende oldukları ve sınır dışı edilme korkusu taşımadıkları için evlilikte daha çok tercih edilmektedir. Buna karşılık, vatandaşlığı olmayanlar gelecek kaygısı nedeniyle dışlanabilmektedir. Bu durum, entegrasyon sürecinde sadece ev sahibi toplumla değil, göçmenler arasında da yeni sosyal ayrımların ortaya çıktığını göstermektedir. GK8'in 'vatandaşlığı olan biriyle evlenmek istiyorum, en azından olası bir sınır dışı edilme durumunda beni kurtarır' ifadesi, vatandaşlığın nasıl bir güvence aracı olarak görüldüğünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu anlamda kız isteme gibi kültürel bir pratik bile vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama nezdinde önemli değişimler yaşamıştır.

Bu bölümde genel olarak vatandaşlığın toplumsal ilişkilere etkisi ele alınırken, vatandaş olma ya da ol(a)mama durumunun sosyal ilişkiler üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu anlamda toplumsal ilişkilerin kilit faktörü dil bilmektir. Bununla birlikte yerel halk vatandaşlık kazanan ancak Türkçe bilmeyen bireylere karşı olumsuz bir tutum sergileyebilmektedir. Son olarak, vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumu, Suriyelilerin kendi topluluklarıyla olan ilişkilerini de etkilemektedir. Bu anlamda Suriyeli topluluk içinde vatandaşlık temelinde yeni sosyal ayrımlar oluşmuştur.

Elde edilen bulgular neticesinde toplumsal ilişkilerde vatandaşlığın görece bir etkisinin olduğunu, kritik olan hususun dil bilmek olduğu saptanmıştır. Bu durum Caroline B. Brettell'in (2015) Amerika'da yaşayan iki farklı göçmen grup olan Vietnam ve Hintliler özelinde yaptığı çalışmada elde ettiği bulguyu destekler niteliktedir. Çünkü Brettell'in de 'sosyal vatandaşlık' kavramsallaştırması ile işaret ettiği toplumsal katılımın ilk koşulu dil bilmek şeklinde saptanmıştır. Bu durumda Brettell, toplumsal alana katılımın önemli bir koşulunun dil bilmek olduğunu; kimlik olarak alınan vatandaşlığın 'sosyal vatandaşlığa' dönüşmeden toplumsal ilişkilere bir etkisinin olmayacağını vurgulamıştır.

Koyuncu (2018), vatandaşlığı farklı bağlamlarda ele aldığı çalışmasında, vatandaşlığın yalnızca yasal bir statü olmaktan öte, toplumsal pratikler ve günlük yaşam deneyimleriyle şekillenen bir olgu olduğunu vurgulamış; resmi olarak kazanılan vatandaşlığın yerel toplum nezdinde tam anlamıyla kabul edilmek anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Nitekim Brubaker de (2022), vatandaşlığın

soyut ve resmî bir yapı olarak şekillendiğini belirtmektedir. Ona göre, vatandaşlık doğrudan etnokültürel kimlik, günlük hayatta gözlemlenebilen belirgin göstergeler veya tanımlayıcı unsurlarla birebir bağlantılı değildir. Bu sebeple doğrudan toplumsal-gündelik işlerde belirleyici bir etkiye sebep olmamaktadır. Phillimore de (2012) Birleşik Krallık'ta gerçekleştirdiği çalışmada, mültecilerin entegrasyon sürecinde dil öğrenmenin en belirleyici faktörlerden biri olduğu ortaya konmuştur. Araştırmaya göre, ev sahibi ülkenin diline hakim olmayan mülteciler, iş bulma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda zorluk yaşamakta ve çoğu zaman sosyal izolasyonla karşı karşıya kalmaktadır. Bu anlamda elde edilen bulgular literatür ile uyumludur.

Mevcut literatürde bazı çalışmalar vatandaşlığı entegrasyon sürecine doğrudan katkı sunan bir statü olarak değerlendirmektedir. Çalışma bu noktada farklılaşmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın vatandaşlığı entegrasyon süreci için kaçınılmaz gören çalışmalardan farklılaşmasının sebebi; ilk olarak doğrudan toplumsal ilişkiler boyutunu derinlemesine ele almasıdır. Bir diğer sebep ise; çalışmanın Şanlıurfa özelinde Suriyelilerin deneyimine dayanıyor olmasıdır. Bu bağlamda Türkiye'de uygulanan istisnai vatandaşlık sürecinde katılımcılar ülkeye fayda sağlamaları sebebi ile vatandaşlık almış; bazı katılımcılar da yatırım yaparak vatandaş olmuşlardır. Bu anlamda kriterleri yerine getirmeden, özellikle dil bilmeden geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin vatandaşlık alması, kültürel/sosyal vatandaş olmadan siyasi vatandaş olmalarına sebebiyet vermiş bu da toplumsal ilişkilerde bir karşılık bulamamıştır.

2.5.5.2. İstihdama Katılım

Göçmen toplulukların bir ülkeye entegrasyonunda istihdama katılım önemli bir boyut oluşturmaktadır. Nitekim Berry (1997), yapısal entegrasyon kavramı çerçevesinde istihdama katılımın bu sürecin temel unsurlarından biri olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Ager ve Strang (2008) de istihdamın sadece ekonomik bağımsızlık sağlamadığını, aynı zamanda bireylerin sosyal bağlar kurmasına ve aidiyet hissini güçlendirmesine katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, ekonomik entegrasyonun en temel göstergelerinden biri istihdam olarak görülmektedir (Cheung ve Phillimore, 2013). Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, Türk vatandaşlığına sahip bireylerin iş gücü piyasasına daha kolay erişebildiği, geçici koruma statüsündeki bireylerin ise çalışma izni ile sınırlı iş alanlarında istihdam edilebildiği görülmektedir. Bu bağlamda Geçici Koruma Yönetmeliği'nin (2014) 29. maddesine göre, geçici koruma kimlik belgesine sahip bireyler belirlenen sektör ve

bölgelerde çalışma izni almak için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na başvurabilmektedir.

Bu çerçevede, vatandaşlık statüsünün istihdama katılım üzerindeki etkisini anlamak amacıyla katılımcılara "Vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun ekonomik hayatınıza etkileri nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soru ile, vatandaşlığı olan katılımcıların istihdama ne ölçüde katılabildiği, bu durumun entegrasyon süreçlerine nasıl yansıdığı ve iş gücü piyasasına dahil olmanın entegrasyon süreçlerine sunduğu katkı incelemek istenmiştir. Öte yandan, vatandaşlığı ol(a)mayan katılımcılara ise bu statü eksikliğinin istihdama erişimlerini nasıl etkilediği, karşılaştıkları zorluklar ve bu durumun ekonomik entegrasyon süreçlerine nasıl yansıdığı sorulmuştur. Böylece, vatandaşlık statüsünün bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanma süreçlerinde nasıl bir rol oynadığı ve entegrasyon süreçlerine ne ölçüde katkı sağladığı daha derinlemesine analiz edilmiştir. Katılımcılar ilk olarak özel sektörde iş bulma konusuna değinmiştir.

Örneğin, artık vatandaş olduğum için burada çalışabiliyorum. Ancak benimle birlikte mezun olan arkadaşlarım vatandaşlıkları olmadığı için burada çalışma fırsatı bulamadılar. Çünkü artık bir STK'da çalışmak için Türk vatandaşlığı şartı getirildi. Ben vatandaş olduğum için çalışıyorum. Güzel bir maaşım ve sigortam var. (V4, Erkek, 28, Proje Sorumlusu, Humus)

Mesela yabancı derneklerin koyduğu ilk şart: Vatandaşlık. Bakıyorlar başvuran kişinin vatandaşlığı yoksa direk reddediyorlar iş başvurusunu, başka birini alıyorlar. Sigorta çıkarmak için çalışma izni gerekir, çalışma izninin de şartları var. Mesela ben şimdi UNİCEF ile çalışıyorum, düşün MEB'ten yazı vs. gitti yine de dört ay bekledik. Bu nedenle özel sektörler artık uğraşmak istemiyor, vatandaşlığı olmayanı direk eliyorlar. (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen, Şam)

Aktarımlarda görüldüğü gibi katılımcılar, özel sektörde ve özellikle sivil toplum alanında iş bulmak ve çalışabilmek için vatandaşlığın önemli bir kriter haline geldiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda V5'in ifadeleri, vatandaşlığın istihdama katılım noktasındaki kolaylaştırıcı etkisini göstermektedir. Buna karşın GK3'ün ifadeleri, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sivil toplum kuruluşlarında iş bulma konusunda ciddi zorluklar yaşadığını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte G10 işe alım süreçlerinde vatandaşlığı olanların önceliklendirilmesini kendi deneyimi üzerinden şöyle ifade etmiştir;

Belediyeden bize çok güzel bir iş teklifi geldi. İşte çalışma koşulları çok iyi, ücreti çok iyi. Biz de çok heyecanlandık ve kabul ettik. Ama sonra vatandaşlığımızın olmadığını öğrendiler ve teklifi geri çevirdiler. Sizi alamıyoruz bu işe, vatandaşlık şartı var dediler. Yani kendilerince haklılar, bir işte çalışmak için sigorta yatırımları gerekiyor vatandaşlık da olmayınca iş izni vs. almalılar. Onlar için bir sürü iş demek bu, öyle olunca bizden hemen vazgeçtiler yerimize vatandaşlığı olanları aldılar. Böyle olunca biz o iş sisteminin dışında kaldık. (GK10, Erkek, 53, Marangoz, Şam)

GK10'un ifadeleri, vatandaşlığa sahip olma durumunun, iş bulma ve bir işte çalışabilme süreçlerini kolaylaştırdığını göstermektedir. Özel sektör ile birlikte kamu sektöründe de vatandaşlığa sahip olma durumunun ayrıcalıklı bir konum yarattığını GK5 şu şekilde ifade etmiştir;

Yani vatandaşlık olmayınca iş bulmak da çok zor oluyor. Ben şimdi öğrenciyim ve okulu bitirdiğimde çalışmam gerekiyor ama devlet dairelerinde çalışmamam. İşte KPSS sınavı var ya ona girip atanmak benim için bir hayal. Sadece özel sektörde iş bulabilirim orda da çoğu yer vatandaşlık olmayınca kabul etmiyor. Bu yüzden kısıtlanmış gibi hissediyorsun, çoğu kapı kapalı oluyor senin için. Bu aidiyetimizi de olumsuz olarak etkiliyor tabi (GK5, Kadın,20, Öğrenci, Deyrizor)

GK6'nın ifadeleri, Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin kamu kurumlarında da istihdam edilemediklerini, bu anlamda iş bulma alanlarının oldukça kısıtlı olduğunu göstermektedir. İstihdama erişimde yaşanan bu sınırlamalar, bireylerin topluma aidiyet duygusunu olumsuz etkilemektedir. Vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumu göçmen girişimciliği bağlamında da etkilidir. Bir katılımcı bu duruma dair deneyimini şöyle aktarmıştır;

Yani iş anlamında vatandaşlık çok önemli. Mesela ticaret yapmak, bir iş yeri açmak istiyorsun diyelim ve farklı hayallerin var. Vatandaşlığın olmazsa bu hayalini gerçekleştirmen çok zor. Çünkü geçici koruma statüsü altında bir işyeri açmak zor. Her yerden sınırlandırılıyorsun. Ama vatandaşlığın olunca bir iş yeri açabilme, mülk edinme ve bunları kendi üzerine yaptırma hakkın var. Ama vatandaşlık olmayınca diyelim yatırım yapacaksın ama bankada hesap açamazsın veya o mal varlığını üstüne alamazsın. Zor yani. Bu bakımdan kendimi şanslı hissediyorum. Şimdi istediğim gibi ticaret yapıyorum, ürün almak için başka şehirlere gidiyorum. Daha iyi yani (V11, Erkek, 49, Esnaf, Lazkiye)

V11'in bu ifadesi, Türk vatandaşlığının iş kurma ve ticaret yapma açısından

büyük bir avantaj sağladığını, özellikle mülk edinme ve banka hesapları açma gibi fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Buna karşın geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin bu haklardan mahrum kalması, girişimcilik ve ekonomik bağımsızlık açısından ciddi kısıtlamalar yaratmaktadır. Bu anlamda vatandaşlık, göçmen girişimciliği noktasında da kilit bir unsurdur. Bununla birlikte bazı katılımcılar, geçici koruma kapsamında olan Suriyelilere getirilen seyahat kısıtlamalarının da istihdama katılımı olumsuz etkilediğini dile getirmiştir;

Ben çok önemli iş fırsatlarını vatandaşlığım yok diye kaçırdım. Çünkü hepsi farklı şehirlerdeydi, mesela İstanbul'dan bana çok güzel bir iş teklifi geldi, şu an kazandığım paranın daha fazlasını kazanacaktım. Ama bir yol izni vs. almak gerekiyor izin verilmiyor ikinci de İstanbul geçici koruma altında olan Suriyelilere kapalı. Arkadaşım gitti mesela ve o işte çalışıyor şu an. Çok memnunmuş işte vatandaşlığı olduğu için özgürce gidebildi, ama benim için çok zor. (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

GK8'in bu ifadesi, vatandaşlığa sahip ol(a)mama durumunun seyahat bağlamında sınırlamalar getirdiğini; bu sınırlamaların da farklı yerlerde olan iş fırsatlarına erişimi imkansız kıldığını göstermektedir. Son olarak ev hanımı olan G11 istihdama katılım noktasında farklı bir yorum getirmiştir;

Yani şöyle ben ev hanımı olduğum için vatandaşlık alsam da almasam da istihdam konusunda bir değişiklik olmaz. Çünkü zamanımın çoğu evde geçiyor yani vatandaşlık alsam da istihdam konusunda bir değişim olmaz. Ama Türkiye'de iş fırsatları bence iyi (GK11, Kadın, 45, Ev Hanımı, Dera)

GK11'in bu vurgusu, mesleki ve demografik özelliklerin de istihdama katılım noktasında belirleyici etkisinin olduğunu göstermektedir.

Genel olarak bulgular değerlendirildiğinde, vatandaşlık sahibi olmanın istihdama katılım üzerinde önemli bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Türk vatandaşlığına sahip katılımcılar, özel sektörde iş bulma, kamu kurumlarında çalışma ve kendi işlerini kurma konusunda herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmadan istihdam olanaklarına erişip; istihdama sınırsız katılım sağlamaktadır. Buna karşın, geçici koruma statüsündeki katılımcılar, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarında vatandaşlık şartı nedeniyle iş bulmakta zorlanmakta, kamu sektöründe çalışma hakkına sahip ol(a)mamakta ve seyahat kısıtlamaları nedeniyle ticaret yapamamaktadır. Ayrıca, bankada hesap açma ve mülk edinme gibi haklardan

yoksun oldukları için kendi işlerini kurmaları da oldukça güçleşmektedir. Sonuç olarak, vatandaşlık sahibi ol(a)mamak istihdama katılım önünde önemli bir engel oluşturup; 'istihdama sınırlı katılım' getirmektedir. Bu durum katılımcıların entegrasyon sürecini olumsuz etkilemektedir.

Centürk (2020), Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık aldıktan sonra sahip oldukları hakların sosyo-ekonomik durumlarına etkisini incelediği çalışmada, katılımcıların vatandaşlık öncesi ve sonrası deneyimlerini ele almış ve özellikle istihdam konusuna dikkat çekmişlerdir. Bu anlamda çoğu katılımcı, vatandaşlığın iş bulmayı kolaylaştırdığını ve istihdama katılımı artırdığını belirtmiştir. Bir katılımcı, vatandaşlık aldıktan sonra ilk iş olarak ev satın aldığını ve bunun ülkede kalıcılık anlamına geldiğini, bu nedenle işlerini büyüttüğünü ifade etmiştir. İş insanları için vatandaşlığın "nefes almak" gibi bir rahatlama sağladığı da çalışmada vurgulanmıştır. Benzer bulgular araştırmada da tespit edilmiştir. Ancak Centürk'ün (2020) çalışmada bazı katılımcılar, vatandaşlık aldıktan sonra aldıkları sosyal yardımların kesildiğini, bir katılımcı ise eşinin üniversitede yabancı öğretim üyesi olarak çalışırken vatandaş olduktan sonra bu hakkını kaybettiğini ve bunun hayatlarını olumsuz etkilediğini dile getirmiştir. Bu anlamda çalışma Centürk'ün çalışmasından farklılaşmaktadır. Çünkü elde edilen bulgularda vatandaşlığın istihdam noktasında olumsuz bir etkisine rastlanmamıştır.

Kaya (2022b) da dini ağlar ve entegrasyon üzerine yaptığı araştırmada, vatandaşlık kazanımının bazı bireyler için olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda Kaya'da çalışmada akademisyen olan bir katılımcının üniversitede misafir öğretim üyesi olarak çalıştığını, vatandaşlık aldıktan sonra bu hakkı kaybettiğini saptamıştır. Bu bağlamda bu bulgular vatandaşlık kazanımının istihdam üzerindeki olumsuz etkilerine verilecek önemli örneklerdir. Fakat çalışmada katılımcıların tamamı vatandaş olma durumunun istihdam noktasında hayatlarına kolaylık getirdiğini ve bu durumdan çok memnun olduklarını ifade etmiştir. Geçici koruma kapsamında olan katılımcılar ise, vatandaşlığa sahip ol(a)mama durumunun istihdam noktasında olumsuzluklar yarattığını ve her anlamda imkanları kısıtladığını dile getirmiştir. Bu yönüyle çalışma literatürde var olan çalışmalardan ayrılmaktadır. Farklı olarak çalışma, Başoğlu'nun (2021) çalışmada elde ettiği bulgular ile uyumludur. Nitekim Başoğlu'da çalışmada, geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler özelinde vatandaşlık almanın istihdama katılımı kolaylaştıran bir unsur olduğunu, iş bulma sürecini kolaylaştırdığını saptamıştır.

2.5.5.3. Toplumsal Katılım

Entegrasyon süreci yalnızca hukuki statü kazanımı veya ekonomik hayata dâhil olmayı değil, aynı zamanda bireylerin yaşadıkları toplumun sosyal ve kültürel yapısına aktif olarak katılımını da kapsar. Bireylerin sosyo-kültürel ve sivil toplum faaliyetlerine gönüllü olarak dâhil olmasını ifade eden sivil katılım, literatürde sivil entegrasyon veya sosyo-kültürel entegrasyon kavramlarıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda sivil entegrasyon, mültecilerin ev sahibi toplumun vatandaşlarıyla günlük yaşamda etkileşime girmesini ve bunun için gerekli koşulların oluşturulmasını amaçlar. Bu süreç, vatandaşlık ve siyasi haklar aracılığıyla desteklenmektedir (ECRE, 2005, s. 6; akt. Aykaç ve Karakaş, 2022, s. 422). Aynı şekilde Sosyo-kültürel entegrasyon da göçmen bireylerin sosyal aktivitelere katılımını içerir ve entegrasyon süreçlerinde kritik bir rol oynar. Bu tür katılımlar, göçmenlerin aidiyet hissi geliştirmelerine ve farklı kültürlerle etkileşimlerini artırmalarına katkı sağlamaktadır (Kucur vd., 2024, s. 961). Bu çerçevede toplumsal katılım, göçmenlerin ve sığınmacıların sosyal çevreleriyle etkileşimlerini, kamusal alanda görünürlüklerini ve toplumun farklı kesimleriyle bağ kurmalarını ifade eder.

Entegrasyon sürecinin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilen toplumsal katılım; sivil toplum kuruluşları, gönüllülük faaliyetleri, mahalle ilişkileri, komşuluk bağları ve yerel etkinliklere katılım gibi unsurlar aracılığıyla göçmenlerin ev sahibi toplumla ilişkilerini güçlendirmekte ve aidiyet duygularını pekiştirmektedir. Ancak bu sürecin önünde hukuki, ekonomik ve sosyal engeller bulunmakta olup, bu durum bireylerin toplumla bütünleşmesini zorlaştırabilmektedir. Bu anlamda vatandaşlık olgusu toplumsal katılım bağlamında gerekli olarak değerlendirilebilen bir statüdür. Nitekim Antik Yunan polislerinde vatandaşlığın temel anlamlarından biri, bireylere kamusal alana katılım imkânı sunmasıdır (Gülpınar, 2012). Benzer şekilde komüniteryan yurttaşlık kuramı da, toplumsal katılımı vatandaşlık tanımı bağlamında önemli bir yere koymaktadır. Bu kapsamda bu bölümde, vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun toplumsal katılıma etkisi ele alınmış, Suriyeli katılımcıların deneyimleri doğrultusunda bu sürecin nasıl şekillendiği incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcılara toplumsal katılım noktasında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadıkları, toplumsal tabanda gerçekleşen ve ev sahibi toplumun katıldığı etkinliklere katılıp katılmadıkları sorulmuş; vatandaşlığın bu durum üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı irdelenmiştir. Bu kapsamda katılımcılar ilk olarak toplumsal katılım durumunu; sivil toplum ve projelere katılım bağlamında değerlendirmiştir;

Vatandaşlığın en güzel tarafı istediğim her şeye katılabiliyorum. Ben sivil toplum alanında yapılan etkinliklere çok katılırım, yediden fazla sivil toplum

kuruluşuna üyeyim. Bunların çoğu zaman etkinlikleri oluyor farklı şehirlerde. Ve ben rahatlıkla gidebiliyorum işte Hatay, Ankara, vs. Mesela vatandaşlığım olduğu için bir proje kapsamında yurt dışına gittim. Ama işte vatandaşlık olmasaydı zor olurdu bu (V3,Erkek,24, Tercüman/Hemşir, Rakka)

İşte bizim bir hoca var, çok önemli projeler yapıyor. Bu projeler toplumsal konularla ilgili ve hem Türk hem de Suriyeliler katılıyor. Ben de Urfa'da olanların hepsine katılıyorum ama bazen bu projeler başka şehirlerde oluyor hatta yurt dışında bile oldu. İşte ben o hocanın yanına gittim, projelerde daha fazla aktif olmak istediğimi söyledim. Çünkü bu projelerde gönüllü olarak çalışıyorsun, Türk arkadaşların oluyor yani katılıyorsun bir şeylere. Ama işte hoca vatandaşlığın yoksa zor olur dedi. İşte vatandaşlık olmadığı için bu projelere vs. katılmam çok sınırlı, anca Urfa'da olursa katılabilirim (GK4,Erkek, 24, Öğrenci, Deyrizor)

Katılımcılar vatandaşlık sahibi olma durumunun toplumsal alana katılım noktasında bireyi aktifleştirdiğini ve özgürleştirdiğini vurgulamıştır. GK4 ve V3'ün deneyimlerinden, geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin toplumsal katılım düzeylerinin vatandaşlığa sahip olanlar ile kıyaslandığında görece sınırlı olduğu anlamı çıkarılabilir. Çünkü GK4'ün aksine V3 vatandaşlığa sahip olma durumunun sivil topluma katılım noktasında kolaylaştırıcı etkisini vurgulamıştır. Bu anlamda vatandaşlık sahibi olma durumu, toplumsal alana katılım noktasında bireyi aktifleştirip, özgürleştirmektedir. Bununla birlikte GK4'ün toplumsal katılım düzeyini sınırlandıran geçici koruma statüsü, GK3'ün de kamusal alana katılımını zorlaştırmaktadır;

Ben spora katılamıyorum. Sportif hiçbir faaliyette yer alamıyorum. Mesela kendimi geliştiriyorum, çalışıyorum bir yarışma için. Yarışma günü geliyor ben gidemiyorum. Yabancıyım çünkü. Sürekli bana yabancısın diyorlar, Türkiye'de geldiğimden beri hiçbir antrenmana gidemedim, maça katılamadım. Milli sporlara gitmek istiyorum gidemiyorum. Ben sporcuyum ve kendimi Türkiye'ye ait hissediyorum, Türkiye'yi temsil etmek istiyorum ama bu hevesim günden güne kırılıyor artık. Yoruluyorum (GK3, Erkek, 33, Sporcu/Öğretmen/ Şam)

GK3'ün bu ifadesi, vatandaşlık hakkına sahip ol(a)mamanın toplumsal katılımı olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, geçici koruma altındaki Suriyelilerin entegrasyon süreçleri ve motivasyonları da sınırlı toplumsal katılım nedeniyle zayıflamaktadır. Bununla birlikte katılımcıların kamusal alana katılım noktasındaki deneyimleri de merak edilmiştir. Bu anlamda vatandaşlığı olan

katılımcılar, vatandaşlık aldıktan sonra kurumlarla ilişkilerinin görece kolaylaştığını dile getirmiştir. Katılımcıları temsilen V1 şu sözleri dile getirmiştir;

Tabii ki etkiledi. Özgürlük konusunda ben istediğim yere gidebiliyorum, Mesela belediye binasına önceden giremiyordum Suriyeli olarak orada ne işin var diye. Ama şu an girebiliyorum, sorabiliyorum. Böyle bir özgüven konusunda bayağı etkiledi yani. İşte bankaya gidince önceden(vatandaşlık almadan önce) geriliyordum, ama şimdi rahatlıkla gidip işlerimi hallediyorum. Yerel halk ile olan ilişkilerim daha çok gelişti, yani bir özgüven geldi diyebilirim. (V1,Erkek, 24, İnşaat Mühendisi, Rakka)

V8 gibi diğer katılımcılar da banka özelinde kurumsal alanlara katılımlarının kolaylaştığını ifade etmiştir. Bu anlamda çalışmada vatandaşlık, katılımcıların toplumsal katılım düzeyini olumlu yönde etkileyen bir statü olması ile birlikte kamusal alana katılımı da kolaylaştıran bir unsur olarak saptanmıştır. Toplumsal katılım durumuna, bireylerin vatandaşlık statüsü kadar meslek durumu da etki etmektedir. Bu bağlamda, ev hanımı olan V9, kendi deneyimlerinden yola çıkarak toplumsal katılım sürecini değerlendirmiştir.

Yani ben ev hanımıyım. Ev işleri, çocukların okulu vs. derken bir yerlere çok gidemiyorum. Sabah kalkıyorum ev işleri yapıyorum, sonra küçük kızımı okula götürüp getiriyorum . E sonra zaten akşam oluyor yemek yapıyorum. Etkinliklere vs. katılacak zamanım olmuyor açıkçası (V9, Kadın, 50, Ev Hanımı, Rakka)

V9'un ifadeleri, toplumsal katılımın, yalnızca vatandaşlık statüsüyle değil, bireyin sosyo-ekonomik rolüyle de şekillendiğini göstermektedir. Son olarak GK11 toplumsal alana katıl(a)mama noktasında önemli bir durumu dile getirmiştir;

Sorun çıkmasın diye ben çok dışarı çıkmıyorum. Hani geri gönderme araçlarını vs. görürsem durdururlar diye korkuyorum. Bu yüzden dışarıya çok çıkmamaya çalışıyorum. Ama vatandaşlığım olsaydı daha rahat ve korkusuzca çıkabilirdim dışarıya. (GK11, Kadın, 45, Ev Hanımı, Dera)

GK11'in bu ifadesi, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin toplumsal alana katıl(a)mamalarına önemli bir sebep olarak gösterilebilir. Nitekim diğer katılımcıların da benzer ifadeler kullanması; geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, hukuki statülerinin belirsizliği ve mevcut sosyo-kültürel ortam nedeniyle kamusal alanda kendilerini güvende hissetmediklerini bu durumun da

dışarı çıkmalarını engellediğini göstermektedir. Vatandaşlık ise bireylere toplumsal alanda daha fazla özgürlük ve güven sağlamakta, bu da toplumsal katılımlarını artırmaktadır. Bu bağlamda, vatandaşlık ile toplumsal katılım arasındaki ilişki, bu alıntı üzerinden daha belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir.

Gülerce (2021) Türk vatandaşlığına sahip Suriyeli üniversite öğrencilerinin vatandaş olma deneyimlerini incelediği çalışmada, vatandaşlık kazanmanın toplumsal katılım süreçlerini hızlandırdığını belirtmiştir. Bu bağlamda örneklem grubunda yer alan katılımcı öğrencilerin, vatandaşlık aldıktan sonra projelere ve kurumsal mekanlara daha rahat katılabildiklerini saptamıştır. Benzer şekilde, Başoğlu (2021) da vatandaşlık kazanmanın özgüveni artırdığını; bu sebeple toplumsal katılım sürecine olumlu etkiler sağladığını ifade etmiştir. Başoğlu, vatandaşlığın göçmenler için ‘öteki olma’ durumundan ‘biz olma’ durumuna geçişi simgelediğini ve bunun da toplumsal katılım üzerinde özgüven noktasında doğrudan bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Son olarak, Kucur vd. (2024) vatandaşlığa sahip olmanın toplumsal katılımı artırdığını ve katılımın aidiyet duygusunu güçlendirdiğini saptamıştır. Bu anlamda elde edilen bulgular, literatür ile uyumludur.

2.5.5.4. Aidiyet Boyutu

Aidiyet ve entegrasyon, birbiriyle yakından ilişkili iki kavramdır. Entegrasyon, bireylerin veya grupların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda bir topluma katılımını ifade ederken, aidiyet ise bireyin kendini o topluma ait hissetmesi ile ilgilidir. Bu bağlamda başarılı bir entegrasyon süreci, bireylerin yalnızca toplumsal yapıya dâhil olmasını değil, aynı zamanda kendilerini o toplumun bir parçası olarak görmelerini de sağlar. Ancak entegrasyonun gerçekleşmesi, aidiyet duygusunun kendiliğinden oluşacağı anlamına gelmez. Bu anlamda aidiyetin gelişebilmesi için bireyin toplum tarafından kabul edildiğini hissetmesi, dışlanmaması ve toplumsal aidiyet mekanizmalarına erişebilmesi gereklidir.

Vatandaşlık ve aidiyet arasındaki ilişki, kültürel vatandaşlık kavramı üzerinden ele alınabilir. Kültürel vatandaşlık, bireylerin demokratik katılım sürecinde yalnızca hukuki haklara sahip olmasını değil, aynı zamanda kültürel kimlikleriyle kabul edilmesini ve topluma aktif olarak dâhil olabildiğini vurgular. İlk kez Renato Rosaldo tarafından 1980 yılında, yükseköğretim kurumlarında demokratikleşme bağlamında ortaya atılan bu kavram, bireylerin farklı olma hakkını temel alır ve aidiyetle doğrudan bağlantılıdır (Morva, 2015, s. 139). Benzer şekilde, Delanty’ye (2002) göre de kültürel vatandaşlık, yalnızca hukuki haklar ve özgürlükler üzerinden

değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet, katılım ve toplumsal sorumluluk gibi geniş bir çerçevede değerlendirilmelidir (s.63). Bu perspektiften bakıldığında, vatandaşlık statüsü aidiyetin oluşumunda kritik bir rol oynamakta ve bireylerin kendilerini bir toplumun parçası olarak görmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, katılımcılara "Vatandaşlık sahibi olmak veya ol(a)mamak, Türkiye'ye duyduğunuz aidiyet üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar öncelikle mevcut aidiyet durumlarını tanımlamış, ardından Türkiye'de yaşadıkları süreçleri değerlendirerek aidiyet durumlarını açıklamışlardır. Özellikle bazı katılımcılar, Türkiye'de büyüdüklerini ve yaşadıkları travmalardan dolayı Suriye'ye yabancı olduklarını vurgulamıştır;

Özellikle Suriye'ye baktığımızda artık biz Suriye'yi tanıyamaz hale geldik. Yaşananlar, işte parçalanmış bir harita, kötü yönetim, vs. artık biz orayı tanımayacak duruma geldik. Artık orası gerçek mi değil mi biz bunu bilemiyoruz çünkü bildiğimiz Suriye değişti. Yani ekonomik zorluklardan bağımsız olarak Türkiye'yi değerlendirdiğimizde işte bir devlet var, bir yönetim var, demokrasi var oy kullanıyoruz ve bir hizmet var. Ben şahsım olarak kendimi Türkiye'ye ait hissediyorum çünkü Türk vatandaşıyım. (V1, Erkek, 25, İnşaat Mühendisi, Rakka).

Suriye'yi sevmemek değil de ben Suriye'yi bilmiyorum. Buranın her yerini biliyorum ama Suriye'nin bilmiyorum. Mesela beni Suriye'de bir yere bıraksalar nereye gideceğimi bilemem. Hiç bilmem. Kendimi orada yabancı hissederim ben. Suriye yabancı bir ülke gibi benim zihnimde. Türk vatandaşlığını alırsam Suriyeliyim demem. Direkt buralıyım derim. Benim dedem zaten Türk. Dedem Suriye'ye gitmiş sonra sınırlar çizilmiş ve o Suriye'de kalmış. Dedemin kardeşleri Türkiye'de kalmış, dedem ise Suriye'de. (GK1, Kadın, 25, Öğrenci, İdlip)

GK1 in dile getirdiği "Suriye yabancı bir ülke benim zihnimde" vurgusu aidiyetin yalnızca kökenle değil, yaşanmışlık ve mekânsal bağlarla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda 18-30 yaş grubundaki katılımcıların çocukluk ve gençlik dönemlerini Türkiye'de geçirmeleri, Suriye'ye dair doğrudan bir hafızalarının olmaması veya yaşadıkları savaş ve göç travmaları, aidiyet algılarının Türkiye merkezli şekillenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, elde edilen bulgular aidiyetin yalnızca hukuki ya da duygusal bir bağ değil, bireyin günlük yaşam pratikleri ve sosyal çevresiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte diğer katılımcılar da vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun aidiyet üzerindeki etkisini şöyle ele almıştır;

Almadan önce ait hissetmeye başlamıştım ama aldıktan sonra o aidiyet güçlendi. Daha çok ait hissetmeye başladım. Yani bir ülkenin vatandaşlığı alıyorsun sonuçta. Hem de eski kimlik çok büyüktü. Cüzdanıma koyamıyordum. Şimdi küçük güzel. Yani aidiyetimi olumlu anlamda etkiledi vatandaşlık almak (V5, Kadın, 27, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Yani vatandaşlığım olsaydı bir kimliğim olurdu. Ve ben o kimliğim ile kendimi bir yere ait hissederdim. İşte Türk vatandaşlığı alırsam bir Türk kimliğim olacak ve ben diyeceğim ki burası benim ülkem, ben kendimi buraya ait hissediyorum diye (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

Katılımcılar, vatandaşlığın aidiyet duyguları üzerindeki etkisini vurgularken, iki temel görüş ortaya çıkmıştır. Bu anlamda vatandaş olan katılımcılar güçlü bir aidiyet vurgusu yaparken; vatandaşlığı ol(a)mayan katılımcılar ise vatandaşlık alma durumunda güçlü bir aidiyet duygusu kazanacaklarını; ait hissetmenin ilk koşulunun vatandaşlık almak olduğunu ifade etmiştir. Bu yönüyle vatandaşlık statüsü, bireylerin aidiyet algısını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Bununla birlikte bir katılımcı da vatandaşlık ve aidiyet bağlamında zorunlu göç koşullarını ön plana çıkararak farklı bir konuya değinmiştir,

Yani bu farklı bir şey. Bence direk vatandaşlık almak aidiyetliği artırıyor demek doğru değil. Süreç çok önemli bu konuda. Yani ben ne kadardır buradayım sorusu önemli. Mesela diyelim ben bir iş adamıyım. İş adamı olarak farklı bir ülkeye gidiyorsam ve işlerimden ötürü o ülkenin vatandaşlığını aldıysam sadece işlerimi rahatlıkla yürütebilirim. Bu aidiyeti etkilemez. Ama zorlu bir sebepten dolayı sen yabancı bir ülkede uzun yıllar yaşadıysan sen zaten kendini o ülkeye ait hissedersin ve vatandaşlık alınca tam ait hissedersin. (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

GK8'in ifadesi, vatandaşlığın aidiyet üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını; aidiyet duygusunun, bireyin o ülkeyle kurduğu bağa ve yaşadığı süreye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, Nottebohm davası ile örtüşmektedir. Nitekim Nottebohm kararında da, Uluslararası Adalet Divanı, vatandaşlığın yalnızca hukuki bir statü olmadığını, aynı zamanda bireyin o ülkeyle kurduğu gerçek ve anlamlı bağlarla ilişkili olması gerektiğini belirtmiştir (Kayalı, 2023). Bu anlamda GK8'in 'Sadece iş amacıyla vatandaşlık almak aidiyeti etkilemez' ifadesi, Nottebohm'un Lichtenstein vatandaşlığının kabul edilmemesiyle benzerlik gösterirken, 'Uzun yıllar yaşadıysan zaten kendini ait hissedersin ve vatandaşlık alınca tam ait hissedersin' ifadesi, vatandaşlığın yalnızca hukuki bir işlem değil,

toplumsal ve bireysel süreçlerle şekillenen bir aidiyet unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, komüniteryan yurttaşlık kuramının temel argümanlarını destekler niteliktedir. Bu doğrultuda, çalışmanın bulguları, aidiyetin yalnızca bireysel bir tercih veya hukuki bir durumdan ibaret olmadığını, toplumsal bağlam ve kolektif kimlik ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu, komüniteryan yurttaşlık kuramının, vatandaşlığı yalnızca bir haklar bütünü değil; aynı zamanda topluma karşı sorumluluklar, toplumsal kimlik ve aidiyet ekseninde tanımlaması (Kasımoğlu, 2024) durumu ile uyumludur. Bununla birlikte Başoğlu (2021) da çalışmasında vatandaşlığın aidiyet durumu üzerindeki güçlü etkisine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda Başoğlu'ya göre ülkeye sonradan göç eden kişiler için vatandaşlık, öteki veya yabancı olma durumundan yerleşik olma durumuna geçiş ve topluma ait hissetme anlamlarına karşılık gelmektedir. Benzer şekilde Kurt'da (2024) çalışmasında, vatandaşlık statüsünün bireylerin ait hissetme duygusunu güçlendirdiğini vurgulamıştır. Görüştüğü katılımcılar, vatandaşlık aldıktan sonra Türkiye'ye daha fazla ait hissettiklerini belirtmiş ve bu statüyü, aidiyetlerinin bir kanıtı olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda elde edilen bulgular mevcut literatür ile uyumludur. Farklı olarak bu çalışma hem vatandaşlığı olan hem de ol(a)mayan Suriyeli katılımcıların deneyimlerini karşılaştırmalı bir analiz ile odağa almaktadır.

2.5.5.5. Kimlik Boyutu

Entegrasyon süreci bireylerin yalnızca ekonomik ve sosyal alanlara katılımını değil, aynı zamanda kimlik inşasını da etkileyen çok boyutlu bir süreçtir. Göçmenler, geldikleri ülkeye uyum sağlama sürecinde hem eski kimliklerini koruma hem de yeni kimlik inşa etme pratikleri geliştirirler. Bu nedenle kimlik, entegrasyon sürecinin önemli bir dinamiği olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda Zygmunt Bauman, kimlik meselesinin bireyler açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiş ve kimliği, aidiyet hissiyle doğrudan ilişkili bir kavram olarak değerlendirmiştir. Kimlik, bireyin hem kendisini tanımasında hem de başkalarıyla arasındaki farkları anlamlandırmasında temel bir rol üstlenmektedir. Nitekim Bauman'a (2017) göre, birey aidiyet hissinde bir belirsizlik yaşadığında, bu durum kimlik sorgulamalarını beraberinde getirir. "Ben kimim?" sorusu ise, bireyin kendisini hangi toplumsal gruba ait gördüğüne dair ipuçları sunar.

Vatandaşlık, bireyin bir topluma ya da devlete aidiyetini ifade eden ve sosyal kimliğinin önemli bir parçası hâline gelen bir statüdür. Bir ülkenin vatandaşı olmak,

o toplumun değer ve normlarına bağlılık geliştirmek anlamına gelmekte; bu da bireyin kimlik inşasında etkili olmaktadır. Nitekim Komüniteryan yurttaşlık kuramı da, vatandaşlık olgusunu kültürel-sosyal kimlik bağlamında tanımlamakta; yurttaşların siyasal alana katılımını vurgulamaktadır. Bu anlamda kimlik, kolektif bir formda bireyin elde ettiği bir durumdur (Polat, 2010). Komüniteryanlara göre vatandaşlığı güçlü ve anlamlı kılan şey, herkes için geçerli soyut kurallar değil, insanların içinde yaşadıkları toplulukla kurdukları bağlardır. Bu yüzden, kişiye kimlik kazandıran ve aidiyet hissi oluşturan unsurlar, komüniteryan vatandaşlık anlayışının merkezinde yer almaktadır (Lister ve Pia, 2008, ss. 18–20). Bu bağlamda katılımcıların kimlik noktasındaki algılarını öğrenmek amacıyla katılımcılara, ‘ben kimim’ sorusuna verdikleri cevapları ve bu cevaplar doğrultusunda kendilerini başkalarına tanıtmaya biçimlerinin nasıl olduğu sorulmuş; vatandaş olma ve ol(a)mama durumunun etkileri merak edilmiştir. Bu kapsamda 18-30 yaş aralığında olan katılımcılar ilk olarak Suriye’de kimliklerinin olmadığını, ilk kez Türkiye’de kimlik sahibi olduklarını ifade etmiş; buna karşın geçici koruma kapsamında olan katılımcılar, ‘kimliksiz’ olduğunu dile getirmiştir;

Bizde 14 yaşına kadar kimlik vermiyorlar. Ben 14 yaşına geldiğimde vatandaşlık almak için gittim ama o zamanlarda savaş vardı. Sonra Türkiye’ye geldim zaten. Hastaneye vs. de aile defteri ile gidiyorduk. Bu yüzden şimdi Suriye kimliğim ve pasaportum yok. Çıkarmak istesem de çıkmaz. Sadece Türk kimliğim var. Yani Türkiye’de aldığım kimlik benim ilk kimliğim (V1, Erkek, 25, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Yani şöyle biz de yani Suriye’de 14 yaşına kadar kimlik verilmiyor. Biz Suriye’den çıktığımızda da ben çok küçükmüşüm hani büyüklerin Suriye kimlikleri var ama benim yaşında olup, Türkiye’ye gelenlerin kimlikleri yok. Burada da sadece geçici koruma kartımız var yani benim şimdi hiç kimliğim yok. Kimliksizim. Ve bir gün Suriye’ye gidersem nasıl olur diye çok düşünüyorum. Bir de hiç kimliğim olmadığı için kendimi bir yere ait hissetmiyorum (GK5, Kadın, 20, Öğrenci, Deyrizor)

V1 ve GK5’in ’in ifadeleri, Suriye kimliğine sahip olmak noktasında yaş faktörünün belirleyici olduğunu göstermektedir. Nitekim katılımcıların aktardığına göre; Suriye’de 14 yaşına kadar resmi dairelerde işlemlerin halledilmesi için aile defteri kullanılmakta; 14 yaşından sonra bireyler kimlik sahibi olmaktadır. Bu anlamda 18-30 yaş aralığında olan katılımcılar, Suriye kimliği almadan önce Türkiye’ye gelmiş; ilk kimlik belgelerini Türkiye’de almışlardır. Bununla birlikte

V1'in ifadesi, Türkiye'ye olan aidiyet durumunda kimliğin önemli bir etkisinin olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Farklı olarak GK5'in ifadeleri, somut ve siyasi bir kimliğe sahip ol(a)mama durumunun aidiyeti olumsuz etkilediğini göstermektedir. Buna karşın GK9 geçici koruma kimliğine farklı bir açıdan bakmıştır;

Suriye'de belli bir yaşa kadar kimlik verilmiyor. 14 yaşına kadar aile defteri ile hastaneye vs. gidiliyordu Suriye'de. Türkiye'ye göç ettiğimiz zaman ise ben küçüktüm ve Suriye'de kimlik almamıştım. Bu yüzden ben ilk kimliğimi Türkiye'ye gelince aldım. Geçici koruma kimliği. Üzerinde koruma yazıyor ya birileri beni koruyor gibi hissediyorum. Bu anlamda güzel bir his. Ve geçici koruma da olsa yine de buraya ait hissettiriyor. (GK9, Kadın, 25, Öğrenci, Deyrizor)

GK9, GK5'ten farklı olarak geçici koruma kimliğine sahip olmayı, aidiyet bağlamında olumlu olarak değerlendirmiş, geçici koruma belgesini, bir kimlik olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda denilebilir ki; herhangi bir kimlik belgesine sahip olmak, aidiyet üzerinde etkilidir. Bununla birlikte diğer katılımcılar ise vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun kimlik algısı üzerindeki etkilerini şöyle ifade etmiştir;

Kimlik aldıktan sonra dedim ki tamam ben artık buradayım. Yani kendimi ispat ettim. Bu toplulukta artık bir şeyler kesinleşti, burada olacağımız kesinleşti ve artık ona göre daha hızlı uyum sağladım. Ondan sonra benim kızım burada doğdu. Onun da kimliği var. Yani ben kimlik olarak da Türk vatandaşıyım" (V7, Erkek, 40, Proje Koordinatörü, Humus)

Türk vatandaşlığı alsam kendimi başkalarına tanıtmaya biçimimde önemli bir değişim olacak. Kendimi tanıtırken söyleyeceğim ilk söz; Ben X kişisi, Milli Sporcuym diyeyeceğim. Ve bu önemli bir değişim olacak benim için. Yani kimliğim değişecek her anlamda. (GK3, Erkek, 33, Öğretmen/Sporcu, Şam)

V7 ve GK3'ün ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde, vatandaşlık statüsünün yalnızca hukuki bir aidiyet değil, aynı zamanda bireylerin kimlik algısını yeniden yapılandıran, kendilerini tanımlama ve toplumsal konumlarını ifade etme biçimlerini dönüştüren güçlü bir sembolik anlam taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte katılımcıların sahip oldukları soyut/ sosyolojik kimlikler yani Suriyeli veya Türkiyeli olma kimlikleri bağlamında kendilerini nerede konumlandıklarını, hangisine daha yakın hissettikleri merak edilmiş; bu doğrultuda katılımcılara, kimlikler arasında konum alışları sorulmuştur. Katılımcılar çoğunlukla "iki kimlikli" ve 'arafta' olma

durumunu dile getirmiştir;

Bilmiyorum, hiç düşünmedim aslında. Ama instagram hesabımda ikisini yazıyorum. Hem Türkiye hem de Suriye. Hem Türkiyeli hem de Suriyeliyim. Yani hem Suriye grubuna hem de Türkiye grubuna uzak değilim, bu grupların dışında değilim. İki grubunda içinde görüyorum kendimi. (V4, Erkek, 28, Proje Sorumlusu, Humus)

Yani sanki bir eviniz var ve sonra daha büyük bir eve sahip oldunuz ve iki eviniz oldu gibi. Ben böyle hissettim. İki evim oldu. İki ülkem. İki kimliğim. (V10, Erkek, 38, Diş Hekimi, Rakka)

“Ben ortadayım aslında. İki grubun tam içinde değilim ama dışında da değilim. Gerçekten hem orda hem burada yani ortadayım.” (GK8, Erkek, 32, Tercüman, Humus)

Hem Türk vatandaşlığına sahip olan katılımcılar hem de geçici koruma statüsünde olan katılımcılar, sosyal kimlik bağlamında kendilerini ne tamamen Türk grubunun ne de tamamen Suriyeli grubunun içinde hissettiklerini belirtmişlerdir. Alıntılar, katılımcıların iki kimlik arasında konumlandıklarını, bu grupların her ikisine de ait hissettiklerini ancak aynı zamanda hiçbirine tam anlamıyla ait olmadıklarını göstermektedir. Bu anlamda katılımcıların ifadeleri, "ikili aidiyet", "arada kalmışlık" ve "arafta olma" gibi sosyolojik kavramlarla örtüşmekte; bu durum, göçmen bireylerin kimlik süreçlerinin sabit değil, akışkan ve çok katmanlı olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı olarak V3, Türk kimliğine daha yakın hissettiğini vurgulamıştır;

Her ikisinin arasındayım. Yani iki kimliğim var aslında. %95 Türk arkadaşlarım var ve onlarla takılıyorum genellikle. Suriyeli arkadaşlarımdan yaptığı aktivitelere çok katılmıyorum bana cazip gelmiyor. Yani Türk grubuna daha yakınum. (V3, Erkek, 24, Tercüman/Hemşir, Rakka)

Koyuncu (2018), Suriyelilerin Türk vatandaşlığına ilişkin algılarını ele aldığı çalışmada, kimlik konusunu doğrudan bir tema olarak ele almasa da Suriyelilerin genel olarak Hem Türk vatandaşlığı kimliklerini hem de Suriyeli kimliklerini esas aldıklarını, vatandaşlık bağlamında söylendiğinde ise çifte vatandaş olma durumuna vurgu yaptıklarını saptamıştır. Bu anlamda Koyuncu'nun çalışmada elde ettiği bulgular arasında tekrar eden “Suriyeli Türk” söylemi, kimlik bağlamında değerlendirilebilir. Benzer şekilde Gülyazar (2017) da çalışmada Suriyelilerin

kimlik bağlamında kendilerini Türk kimliğine yakın gördüklerini, dedelerinin Türk olmasından dolayı kendilerinin de Türk olduğunu, vatandaşlık alma durumunun ise onları “has Türk” yaptığını saptamıştır. Bu anlamda elde edilen bulgular literatür ile uyumludur. Farklı olarak çalışma, kimlik ve vatandaşlık konusunu entegrasyon bağlamında önemli ve ayrı bir alt tema olarak ele almış; literatüre bu şekilde özgün bir katkı sunmuştur.

2.5.6. Vatandaşlık ve Gelecek

2.5.6.1. Geri Dönüş

Suriye krizinin on yılı aşkın süredir devam eden etkileri, geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için hem hukuki hem de sosyo-politik düzeyde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, Türkiye’de yaşayan Suriyeliler arasında vatandaşlık kazananların sayısı artarken, aynı zamanda geri dönüş tartışmaları da giderek daha fazla gündeme gelmektedir. Geri dönüş meselesi, gönüllülük ilkesi, güvenlik koşulları, entegrasyon süreçleri ve vatandaşlık statüsü gibi çok boyutlu dinamiklerle şekillenmektedir (Şahin ve Kaya, 2023). Bu bağlamda çalışma, Suriyelilerin geri dönüş eğilimlerini anlamaya odaklanmış, özellikle vatandaşlık almanın veya al(a)mamanın bu karar üzerindeki etkisini irdelemiştir. Bu sebeple katılımcılara “Bir gün Suriye’ye temelli geri dönmeyi düşünüyor musunuz? Vatandaşlık almak/almamak bu durumu nasıl etkiliyor?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtlar üzerinden geri dönüş ile vatandaşlık arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu anlamda katılımcıların önemli bir kısmı Suriye’ye temelli olarak geri dönmek istemediğini; vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun geri dönüş üzerinde belirleyici etkisinin olduğunu dile getirmiştir;

Yani geçici koruma altında olsaydım Suriye’ye geri dönerdim, dönmek zorunda kalırdım. Ama Türkiye vatandaşı olarak artık orada bir işim yok. Orası yaşanmaz hale geldi, oradaki durumlar kötü. Rejim giderse de zorla kendine gelir orası. Yani gitmeyi düşünmüyorum. (V1, Erkek, 24, İnşaat Mühendisi, Rakka)

Suriye’ye gitmeyi hiç istemiyorum. Türkiye’de kalmak istiyorum. Türkiye’de yaşam daha güzel. Vatandaşlık alırsam hiçbir şekilde geri dönmeyiz. Oradaki bütün mal varlığımızı da satıp Türkiye’de temelli yaşarız (GK2, Kadın, 50, Ev Hanımı, Rakka)

Katılımcıların çoğu Suriye’ye temelli geri dönmek istemediğini belirtmiştir. Türk vatandaşı olan katılımcılar, geri dönüşü bir seçenek veya zorunluluk olarak

görmediğini özgüvenli bir şekilde dile getirmiştir. Buna karşın, geçici koruma kapsamında olanlar için geri dönüş, kendi iradeleri dışında gerçekleşebilecek olumsuz bir ihtimal olarak saptanmıştır. Bu anlamda vatandaşlık, Suriyeli katılımcıların geri dönüş kararı üzerinde belirleyici ve etkilidir. Buna karşın V12 farklı bir vurgu ile geri dönüş konusunu yorumlamıştır;

Yani ben Suriye'ye temelli olarak geri dönmeyi düşünmüyorum tabi git-gel yaparım. Yani artık burada bir bağım var, burası benim ikinci evim gibi. Suriye'ye gidersem bile insanlar bana sen Türk'sün diyecek yani buranın vatandaşıyım artık. Bu yüzden oraya gidersem bile, döneceğim yer yine burası olur (V12, Kadın, 27, Öğrenci, Rakka)

V12'nin 'Suriye'ye gidersem bile insanlar bana sen Türk'sün' diyecek' vurgusu önemli bir sosyolojik gerçekliğe işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de yaşamını devam ettiren ve Türk vatandaşı olan Suriyeliler, diğer Suriyelilerin gözünde 'Türkleşmiş bir kimlik' kazanmıştır. Son olarak iki katılımcı Suriye'ye geri dönüş noktasında farklı düşünmektedir;

Yani şartlar iyi olursa tabiki de. Vatandaşlık almış olmama rağmen giderim. Çünkü orası benim ülkem ve yeniden ayağa kalkması için yardım etmemiz lazım. Ve orası daha rahat, burada ne kadar yaşarsak yaşayalım her zaman bizi yabancı olarak görecekler, öyle bir gelecek görünmüyor. İnsanlar bizi kabul etmeyecek hiçbir zaman. Devlet ceza vs. yapmazsa bu durumlar daha da artacak (V6, Erkek, 23, Öğrenci, Şam)

Yani şöyle Suriye özgürleşmeden önce bizim bir ülkemiz yoktu. Yıkımların olduğu bir yerd Suriye. Ama şimdi Esad gitti ve Suriye özgür oldu. Öncesinde bütün Suriyelilerin korkusu Esad'dı. Ama şimdi geri gönderilsek bile razı oluruz çünkü artık bir ülkemiz var. Ama bana geri dönmek ister misin diye sorarsan istemem. Vatandaşlığım olursa hele hiç dönmek istemem. Burayı seviyorum, Suriye hala güvenli değil bence. (GK11, Kadın, 45, Ev Hanımı, Dera)

V6'nın ifadeleri, özellikle genç grubun Suriye'nin yeniden ayağa kalkma sürecinde sorumluluk hissettiklerini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcılar vatandaşlığın, geri dönüş noktasında belirsizliği sona erdiren ve daha planlanabilir bir hayat kurma imkânı sağlayan bir olgu olduğuna değinmiştir. Özellikle geri dönüş olasılığı bağlamında vatandaşlık sahibi olmak, bireylere hareket serbestliği ve tercih hakkı sunarken, vatandaş ol(a)mayanlar için gelecek üzerinde

kontrol eksikliği yaratmıştır. Bu noktada katılımcılar arasında vatandaşlık sahibi olanlar ile ol(a)mayanlar arasında belirgin bir fark görülmüştür. Türk vatandaşı olan Suriyeliler, geleceklerini kendileri belirleyebiliyorken; geçici koruma statüsünde olan Suriyeliler için belirsizlik hâkimdir;

Vatandaşlık aldıktan sonra derin bir nefes aldım. Vatandaşlık almak benim için bir şeylerin netleşmesi, belirsizliğin yok olması gibiydi. Artık istersem bu ülkede kalıp bir düzen kurabilirim çünkü (V8, Kadın, 30, Kimya Öğretmeni, Dera).

Biz Türkiye’de geçici koruma statüsünde yaşıyoruz. Yani ne mülteciyiz ne de oturma hakkı olan bir yabancı. Geçici korunan insanlarız. Böyle olunca da haklarımız yok, hayatımız belirsizlik üzerine kurulu. Çünkü geçici demek; ben istersem seni ülkeneye gönderirim demek ya da istersem kalabilirsin demek. Yarın ne olacağını hiç bilmiyoruz. Örneğin, seçimler olduğunda herkes bavulunu hazırladı, gitmek zorunda kalıp kalmayacağımızı düşündü. Sürekli olarak ‘Gidecek miyiz, kalacak mıyız? Kalırsak nasıl bir yaşam süreceğiz, gidersek ne yapacağız?’ gibi sorular aklımızda. Hayatımızda kesin ve net bir şey yok. Ama vatandaşlık alsaydık bir şey kesin olurdu: Burada kalacağız ve bir düzenimiz olacak. (GK4, Erkek, 22, Öğrenci, Deyrizor)

Bu bulgular, vatandaşlığın göçmenler açısından sadece yasal bir statü değişimi olmadığını, aynı zamanda yaşamlarına dair temel belirsizlikleri ortadan kaldıran bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda vatandaşlık, bireylerin yaşam planlamalarında belirleyici ve etkili bir unsurdur. Elde edilen bu bulgu, literatürde de desteklenmektedir. Nitekim Başoğlu (2021), vatandaşlığın bireyler için yalnızca hukuki bir statü değil, aynı zamanda bir 'kalıcılık' aracı olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Yıldız (2017), vatandaşlığa geçişin göçmenleri 'misafir' veya 'yabancı' konumundan çıkarıp, tam haklara sahip bireyler hâline getirdiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada elde edilen bulgular, vatandaşlık statüsünün bireylerin geleceğe dair algıları ve geri dönüş kararları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Geri dönüş noktasında elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise; vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun geri dönüş kararı üzerinde belirleyici etkisi vardır. Artar (2018), Ankara’daki Suriyeli sığınmacıların gündelik yaşam deneyimlerine odaklandığı çalışmada geri dönüşüne yönelik iki temel grup tespit etmiştir. İlk grup, vatandaşlık alması hâlinde kesinlikle Suriye’ye dönmeyeceğini belirtirken, ikinci grup ise Suriye’nin kendi vatanları olduğunu ve

herkesin doğduğu topraklara ait olduğunu savunarak vatandaşlık alsa bile geri dönmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Bu bulgu, Suriyeliler arasında geri dönüşe dair farklı tutumların olduğunu göstermektedir. Güller ve Aslan (2019), Siirt Üniversitesi'nde öğrenim gören geçici koruma kapsamındaki Suriyeli öğrencilerin geri dönüş ve vatandaşlık algılarını inceledikleri çalışmalarında, vatandaşlık kazanımının geri dönüş üzerinde belirleyici bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Benzer olarak Sönmez ve Şahin (2021), Suriyeli sığınmacıların etnik kökenlerine göre geri dönüş eğilimlerini inceledikleri araştırmalarında vatandaşlık statüsünün geri dönüş kararı üzerinde belirleyici etkisinin olduğunu saptamıştır. Kaya (2022) ise geri dönüşü reddeden bireylerin gerekçelerini incelemiştir. Çalışmada, Türk vatandaşlığı kazanan bireylerin, ekonomik ve sosyal entegrasyonlarının kısmen sağlandığını düşündükleri için geri dönüşü reddettikleri saptanmıştır. Bu durum, vatandaşlığın bireylerin Türkiye'de kalma kararlarını güçlendiren bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmamızda benzer olarak geri dönüşe yönelik iki farklı görüş tespit edilmiş; vatandaşlık kazanımının geri dönüş üzerinde belirleyici bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çalışmada elde edilen bulgular, literatür ile uyumludur.

3. SONUÇLAR

Bu araştırmanın temel konusunu, Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin Türk vatandaşlığına ilişkin algıları ile vatandaş olma ve ol(a)mama deneyimleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma, Türk vatandaşlığı kazanmış Suriyeli göçmenler ile Türk vatandaşlığı kazan(a)mamış bu sebeple geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyelilerin deneyimlerinin ve vatandaşlık algılarının karşılaştırmalı analizine dayanmakta; vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun; kimlik, aidiyet, haklara erişim ve ödevler, vatandaşlık algısı, istihdama katılım ve gelecek üzerinde etkilerinin olup olmadığını, varsa ne tür etkilerinin olduğunu sorunsallaştırmaktadır. Çalışma; vatandaşlık konusunu hukuki tanımlamaları ile birlikte sosyolojik boyutu ile de ele almış; Türkiye vatandaşlığına sahip olmanın ve ol(a)mamanın hak ve ödevler, vatandaşlık algısı, entegrasyon ve gelecek gibi genel temalar üzerinde oynadığı rolü ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda çalışma, göç ve vatandaşlık literatüründe karşılaştırmalı bir analiz ile yer almıştır.

Araştırmanın yöntemi nitel yöntem olup; tekniği de yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği olmuştur. Bu bağlamda Şanlıurfa’nın merkez ilçeleri olan Karaköprü, Eyyübiye ve Haliliye ilçeleri araştırmanın evrenini; bu ilçeleri temsil eden farklı yaş, meslek ve cinsiyetten 26 katılımcı da araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu kapsamda Türk vatandaşlığı olan 13 katılımcı ile Türk vatandaşlığı ol(a)mayan 13 katılımcıya amaçlı örneklem tekniği ile ulaşıp, derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda elde edilen bulgular beş ana tema ve on dört alt tema başlığında yorumlanmıştır.

İlk olarak vatandaşlığa başvuru süreci ele alınmıştır. Vatandaşlığa Başvuru Süreci temasında elde edilen sonuç; geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türk vatandaşlığını ‘istisnai haller’ başlığı altında yetkili makam kararı ile aldıklarıdır. Bu anlamda vatandaşlığa başvuru sürecinde öğrenci olmak, sosyo-ekonomik sermaye sahibi olmak önemli kriterler olarak gözlenmiştir. Buna karşın Türk vatandaşı ol(a)mayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin de vatandaşlığa başvurdukları fakat sürecin sonuçlanmadığı ve durdurulduğu saptanmıştır. Bu durum beraberinde önemli sorun alanları da doğurmaktadır. Vatandaşlığa Başvuru Süreci temasının altında yer alan alt tema yani alt başlık ise; ‘Vatandaşlık Okuryazarlığı Bağlamında Aktif Vatandaşlıktır’. Bu alt temadan elde edilen sonuç, Suriyelilerin genel anlamda Türkiye’nin yabancılara uyguladığı vatandaşlık kriterlerini daha özel olarak da istisnai vatandaşlık kriterlerini bildikleri yönündedir. Bu anlamda katılımcılar genel olarak vatandaşlık okuryazarıdır. Bununla birlikte vatandaşlık alma ve al(a)mama

durumunun aktif vatandaşlık bağlamında belirleyici bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu anlamda bu alt temadan elde edilen en önemli sonuç; vatandaşlığın bireylere özne olma şansı verdiği ve onları edilgen bir konumdan etken bir konuma getirdiği yönündedir.

Çalışmada ele alınan ikinci genel tema, “Vatandaş Olma ve Ol(a)mama Deneyimidir”. Bu tema altında dört alt başlık belirlenmiş ve vatandaşlık statüsünün haklar ve ödevler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda “Seyahat Özgürlüğü” başlığında vatandaşlığın sağladığı avantajlar ortaya konmuştur. Elde edilen bulgulara göre, vatandaşlık statüsüne sahip Suriyeliler, seyahat etme özgürlüğünü en temel haklardan biri olarak görmektedir. Vatandaşlık, şehirlerarası dolaşımı kolaylaştırarak bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımını desteklemektedir. Buna karşılık, geçici koruma statüsünde olan bireylerin ise herhangi bir şehre gitmek için izin almak zorunda kalmaları, onların hareket alanlarını sınırlamakta ve dolayısıyla diğer haklara erişimlerini de zorlaştırmaktadır. Bu durum, vatandaşlığın sadece bir hukuki statü değil, aynı zamanda bireyin günlük yaşamını doğrudan etkileyen pratik bir araç olduğunu göstermektedir. Ayrıca seyahat edebilme hakkı, diğer haklara erişimi mümkün kılan önemli bir unsur olarak çalışmada yer almıştır.

“Dava Açabilme Özgürlüğü” başlığında, vatandaşlık statüsünün bireylere hukuki özne olma imkânı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaş olan Suriyeliler, hukuki haklarını savunabileceklerini bilmenin kendilerine güven verdiğini ve bu durumun kamusal alanda daha görünür olmalarını sağladığını ifade etmişlerdir. Öte yandan, vatandaşlık statüsüne sahip olmayan bireyler, yaşadıkları hak ihlallerinde kendilerini savunacak mekanizmalara erişemediklerini belirtmiş, bu da onları hukuki alanda edilgen bir konuma itmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda vatandaşlık, sadece hakların kullanımını değil, bu hakların korunmasını da mümkün kılan ve bireyi hukuki bir özneye dönüştüren bir araç olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu anlamda çalışmamız özelinde vatandaşlık, ‘hak arama hakkı’ olarak yeniden tanımlanmıştır.

“Eşit Yurttaşlık” temasında vatandaşlık statüsünün toplumsal eşitlik algısını güçlendirdiği saptanmıştır. Vatandaşlık sahibi olan katılımcılar, hak ve yükümlülüklerle erişimlerinin sağlanmasıyla birlikte kendilerini yerel halkla eşit statüde hissettiklerini ifade etmişlerdir. Buna karşılık geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, temel haklardan mahrum kalmaları nedeniyle toplumda ikinci planda yer aldıklarını ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını dile getirmiştir. Bu bulgu, vatandaşlığın göçmen bireyleri yerel toplumla eşitleyen, aidiyet hissini güçlendiren önemli bir

mekanizma olduğunu göstermektedir.

“Siyasi Katılım” başlığında vatandaşlık statüsünün toplumsal ve siyasi aidiyet üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Vatandaş olan katılımcıların tamamı Türkiye’de ilk kez oy kullanma deneyimini yaşamış ve bu deneyim onları toplumsal ve siyasi anlamda Türkiye’ye daha fazla ait hissettirmiştir. Buna karşılık, geçici koruma altında olan katılımcılar, geleceğini ilgilendiren konularda söz sahibi olamamaktan dolayı dışlandıklarını ve etkisizleştirildiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda çalışmamızda elde edilen bir diğer önemli sonuç, siyasi katılımın entegrasyon sürecine olumlu katkı sunduğudur. Ayrıca, siyasi alana güvensizliğin yaygın olduğu Suriye gibi ülkelerden gelen bireyler açısından oy kullanma, bir vatandaşlık ödevi değil; kıymetli ve bahşedilmiş bir hak olarak görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmadan elde edilen önemli sonuç; vatandaşlığın haklara erişim noktasında önemli bir misyon gördüğü ve temel insan haklarına erişebilme noktasında önemli bir köprü olduğudur.

Çalışmada ele alınan üçüncü genel tema “Vatandaşlık Algısı” ile ilgilidir. Bu bağlamda bu tema altında ulaşılan bulgular, vatandaşlık kavramının katılımcılar nezdinde büyük ölçüde haklara erişimle özdeşleştirildiğini ortaya koymuştur. Hem Türkiye vatandaşı olan hem de geçici koruma kapsamında bulunan katılımcılar, vatandaşlığı öncelikle temel haklara erişimi sağlayan bir statü olarak tanımlamış; bu durum liberal yurttaşlık kuramının hak merkezli vatandaşlık anlayışının sahadaki karşılığını göstermiştir. Bununla birlikte bazı katılımcılar vatandaşlığı yalnızca bir haklar bütünü olarak değil, aynı zamanda bir yere ait olma, topluluğun bir parçası gibi hissetme ve devlete karşı sorumluluk taşıma biçiminde de ifade etmiştir. Bu bağlamda komüniteryan ve cumhuriyetçi yurttaşlık yaklaşımlarının da belirli ölçülerde karşılık bulduğu gözlemlenmiştir.

Bu genel başlık altında yer alan “İdeal Vatandaş(lık)” alt temasında ise, katılımcıların zihnindeki ideal vatandaş profili; haklarının farkında olan, ödevlerini yerine getiren ve toplumsal sorumluluk bilinci taşıyan birey olarak şekillenmiştir. Özellikle vatandaşlık kazanmış katılımcılar arasında Türkiye’ye karşı minnet ve sorumluluk duygusu öne çıkmış, bu duyguların vatandaşlık görevlerini yerine getirme motivasyonunu artırdığı görülmüştür. Katılımcılar, ideal vatandaş olmanın yalnızca hak talep etmek değil, aynı zamanda yükümlülük üstlenmek olduğunu vurgulamıştır.

“Vatandaş ve Vatandaş Ol(a)mayan Kısılcacında Yabancı” alt temasında ise

vatandaşlık, katılımcılar tarafından bir dizi ikili karşıtlık üzerinden tanımlanmıştır: Haklara sahip olan vs. olmayan, ödev üstlenen vs. üstlenemeyen, ait hissedilen, vs. hissetmeyen, topluma dahil olan vs. dışarıda kalan gibi ayrımlar üzerinden vatandaş ile vatandaş olmayan(yabancı) arasındaki sınır çizilmiştir. Bu bağlamda vatandaşlık, toplumsal ve duygusal aidiyet sağlayan ve bireyi hak sahibi bir özne yapan statü olarak değerlendirilmektedir. Özellikle vatandaş ol(a)mayan katılımcıların yabancı tanımını yaparken kendi deneyimlerinden örnek vermesi kendilerini yabancı olarak tanımladığını göstermiştir. Aynı şekilde vatandaş olan katılımcılar ise ikili ayrım yaparken, kendilerini vatandaş olarak tanımlamış, vatandaş ol(a)mayan arkadaşlarını da yabancı kategorisinde ele almıştır. Bu durum elde edilen resmi statünün bireylerin kimlik algısı üzerindeki önemli etkisini göstermektedir.

“Yurttaşlık Talepleri” alt temasında ise elde edilen sonuç; Suriyelilerin vatandaşlık taleplerinin nedenleri ortaya konmuştur. Bu bağlamda genel olarak Suriyeliler, haklara erişim, güvenli bir yaşam, geleceğin netlik kazanması yani belirsizliğin yok olması, huzurlu ve düzenin hakim olacağı bir gelecek, vs. gibi sebepler ile Türk vatandaşlığı kazanmak istemektedir. Haklara erişim noktasında da özellikle seyahat edebilmek, banka hesabı açabilmek, mal varlığını kendisinin üzerine alabilmek, vb. haklar ön plana çıkmıştır. Bu anlamda vatandaşlık, Suriyelilerin talep ettiği ve hayatları üzerinde önemli değişimler yaratacak bir statü olarak yeniden tanımlanmıştır.

Çalışmada ele alınan dördüncü genel tema “Entegrasyon” konusu ile ilgilidir. Bu bağlamda “Toplumsal ilişkiler” başlığı altında ulaşılan bulgular, vatandaşlık statüsünün toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ifadelerine göre vatandaşlık, tek başına sosyal ilişkileri geliştiren bir unsur değildir. Bu ilişkilerin güçlenmesi için dil yeterliliği, kamusal alanda görünürlük ve aktif katılım gibi sosyal beceriler gereklidir. Bu nedenle vatandaşlık, yalnızca bir kimlik belgesi değil; toplumsal etkileşime katkı sunabilmesi için sosyal entegrasyonla desteklenmesi gereken bir statü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca vatandaşlık statüsünün, Suriyeli topluluk içinde yeni sosyal normlar oluşturduğu görülmüştür. Özellikle evlilik süreçlerinde, vatandaşlık sahibi olmanın kız isteme gibi geleneksel pratiklerde olumlu bir özellik olarak öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum, vatandaşlık statüsünün yerel toplumla ilişkilere doğrudan etkisi sınırlı olsa da, Suriyeli topluluğun iç dinamiklerinde belirli sosyal değişimlere yol açtığını ortaya koymaktadır.

“İstihdama Katılım” başlığı altında ulaşılan bulgular, vatandaşlık statüsünün

istihdama erişim açısından belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır Geçici koruma kapsamında olan bireylerin çalışma izni alma sürecindeki bürokratik zorluklar nedeniyle istihdamda dezavantajlı konumda oldukları görülmüştür. Buna karşın vatandaşlık statüsüne sahip olan bireyler, iş başvurularında vatandaşlık şartı arandığı durumlarda avantaj sağlamış, ayrıca iş yeri açma, bankacılık işlemleri gerçekleştirme ve mülkiyet edinme gibi konularda daha kolay hareket edebilmişlerdir. Bu bağlamda vatandaşlık, yalnızca yasal bir statü değil; aynı zamanda ekonomik yaşama katılımın önünü açan, yapısal fırsatlar sunan bir unsur olarak saptanmıştır.

“Toplumsal Katılım” temasında ise vatandaşlığın kamusal alana katılım noktasında belirleyici bir etkisinin olduğuna bu durumun da entegrasyon sürecine olumlu bir katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır ‘Geri gönderilme korkusu’ bağlamında kamusal alana katılım sağlayamamak da geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin kamusal-toplumsal yaşama tam anlamıyla katılamamaları önünde önemli bir engel olarak yer almıştır.

“Aidiyet” temasında ise vatandaşlığın aidiyet üzerinde önemli bir etkisinin olduğu, vatandaşlığı olan katılımcıların kendilerini Türkiye’ye ait hissettikleri, Türkiye’yi ikinci evleri gibi gördükleri saptanmıştır. Buna karşılık geçici koruma kapsamındaki katılımcılar belirsizlik nedeniyle tam bir aidiyet geliştiremedikleri vatandaşlık alma durumunda ülkeye ait hissedecekleri saptanmıştır. Bu anlamda vatandaşlık, göçmen bireylerin yerel topluma ait hissetmeleri noktasında önemli bir işlev görmektedir.

Son olarak “Kimlik” başlığında elde edilen bulgular neticesinde vatandaşlık sahibi olma ve ol(a)mama durumunun kendini tanımlama ve başkalarına tanıtmaya üzerinde belirleyici etkisinin olduğu saptanmıştır. Bu anlamda vatandaşlık, kimlik üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olup; kimlik unsuru da entegrasyon sürecine önemli bir katkı sunmaktadır.

Vatandaşlık ve Gelecek genel başlığının altında yer alan “Geri Dönüş” temasından elde edilen bulgular neticesinde vatandaşlığa sahip olma ve ol(a)mama durumunun geri dönüş fikri üzerinde oldukça önemli bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Nitekim vatandaşlığı olan katılımcılar gönüllü geri dönüş fikrini tamamen reddederken; geçici koruma kapsamında olan katılımcılar ise vatandaşlık alma durumunda Suriye’ye kesinlikle dönmeyeceklerini ifade etmiştir. Bu anlamda vatandaşlık gelecek konusu bağlamında, göçmenlerin hayatında var olan belirsizliği

ortadan kaldıran, hayatlarına bir düzen veren ve geri dönüş fikrini zorunluluktan çıkarıp, seçenek haline getiren önemli bir statü olarak yeniden tanımlanmıştır.

Sonuç itibari ile Türkiye'de geçici koruma statüsü altında yaşayan Suriyeliler için vatandaşlık, yalnızca hukuki bir statüden ibaret değildir; aynı zamanda haklara erişimin mümkün hale geldiği, yaşamın öngörülebilir ve planlanabilir kılındığı, bireylerin kendilerini toplumsal ve siyasal özne olarak konumlandırabildikleri bir dönüşüm alanıdır. Tez kapsamında yapılan görüşmeler, vatandaşlık statüsünün Suriyeliler açısından yalnızca kalıcılığın bir simgesi değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyet duygularının yeniden inşa edildiği bir zemin olduğunu göstermektedir. Vatandaşlık, bireylerin kendilerini Türkiye toplumunun bir parçası olarak görmelerine olanak tanırken; eğitim, sağlık, istihdam gibi temel haklara erişimi kolaylaştıran ve kamusal alanla kurulan ilişkiyi güçlendiren bir mekanizma işlevi görmektedir. Buna karşılık, geçici koruma statüsü ise belirsizlik, hareket özgürlüğünün kısıtlanması ve haklara sınırlı erişim gibi nedenlerle bireylerin topluma entegrasyonunu zorlaştırmakta, aidiyet geliştirmelerini engellemekte ve onları kırılgan bir konumda tutmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık, yalnızca yasal bir tanınma değil, aynı zamanda sosyolojik bir kabul ve toplumsal bütünleşmenin anahtarı olarak ortaya çıkmaktadır.

3.1. ÖNERİLER

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda geliştirilen önerilerin başında, Türkiye'deki vatandaşlık verme sistemine yönelik düzenleme ihtiyacı gelmektedir. Suriye'de milli sporcu olan ve Türkiye'de de milli takımda yer almak isteyen bir katılımcının, Türkçe bilmesine ve doktora düzeyinde eğitim almış olmasına rağmen vatandaşlık alamaması, bireyin topluma katkı sunmasının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bu örnek, mevcut vatandaşlık politikalarının daha kapsayıcı ve şeffaf bir biçimde yeniden yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, vatandaş ol(a)mayan katılımcıların seyahat özgürlüğüne dair yaşadıkları kısıtlamalar dikkat çekicidir. Katılımcıların birçoğu, kimlik belgesi ya da pasaportlarının olmaması nedeniyle şehir dışına ya da yurt dışına çıkamadıklarını, bu durumun da kendilerini bir tür açık hava hapishanesinde yaşıyor gibi hissettirdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, özellikle uzun süredir Türkiye'de yaşayan ve topluma entegre olmuş bireylerin hareketlilik alanlarını genişletecek yasal düzenlemelerin yapılması, onların toplumsal yaşama daha etkin biçimde katılımını destekleyecek ve kişisel gelişimlerine katkı sağlayacaktır.

Son olarak, bu çalışma sadece politika yapıcılara yönelik somut öneriler sunmakla kalmamakta, aynı zamanda literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Hem vatandaşlık kazanmış hem de kazanamamış Suriyeli bireylerin deneyimlerini karşılaştırmalı olarak ele alan bu tür çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa iki grubun haklara erişim, aidiyet, kimlik ve toplumsal katılım süreçlerinde yaşadıkları benzerlikler ve farklılıklar, uyum politikalarının daha bütüncül ve adil biçimde yeniden tasarlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, karşılaştırmalı analizlerin farklı örneklem grupları üzerinde yapılması hem akademik bilgi birikiminin gelişmesi hem de sosyal politikaların daha etkili hale gelmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, Ü. (2019). Şartlı mülteciler ve ulusal güvenlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1211-1225.
- Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 162-176.
- Ager, A. and Strang, A. (2008) 'Understanding integration: a conceptual framework'. *Journal of Refugee Studies*, 21(2): 166–191.
- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent devletinden imparatorluğa* (7. baskı). İmge Kitabevi.
- Akboğa, S., & Şahin, O. (2018). Türkiye’de demokrasi algıları: Cinsiyet, etnik ve dini dinamikler. *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 1-28. <https://doi.org/10.26650/JECS356672>
- Aktaş, M. (2018). Türkiye’deki Suriyeliler: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 129-154.
- Altan, A. (2022). Hannah Arendt’te haklara sahip olma hakkı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 650-661.
- Altındış, E., & Amman, M. T. (2019). İstanbul’da yaşayan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Türk vatandaşlığına ilişkin görüşleri (The Views of Syrians Living in Istanbul Who Have the Temporary Protection Status on Turkish Citizenship). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 5(9), 1-20. <https://doi.org/10.25306/skad.543203>
- Anderson, B. (2004). Hayali cemaatler. çev. İskender Savaşır. 3. bs., İstanbul: Metis Yayınları.
- Apak, H. (2016). Suriyeli göçmenlerin gelecek beklentileri: Mardin örneği. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 125-142. <https://doi.org/10.20493/bt.53521>
- Aras, F. Ç. (2023). Türkiye’de yeni sınır güvenliği paradigması: Göç, güvenlik ve göç yönetimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 469-487.
- Arendt, H. (2021). *Totalitarizmin kaynakları 2: Emperyalizm* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Arslan, K. (2021). Uluslararası göçün etkisiyle şekillenen vatandaşlık kanunları ve boyutları. *Bildiriler Kitabı-IV*, 13.
- Artar, F. (2018). Ankara'daki Suriyelilerin mültecilik deneyimleri. In *Sosyoloji Derneği Yayınları* (16-38). Sosyoloji Derneği Yayını.
- Asar, A. (2022). *Vatansızlık* (1. baskı). Gav Perspektif Yayınları.
- Aslan, A. G. Y. (2024). Suriyelilerin göç, vatandaşlık, geri dönüş eğilimleri ve ekonomik etkileri: Siirt Üniversitesi Suriye kökenli öğrenciler örneği. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 5(37), 3076-3088.
- Aslan, G. G., & Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye göç sonrası

- yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 1602-1632.
- Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi. (2008). *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 77. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-77-445> (C. Aykaç, Çev.).
- Aybay, R. (2006). *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Aybay, R., & Özbek, N. (2015). *Vatandaşlık hukuku*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydoğmuş, A. Y. (2017). Expulsion of temporary protection beneficiaries under Turkish law. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37(2), 141-169.
- Aygül, A. (2021). Geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin Türk vatandaşlığını kazanması durumu. In S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 117-133). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Aygüler, E., Ayalp, M. Ç., & Buz, S. (2025). Şartlı mültecilerin barınma deneyimleri: “Yıkık ve kötü olmasına rağmen bu evi tuttuk çünkü mecburduk.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 16(45), 69-89. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1501517>
- Aykaç, S. A.-Karakaş, M. (2022). Entegrasyon, asimilasyon ve uyum kavramları arasından Türkiye’nin seçimi. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı, ss. 419-429.
- Aykutalp, A. (2017). Yurttaşlığın değişen yüzü: Ulus-devletten küreselleşmeye yurttaşlığın dönüşümü. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 420-443.
- Aziz, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balta, E., & Sert, D. (2023). Yeni bir göç rejimine ihtiyacı var. 18.08.2023 tarihinde <https://yetkinreport.com/2023/08/18/yeni-bir-goc-rejimine-ihtiyacivar/?fbclid=IwAR1omzuzspbalivntpl-o7pt1flfdij13rzbigtehwqvp-m-xgiv-dlqz9pym> adresinden alındı.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Barin, H. (2023). Geçici misafirlikten kalıcı yerleşmeye evrilen süreçte Türkiye’deki Suriyelilerin yaşadıkları sorunları yeniden tartışmak. *Liberal Düşünce Dergisi*, (110), 147-179. <https://doi.org/10.36484/liberal.1298855>
- Barkın, E. (2014). 1951 tarihli mülteciliğin önlenmesi sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 331-360.
- Başar, C. K. (2021). Antik Yunan’da cinsiyet rolleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1329-1361.

- Başbuğ, Ş. (2017). Geçici koruma kapsamındaki yabancıların karşılaştıkları çalışma sorununa ilişkin bir inceleme. *İş ve Hayat*, 3(6), 137-154.
- Başoğlu, M. (2021). Suriyeli mültecilerin yeniden sosyalleşme süreçlerinde vatandaşlığın rolü. In S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 99-117). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Bauböck, R. (2006). *Citizenship and migration—concepts and controversies*. na.
- Bauböck, R. (1991). Migration and citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 18(1), 27-48.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik* (M. Hazır, Çev.). Haretik Yayınları.
- Bauman, Z. (2021). *Sosyolojik düşünmek* (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bayraklı, E., & Keskin, K. (2017). Avrupa'nın mülteci krizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 115-136.
- Benhabib, S. (2006). *Another cosmopolitanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Berki, O. F. (1948). Vatansızlık. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1).
- Berlin, I., (2007). *İki Özgürlük Kavramı*, Liberal Düşünce, 12 (45) Kış-Bahar, 59-72.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5-34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Bimay, M. (2020). Suriyeli sığınmacıların sosyo-ekonomik ve kültürel uyum düzeylerinin karşılaştırılması: Kilis ve Batman örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1931-1943.
- Binatlı, A. O., & Esen, O. (2017). The impact of Syrian refugees on the Turkish economy: Regional labour market effects. *Social Sciences*, 6(4), 1-12.
- Bosniak, L. (2000). *Citizenship denationalized*. Indiana Journal of Global Law Studies, 7(2), 447-509.
- Bozatay, Ş. A. (2010). 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre Türk vatandaşlığının kazanılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 165-182.
- Bozbeyoğlu, E. (2015). Mülteciler ve insan hakları. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 60-80.
- Bozkaya, Ö., & Kıncal, A. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ve Suriyeli yerinden edilmiş kişiler bağlamında Türkiye'nin göç politikasındaki gelişimin değerlendirilmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 90-126.
- Bölükbaşı, A. (2024). Social consequences of demographic transformation in Turkey. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1041-1058.
- Brasof, M., & Spector, A. (2016). Teach students about civics through schoolwide governance. *Phi Delta Kappan*, 97(7), 63-68. <https://doi.org/10.1177/0031721716641652>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative*

- Brettell, C. B. (2015). Kamusal alana giriş: ABD’de göçmenlerin vatandaşlığa geçiş deneyimleri. *Göç Dergisi (GD)*, 2(2), 175-188.
- Brubaker, R. (2022). *Fransa ve Almanya’da vatandaşlık ve ulus bilinci* (E. S. Dağabak, Çev.). Gav Perspektif Yayınları.
- Büyükhana, M. (2021). Uluslararası ve ulusal mevzuata göre Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki statüsü. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 4(2), 76-90.
- Can, A. (2020). Liberalizme kültürel farkındalık açısından eleştirel bir bakış. *Journal of Awareness*, 5(2), 135-146. <https://doi.org/10.26809/joa.5.011>
- Canbey Özgüler, V. (2018). Kitlemel göçlerin emek piyasalarına etkisi: Türkiye’deki Suriyeliler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 74, 77–102. <https://dx.doi.org/10.26650/jspc.2018.74.0005>
- Cantürk, S. (2020). Suriyeli Sığınmacıların Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Sosyo-Ekonomik Kapasitenin Rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 6167-6193. <https://doi.org/10.26466/opus.817400>
- Cheung, S. Y., & Phillimore, J. (2013). Research Report for Nuffield Foundation April 2013. <https://www.nuffieldfoundation.org/sites/default/files/files/Phillimore%20Refugree%20Integration%20Report.pdf>
- Council of Europe (2010). Charter on education for democratic citizenship and human rights education recommendation CM/Rec (2010)7 and explanatory memorandum. <https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-andhuman-rights-educatio>.
- Çaha, Ö. (2021). Giriş: Mülteciler, vatandaşlık, dışlanma. In S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 1–21). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, B. (2019). *İstanbul’da yaşayan bir grup Arnavut kökenli göçmenin göç deneyimleri ve vatandaşlık algıları* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Çallı, M. (2016). Türkiye’de mültecilerin ve sığınmacıların sağlık hakkı. *İş ve Hayat*, 2(3), 131-154.
- Çelik, H., Baykal, N. B., & Memur, H. N. K. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m>
- Çetin, İ. (2016). Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, 34, 197-222.
- Çiçek, N., & Güloğlu, M. (2021). Mültecilikten vatandaşlığa geçişi gerekçelendirmek: Suriyeli mültecilerin vatandaşlık talepleri. In S. Karadeniz

- & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (pp. 161-187). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Çiçekli, B.(2009), *Göç Terimleri Sözlüğü*, 18, Uluslararası Göç Örgütü
- Çirli, Y., & Pustu, Y. (2023). Hannah Arendt ve insan haklarının çıkmazı. *Akademik Hassasiyetler*, 10(23), 218-248. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1337730>
- Çoban, B., & Gülerce, H. (2023). Zorunlu göç sürecinde sığınmacılar ve yerel üniversite öğrencilerinin ilk karşılaşma deneyimleri. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Delanty, G. (2000), *Citizenship in a Global Age, Society, Culture, Politics*, Open University Press, Buckingham.
- Delanty, G. (2002). Two conceptions of cultural citizenship: A review of recent literature on culture and citizenship. *The Global Review of Ethnopolitics*, 1(3), 60-66.
- Delanty, G. (2002a). Communitarianism and citizenship. In E. F. Isin & B. S. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 159-174). Sage Publications.
- Delanty, G. (2009). *The cosmopolitan imagination: The renewal of critical social theory*. New York: Cambridge University Press.
- Delil, N.(2024). Eski Yunan’da bir vatandaşlık örneği: Atina. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(4), 2152-2177.
- Demir, F. (2014). Çalışma hakkı kavramı ve hukuki niteliği. In *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI* (pp. 131-156). Petrol-İş Yayınları.
- Dere, İ., & Demirci, E. (2021). Göçmenlerin ülkeye ve eğitime entegrasyonu: Almanya ve Kanada’nın politikalarının karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 1055-1080. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.960198>
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.
- Doğan, V. (2018). *Türk yabancılar hukuku* (Güncellenmiş 3. Baskı). Savaş Yayınevi.
- Doğan, V. (2022). Suriyelilere vatandaşlık verilmesi meselesi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 7(40), 9-24.
- Dolunay, A. (2016). Vatandaşlık hukuku temel ilkelerinin Türk hukuku ve Kıbrıs Türk hukuku açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 122, 369-416.
- Dönmez, Ö. N., & Elmalı, O. (2024). Thomas Hobbes’ da bireysel hak ve özgürlükler. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 12-22.
- Düger, Y., & Yaman, M. (2022). Doğal afetler bağlamında kadına yönelik cinsiyet temelli insan hakları ihlalleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 931-952.
- Düzenli, K. (2020). *Yurttaşlığın tarihsel dönüşümü ve Türkiye’de yurttaşlık* (Yüksek

- lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, H. (2018). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de yaşanan göçler ve etkileri. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2018(1), 16-27.
- Eğitim Sistem. (2020). Feodalitenin hâkim olduğu Orta Çağ’da Avrupa’nın toplumsal yapısı. <https://www.egitimsistem.com/feodalitenin-hakim-oldugu-orta-cagda-avrupanin-toplumsal-yapisi-78424h.htm>
- Ekşi, N. (2016). *Yabancılar ve uluslararası koruma hukuku* (4. Baskı). Beta Yayınları.
- Ekşi, N. (2014). Geçici Koruma Yönetmeliği uyarınca geçici korumanın şartları, geçici koruma usulü, sağlanan haklar ve geçici korumanın sona ermesi. *İstanbul Barosu Dergisi*, 88(6), 65-89.
- Ekşi, N. (2018). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, KHK703 ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Göre Hazırlanmış (5th ed.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdem, B. B. (2017). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sosyal, siyasi ve vatandaşlık hukuku bakımından Türkiye’deki durumları. *Public and Private International Law Bulletin*, 1-470.
- Erdil, B. (2020). Göç ve mülteci hareketlerinin Türkiye’nin göç politikalarına etkileri. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 71-86.
- Erdoğan, M. M. (2022). *Suriyeliler Barometresi 2021: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi* [Suriyeliler Barometer 2021: Framework for Living in Harmony with Syrians]. UNHCR Türkiye. <https://www.unhcr.org/tr/sites/tr/files/legacy-pdf/SB-2021-TURKCE-01122022.pdf>
- Ergüven, N. S., & Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1062. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001733
- Ermumcu, S. (2013). Sığınmacıların ve mültecilerin sosyal güvenlik hakkı. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(2), 58-76.
- Erten, R. (2015). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), 3-52.
- Faiz, M. (2018). Yurttaşlık okuryazarlığı. In E. Karasu (Ed.), *İlkokulda sosyal bilgiler öğretimi* (pp. 181-209). Eğitim Kitap Yayınları.
- Gerim, G. (2017). Çağdaş yurttaşlığı kavramak: Temel yaklaşımlar, yeni boyutlar ve yeni bir yurttaşlık çerçevesi. *Sosyoloji Konferansları*, (56), 150–177.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (L. Ünsaldı, Çev.). Harelik Yayınları.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2023, Haziran). *Geçici Koruma*: https://www.goc.gov.tr/gecici_koruma5638 adresinden alındı.

- Göç İdaresi Başkanlığı. (2024, Kasım). *Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı*. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638_adresinden_alindi.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2025, Ocak). *Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin 10 il'e göre dağılımı*. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638__adresinden_alindi.
- Gölcüklü, İ. (2020). Güncel gelişmeler ışığında yatırım yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması: Problemler ve çözüm önerileri. *Public and Private International Law Bulletin*, 40(1), 125-141.
- Gönen, Y. (2016). Hak arama özgürlüğü bağlamında tam yargı davasındaki usul ve sürelerin haksız fiilden kaynaklanan tazminat davası ile karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 451-478. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.239937>
- Gücenmez, T. (2022). Bauman'ın özgürlük ve belirsizlik anlayışında işsizlik ve Covid 19 pandemisinin etkileri. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (3), 207-232.
- Gülerce, H. (2021). Türkiye vatandaşlığı almış Suriyeli üniversite öğrencileri ve sosyal uyum. In S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 187–217). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Gülerce, R. (2024). *İnsan hakları bağlamında geçici koruma*. Yetkin Yayınları.
- Gülfer, S. ve Öner, I. (2014). *Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik politikası*. Ortadoğu Analiz, 2014, 6(61), 42-45. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/11sunagulferihlamuroner_61.pdf adresinden alınmıştır.
- Güller, A., & Aslan, Y. (2019). Suriyelilerin göç, vatandaşlık, geri dönüş eğilimleri ve ekonomik etkileri: Siirt Üniversitesi Suriye kökenli öğrenciler örneği. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(37), 3076–3088.
- Güllüpnar, F. (2014). Almanya'da göçmen politikaları ve Türkiyeli göçmenlerin trajedisi: yurttaşlık, haklar ve eşitsizlikler üzerine. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 1-16. DOI: 10.18037/ausbd.37339
- Güloğlu, M., & Çiçek, N. (2021). Mültecilikten vatandaşlığa geçişi gerekçelendirmek: Suriyeli mültecilerin vatandaşlık talepleri. In S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 161-187). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Gülpınar, F. (2012). Eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma açısından vatandaşlık üzerine sosyolojik bir analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(01), 81-109.
- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve vatandaşlık: Yerel halk ve Suriyeli sığınmacılar çerçevesinde bir değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7 (13), 678-705.
- Gün, U. N. (2017). Avrupa vatandaşlık sözleşmesi ve KKTC vatandaşlık hukukunda

- vatandaşlığın kaybı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), 205–236.
- Güner, C. (2007). Türkiye'nin yol haritası: Ulusal Eylem Planı. *AÜHFD*, 82. Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Güngör, M. (2017). Bir kimlik inşası olarak ulus-devlet yurttaşlığı ve yurttaşlık kavramının dönüşümü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 438-464.
- Güngör, M., & Açıkyer, M. (2023). Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sosyal uyum ve T.C. Vatandaşlığına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi: Mersin örneği. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 7(1), 180-194. <https://doi.org/110.38015/sbyy.1310538>
- Hansen, R., & Weil, P. (2002). *Dual nationality, social rights and federal citizenship in the U.S. and Europe: The reinvention of citizenship* (1st ed.). Berghahn Books. <https://doi.org/10.2307/jj.7079956>
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*. Ankara: İmge Publishing.
- Hekimler, A. (2009). İnsan hakları evrensel beyannamesinin kabul edilmesinin 60. yıldönümünde taşıdığı anlam ve önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2009(1), 1-24.
- Hiçdurmaz, Z. (2021). Göç ve uyum ilişkisi ekseninde vatandaşlık tartışmaları. In S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 49-73). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan* (C. A. Gaskin, Ed.). Oxford University Press. (Original work published 1651).
- Hoskins, B., Jesinghaus, J., Mascherini, M., Munda, G., Nardo, M., Saisana, M., Nijlen, D. V., Vidoni, D., & Villalba, E. (2006). *Measuring active citizenship in Europe*. European Commission Directorate-General Joint Research Centre Institute for the Protection and Security of the Citizen.
- İçduygu, A. ve Diker, E. (2017). Labor market integration of Syrians refugees in Turkey: from refugees to settlers. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 12-35 .
- İnaç, H., & Kızıl, T. E. (2023). Nottebohm Davası Liechtenstein ve Guatemala, Uluslararası Adalet Divanı–1953. *Anadolu Strateji Dergisi*, 5(1), 70-86.
- İnan, A. N. (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1).
- İnce, C. (2018). Uluslararası göç bağlamında Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin mekânsal yoğunlaşması. *İksad Yayınları*.
- İncili, Ö. F. (2025). Suriyeli göçmenlerin göç süreci ve rotaları: Kilis örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (1), 1-18.
- İnsan Hakları Derneği(1999). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*(1948). İHD: <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/> adresinden alındı

- İskân Kanunu, Kanun No: 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934, Resmi Gazete Tarih: 21 Haziran 1934, Sayı: 2733. (1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanun).
- IOM. (2004). *Göç terimleri sözlüğü* (R. Perruchoud & J. Redpath-Cross, Eds.). Uluslararası Göç Örgütü. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf (Erişim: 13 Ocak 2025)
- Kadioğlu, A. (2008). Vatandaşlık: Kavramın farklı anlamları. In A. Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın dönüşümü: Üyelikten haklara*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalaycı, C., & Civelek, G. (2021). Uluslararası işgücü göçünün emek piyasasına etkileri. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(2), 313-326. <https://doi.org/10.20979/ueyd.971369>
- Kapusızoğlu, M. (2022). *Türkiye'de Vatandaşlık Okuryazarlığı*. Akademisyen Kitabevi.
- Karadağ, A., & Kapusızoğlu, M. (2022). Vatandaşlık okuryazarlığı ölçeği: Geliştirme, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 37-71.
- Karataş, İ. (2020). Türkiye'nin vatandaşlık politikalarının öteki algısındaki rolünü Suriyeli mülteciler üzerinden düşünmek. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 17-42.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 45-65.
- Kartal, F. (2010). *Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar*. Ankara : TODAİE
- Kasımoğlu, A. (2024). Cumhuriyetçi ve liberal bağlamda Hobbes ve Rousseau'nun yurttaşlık yaklaşımları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 23 (4), 1649-1662.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler: iç içe geçişler ve karşılaşmalar*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Kaya, M. (2022). İnanç temelli Suriyeli mülteci topluluklarda geri dönüş eğilimleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, 21(Özel Sayı), 74-89. doi:10.46928/iticusbe.1096087
- Kaya, M. (2015). Komşuda Misafirlik: Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş mülteci derneklerinin perspektifinden Türkiye'de yaşamak. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 263-279.
- Kaya, M. (2022). Suriyeli çocukların eğitiminde alternatif eğitim mekânları: Kurslar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(3), 1667-1679.
- Kaya, M. (2024). Türkiye'deki göç ve entegrasyon politikaları üzerine bir değerlendirme. In H. Gülerce (Ed.), *Göç olgusunun toplumsal boyutları* (pp. 47-63). Nobel 40. Yıl Yayınları.
- Kaya, M. (2022b). *Göç, dini ağırlar ve entegrasyon* (1. baskı). İstanbul: Çıra Akademi Yayınları.

- Kayalı, D. (2023). Etkili vatandaşlık ilkesi ile yatırım yoluyla vatandaşlık programları üzerine bazı düşünceler. *Public and Private International Law Bulletin*, 43(1), 105-137.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal Bilgiler öğretmenim: Bana göre iyi vatandaş. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/11.
- Kingston, R. J. (1983). The making of the public in school and out. *Kettering Review*, 18-24. <https://www.kettering.org/catalog/product/kettering-review-winter-1983>.
- Kirişci, K. (2014). *Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality*. Brookings Institution Press.
- Korç, S. (2022). *Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin gönüllü geri dönüşe ilişkin görüşlerinin incelenmesi: Ankara Altındağ örneği* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Korkut, L. (2014). Siyasi kimlik olarak vatandaşlık: Türkiye’de ve dünya devletlerinde anayasal vatandaşlık tanımları. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 5-42.
- Koyuncu, A. (2018). Misafirlikten vatandaşlığa Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 3(2), 171-195. <https://doi.org/10.12738/mejrs.2018.3.2.0009>
- Köşgeroğlu, B. Ş. (2017). İstisnai yoldan vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin genel esaslar ve son değişiklikler çerçevesinde Türk vatandaşlığının istisnai yoldan kazanılması. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 169-198.
- Kucur, F., Kısa, S., Soykan, N., & Topaç, D. (2024). 18-25 yaş arası Suriyeli göçmenlerin sosyo-kültürel etkileşimlerinin entegrasyon süreçlerine katkısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(3), 959-982. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.1402237>
- Kurt, A. (2024). *Sonradan kazanılmış vatandaşlıkta aidiyet bilinci* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi).
- Kurt, M. C., Kurt, S. Ü., & Işık, M. (2017). Değişen bir katılım mekanizması olarak gençliğin toplumsal katılımı. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 77-92.
- Kurt, S. S. (2020). Uluslararası hukukta diplomatik koruma. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 467-498.
- Kuyaksil, A. (2002). *İnsan hakları bilgileri*. Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Leahey, C. (2011). Negotiating a parallel curriculum: Making space for critical civic literacy in the social studies classroom. In J. L. DeVitis (Ed.), *Critical civic literacy: A reader* (pp. 191-206). Peter Lang Publishing.
- Levin, S. J. (2016). Student as citizen: Teaching critical civic literacy skills in the

- library. *Knowledge Quest*, 44(5), 28-31. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1099508>
- Lister, M., & Pia, E. (2008). *Citizenship in contemporary Europe*. Edinburgh University Press.
- Manville, P. B. (1997). *The Origins of Citizenship in Ancient Athens*. New Jersey: Princeton University Press
- Marshall, T. H. (2000). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar*. In *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* (pp. 15–82). (A. Kaya, Çev.). Gündoğan Yayınları.
- Martikainen, T. (2010). Din, göçmenler ve entegrasyon. In N. Özmen (Çev.), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Cilt 38, Sayı 1, ss. 263-276). İstanbul.
- Molacı, M. (2022). Bir idealin inşası: Stoacı dünya yurttaşlığı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (47), 297-314.
- Morva, O. (2015). Öznelerarası bir iletişim süreci olarak kültürel vatandaşlık. *Moment Dergi*, 2(1), 133-152.
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme. (1951). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği. Ağustos 01, 2023, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf adresinden edinilmiştir.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (S. Özge, Çev., 7. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Ocak, K. (2019). 6458 sayılı kanun uyarınca yapılan uluslararası koruma başvurularının Türk idari yargısında ele alınması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(4), 363–394.
- Odman, T. (1995). *Mülteci hukuku*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Oldfield, A. (2012). Vatandaşlık: Doğal olmayan bir pratik mi? A. Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın dönüşümü* (ss. 92–107). Metis Yayınları.
- Öcal, A., & Kemer kaya, G. (2011). Yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlerin devlet ve vatandaşlık algıları üzerine nitel bir araştırma. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 30(1), 63-82.
- Ölmez, A. (2021). *Türkiye’de göçmenlere vatandaşlık verilmesi üzerine bir inceleme: 1989’da Bulgaristan’dan ve 2011’de Suriye’den gerçekleşen göçlerin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Önür, H. (2021). Vatandaşlık bağlamında Suriyeli sığınmacılar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 37.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye’de iç savaşın nedenleri: Otokratik yönetim mi, bölgesel ve küresel güçler mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 81–102.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli mülteciler krizinin Türkiye’ye etkileri. *Uluslararası*

- Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 114–140.
- Özdemir, M., & Tuti, G. (2023). Nitel araştırma desenleri: Metodolojik bir temellendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217–235.
- Özel, S. (2020). Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki statüsü. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), 709–734.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizm sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 247–274.
- Özselçuk, S., & Anık, C. (2017). Zygmunt Bauman sosyolojisinde yabancı sosyal tipinin iletişimsel boyutu: Sosyolojik düşünmede sorumluluk ve hoşgörü. *Epokhe Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 115–128.
- Öztürk, A. (2021). Çağdaş siyaset felsefesine giriş. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 46, 409–413.
- Phillimore, J. (2012). Implementing integration in the UK: Lessons for integration theory, policy and practice. *Policy & Politics*, 40(4), 525–545.
- Pocock, J. (2017). The ideal of citizenship since classical times. R. Bellamy & A. Palumbo (Ed.), *Citizenship: The Library of Contemporary Essays in Political Theory and Public Policy* (ss. 339–354). Oxford: Routledge.
- Polat, E. G. (2010). *Anayasal vatandaşlık* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı). Ankara.
- Sağır, H., & Koç, S. (2025). Türkiye’de dış göç ve kentsel yönetim: Uyum süreçleri, sosyal dinamikler ve yönetim politikaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 34(1), 33–92.
- Sarıpek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: Aktif vatandaşlık sosyal politika açısından bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(9), 67–95.
- Seçmez, N., & İlhan, G. O. (2022). Türkiye’de yaşayan 1989 Bulgaristan göçmenlerinin vatandaşlık algısı. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(26), 354–367.
- Shahavatov, Ö. Ü. (2019). *Küreselleşme sürecinde vatandaşlık ve din* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi).
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Solakoğlu, C. (2020). *Yurttaşlık hakları ve toplumsal eşitlik: T.H. Marshall’ın sosyal yurttaşlık teorisi ışığında* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı). Ankara Üniversitesi.
- Soysal, Y. N. (2021). *Vatandaşlığın sınırları: Avrupa’daki göçmenler ve ulus-ötesi üyelik* (E. S. Dağabak, Çev.). Gav Perspektif Yayınları.
- Sönmez, M., ve Şahin, Ş. (2021). Gaziantep’teki Suriyeli sığınmacıların etnik kökenlerine göre geri dönüş eğilimleri. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi* 4/1 37-51.

- Stilz, A. (2016). Is there an unqualified right to leave? In S. Fine & L. Ypi (Eds.), *Migration in political theory: The ethics of movement and membership* (ss. 57–79). Oxford University Press.
- Şahin, H., & Kaya, M. (2021). Harran Üniversitesi’ndeki Suriyeli öğrencilerin akademik entegrasyon süreçlerinin analizi. *İnsan ve Toplum*, 11(3), 39–84.
- Şahin, M., & Kaya, M. (2023). Harran Üniversitesi’ndeki Suriyeli öğrencilerin geri dönüş eğilimleri. In K. Gökdağ, S. Karadeniz & N. Çiçek (Eds.), *Göç, kent ve uyum: Yükseköğretimde göçmenler* (ss. 75–100). Çizgi Kitabevi.
- Şeker, G., & Gül, H. (2023). Kavramsal ve tarihsel olarak vatandaşlık. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 133–142.
- Şimdi, M. (2020). Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin siyasal katılım davranışları: Mardin örneği. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 147–160.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Göç Özel Sayısı* (2), 367–392.
- Şimşir, M., & Çetiner, A. (2021). Sosyal bilgilerde ideal vatandaşlık eğitimi üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5(1), 35–47.
- Tanrıbilir, F. (2002). Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve Türk hukuku. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 22(2), 791–818.
- Tanrıverdi, A., & Ulu, M. (2020). Kayseri’deki Suriyelilerin vatan algısı, savaş öncesi ve sonrası yaşantılarına dair görüş ve düşünceleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 262-289.
- Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5(1), 25-38.
- T.C. Resmî Gazete. (2009, 29 Mayıs). 5901 Sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu. Resmî Gazete (27256 sayılı).
- T.C. Resmi Gazete (2017, 12 Ocak). “Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”. Sayı no: 29946 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170112-24.pdf> (12.7.2017)
- Topcu, N. (2019). Küreselleşme, uluslararası göç ve Avrupa Birliği göç politikaları. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 3, 50–65.
- Topçuoğlu, A. A. (2012). Modern hukuk ve İslam’da vatandaşlık kavramının hukuki temeli. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (3), 185–216.
- Töre, N. (2017). Değişen dünyada vatandaşlık. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (10).
- Tuncay, A. C. (2017). Yeni mevzuat açısından yabancıların çalışma hakkı. *İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 14(53), 77–124. Legal Yayınları.

- Turner, B. S. (1993). *Citizenship and Social Theory*. California: SAGE Publications.
- Tümtaş, M. S. (2018). Toplumsal dışlanmadan vatandaşlık tartışmalarına Suriyeli kent mültecileri. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18(37), 26-47.
- Türk, E. (2020). Suriyeli göçmenlerin Türkiye Vatandaşlığı hakkındaki görüş ve beklentileri.
- Türkiye Cumhuriyeti. (2009). 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu. Resmî Gazete (Sayı: 27256, 12 Haziran 2009). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5901&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye Cumhuriyeti. (2014). Geçici Koruma Yönetmeliği, Bakanlar Kurulu Kararı No: 2014/6883, Dayandığı Kanun No: 6458. Resmî Gazete, 22 Ekim 2014, 29153. Tertip 5, Cilt 55
- Türkiye Cumhuriyeti. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun No: 6458. Kabul Tarihi: 4/4/2013, Resmî Gazete Tarih: 11/4/2013, Sayı: 28615, Düstur: Tertip: 5, Cilt: 53.
- UNHCR. (2024, Ağustos 20). *Vatansız kişiler*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-protect/stateless-people>
- UNHCR. (2017). *Mültecileri Korumak*. BMMYK Kıbrıs Ofisi.
- UNHCR. (2023a). Syria Situation. Haziran 12, 2023, <https://data.unhcr.org/en/situations/syria> adresinden edinilmiştir.
- Unicef. (2023, 05, 20). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dairs%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alındı
- Uslu, A. K. (2022). Haklara sahip olma hakkı evrensel insan haklarına izin verir mi? *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 45–57.
- Ustabulut, M. Y., Boylu, E., & Başar, U. (2022). Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerinin göçmen entegrasyon politikalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Bilig*, (103), 1–30.
- Uzun, Ş. (2023). Genel müdürlükten başkanlığa: Türkiye’de göç yönetiminin dönüşümü. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 9(2-1), 42–64.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupasında feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime*, 1(1), 1–18.
- Ünsal, A. (1998). *75. yılda tebaa’dan yurttaş’a doğru*. İstanbul: TETTV.
- Ünsal, H. (2023). Doğum anında vatandaşlığın kazanılmasında *ius soli* esası. *Public and Private International Law Bulletin*, 43(2), 517–579.
- Varol, M. (1997). Kuramda ve gerçeklikte yurttaş. N. Bilgin (Yay. haz.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik içinde* (s. 31–39). İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Yanarateş, E. (2022). Fen bilimleri eğitiminde karşılaşılan kavram yanlışlarına ilişkin lisansüstü tezlerin tematik içerik analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 182–213.
- Yaşar, R. (2023). *Hollanda'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin kültürel kimlik deneyimleri* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yazar, E. (2023). Vatandaşlıktan yoksun bırakmada gözetilmesi gereken ilkeler: İnsan hakları açısından bir değerlendirme. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (1), 165-219.
- Yazıcı, B. (2024). Türkiye'nin göç politikaları: Uluslararası yükümlülükler ve iç politika dengesi. *Usbilim Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), 73–84.
- Yıldırım, Y. (2019). Fransız devriminde yurttaşlık ve etkilerine dair bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 251-271.
- Yıldız, A. (2017). Göç ve entegrasyon politikalarında vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 36-67.
- Yılmaz, S. (2018). Modern yurttaşlığın istisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben'in görüşleri çerçevesinde insan haklarının eleştirisinde mülteciler ve amplar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(3), 763-786.
- Yılmazcan, D. (2017). Antik Yunan'da kölelik: Atina ve Sparta örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 117-136.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim Soyisim : BERRİN ÇOBAN
Doğum Tarihi : 2001-01-20
Doğum Yeri : SİLVAN
Telefon : 05551699121
E-Posta : cbnberin@gmail.com